

COMMENTARIA
IN
SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE.

COMPTON

REPRESENTATIVE

B. P. COMPTON & COMPANY

COMMENTARIA
IN
SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE,
E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

DIOCESIS ABBAT. PRESBYTER.

TOMUS QUINTUS

COMPLECTENS EXPOSITIONEM LITTERALEM ET MORALEM

IN PROVERBIA SALOMONIS.

PARISIIS,

LUDOVICUS VIVÈS, BIBLIOPOLA EDITOR.

VIA DELAMBRE, 5.

M DCCC LIX.

702,271

w u u
C676c
U. 5

AIRMAIL

MANHATTAN

DIGITAL

STATION

TELEPHONE

RECORD

POSTAL

VIRGINI DEIPARÆ

ÆTERNÆ SAPIENTIÆ GENITRICI

VOTUM.

Tuum, o Virgo, opus tibi offero, imo refero. Tu enim omnis lucubrationis meæ, sed hujus præsertim, incentrix mihi et suggestrix exstitisti. Te enim ubique canit hic Salomon, tibi ille tuoque Filio prælusit: nam « plusquam Salomon hic, » rex pacificus, et pax nostra. Utrique ille quadriformem hanc et Cherubicam sapientiæ suæ quadrigam adornavit. Quem enim alium vivis coloribus depingit, nisi te tuumque JESUM? dum *Prov. viii*, cœlesti voce detonat: « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret: nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: necdum montes gravi mole constiterant: ante omnes colles ego parturiebar, etc. Cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum: et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. » Cujus vero, nisi tui tuique Filii ænigma est illud cap. xxx, vers. 18: « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cœlo; viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia; » Hebraice, *baalma*, id est *in virgine*? Et illud cap. xxxi: « Mulierem fortem quis inveniet? procul et de ultimis finibus pretium ejus. » Salomonis vero Cantica quid aliud sunt, quam epithalamium Verbi cum natura humana, quam tu Virgo eidem dedisti? Quis enim corpus humanum communicavit Verbo, nisi tu Deipara? quis Incarnationis ejusdem fuit organum, mediatrix et causa, nisi tu alma Dei genitrix? Imo vero tuum quoque hoc est epithalamium connubiï illius, quo te Deus Pater in sponsam elegit, ac Spiritus Sanctus te sibi despondit, ut ex te nasceretur Sanctus, qui vocaretur et revera esset Filius Dei. Cui vero flammei isti cœlestesque Cantici amores ardoresque congruunt, nisi tibi, quæ plena Deo, plena Verbo, charitatem ipsam incorporasti, tuo utero novem mensibus gestasti, et in salutem hominum peperisti? « Omnia flumina, ait Salomon, *Eccle. i, 7*, intrant in mare,

et mare non redundat : ad locum unde exeunt flumina , revertuntur , ut iterum fluant. » Mare sapientiæ et gratiæ es tu , o Maria mater nostra : ad te ergo flumina sapientiæ , quæ in nos effudisti , regrediantur , ut iterum fluant. Tu magnum illum Gregorium miraculorum thaumaturgum , sui ævi Mosen , sapientiam docuisti , ne in errores Origenis magistri sui impingeret , quando eidem S. Joannem , filium tibi a Christo in cruce surrogatum , doctorem assignasti , qui ei Symbolum orthodoxæ fidei et sapientiæ tradidit. Tu eundem S. Joannem Joanni Antiocheno magistrum tribuisti , qui eidem librum S. Scripture in manus dedit , atque hoc ipso eum magnum ejusdem interpretem , æque ac Chrysostomum , hoc est , aurei oris præconem Evangelii , effecit et auctoravit. Tu Alberto Magno postulanti Philosophiam inspirasti , qui proinde Philosophorum sui sæculi prodigium et portentum extulit. Tu Ruperto Abbati Tuitiensi divinarum litterarum cognitionem tantam indidisti , ut eo tempore nullus ei par vel similis in orbe reperiretur. Denique quotquot sapientes , quotquot sancti , quotquot inelyti evaserunt , per te evaserunt : « Quia Deus totius boni plenitudinem posuit in Maria , ut proinde si quid spei in nobis est , si quid gratiæ , si quid salutis , ab ea noverimus redundare , quæ ascendit deliciis affluens. Tolle corpus hoc solare quod illuminat mundum , ubi dies ? Tolle Mariam hanc stellam maris , quid nisi caligo involvens et umbra mortis relinquuntur ? Totis ergo medullis cordium , totis præcordiorum affectibus , et votis omnibus Mariam hanc veneremur : quia sic est voluntas ejus , qui totum nos habere voluit per Mariam , » ait mellifluus Bernardus , cui pariter mella hæc sua lacteo tuo , o Virgo , imbre instillasti. Unde et subjicit : « Fons Sapientiæ , Verbum Patris in Excelsis , hoc Verbum mediante te caro fiet , » et jam factum est : ut per te carnemque ex te assumptam , suam nobis sapientiam communicaret , et abscondita a constitutione mundi in sinu Patris , divinitatis arcana eructaret. Sexcentis pene annis ante , idipsum Spiritu Dei revelante prævidens , Jeremias , cap. xxxi , exsultans exclamavit : « Creavit Deus novum super terram : Femina circumdabit virum. » Et multo antè Isaias , cap. vii , 14 : « Ecce , inquit , virgo concipiet , et pariet filium , et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » At quis hic ? explicat cap. ix , 6 : « Vocabitur nomen ejus admirabilis , consiliarius , Deus , fortis , pater futuri sæculi , princeps pacis , » hoc est Verbum infans , puer sapiens , Deus lactens. Tu igitur , o Deipara , es thronus Salomonis , genitrix Creatoris , mater admirabilis. Tu hortus conclusus , fons signatus , puteus aquarum viventium. Tu inaudito sæculorum omnium miraculo , Dei æterni simul es filia , sponsa , parens. Tu paradisi voluptatis , lignum vitæ , mater viventium. Tu fons lucis , janua cæli ; mater pulchræ dilectionis , agnitionis et sanctæ spei. Tu fœderis arca , templum Domini , sacrarium Spiritus Sancti.

Tu sedes sapientiæ, stella matutina, mulier amicta sole. Tu gloria Jerusalem, lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri. Doce nos in hisce tui Salomonis Proverbiis, omnem virtutem agnoscere et colere : in Ecclesiaste, vanitatem vanitatum mundi speculari et spernere : in Canticis, uni Deo sponso uniri et sociari. Suscipe ergo, o Virgo sapiens et benedicta, hæc mea, imo tua, in tripartitam Sapientis sapientiam Commentaria, ut eodem alveo ad largitorem sapientiæ sapientia redeat, ex quo effluxit. Offer ea dilecto tuo Jesu purissimis tuis manibus, quæ candidissima sunt lilia; nec causabitur liliorum amator inter lilia non inventum, quod inter liliatas virginæ matris suæ manus invenit. Impetra ab eo, quæso, omnibus hæc lecturis lumen et gratiam, ut ex iis discant veram sapientiam et pacem, qua agnoscant sapientiæ pacisque fontes Jesum et Mariam, ut per eos recto tramite dirigantur, tendant et perveniant ad essentialem et increatam Sapientiam et pacem, quæ est ipsa S. Trinitas, trina felicitas, felix ÆTERNITAS. Amen.

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

This document is classified as CONFIDENTIAL. It contains information that is exempt from public release under the Freedom of Information Act, 5 U.S.C. 552, and the Privacy Act, 5 U.S.C. 552a. The information is being disseminated on a need-to-know basis to authorized personnel only. It is not to be distributed, copied, or otherwise made available to the public or to unauthorized personnel. If you are not an authorized recipient, you should not disseminate, distribute, or copy this information. If you have received this information in error, you should notify the sender immediately. This document is the property of the United States Government and is loaned to you. It and its contents are not to be distributed outside your agency. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information.

CONFIDENTIAL

This document is classified as CONFIDENTIAL. It contains information that is exempt from public release under the Freedom of Information Act, 5 U.S.C. 552, and the Privacy Act, 5 U.S.C. 552a. The information is being disseminated on a need-to-know basis to authorized personnel only. It is not to be distributed, copied, or otherwise made available to the public or to unauthorized personnel. If you are not an authorized recipient, you should not disseminate, distribute, or copy this information. If you have received this information in error, you should notify the sender immediately. This document is the property of the United States Government and is loaned to you. It and its contents are not to be distributed outside your agency. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information.

This document is classified as CONFIDENTIAL. It contains information that is exempt from public release under the Freedom of Information Act, 5 U.S.C. 552, and the Privacy Act, 5 U.S.C. 552a. The information is being disseminated on a need-to-know basis to authorized personnel only. It is not to be distributed, copied, or otherwise made available to the public or to unauthorized personnel. If you are not an authorized recipient, you should not disseminate, distribute, or copy this information. If you have received this information in error, you should notify the sender immediately. This document is the property of the United States Government and is loaned to you. It and its contents are not to be distributed outside your agency. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information. If you are a contractor or consultant, you are not to disseminate, distribute, or copy this information.

LES PROVERBES DE SALOMON ⁽¹⁾.

I. Contenu et caractère du livre.

Aux poésies théocratico-lyriques, qui nous révèlent le génie pieux et croyant des Hébreux, se rattache naturellement le livre où sont renfermées les maximes de la Sagesse, fille du ciel, comme elle-même le proclame, assise, lors de la création de l'univers, à la droite du Créateur, et maintenant habitant parmi les hommes pour les unir au Très-Haut, et assurer la sainteté comme le bonheur de leur vie. Dieu, d'où toute sagesse découle, son rapport avec le genre humain, l'excellence de ses préceptes et de ses lois, le bienfait de sa protection et de sa faveur, tel est le premier objet des Proverbes; le second, ce sont les vertus et les vices avec leurs suites, le néant des choses où l'homme a coutume de mettre sa confiance, enfin les moyens les plus efficaces pour conserver la paix de l'âme dans les conjonctures difficiles, pour régler sagement sa vie, l'embellir et la rendre heureuse.

Le genre de composition est parfaitement en rapport avec le but du livre, qui est d'instruire les hommes sans expérience et de les préserver des séductions de la folie. C'est, comme le titre l'indique, un recueil de courtes maximes ou proverbes d'espèces très-variées : tantôt de simples oppositions, tantôt des comparaisons plus ou moins ingénieuses, plus ou moins riches de sens, tantôt des proverbes dans le sens propre du mot, tantôt des énigmes qui éveillent la réflexion et intéressent l'esprit (2). Ce n'est pas seulement chez les Hébreux que la sagesse s'exprime en sentences rapides, ailées, mais pleines de sens : on retrouve la même forme chez les autres peuples. Les Grecs avaient les *Travaux et les Jours* d'Hésiode, les *Sentences dorées* de Pythagore, les *Gnomes* de Solon, de Théognis et de Phocylide; et la sagesse, par laquelle certains hommes, tels que Pitthée, aïeul de Thésée, Bias, etc., s'acquirent une gloire immortelle, n'était autre que la sagesse gnomique (3). Chez les Romains, les plus illustres guerriers, les hommes d'Etat les plus célèbres ne dédaignèrent pas de traduire en maximes brèves et profondes le résultat de leur réflexion et de leur expérience. Les Druides de l'ancienne Gaule revêtaient de cette forme leurs enseignements, et les sentences morales d'Odin dans l'Edda prouvent que la sagesse ne parlait pas un autre langage aux hommes du Nord. Mais nulle part ces sortes de maximes ne furent plus en honneur, et par conséquent ne se trouvent en plus grand nombre, que chez les nations vives et spirituelles du Midi, spécialement chez les Arabes (4). Aujourd'hui encore

(1) Fragmentum hocce ex opere cui titulus : *Historisch-Kritische Einleitung in die heiligen Schriften des alt. Testaments*, von Herbst und Welte, Karlsruhe, 1842, desumptum, notulis quibusdam additis, gallice transtulimus. A. C.

(2) « Cæterum quamvis in hoc adagiorum syntagmate plurima e genere didactico et morali reperiantur, quæ virtutis et prudentiæ civilis studium commendant, docentque quid agendum sit ab homine ad veræ sapientiæ laudem aspirante; plures tamen immiscentur sententiæ, quæ acumine potius inventionis delectant, quam quæ ad morum disciplinam spectant, atque sæpius docent, quid in rebus humanis evenire soleat, neque tamen quam juste et recte id fiat, ullo judicio produnt (Conf. Auctorem ad Herennium, lib. IV, cap. xvii; Quintilianum, *Institut. orat.* lib. VIII, cap. iii). Multa quoque politica et œconomica insperguntur, pertinentia ad rei familiaris curam, ad vitæ civilis decorem, ad instituta popularia, hujusque generis alia. Cum vero omnis sententiæ dictione utatur pressa et concisa, delectet brevitate, aucupetur laudique sibi ducat quamdam obscuritatem, dum sciendi desiderium excitat, ingenii que vires exercet; libri hujus interpretem pluribus sæpe difficultatibus impediri necesse est, sive cum comparationis ratio incondita est et abstrusior, quam quæ primo obtutu appareat, sive cum præcipua sententiæ vis non in ipso dicto vertitur, verum in eo quod reticetur, sed est eidem arcte connexum et consequens, quale est illud *xx, 12* : « Aurem audientem et oculum videntem, utrumque eorum fecit Jova, » cujus dicti vim clarius expressit Psaltes *xciy, 9* : « Qui plantavit aurem, nonne ipse audiet? qui formavit oculum, nonne ipse videat? » Hæc Rosenmullerius in *Proœmio in Salomonis sententias*.

(3) Plutarchi *Vitæ Paral.* in *Theseo*, cap. iii.

(4) Le *Pend Nameh*, ouvrage du célèbre poète persan Ferid-Eddin-Attar (édité par Sylvestre de Sacy, Paris, 1819), est riche en proverbes de ce genre. On trouve dans la *Morgentandlichem Kleeblatte* de M. de Hammer une abondante

les Proverbes, ceux surtout qui se distinguent par leur naïveté et leur profondeur, exercent la plus grande influence sur les gens du peuple, et souvent une maxime courte et pleine de sens, citée à propos, les excite ou les apaise plus efficacement que ne l'aurait fait tout un discours habilement composé.

II. Distribution du livre.

Proverbes de Salomon, fils de David, roi d'Israël, tel est le titre du livre, étroitement lié avec les six versets suivants, qui indiquent le contenu et le but de tout le recueil, savoir, l'instruction des ignorants comme des sages (1, 1-6). Après cette indication générale, la sentence : *La crainte de Dieu est le commencement de la sagesse*, ouvre une espèce d'introduction au livre des Proverbes, très-belle et très-bien ordonnée, où l'auteur invite à la sagesse en décrivant la magnifique récompense qu'elle donne à ses disciples, et détourne de la folie, c'est-à-dire de l'impiété, en montrant les suites déplorables où elle entraîne. Avec le chapitre x° commence le premier et principal recueil de Proverbes (1) jusqu'au chap. xxii, 16. Les maximes de ce recueil se distinguent par la simplicité et le naturel aussi bien dans la pensée que dans la forme, par la régularité du parallélisme, enfin par le profond sentiment religieux et moral où elles ont leur racine. Ce sont presque toujours des distiques, dont les membres groupés deux à deux offrent un parallélisme de synonymie ou d'antithèse. Aucune considération intrinsèque n'a présidé à leur arrangement : la place qu'ils occupent est, à peu d'exception près, purement accidentelle.

Le petit recueil renfermé dans les chap. xxii, 17—xxiv, 22, forme un appendice ou supplément au précédent. Il s'ouvre par une exhortation un peu diffuse à la sagesse, qui le sépare nettement du premier recueil, dont il se distingue d'ailleurs par un parallélisme moins simple, et comme noyé dans l'abondance des mots, par un plus grand nombre de distiques, enfin par le fonds même des pensées.

Les maximes qui terminent le chap. xxiv° sont un appendice du même genre, également séparé du précédent par un titre : *Hæc quoque sunt sapientum, ou sapientibus*.

Après ces deux morceaux intercalaires vient la seconde collection, annoncée par le titre suivant : *Hæc quoque sicut Salomonis sententiæ, quas Hiskia, regis Judæ, viri huc transporterunt, ou collegerunt* (chap. xxv-xxix). Les Proverbes qui composent ce recueil diffèrent de tous ceux qui précèdent : on n'y trouve ni l'élocution simple et populaire de ceux de la première collection, ni le ton doctrinal des morceaux intercalaires. Les pensées sont plus ingénieuses, l'expression combinée avec plus d'artifice; le trait est plus cherché, et tourne quelquefois à l'énigme; les images et les comparaisons ne se sont pas présentées d'elles-mêmes : en général ces Proverbes sont moins le fruit de la simple observation que de la réflexion et de l'art.

Trois appendices terminent le livre. Le premier (chap. xxx), comme son titre l'indique, a pour auteur Agur, fils d'Jakeh, et renferme des maximes aussi ingénieuses que sages adressées à Itiel et Uchal. Les enseignements et recommandations d'une mère à son fils, le roi Lemuel, remplissent le deuxième (xxx, 1-8). Enfin nous trouvons dans le troisième un magnifique portrait de la femme vertueuse.

III. Auteur. Compilation.

Les titres placés en tête des chap. 1 et x désignent Salomon comme l'auteur des Proverbes. Nous devons accepter ce témoignage, à moins que dans le contenu même du livre nous ne trouvions des marques certaines d'une époque autre que celle de Salomon, par exemple des données historiques ou des formes de langage qui répugnent à la période Salomonienne. Or, il n'y a dans les Proverbes aucune indication historique, et dans les formes de la langue on ne peut rien citer

collection de proverbes turcs. Quant aux Arabes, on peut se faire une idée de leur richesse étonnante dans ce genre de littérature en parcourant le catalogue de leurs recueils de proverbes donné par le même M. de Hammer dans les *Wiener-Jahrbüchern*, ann. 1827.

(1) Ita et Bossuetius noster in Notis ad cap. x : « *Parabolæ Salomonis : novus titulus, nova quoque scribendi ratio : sermonibus adhortatoriis, ac preparatoriis continuis qui antecesserunt, succedunt breves variis de rebus absolutæque sententiæ : illic παραίνεσις, sive communitio et hortatio ; hic γρόμυσι, sive sententiæ.* »

qui soit étranger au temps de Salomon. On a, il est vrai, allégué un certain nombre de mots et de formes qui seraient des chaldaïsmes, ou du moins ne se rencontreraient que dans les livres postérieurs. Mais l'existence de ces mots, d'ailleurs en très-petit nombre, s'explique facilement, comme dans Job, par la diction poétique; de plus, lors de la rédaction du recueil entier, des expressions vieilles et difficiles à comprendre ont pu être remplacées par d'autres plus nouvelles et plus intelligibles. Il n'y a donc aucune raison pour refuser notre croyance à la déclaration si nette de titres dont rien ne fait suspecter la sincérité. Si l'on réfléchit en outre que Salomon, d'après les écrits de l'Ancien-Testament et les traditions de tout l'Orient, fut le plus sage des rois, et que la sagesse de l'ancien monde aimait à s'exprimer sous la forme de maximes et de gnomes, sur quel fondement s'appuierait-on pour prêter à un recueil de Proverbes qui porte inscrit le nom de Salomon, un autre auteur complètement étranger à la tradition (1).

Mais n'est-il pas permis de se demander si l'introduction (chap. I-IX), les deux morceaux intercalaires (XXII, 17; XXIV, 34), et la seconde collection (XXV-XXIX) ont aussi Salomon pour auteur? Plusieurs savants, qui attribuent sans hésiter le premier recueil à Salomon, lui refusent l'introduction. Par son ton préceptoral et exhortatoire, par sa sévère doctrine de la chasteté, elle convient plutôt, disent-ils, à un pédagogue, à un prophète ou à un prêtre, qu'à un roi tel que Salomon (2). Ainsi la description et la recommandation de la sagesse ne conviendraient pas à celui à qui elle fut donnée à un si haut degré, et qui la préféra avec ses biens inestimables à tous les autres trésors! Il ne dédaigna pas, dans le premier recueil, d'en exposer les leçons et les enseignements: pourquoi serait-il indigne de lui de la recommander dans l'introduction? Une doctrine aussi sévère sur la chasteté ne convient pas à un roi tel que Salomon! Mais cette doctrine est tout-à-fait la même dans le premier recueil. Si c'est le souvenir du gynécée de Salomon qui a inspiré cette objection, que l'on réfléchisse que ce prince, instruit par une amère expérience, était parfaitement en mesure pour signaler les dangers et les suites funestes du commerce avec les femmes étrangères.

A mes yeux, cette introduction appartient incontestablement à l'auteur du premier recueil, à Salomon. C'était une coutume générale de faire précéder les enseignements de la sagesse, même de peu d'étendue, d'un *Proœmium* avec une introduction, afin de disposer favorablement les auditeurs. L'auteur ou le compilateur des deux morceaux intercalaires (XXII, 17, XXIV) se conforme à cet usage; un préambule ouvre les sages leçons renfermées dans le psaume XLIX, qui est très-court, et l'on sait avec quelle emphase un peu diffuse Elihu, dans le livre de Job, annonce sa sagesse. Un recueil de Proverbes si considérable que celui qui nous occupe, ne pouvait donc manquer d'avoir une préface qui le recommandât, et quel autre en serait l'auteur, sinon le disciple favori de la sagesse, surtout quand le ton et les formes du langage reflètent les plus beaux jours de la littérature hébraïque?

Salomon est-il l'auteur des deux morceaux intercalaires? Nous n'oserions pas l'affirmer, car la signification du titre est incertaine. Les mots hébreux גַּם אֱלֹהִים לְחַכְמֵימֵי peuvent signifier: *Hæc quoque sunt sapientum*, ou bien: *Hæc quoque sunt sapientibus*, c'est-à-dire, pour les disciples de la sagesse: l'usage de la langue hébraïque admet les deux interprétations. D'après la première, ces maximes auraient pour auteurs des sages inconnus, et leur ressemblance avec les Proverbes de Salomon les aurait fait ranger à la suite de ceux-ci. D'après la seconde, elles appartiendraient à Salomon lui-même: après avoir formé pendant quelque temps un recueil distinct, elles auraient été dans la suite rattachées par une courte introduction à la collection principale (3).

(1) « Apud veteres non solum privati homines, qui studiis vacarent, sed principes quoque viri operæ pretium se facturos existimabant, si sapienter, acute, breviter et composite dicta colligerent, et in unum corpus redacta ab interitu vindicarent. Apophthegmatum a Julio Cesare collectorum Cicero (*Epist. ad diversos*, lib. IX, epist. 16: « Audio Cæsarem, cum volumina jam confecerit ἀποφθεγματῶν, » etc.), ac Suetonius (in *Julio Cesare*, cap. 171: « Feruntur et..... item *Dicta collectanea*) mentionem injiciunt. Imperatorum Byzantinorum ἐπιτομή; laudavit Grotius in *Annotation. ad lib. Proverb.* Ali ben Abi Taleb, Arabum post Mohammedem Imperator quartus, plures gnomarum centurias a se collectas reliquit (quas edidit cum latina vers. Cornel. van Waenen, Oxon. 1806). » Hæc Rosenmullerus, *ibid.*

(2) De Wette, *Einleitung*, etc. § 280, pag. 387, edit. V.

(3) Rosenmuller regarde les vers. 17-21 du chap. XXII, non comme le préambule d'un nouveau fragment, mais comme l'épilogue du fragment qui précède.

Les opinions des interprètes sont très-partagées sur l'auteur du second recueil (chap. xxv-xxix). Ce n'est pas que le titre manque de clarté; il porte : *Hæc quoque sunt Salomonis sententiæ, quas Hiskia, regis Judæ, viri collegerunt*. Nous avons donc un témoignage ancien et certain que Salomon est l'auteur de ces maximes, et qu'elles ont été recueillies par des savants qui vivaient à la cour de l'un de ses successeurs; cependant on en refuse la composition à Salomon, et on leur assigne une origine postérieure (1). Elles existaient — on l'accorde — au temps d'Ezéchias. Mais elles n'ont pas été composées sous le règne de ce prince, comme le soutient Umbreit; car comment les savants de la cour de ce prince auraient-ils pu se servir des expressions, *Salomonis sententiæ, collegerunt*, sans se rendre coupables d'une insigne fausseté? Elles ne l'ont pas été non plus sous les rois qui ont précédé immédiatement Ezéchias: dans ce cas les collecteurs auraient connu l'auteur, le lieu, la date précise de leur composition; ils auraient su du moins qu'elles n'étaient pas de Salomon. Elles appartiennent donc à une époque assez reculée pour que ces savants n'hésitent pas à les rapporter à la période Salomonienne. Mais si, sous Ezéchias, elles existaient déjà de temps immémorial, pourquoi ne regarderions nous pas Salomon comme leur auteur, Salomon, le maître dans la sagesse gnomique et le seul que l'histoire connaisse avant Ezéchias? Et qu'on le remarque bien, les savants de la cour d'Ezéchias, en attribuant ces maximes à Salomon, ne s'appuyaient pas sur un simple calcul de ce genre: ils avaient des preuves certaines. Où aurait-on été mieux instruit des travaux littéraires de Salomon et des écrits qu'il laissa, qu'à la cour d'un prince, son descendant et son successeur, où se conservaient les archives des familles et les annales du royaume? Sans doute, trois siècles s'étaient écoulés depuis Salomon, et après trois siècles, remarque un exégète, on pouvait bien attribuer faussement à ce roi quelques proverbes de plus ou de moins. Il me semble cependant qu'il était plus facile de savoir, trois siècles après Salomon, que quelques maximes de sagesse étaient de lui, qu'à nous, après vingt-cinq siècles, de savoir qu'elles ne lui appartiennent pas.

La nuance qui distingue les sentences du second recueil de celles du premier n'est pas une preuve suffisante pour appuyer l'opinion de nos adversaires, car cette nuance se trouve, non pas dans les formes de la langue, mais dans la manière d'exposer et de revêtir d'images la pensée. Les Proverbes du premier recueil sont des maximes simples et naturelles, ceux du second plus ingénieuses et plus énigmatiques. Que Salomon fût un maître dans les *énigmes* et les *dirès subtiles*, l'histoire l'atteste (I Reg. x, 1). Mais des maximes de ce genre ne convenaient point au premier recueil, destiné au peuple; l'auteur en fit un ouvrage spécial, lequel fut plus tard mis au jour par les savants mentionnés dans l'inscription, et réuni à la collection déjà publiée; ou, ce qui est plus vraisemblable, publié à part sous Ezéchias, il ne fut réuni au premier recueil qu'après le retour de la captivité.

Mais si vous attribuez encore cette collection à Salomon, s'écrient quelques exégètes, quelle multitude de Proverbes pour un seul auteur! Un seul homme, fût-il un Salomon, n'aurait pu suffire à cette tâche. « Il est impossible d'imaginer, dit Eichhorn, et après lui Berthold et de Wette, que Salomon soit l'auteur de tous les Proverbes qui portent son nom. » Écoutons de Wette: « L'esprit le plus subtil finirait par s'émausser, l'imagination la plus vive par s'amortir, la veine la plus féconde par s'épuiser, si on lui demandait une telle multitude de traits, de saillies piquantes, de fines observations. Salomon, je le sais, fut proclamé par la renommée le plus sage de son temps; mais quel génie divin lui-même eût produit tant de richesses (2)? » Ainsi le nombre des Proverbes qu'a écrits Salomon est tel qu'un génie divin n'aurait pu les produire! On dirait vraiment, en entendant ce langage, qu'il est question du fameux *Livre de Salomon* (*Soliman*, ou plutôt *Suleïman*, dans la langue turque), et non du recueil de Proverbes faisant partie du canon des Hébreux. Quel est donc le nombre des Proverbes de Salomon? tout au plus 500; encore n'en restera-t-il guère que 460 si l'on retranche les répétitions. Maintenant que l'on répartisse ce total entre les 40 ans du règne de Salomon, on arrive au chiffre de 12 Proverbes pour chaque année. Douze Proverbes, si ingénieux, si profonds, si pleins de finesse qu'on les suppose, est-ce une tâche au-dessus des forces

(1) Umbreit, *Commentar über die Sprüche Salomo's*, pag. lxvi; de Wette, *ibid.* Ce dernier dit, en parlant des chapit. xxv-xxix: « Il y a une chose certaine, c'est qu'ils ne portent pas le nom de Salomon. » Pour des lecteurs sans préjugés, il leur suffira de lire l'inscription de ce morceau pour conclure le contraire.

(2) *Einleitung*, pag. 100.

d'un génie divin? Mais la plupart des Proverbes de Salomon ne sont ni si ingénieux, ni si piquants; plus des quatre cinquièmes sont des maximes simples, naturelles et faciles à saisir.

De Wette fait une objection moins déraisonnable, et plus en rapport avec la nature du livre : « Ce recueil, dit-il, dans sa richesse et sa variété, semble plutôt le produit de tout un peuple, que celui d'un seul individu. » On peut accorder que plusieurs de ces maximes, surtout les Proverbes proprement dits, existaient avant Salomon; mais ils n'en méritent pas moins de porter son nom, si c'est lui qui les a recueillis, qui leur a donné une forme plus littéraire, et qui les a réunis en un corps d'ouvrage. Qu'on ne dise pas qu'un grand nombre de ces maximes ne peuvent être attribuées à Salomon, parce qu'elles se rapportent à la vie privée ou à la vie des champs, toutes deux également étrangères à Salomon, et ne pouvant éveiller son intérêt (1). Salomon avait certainement une plus grande connaissance de la vie champêtre que ne le supposent les quelques Proverbes qui s'y rapportent; c'étaient les campagnes, en effet, qui fournissaient une part considérable des revenus de la couronne, et il ne lui fallut pas un grand nombre d'années pour acquérir l'expérience qui se révèle dans les Proverbes en question. Quant à la vie privée de ses sujets, s'il la connaissait peu comme roi, il la connaissait beaucoup plus comme juge, car l'histoire nous apprend qu'il exerçait cet emploi dans les affaires importantes ou difficiles (I Reg. III, 16 seqq. Conf. Prov. XX, 8). D'ailleurs, comme il ne se distinguait pas seulement par sa sagesse, mais aussi par sa piété et son amour de la justice, tout ce qui exerce une influence sur le bonheur ou le malheur des peuples, devait intéresser sa sollicitude.

Un autre savant, Jahn, trouve trop faible le nombre des Proverbes attribués à Salomon. Voici son système : « Salomon, comme il est raconté au premier livre des Rois, chap. v, 12 (al. iv, 32), a dit ou prononcé וידבר un très-grand nombre de Proverbes, que l'historiographe ou annaliste (הזכיר) du royaume, chargé de relater toutes les paroles et actions mémorables du roi a insérées dans les annales, notant en même temps la circonstance où chaque maxime était sortie de la bouche royale. Plus tard cet annaliste, par l'ordre de Salomon, les réunit dans un livre à part, pour lequel le sage roi dicta ou écrivit l'introduction renfermée dans les chap. I-IX. Ce grand ouvrage fut bientôt démembré : plusieurs lecteurs firent pour leur usage des extraits des maximes qui leur plaisaient le plus, d'autres en copièrent quelques fragments, en sorte que les copies du livre entier devinrent de plus en plus rares. Ainsi se perdit une portion considérable de l'ouvrage, et spécialement la fin. Quand on s'en aperçut, on essaya, à force de recherches, de réparer ces pertes, et de reconstruire le livre primitif; mais on ne retrouva que les fragments renfermés dans les chap. XX, 17 — XXIV, 22; XXIV, 23-34; XXV — XXIX, auxquels on ajouta plus tard les morceaux des chap. XXX — XXXI. A quelle époque eurent lieu ces diverses additions? On ne le sait d'une manière certaine que pour le complément considérable retrouvé et réuni au corps de l'ouvrage par les savants de la cour du roi Ezéchias (2). »

Ce système, quelque simple et naturel qu'il paraisse, tombe devant cette seule considération, que les annales du royaume existaient et étaient connues sous le règne d'Ezéchias, c'est-à-dire à une époque où le travail de reconstruction du livre des Proverbes avait déjà commencé. En effet, si des exemplaires incomplets s'étaient trouvés entre les mains du peuple, on n'aurait eu qu'une chose à faire, compulser les annales du règne de Salomon, en extraire les Proverbes omis dans les copies tronquées, et les réunir à ces dernières. Or, comme rien de semblable n'a été fait, nous devons conclure, ou bien que les annales supposées par Jahn n'ont jamais existé, ou bien qu'elles ne sont pas autre chose que les livres de la Bible qui sont arrivés jusqu'à nous.

D'autres savants ont adopté, avec de légères modifications, l'idée de Jahn. D'un passage du premier livre des Rois, ch. v, 12, et de l'introduction aux livres des Proverbes, dont l'étendue leur paraît relativement excessive, ils concluent qu'il ne nous reste de la collection primitive des maximes Salomonniennes que cette introduction elle-même, le commencement du livre, et la fin retrouvée par les savants du roi Ezéchias; tout le reste, formant le corps de l'ouvrage, à partir du chap. XXIV, 34, et renfermant une multitude de Proverbes d'autres sages, que Salomon lui-même

(1) Berthold, *Einleitung*, etc. pag. 2180, 2186; de Wette, *ibid.* pag. 387 edit. V.

(2) *Einleitung*, in's A., tom. II, pag. 731 seqq.

avait ajoutés aux siens, est perdu. Mais ni la longueur de l'introduction, ni le passage allégué du premier livre des Rois, ne prouve que l'ouvrage ait eu à son origine une étendue plus considérable. D'abord les préambules des discours d'Elihu et du psaume XLIX ne sont pas relativement moins longs que la préface du livre des Proverbes. Ensuite du passage allégué du premier livre des Rois, on n'est pas plus en droit de conclure que Salomon ait écrit 3,000 Proverbes, qu'on ne le serait du verset suivant, qu'il a composé des livres sur toutes les espèces de plantes et d'animaux.

Qu'était-ce qu'Agur, fils d'Iaké, l'auteur du premier appendice (chap. xxx) (1)? qu'était-ce que Lemuel, à qui, dans le second, sa mère adresse les plus sages conseils? Autant de questions insolubles. Le troisième appendice, où se trouve le portrait de la femme vertueuse, un chef-d'œuvre, ne porte aucun nom : l'auteur en est tout-à-fait inconnu (2).

(1) « Capite vero xxx memorantur alii sententiarum auctores, quas quidem, ut ab ipso Salomone mutatas, certe eodem spiritu scriptas, Salomonicis addiderunt. » Ita Bossuetius, *ibid.*

(2) Aux Commentateurs du livre des Proverbes cités par Corn. Lapiere, ajoutons, parmi les Catholiques, Bossuet dont les notes courtes et simples sont précieuses; parmi les Protestants : Alb. Schultens, *Proverbia Salomonis. Versionem integram ad Hebræum fontem expressit atque Commentarium adjecit*, Lugd. Batav. 1768. Vogel en a donné un abrégé accompagné d'observations critiques, auxquelles ont été ajoutées de nouvelles interprétations et une préface de Semler, Hal. 1768. Ziegler, *Neue Uebersetzung der Denksprüche Salomo's*, etc. Leipz. 1791. Rhode, *De veterum Poetarum sapientia gnomica, Hebræorum imprimis et Græcorum*, Hasnia, 1800. Holden's, *Attempt towards an improved translation of the Proverbs of Salomon, from the original Hebrew, with notes critical*, etc. London, 1819. Umbreit, *Philologisch-kritischer und philosophischer Commentar über die Sprüche Salomo's*, etc. Heidelb. 1826.

COMMENTARIA

IN

PROVERBIA SALOMONIS.

ARGUMENTUM.

Prover-
biorum
argu-
mentum.

Salomon
trinomi-
nus,
notat
tres ejus
libros.

A Siracide, congruo tam materię quam disciplinę ordine, transeo ad Salomonem, hoc est, a rivo ad fontem, a scintilla ad rogam, a radio ad solem. Uterque enim idem moralis sapientię de moribus et virtutibus tractat argumentum : sed Salomon uti prior, ita et sapientior longe fuit Siracide cęterisque mortalibus, adeoque sapientum omnium magister et princeps. Quocirca hic prolegomena nulla, vel pauca pręmittam : quę enim pręmissi Siracidi, serviunt et Salomoni. Rem ergo aggredior, quia opus vastum, et tempus breve, scilicet magnum hic æquor arandum; si prius tribus verbis libri argumentum, partitionem, methodum, inscriptionem, auctorem, usum, scopum, parallela et Commentatores indicaro. S. Hieronymus notat Auctorem tribus nominibus fuisse insignitum : vocatus enim fuit primo, *Salomon*, id est pacificus; secundo, *Cohélet*, id est Ecclesiastes; tertio, *Iedidia*, id est amabilis Domino; atque juxta hæc tria sui nomina, tria pariter edidisse volumina, scilicet Proverbia, in quibus fere instruit incipientes in sapientię et virtutis studio; Ecclesiasten, in quo proficientes; et Canticum Canticorum, in quo perfectos informat. Idem tradit B. Gregorius Nyssenus, homilia 1 in *Cantic.* Audi ipsomet S. Hieronymum, epist. ad *Paulinum de omnibus S. Scripturę libris* : « Salomon pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctorumque nuptiarum dulce canit epithalamium. » Plenius vero initio *Commentar. in Ecclesiasten* : « Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem Scripturę manifestissime docent : *Pacificum*, id est שלמה Salomonem; et ידידה *Iedidia*, hoc est, dilectum Domini; et quod nunc dicitur קהלת *Cohélet*, id est Ecclesiasten : ἐκκλησιαστής autem Græco sermone appellatur, qui cętum, id est ecclesiam, congregat : quem nos nuncupare possumus concionatorem, eo quod loquatur ad populum, et sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigatur. Porro pacificus et dilectus Domini, ab eo quod in regno ejus pax fuerit, et eum Dominus dilexerit, appellatus est. » Et mox : « Is itaque juxta numerum voca-

bulorum tria volumina edidit, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officiis per sententias erudiens : unde et ad filium ejus sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero maturę virum ætatis instituens : ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa, quę cernimus. Ad extremum, jam consummatum virum, et calcato sæculo præparatum, in Canticum Canticorum sponsi jungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vitia, et pompis sæculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere : Osculetur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine doctrinarum et philosophi sectatores suos erudiunt, ut primum Ethicam doceant, deinde Physicam interpretentur; et quem in his profecisse perspexerunt, ad Theologiam usque perducant. » Subdit S. Hieronymus, id ipsum significare Salomonem titulis quos sibi diversos initio librorum indit. « In Proverbiis enim notatur : Proverbia Salomonis, filii David, regis Israel. In Ecclesiaste vero : Verba Ecclesiastę, filii David, regis Jerusalem; superfluum quippe est hic Israel, quod male in Gręcis et Latinis codicibus invenitur. In Canticum autem Canticorum, nec filius David, nec rex Israel, sive Jerusalem, præscribitur, sed tantum Canticum Canticorum Salomonis : sicut enim Proverbia quasi rudis institutio, ad duodecim tribus, et ad totum pertinent Israel; et quomodo contemptus mundi non nisi metropolitatis convenit, hoc est habitatoribus Jerusalem : ita Canticum Canticorum ad eos proprie facit mentionem, qui tantum superna desiderant. Ad incipientes et proficientes, et paterna dignitas, et regni proprii merito indicatur auctoritas : ad perfectos vero, ubi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, et æqualis magister est, et nescit esse se regem. » Denique addit allegoriam de Christo : « Cęterum, ait, secundum intelligentiam spirituales, pacificus, et dilectus Dei Patris, et Ecclesiastes noster est Christus, qui medio pariete destructo, et inimicitias in carne evacuans,

fecit utraque unum, dicens : Pacem meam do vobis, et pacem meam relinquo vobis. De quo Pater ad discipulos : Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite; qui est caput omnis Ecclesie : nequaquam ad Synagogam Judaeorum, sed ad Gentium multitudinem loquens, rex Jerusalem, visis lapidibus exstructe. » Simili modo Paphnutius Abbas apud Cassinum, *Collat.* III, cap. vi, hosce tres Salomonis libros tripliçi abrenuntiationi gradatim accommodat.

Præterit S. Hieronymus librum Sapientie, quia de ejus auctore æque ac auctoritate, an scilicet canonica sit Scriptura, dubitavit; de quo proinde suo loco accuratius agendum.

Aucto-
ritas pro-
verbio-
rum Ca-
nonica.

Porro tres libros jam citatos esse Salomonis, dictatos illi a Spiritu Sancto, ac consequenter eos continere veritatem divinam, atque obtinere canonicam S. Scripturæ auctoritatem, apud omnes tam Hebræos, quam Græcos et Latinos orthodoxos, quin et cacodoxos ac hereticos in confesso est. S. Hieronymo adstipulantur S. Basilius, Olympiodorus et alii. Audi S. Basilium in principium *Proverbiorum* : « Imprimis, ait, Proverbiorum liber instructio morum est quedam, nec non animi perturbationum correctio; denique vitæ in universum documentum, frequentes ac breves eorum, quæ sunt agenda, continens præceptiones. Ecclesiastes vero physiologiam attingit, nobisque in hac vita vanitatem palam ostendit, ut in iis, quæ cito prætereunt, minime sit homini invigilandum, neque item animi curas in rebus vanis collocandum. Cantica Canticorum animæ perfectionis modum demonstrant : sponsi namque ac sponse concordiam continent, hoc est, animæ cum Deo Verbo familiaritatem. » Docet ibidem S. Basilius Salomonem in Proverbiis de singulis virtutibus, nulla prætermissa, exacte disserere; ideoque tradere non solum Ethicam proprie dictam, sed et Œconomicam ac Politicam, quæ sunt Ethicæ generice sumptæ tres partes et species. Instruit enim hic Salomon non tantum privatum, qua ratione seipsum, sed et patremfamilias, qua ratione familiam, ac principem, qua ratione rempublicam gerere regereque debeat. Aliæ enim virtutes decent privatum, aliæ patremfamilias, aliæ principem. Unus exstitit Theodorus Mopsuestenus Episcopus (qui primo solitariae ac monasticæ vitæ cum S. Chrysostomo cultor et collega, lapsus deinde in cœnum luxuriæ est, ex quo frustra eum extrahere satagit S. Chrysostomus, epist. ad Theodorum lapsum : hic enim fuit Mopsuestenus, ut Baronius anno Christi 428, et alii tradunt; idque liquet ex Hesychio Hierosolymitano in Synodo V, act. 8. Unde ulterius in hæreses varias prolapsus, factus est Nestorii magister. Quare cum vitæ licentiori se dederet, non tulit graves hæc Salomonis sententias et correptiones, præsertim luxuriæ, quas cap. vi, vii, et deinceps sæpius interserit; qui dicere non est veritus Salomonem,

Negat
eam
Theo-
dorus
Mopsues-
tenus.

cum Proverbia et Ecclesiasten scriberet, prophetiæ gratiam non accepisse, sed tantum prudentia humana ea dictasse, uti refertur et damnatur in Synodo V Constant., act. 4. Ex qua damnatione inferas Salomonem vere, cum hæc scriberet, prophetiæ gratiam accepisse, fuisseque Prophetam; idque liquebit cap. xxx, vers. 1.

Porro Hebræi nonnulli et Thalmudici censent Proverbia a Salomone viva voce fuisse dicta, eaque vulgi ore celebrata et trita, tandem ab Isaia post ducentos annos fuisse conscripta, et posteritati tradita : qua de re quid sentiendum sit, dicam, cap. xxv, vers. 1.

Adhæc Lyranus, Vatablus et alii nonnulli censent has sententias a Salomone dictas et dictatas, sed vario et promiscuo ordine; quocirca eas ab alio quopiam in unum hæc serie et ordine, qua jam in hoc libro exstant, esse congestas et digestas. Cæterum verius est contrarium, scilicet hæc gnomas hoc ordine, quo nunc exstant, ab ipso Salomone esse conscriptas. Id enim rerum et sententiarum inter se connexio, et quasi contesseratio exigere videtur, saltem ab initio libri usque ad cap. x. Nam post cap. x non cernitur ille nexus et ordo : unde constat quasdam illarum non a Salomone, sed a posteris huc esse traductas, suoque ordine dispositas. Id patet ex titulo cap. xxv et seq., ubi dicitur : « Hæ quoque parabole Salomonis, quas transtulerunt (Vatablus, *huc retulerunt*) viri Ezechie regis Juda. » Ubi *quæque* innuit, alias Salomonis sententias, quæ cap. xxv antecedunt, non a Salomone, sed ab aliis pariter esse collectas, et suo ordine digestas. Verum potius *quæque* referas ad ipsas parabolas, non ad earum ordinem, q. d. Hucusque fuere parabole Salomonis; quæ sequuntur, ejusdem sunt; at non ab ipso Salomone, sed a viris Ezechie huc ordinæ eo, quem cernis, tractatæ et dispositæ.

Collec-
tur.

Idem clare patet ex cap. xxiv juxta editionem Septuaginta a Romanis correctam. Ibi enim valde diversus est ordo ab eo qui est in Vulgato interprete Latino. Nam initio capitis ponuntur ea quæ habet Vulgatus eodem cap. xxiv usque ad vers. 23, uti annotavit quoque Scholiastes ibidem; deinde nonnullæ sententiæ adduntur, quæ in Vulgato non exstant. Post eas subjunguntur ea quæ in Vulgato exstant cap. xxx, et initium cap. xxxi usque ad vers. 10 : « Mulierem fortem quis inveniet? » Deinde capite xxv habentur eadem quæ apud Vulgatum eodem capite usque ad finem libri leguntur. Rursum *mulierem fortem quis inveniet?* aliqui codices Græci ponunt cap. xxiv, alii xxxi. Quanquam Vulgato interpreti quoad ordinem per omnia consentiunt Græci Complutenses, Vatablus et alii, quin et ipse textus originalis Hebræus.

Duæ sunt primariæ hujus libri partes : prior a cap. i usque ad cap. ix continet parænesin ad sapientiam. Ad eam enim omnes adhortatur Salomon proponendo ejus dignitatem, naturam et

Partitio.

causas omnes, puta materialem, formalem, efficientem et finalem, ac effectus, sive ingentes fructus et commoda, quæ sui studiosis plena manu confert sapientia.

Posterior a cap. ix ad finem libri continet ipsa dogmata et præcepta sapientiæ: nam cap. ix sapientia instituit sacrificium, indeque sacrum epulum, quod recte convivium sapientiæ nuncuparis; ac mox inducit Salomonem sapientissimum velut in hoc convivio præsidem et modimperatorem, sapientiæ dogmata per varias, graves, acutas et elegantes gnomas edisserentem, et ritu conviviali omnibus hominibus ad hoc convivium invitatis enuntiantem. Unde hoc sapientiæ et Salomonis convivium imitatus est Plato in *Convivio*, Plutarchus in *Symposio*, ubi septem Græciæ sapientes super mensam sapienter interloquentes inducit, Athenæus in *Cœnis sapientum*, et alii passim. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*, asseverat Platonem ex Proverbiis et Ecclesiaste Salomonis multa mutuatum vel suffuratum esse. De hoc convivio plura dicam cap. ix.

Posterior autem hæc pars in binas vel ternas subdividi potest. Prima enim ejus pars est a cap. ix usque ad xxv; ubi interrupte loquitur, suaque proverbialia quasi oracula promit Salomon. Secunda est a cap. xxv usque ad xxx, ubi ponuntur parabolæ Salomonis congestæ et digestæ a viris Ezechie regis Juda, uti dicitur cap. xxv, 1. Tertia, a cap. xxx ad finem, complectitur ænigmata et sententias « Congregantis filii Vomentis, » hoc est, ut hebraice est, gnomas Agur filii Jache, ac Lamuelis regis. Quocirca noster Salazar censet Salomonem in hoc sapientiæ convivio tres inducere interlocutores, nimirum ipsum Salomonem, Agur et Lamuelem, ideoque in versione Septuaginta verba Agur et Lamuelis statim poni post cap. xxiv, quasi hi interloquantur, eisque suas loquendi vices det Salomon: quibus absolutis ipse suas resumat, sermonemque prosequatur usque ad finem libri; qua de re suis locis disseram. Sic Salomonem imitati Plato, Plutarchus, Athenæus et alii in suis Dialogis convivialibus, Socratem, Protagoram, Alcibiadem, Homerum, aliosque sapientes quasi interlocutores inducunt. Verum enimvero omnia quæ hoc libro continentur, etiam verba Lamuelis, cap. xxxi, esse ipsius Salomonis omnes consentiunt; etsi Salomon ibidem, uti et alias subinde, matrem loquentem et se puerum docentem inducat. De solo cap. xxx dubitari posset, an sit Agur, an Salomonis. Nec Agur ibidem ut interlocutor velut in dialogo, sed ut celebris illo ævo sapientiæ per ænigmata doctor introducitur. Denique in Aguri persona loquitur ipse Salomon, uti ostendam cap. xxx.

Hinc sequitur in proverbialibus hisce gnomis frustra quæri ordinem et connexionem earum inter se, cum sæpe nulla talis inveniri et assignari queat. Esto enim subinde de eodem argumento, et de eadem virtute duas vel tres coacer-

vet sententias, tamen iis absolutis illico ad aliud prorsus thema digreditur. Veteres enim sapientes suam Ethicam tradebant per breves gnomas, easque diversas et disparatas, sine ullo connexionis ordinisve studio, uti ostendi præmio in *Ecclesiasticum*; præsertim autem id faciebant in sermonibus mensalibus, puta in convivii: in illis enim mens convivarum, epulis intenta, non fert sermonem nimis serium et connexum, ut illi morose attendere et intendere debeat, sed sententiarum elegantium varietate gaudet, seque pascit et oblectat. Unde Plutarchus in *Quæst. contr. 1*: « Oportet, ait, esse quæstiones faciliores, propositiones claras, succinetas interrogationes, ne rudiores absterreant et defatigent. » Ita censent hujus libri Commentatores ad unum omnes.

Porro Salomon scripsit Proverbia stylo ethico et suasorio, non prophetico. Unde S. Cyrillus, lib. VII *Contra Julianum*, asserit, « Salomonem non vocari Prophetam a Christianis; » hinc et Proverbia olim in synagoga decantabantur voce ad suadendum composita. Audi Zamoram, libro I *Grammat.*, cap. iv: « Pentateuchus, ait, et libri historici cantabantur modo plano et leni; libri Prophetales, modo severo et satyrico; Psalterium, modo contemplativo et gravi; Proverbia, modo bono et consiliativo; Cantica, modo alacri et jucundo; Ecclesiastes autem, modo severo; sed ad hoc intelligendum opus esset experientia vivæ vocis illorum. » Salomon tamen veras aliquas hic miscet prophetias, ut patebit cap. xxx, vers. 1 et seq.; imo Cantica Canticorum continua sunt prophetia de Christo et Ecclesia, capite 1, versu 1. Quare Salomon vocatur, et vere fuit Propheta, esto inferior Davide patre suo. Unde S. Gregorius Thaumaturgus in *Eccle.* cap. 1, vers. 1: « Salomon, ait, Davidis et Prophetæ filius, item mortalium omnium clarissimus, et Propheta sapientissimus. » Et S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* cap. 11: « In Proverbiis, ait, Ecclesiaste et Canticis reperitur Salomon prophetasse de Christo et Ecclesia. » Idem in *Psalm.* cxxvi, « per Salomonem salubria monita, et divina Sacramenta Spiritum Sanctum operatum, » asserit. Neque Neocæsariensis solum, verum et Hilarius, canon 5 *in Matth.*, vocat « Prophetam magnum, et merito dilectæ sapientiæ Deo charum; » itemque Ambrosius, lib. *De Salomone*, sive in fragmento enarrationis cap. xxx *Proverbiorum*, non solum communi aliorum Prophetarum appellatione, sed præcæteris excellenti Salomonem dignatur: « Ante adventum, ait, Christi Prophetæ multi, concepto Spiritu Sancto, futura nuntiaverunt, inter quos et Salomon loco suo et ordine pro temporibus numeratur; sed inter alios et ipsum est aliqua distantia, ideoque cæteri solo Spiritu locuti sunt; Salomon autem Spiritu et adjuncta sapientia est locutus. » Isidorus etiam, lib. *De Vita et morte Sanctorum*, cap. xxxiv: « Salomon, ait, Sacramenta Ecclesiæ revelavit. » Eodem honoris titulo

Salomon
Prophetæ.

condecorant Salomonem Prosper, part. II *De Prædicatione*. cap. xxvii, et Rupertus, prologo in *librum Psalmorum*, cap. i. S. Antonius quoque in *Hist.* passim appellat Prophetam. Denique Franciscus Georgius, tomo V *Problem.*, qui est de septem Sapientum doctrina, sect. 1, problem. 2, asserit, « ideo fuisse Salomonem unctum a Nathan propheta, ut innueretur ipsum habiturum chrisma prophetici spiritus, quo nonnulla futura prædiceret, et multa recondita quamvis ænigmatically patefaceret; ad quorum quodlibet exigitur spiritus propheticus. »

Inscrip-
tio.

Inscribitur hic liber hebraice מְסֻתָּה *miste*, græce a Septuaginta παραφρασαι, latine *Proverbia*, vel *Parabolæ Salomonis*, quia continet sententias graves, et quasi ethica axiomata tantæ auctoritatis, veritatis et certitudinis, ut eis contradicere nequeat, inquit S. Athanasius in *Synopsi S. Script.* cap. xiv, quæ hominem quovis casu vel occursu ad sapienter agendum, vitamque prudenter instituendam erudiat et dirigant. Quare inter eas, aliæ sunt proverbialia sive adagia, aliæ parabolæ sive comparationes et similitudines, aliæ apophthegmata, aliæ strophæ et ænigmata, de quibus plura dicam cap. i, vers. 1. Ad hæc sententiæ aliæ sunt ethica, aliæ œconomica, aliæ politica, aliæ denique theologica. Insuper quædam sunt didascalica et doctrinales, quædam consolatoria, aliæ practica et adhortatoria. Audi S. Basilium in initium *Proverb.*: « Proverbiorum nomen, ait, de eo quod vulgariter dicitur, apud externos compositum est, et de illis plerumque quæ in trivis dicuntur. Oemos enim apud illos via dicitur. Unde paroemia definitur verbum juxta viam, usu multorum tritum, et quod a paucis ad plura similia transferri potest. Apud nos vero proverbium est sermo utilis, sub umbra figuraque idonea expressus, multum et usus et gravitatis complectens, in recessu quoque multum altæ sententiæ contegens. Ex quo Dominus: Hæc, inquit, in paræmiis locutus sum vobis. Tempus venit, ut non jam in paræmiis, sed palam vobis loquar; quasi sermo proverbialis apertam ac liberam dicendi viam non habeat, sed operimento quodam, et ænigmati, ac verbis aliis mentem atque sententiam narret. » Verum enimvero diligenter hic advertendum proverbialia hæc sententias non esse veras in hoc quod semper ita accidat: significant enim non quid semper, sed quid plerumque fiat, vel faciendum sit; subinde etiam notant duntaxat eventum, licet rarum: significant enim quid ex tali vel tali facto boni vel mali sequi, ac sperari vel timeri possit, quidquid subinde accidat, ut: « Divinatio in labiis regis, in judicio non erabit os ejus, » *Proverb.* xvi, 10. Similia sunt cap. x, vers. 22; cap. xviii, vers. 12. Id ipsum pluribus exemplis ostendi canone 7 in *Ecclesiasticum*.

Prover-
bia no-
tant quid
sæpe fiat,
non quid
semper.

Porro versioni Latinæ Vulgatæ addam versionem Septuaginta, Aquilæ, Symmachi, Theodotianis, Chaldaei, Syri, Arabici et aliorum. Ubi nota,

Septuaginta hic, uti et alibi sæpe, dissidere ab Hebræo et Vulgato Latino, quia, ut solerter advertit S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. lxxvi, Septuaginta Dei spiritu acti, sæpe non tantum interpretes, sed et paraphrastæ sunt. Accedit quod Septuaginta quædam aliter legerint in Hebræo, quam Noster, præsertim cum affines sunt litteræ: tunc enim facile unam pro alia substituant, indeque variant scriptores et codices. Sic pro littera γ subinde in suis codicibus habuerunt et legerunt litteram η ; pro ζ legerunt θ , uti suis locis ostendam. Denique in versionem Septuaginta per tot sæculorum intervalla multi irreperere potuerunt, et de facto non pauci irrepererunt errores.

Denique auctor libri est Salomon, filius Davidis, rex Israel; qui in Ethica, æque ac in omni sapientia et scientia, excelluit; fuitque Dei dono et judicio mortalium omnium sapientissimus. Locutus est enim tria millia parabolarum, et quinque millia carminum, quorum nonnulla, eaque meliora huic libro inserta sunt, III *Reg.* iv, 32.

Quocirca Salomon, uti ætate et antiquitate, sic et sapientia longe superavit septem Græciæ sapientes, cæterosque omnes: Salomon enim regnare cepit a creatione mundi anno 2929, a diluvio anno 1272, a nativitate Abrahamæ anno 980, ab exitu Hebræorum ex Ægypto anno 475, post captam Trojam anno 144, ante Olympiades anno 239, ante Romam conditam anno 262, ante monarchiam Persarum, sive ante Cyrum, sub quo florere septem Græciæ sapientes, anno 482, ante Alexandrum Magnum, sub quo florere Socrates, Plato et Aristoteles, anno 679, ante Christi natalem anno 1013. Vide tabulam chronologicam, quam præfixi Pentateucho. Eodem tempore regnabat in Tyro Suron rex, in Ægypto Vaphres, cujus filiam in uxorem accepit Salomon, teste Eupolemo et Eusebio, lib. IX *Præpar. Evang.* Apud Lacedæmonios rex erat Stratis, apud Corinthios Ion, apud Athenienses Archippus, apud Latinos Alba Sylvius filius Æneæ Sylvii; in Asia dominantur Amazones, in Æthiopia regina Saba. Sub idem tempus florere Homerus et Hesiodus, teste Eusebio. Unde et Cyrillus, libro VII *Contra Julianum*, Homerum facit coævum Salomoni: natus est enim Homerus anno regni Salomonis 20, vixitque 104 annos, uti multis probat noster Salius, tom. III et IV *Annal.* Quare Homerus potuit audire sapientiam Salomonis, eamque discere.

Chrono-
logia Sa-
lomonis.

Sapientia vero Salomonis divina fuit, non humana, utpote ei indita non ab homine, sed a Deo: « Dedi tibi (ait Deus Salomoni, III *Reg.* iii, 12) cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. » Et cap. iv, vers. 29: « Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris. Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et

Sapientia
Salomo-
nis divi-
na.

Aegyptiorum, et erat sapientior cunctis hominibus, sapientior Ethan Ezrahitā, et Heman, et Chalchol, et Dorda, filiis Mahol; et erat nominatus in universis gentibus per circuitum. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque et mille. » S. Hieronymus in *Quæst. Hebr.* in lib. III *Regum*, censet tria hæc millia parabolarum hoc Proverbiorum libro contineri: « In Proverbiis enim, ait, versus nongenti quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia parabolarum. » Intellige synecdochice, scilicet partem majorem trium millium contineri, non tota tria millia: præsertim quia Josephus, lib. VIII *Antiquit.* cap. II, narrat a Salomone compositos parabolarum atque similitudinum libros ad tria millia. Adde *Quæstiones* illas in lib. *Regum* non videri esse S. Hieronymi, nam stylo ab eo discrepant, nec S. Hieronymus earum meminit lib. *De Script. Eccles.*, ubi tamen meminit *Quæst. in Genesin*, uti solet adverte Bellarminus, lib. *De Script. Eccles.*, in S. Hieronymo. Sed audi Josephum: « Composuit etiam libros odarum et carminum quinque supra mille, ac parabolarum et similitudinum libros ter mille; cuilibet enim speciei plantarum suam adhibuit parabolam ab hyssopo usque ad cedrum; idem fecit de pecoribus et cæteris terrestribus animalibus, natatilibusque et quæ per aerem feruntur. »

Porro Origenes, prologo in *Cant.*: « Proverbia Salomonis, ait, succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus. » Quin et ipse Salomon, *Sap.* VIII, 2: « Hanc (sapientiam), ait, amavi et exquisivi a juventute mea, et quæsiivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei (græce, *illi convictus cum Deo*); sed et omnium Dominus dilexit illam. Doctrix (græce *μύστικη*, id est *mystis*, initiatrix, sacerdotissa; sicut enim sacerdos divina pro dignitate tractat, sic et sapiens per sapientiam digne Deum colit, et sancte tractat sancta) enim est disciplinæ Dei, et electrix (græce *sectatrix*; alii, *inventrix*; alii, *ponderatrix*) operum illius. » Vide sequentia. Hac de causa Remigius in illud *Coloss.* II, 9: *Inhabitat in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter*: Habitavit enim, ait, in Salomone per sapientiam, in Daniele per castitatem, in Prophetis per sanctitatem, in Moysæ per mansuetudinem, in Christo vero per omnem virtutem et innocentiam. » Sic Trismegistus ad Tatium filium de heroibus et principibus ait, quod « mentem consecuti immortales habentur, intelligentia cuncta complexi, » juxta id quod paulo ante dixi e Scriptura Salomonem habuisse « latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris, » hoc est, ut explicat Vatablus, dedit illi Deus capacissimum animum, multa comprehendentem sua intelligentia, q. d. Dedit ei tam amplam mentem, quam amplum locum occupat arena quæ est juxta mare. Hinc Nazianzenus in carm. *De Vir-*

ginitate, Salomonem vocat *Sophiæ verticem*. Quin et Abulensis in III *Reg.* III, Quæst. XI, Salomonem in sapientia præfert Adamo, licet illum eisdem postponant Pererius, lib. III in *Genes.* Quæst. III, Valentia, tom. I, disp. VII, Quæst. II, puncto 1, et Pinèda, lib. III *De Salomone*, cap. XI, num. 12.

Porro quia in Proverbiis Salomon omnem suam sapientiam expromit, hinc Proverbia a Patribus vocantur Sapientia Salomonis. Audi Eusebium, lib. IV *Histor.* cap. XXII: « Porro non hic solus (Egesippus), sed Irenæus, et tota veterum turba Proverbia Salomonis sapientiam *πανάρετον*, id est, *omni virtute refertam* (vel, ut alii ad verbum vertunt, *cuncti virtuosam*, aut *omnis studiosam*) affirmabant; » et cap. X ex Melitone: « Salomonis Proverbia, ait, sive sapientia. » Clemens Romanus, lib. I *Constit.* cap. VII, cum integrum fere cap. VII *Prov.* de muliere prava recitat: « Audiamus, ait, quid in sapientia præcipiat sanctus sermo: Fili, serva sermones meos, etc. Dic sapientiam sororem tuam esse. » Et cap. VIII iterum citans locum *Prov.* XXXI de muliere forti: « Maritum tuum de te Sapientia laudet, cum per Salomonem ait: Mulierem fortem quis inveniet? » Et iterum, cap. X: « Verbum quod in Sapientia Domini scriptum est: Melius est habitare in solitudine, quam cum loquace et pugnace muliere, » etc., quod est ex cap. XXI *Prov.* Ac ne quis arbitretur fortuitum aliquem in Clemente memoriæ lapsus, sciat non solum librum Proverbiorum, sed præterea omnes Salomonis libros eo *Sapientia* nomine indigitari; nam in epistola ad Jacobum fratrem Domini, Cantica item appellat *Sapientiam*: « Dei, ait, dilectio morti comparatur, dicente Sapientia: Valida est dilectio ut mors, » etc. De quo videndus omnino noster Turrianus in *Explanationibus Clementis*, capite VII. Atque adeo etiam S. Cyprianus, lib. III *Testim. ad Quirin.* cap. XVI, quod est de bono martyrii: « In Sapientia, ait, Salomonis: Liberat de malis animam testis fidelis; » quæ verba petita sunt ex cap. XIV *Proverb.*; et cap. LVI affert locum *Prov.* XV: « In Sapientia, ait, Salomonis: In omni loco speculantur oculi Dei bonos et malos. » Ubi videndus Pamelius super cap. XVI, num. 40, existimans certo omnes Salomonis libros, ac non solum Proverbia, titulo *Sapientia* inscribi a Cypriano. Denique Ecclesia hosce libros vocat sapientiales, et Sapientiam Salomonis. Unde cum in Missa vel Officio Ecclesiastico quidquam ex hisce libris recitat, ex libro Sapientia id se depromere affirmat.

Ex dictis liquet primo falli eos, qui censent Salomonem nonnulla sua dogmata hausisse a Gentiliis Philosophis et Sapientibus; aut ad Gentilium ritus, dicta et facta alludere (unde et ex illis ipsum explicant): tum quia omnium prior, æque ac sapientior fuit Salomon, adeo ut ipse nullius fuerit discipulus, sed omnium magister; tum quia Hebræi nullam cum Gentilibus voluerunt habere

communione, tanquam populus sanctus, a Gentilibus separatus, et uni Deo consecratus; quare potius Gentiles sua a Salomone et Hebræis hauserunt, quam Hebræi a Gentilibus, uti docent Eusebius passim *De Præparat. Evang.*, S. Augustinus *De Civit. Dei*, Theodoretus et alii; tum denique quia Sapiencia Salomonis fuit divina et a Deo infusa: longe ergo omnia Gentilium dicta dogmataque transcendit. Unde et cum Gentilium dogmatibus, moribus et ritibus eam comparare indignum est, et Deo injurium; perinde ac indignum et injurium est heræ vel dominæ, eam cum ancilla componere: omnes enim scientiæ Gentilium Sapienciæ divinæ velut ancillæ serviunt et ancillantur.

Parabolarum dignitas et utilitas.

Liquet secundo quanta sit paraboliarum Salomonis antiquitas, dignitas, majestas, utilitas. Quocirca S. Hieronymus *epist. 7 ad Lætam*, Albini conjugem, de Paulæ filiæ institutione, monet ut eam a teneris imbuat hisce parabolis: « Discat, ait, primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. » Pulcherrimæ enim hic traduntur sententiæ, quibus in omni loco, gressu (unde et vocantur Parœmiæ, quasi viatorum itinerariæ, quod viam et iter, id est gressus et actiones omnes dirigant), sermone et operatione utamur ad recte gradiendum, loquendum et operandum. Qua de causa separatim a cæteris S. Scripturæ libris sententiæ Salomonis et Siracidis cusæ exstant, exiguoque libello continentur, ut per vias a quolibet deferri, legi et teri possint, accipique quasi assiduus viæ comes, imo dux, et, ut ille ait: « Vade mecum. » Ita Illustriss. et Reverendiss. Matthias Hovius piæ memoriæ, nuper cum in Belgio agerem, Archiepiscopus Mechliniensis, libellum hunc Salomonis et Siracidæ gnomas continentem, assidue secum etiam per vias et itinera deferebat, eumque in curru et hospitibus (instar magni illius Stanislai Hosii Cardinalis, qui concilio Tridentino præfuit) diligenter legebat et relegebat: unde ejus sententiæ, quæ particularem in rebus quibusque prudentiam, tam humanam quam divinam docent et præscribunt, ad unguem callebat, atque ex earum præscripto et dictamine actus omnes suos, tum privatos, tum publicos moderabatur et dirigebat; ideoque Archiepiscopatum adeo probe et sancte gubernavit, ut præsentibus ingens sui desiderium, discipulis exemplum, posteris formam perfecti Pastoris et Episcopi, cum fama posthuma reliquerit et expresserit. Hac de causa inter elogia Salomonis illud imprimis celebrat Siracides dicens: « Et replesti in comparationibus ænigmata; ad insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus es in pace tua. In cantilenis, et proverbiiis, et comparationibus, et interpretationibus miratæ sunt terræ, » *Eccli. XLVII, 17*. Vide ibi dicta, et Josephum *lib. VIII Antiq. cap. II*. Denique S. Hieronymus in *cap. XII Eccle.*, ad illa vers. 9: « Et investigans composuit (Salomon) parabolas multas:

« Aliud, ait, in medulla habentes, aliud in superficie pollicentes. Proverbia quippe non hoc sonare quod scriptum est, etiam in Evangeliiis edocemur; quod Dominus populo in proverbiiis et parabolis sit locutus, secreto autem Apostolis dissolverit ea, *Matth. XIII*. Ex quo manifestum est, et Proverbiorum librum, non ut simplices arbitrantur, patentia habere præcepta; sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirsutis castaneorum operculis absconditus fructus inquiritur: ita in eis divinum sensum altius perscrutandum. »

Scopus et finis horum Proverbiorum est cuique ætati, sexui, statui et generi hominum, in quovis rerum occursu leges recte agendi, normamque honestæ vitæ præscribere, qua Deo placeant, ut ab illo post modicos brevis hujus ævi labores æterna felicitate et felici æternitate donentur, ac eandem sibi subditos, sive in domo et familia, sive in republica et regno perducant. Hunc finem initio libri indicat Auctor dicens: « Parabolæ Salomonis, ad sciendam sapientiam et disciplinam; ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctriinæ, justitiæ, et judicium, et æquitatem. » Quocirca vix alius inter S. Scripturæ libros est hoc nostro ad dicendum, ad concionandum, ad persuadendum, ad ultimum mores hominum formandos reformandosque aptior; qua de causa ejus sententiis crebro utitur S. Gregorius, qui optimus morum et virtutum est magister. Atque hac de causa sicut Ecclesiasticus, sic potiori jure hic liber vocetur *πανάρετος*, id est omnium virtutum præceptor, ac *πανάρετος*; id est præ omnibus eligendus et legendus. Quocirca Basilius Imperator ad imperium instruens Leonem filium cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat præceptum: « Veterum sapientum sententiis revolve, ut mores tuos omni ex parte excolas: multa enim in illis præcepta valde utilia reperies, præsertim in operibus Salomonis et scriptis Isocratis: adde etiam, si vis, Jesu Sirach documenta, e quibus multum civilis et regiæ prudentiæ haurire poteris. » Exstat in fine tomi V *Biblioth. SS. Patrum*. Hinc in Bibliis Arabicis huic libro hic datur titulus: *Proverbia Salomonis sapientis, id est conciones ejus, qui regnavit in filiis Israel*. In Syriacis vero: *Liber Proverbiorum Salomonis, filii David, regis Israel*.

Dividunt Hebræi vetus Testamentum in tres partes, scilicet in Legem sive Pentateuchum, Prophetas et Hagiographa. Hagiographis accensent Proverbia cæterosque libros Salomonis. S. Augustinus tamen, *lib. II De Doctrina Christ. cap. VIII*, dividens Scripturam veterem in historiam et prophetalem, prophetali libros Salomonis annumerat: præsertim quia, uti ipse ostendit *lib. XVII De Civit. cap. XI*, in hoc libro veræ et proprie dictæ prophetiæ de Christo et Ecclesia continentur, quod verissimum esse suis locis ostendam. Autumant Rabbini Salomonem primo scripsisse Canticum Canticorum, cum adhuc esset juvenis, Proverbia in virili ætate, Ecclesiasten in senio. Ve-

rum ordo gradusque materiaram contrarium indicat, scilicet eum primo scripsisse Proverbia, deinde Ecclesiasten, denique Canticum, atque hoc ordine in Bibliis libri ponuntur. In Proverbiis enim incipientes erudit; in Ecclesiaste, proficientes; in Cantico, perfectos, uti dixi initio ex S. Hieronymo.

Vertit hunc librum ex Hebræo S. Hieronymus, ejusque versio est ea quam habemus in Latina Vulgata. Verum, quia tunc usitata, et toto orbe recepta erat versio septuaginta Interpretum, hinc, ne eam prorsus mutare velle videretur S. Hieronymus, in eandem, etsi ab Hebræo discrepantem, sæpe declinat: qua de causa nostra versio non per omnia exacte et ad amussim respondet Hebræo, sed ab eo subinde in Græcum deflectit, et, ut ita dicam, deviat. Ubi nota Septuaginta subinde nonnulla addere, quæ modo non sunt in Hebræo, sive quia illorum ætate ea exstant in Hebræo, sive quod ipsi explicationis gratia nonnulla addiderint, uti addiderunt *ne attendas fallaciam mulieris*, cap. v, vers. 2: hoc enim tacite in sequentibus intelligitur; sive quod ipsi non tantum interpretes fuerint, sed et scriptores hagiographi, uti docet S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christiana*, cap. vii, et lib. I *De Consensu Evang.* cap. LXVI. Afflati ergo Spiritu Sancto, potuerunt ejus instinctu dictare sententias nonnullas, quæ in Hebræo non habentur, ideoque auctoritatem habent Canonice Scripturæ, atque ut tales eas recepit et probavit Ecclesia. Tum denique quod sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium translatae sint, sive ab ipsis Septuaginta sive ab eorumdem collectoribus. Sic *Proverb.* iv, vers. ult., addiderunt: « Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet: » nihil enim horum est in Hebræo, nec in Chaldæo. Porro a cap. x usque ad finem Proverbiorum, facile est discernere in editione Vulgata quæ sententiæ exstant in Hebræo, quæ non: illæ enim quibus sigillatim numerus in margine, ad indicandum ordinem versus, præponitur, exstant in Hebræo; illæ vero quibus numerus non præponitur, sed numero versus præcedentis adscribuntur, non exstant in Hebræo: ut cap. x versus annexus versui 4: « Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos, » non exstat in Hebræo, quia caret numero. Cap. lvi versus annexus versui 11: « Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam, » non exstat in Hebræo.

Cap. xiv versus annexus vers. 15: « Filio doloso nihil erit boni, » etc., non exstat in Hebræo, æque ac annexus vers. 21: « Qui credit in Domino, misericordiam diligit. » Pari modo, ut cæteros omnes recenseam, non exstant in Hebræo versus annexus vers. 5 et 27 cap. xv. Item annexus vers. 5 cap. xvi, item annexi vers. 16 cap. xvii, et vers. 8 et 22 cap. xviii, et vers. 9 cap. xxii, et vers. 7 cap. xxiii, et vers. 10 et 20 (ubi duo sunt) cap. xxiv, et vers. 10 cap. xxvii, et vers. 27 cap. xxix. Igitur versus, cui proprius non præfigitur numerus, scito non exstare in Hebræo. Nam Septuaginta Interpretes sequitur Noster: ipse enim ea quæ non invenit in Hebræo, sed in Septuaginta, ex iis descripsit, ne quid minus iis haberemus. Unde colligas versionem Vulgatam S. Hieronymi non esse puram putam ex Hebræo, sed nonnulla ex Græcis addita, sive ab ipso S. Hieronymo, sive aquo alio.

Porro versio Septuaginta ubi pura est et sincera, olim Vulgata fuit, ideoque Canonica Scriptura, ac proinde etiamnum talis est: at eandem subinde minus puram et sinceram esse, ex varietate lectionum quæ in ea reperitur, liquet. Quare velle eam semper cum Hebræo et Vulgata moderna conciliare, supervacuum est, imo impossibile. Ubi conciliatio facilis erit et prona, indicabo; ubi difficilis et violenta, præteribo. Vulgatam enim modernam, velut genuinam S. Scripturam ab Ecclesia auctoratam, explicare destino. Septuaginta fere sequitur Syrus Interpres, Moses Bar-Cepha vetus auctor et ipse Syrus, lib. *De Paradiso*, parte I, pag. 307: « Sciendum est, inquit, vetus Testamentum pluribus translationibus ex Hebræa lingua in Græcam esse transpositum; Syriace vero redditum esse, una quidem interpretatione ex ipso Hebræo, altera vero ex Græco. » Verum Syra versio, quæ modo exstat, ex Græco traducta videtur: passim enim cum eo consentit, paucis exceptis.

Denique, ut ad oculum videatur quam Salomon hisce libris sit accuratus sapientiæ ethicæque magister, quamque ejus dogmata secuti sint posteriores sapientes, præsertim Siracides auctor Ecclesiastici, qui Salomone 540 annis fuit posterior, ponam hic ex ordine gnomas Siracidæ illustriores, quas ipse ex Salomone partim quoad rem et sensum, partim verbotenus deprompsit et mutatus est, uti sequentia utriusque parallela ostendent: qua ex re mira pariter videbitur Siracidis cum Salomone in doctrina harmonia et consonantia.

Multa exstant in Septuaginta et Vulgata, quæ non in Hebræo. Unde?

Quanam illa?

PARALLELA

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,

1. Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum, cap. I, vers. 1.

2. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo, vers. 4.

3. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem, vers. 10.

4. Initium sapientiæ timor Domini, vers. 16.

5. In igne probatur aurum et argentum; homines vero receptibiles in camino humiliationis, cap. II, vers. 5.

6. Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris, cap. III, vers. 22.

7. Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ, cap. V, vers. 10.

8. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non eas in desertum, cap. VIII, vers. 19.

9. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam, cap. IX, vers. 6.

10. Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, cap. X, vers. 2.

11. Servo sensato liberi servient, vers. 28.

12. Melior est qui operatur et abundat in omnibus, quam qui gloriatur et eget pane, vers. 30.

13. Priusquam audias, ne respondeas verbum, cap. XI, vers. 8.

14. Est qui locupletatur parce agendo, etc. Et nescit quod tempus præteriet, et mors appropinquet, et relinquet omnia aliis, et morietur, vers. 18.

15. In bonis viri, inimici illius in tristitia: et in malitia (afflictione) illius, amicus agnitus est, cap. XII, vers. 9.

16. Et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo, vers. 11.

17. Dives injuste egit, et fremet: pauper autem læsus tacebit, cap. XIII, vers. 4.

18. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem, cum ceciderit, expelletur et a notis, cap. XIII, vers. 25.

ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, ECCLESIASTE, SAPIENTIA.

1. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, *Prov.* cap. VIII, vers. 22.

2. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret, vers. 23.

3. Quando præparabat cælos, aderam, etc., vers. 27.

Cum eo eram cuncta componens, etc., et delictæ meæ esse cum filiis hominum, vers. 30.

4. Timor Domini principium sapientiæ, cap. I, vers. 7.

5. Tanquam aurum in fornace probavit eos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, *Sap.* cap. III, vers. 6.

6. Qui scrutator est majestatis; opprimetur a gloria, cap. XXV, vers. 27.

7. Qui confidit in divitiis suis, corruet: justi autem quasi virens folium germinabunt, cap. XI, vers. 28.

8. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, cap. XXII, vers. 24.

9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli: ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, *Prov.* V, 9.

10. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios, cap. XXIX, vers. 12.

11. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet, cap. XVII, vers. 2.

12. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane, cap. XII, vers. 9.

13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum, cap. XVIII, vers. 13.

14. Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat, etc., nec recogitat dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? *Eccle.* cap. IV, vers. 8.

15. Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur, cap. XVII, vers. 17.

16. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiae sunt in corde illius, cap. XXVI, vers. 23.

17. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide, cap. XVIII, vers. 23.

18. Divitiæ addunt amicos plurimos: a paupere autem et hi, quos habuit, separantur, cap. XIX, vers. 4 et 7.

Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,

ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, etc.

19. Ante obitum tuum operare justitiam : quoniam non est apud inferos invenire cibum, cap. xiv, vers. 17.

20. Beatus vir qui in sapientia morabitur, etc., qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens, vers. 22 et 24.

21. Longe abest a superbia et dolo, cap. xv, vers. 7.

22. Non dixeris : Per Deum abest ; quæ enim odit, ne feceris, vers. 11.

23. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi, vers. 18.

24. A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, cap. xvii, vers. 26.

25. Operarius ebriosus non locupletabitur : et qui spernit modica, paulatim decidet, cap. xix, vers. 4.

26. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam : et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur, cap. xx, vers. 8.

27. Ex ore fatui reprobabitur parabola : non enim dicit illam in tempore suo, vers. 22.

28. Xenia et dona excæcant oculos judicium, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum, vers. 31.

29. Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanent, cap. xxi, vers. 16.

30. Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacite ridebit, vers. 23.

31. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre quam hominem impudentem, cap. xxii, vers. 18.

32. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam, cap. xxiv, vers. 5.

Ab initio et ante sæcula creata sum, vers. 14.

33. Ego feci in cælis ut oriretur lumen indeficiens : gyrum cæli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi, et in fluctibus maris ambulavi, et in omni terra steti, vers. 6 et 7.

34. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini : spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum, vers. 26.

35. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata, cap. xxvi, vers. 19.

36. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, et non inveniet amicum ad animum suum, cap. xxvii, vers. 17.

19. Quodcumque facere potest manus tua, instantanter operare ; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quod tu properas, *Eccle.* cap. ix, vers. 10.

20. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei, cap. viii, vers. 34.

21. Arrogantiam et superbiam, et viam pravam, et os bilingue detestor, vers. 13.

22. Insipientia hominis violat, vel vastat vias ejus : Deum autem causatur, vel accusat, in corde suo, cap. xix, 3. *Quæ verba ex Proverb. juxta Septuaginta citat S. Augustinus, De Gratia et libero arbitrio, cap. ii.*

23. Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum, *Deuter.* xxx, 15.

24. Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, etc. Vivens, vivens ipse confitebitur tibi, *Isaiæ* cap. xxxviii, vers. 18.

25. Vacantes poculis, et dantes symbola consumuntur, et vestietur pannis dormitatio, cap. xxiii, vers. 21.

26. In multiloquio non deerit peccatum : qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est, cap. i, vers. 19.

27. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias : sic indecens est in ore stultorum parabola, cap. xxvi, vers. 7.

28. Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes et subvertunt verba justorum, *Eccli.* cap. xxiii, vers. 8.

29. Torrens redundans fons sapientiæ, cap. xviii, vers. 4.

Fons vitæ eruditio possidentis, cap. xvi, 22.

30. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti, *Eccle.* cap. vii, vers. 7.

31. Grave est saxum, et onerosa arena : sed ira stulti utroque gravior, cap. xxvii, vers. 3.

32. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, cap. viii, vers. 22.

33. Quando præparabat cælos, aderam : quando certa lege et gyro vallabat abyssos, etc., quando appendebat fundamenta terræ, vers. 27.

34. Nunc ergo, filii, audite me : Beati, qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, et estote sapientes. Beatus homo qui audit me, etc. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino, vers. 32.

35. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum. Septuaginta, *invenit χάριτας*, id est *gratias*, cap. xviii, vers. 22.

36. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana : qui autem fidelis est animi, amici celat commissum, cap. xi, vers. 13.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,

ET SALOMONIS IN PROVERBIS, ETC.

37. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet, vers. 28.

Qui foveam fodit, incidet in eam, vers. 29.

38. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere, etc. Sic homo in manu illius qui se fecit, cap. xxxiii, vers. 13.

39. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus, capite xxxiv, vers. 19.

40. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, vers. 23.

41. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus, cap. xxxv, vers. 6.

42. Quis credit ei qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit, cap. xxxvi, vers. 28.

43. Omnia quæ de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquæ in mare revertentur, cap. xl, vers. 11.

44. Substantiæ iniquorum sicut fluvijs siccabantur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt, vers. 13.

45. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, et radices immundæ super cacumen petræ sonant, vers. 15.

46. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni, cap. xli, vers. 15.

37. Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui volvit lapidem, revertetur ad eum, cap. xxvi, vers. 27.

38. Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel, *Jerem.* cap. xviii, vers. 6.

39. Justus quasi leo confidens, absque terrore erit, cap. xxviii, vers. 1.

40. Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota justorum placabilia, cap. xv, vers. 8.

41. Non apparebis in conspectu meo vacuus, *Ezodi* cap. xxiii, vers. 15.

42. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum, *Proverb.* cap. xxvii, vers. 8.

43. Ad locum unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant, *Eccle.* cap. i, vers. 7.

44. Quasi tempestas transiens non erit impius: justus autem quasi fundamentum sempiternum, *Proverb.* cap. x, vers. 25.

45. Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita, a vento commovebuntur, et a nimietate ventorum eradicabuntur, *Sap.* cap. iv, vers. 3.

46. Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ: super argentum et aurum, gratia bona, ut scilicet sis in gratia et benevolentia aliorum, *Proverb.* cap. xxii, vers. 1.

Cætera quæ a cap. xliiv usque ad finem libri tradit Siracides, elogia sunt Salomonis, Davidis, Mosis, Patriarcharum et Prophetarum, quæ ex proprio cujusque libro, historia vel prophetia petita esse, adeoque illorum esse compendia, cuius ea insipienti liquet.

Porro adeo Siracides Salomonis fuit assecla, discipulus et æmulus, ut Patres plerique, æque ac recentiores librum Ecclesiastici Salomoni ascribant; quasi Salomon sententiarum ejus sit auctor, Siracides vero earumdem duntaxat collector et descriptor. Quocirca S. Augustinus cæterique Patres Ecclesiasticum Salomonis nomine indignant citantque, uti multis ostendi proœmio in Ecclesiasticum.

Quapropter uno hoc tomo, si fieri possit, totam sapientiam Salomonis, puta Proverbia, Ecclesiasten, Sapientiam, et forte Canticum Canticorum, complecti destino; perinde ac totam Siracides sapientiam uno tomo complexus sum, præsertim quia multas Salomonis sententias in Siracide, qui eas a Salomone mutuatus est, exposui. Quare illas eodem remittam, ne jam dictum dicam, et actum agam.

Denique subinde similes Siracides et aliorum sapientium, etiam Philosophorum, sententias citabo, quæ Salomonicis sui similibus vel lucem vel decus afferunt, tum ut rivos suo fonti restituum: a Salomone enim singuli sua hauserunt; tum ut ostendam quanta sapientiæ, id est veritatis et virtutis, sit vis, utpote quam etiam infideles, puta idololatræ et hæretici, subinde negare non sint ausi, esto in aliis multis cæcutierint, turpiterque errarint. Idipsum enim doctori orthodoxo faciendum esse præclare docet S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. xl: « Philosophi autem, ait, qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ accommoda dixerint, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solum idola habebant, et onera gravia, quæ populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tanquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene

utebantur : sic doctrinæ omnes Gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrum duce Christo de societate Gentilium exiens debet abominari atque devitare; sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quædam morum præcepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos: quod eorum tanquam aurum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia dæmonum abutuntur; cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum prædicandi Evangelii, » *Actor. vii.* Plura hæc de re dixi proæmio in Ecclesiasticum. Porro in hac recavenda est nimia licentia, qua nonnulli in Gentilium libris versati, S. Scripturam ad Gentilium

historias, ritus et mores, quos mente præconceperunt, accommodant, imo explicant, cum potius hæc omnia S. Scripturam velut pedissequæ dominam, ut ait S. Augustinus, subsequi, illique subservire debeant. Idem olim vitio datum fuit Arnobio, qui grandior a gentilismo ad Christianismum conversus in scriptis subinde gentilizat, eo quod non aliis quam Gentilium litteris imbutus, non aliud sapere, nec eloqui posset, quam quæ tot annis in Gentilibus legerat et didicerat. Sed venia ei danda, quod vix catechumenus pro Christianis dira persecutione vexatis, de Christiana religione, quam necdum plene noverat, apologiam scripserit. Quid enim mirum si Gentilis adhuc Gentilitios illi nævos inspersionis? Qui ergo in S. Scripturam scribere destinant, maturius et citius, a politiori litteratura ad sacram se transferant, eaque plane mentem imbuant oportet.

COMMENTATORES.

Scripsit S. Ambrosius librum *de Salomone* (exstat tomo II Operum ejus), in quo non aliud tractat quam parabolam, vel ænigma illud *Proverb. xxx, 18*: « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. » Subdit deinde explicationem totius capitis *xxxii Proverb. de Muliere forti*.

Exstat tomo VIII S. Hieronymi Commentarius in Proverbia; sed certum est illum ex officina S. Hieronymi non prodiisse, tum quia stylus plane discrepat ab eo, tum quia in cap. *xxx* citatur nominatim S. Hieronymus, ac in cap. *xxi* et *xxxii* citatur S. Gregorius Papa, qui ducentis pene annis S. Hieronymo fuit posterior, tum quia idem Commentarius plane ad verbum exstat inter Opera Bedæ. Bedæ ergo est, ejusque stylus redolet, uti Bellarminus et alii notarunt; quare Bedæ nomine eum citabo. Scripsit S. Basilius, hom. *12 in Principium Proverbiorum* (unde subjungitur illa homiliis *de Ira et Invidia*), in qua primas sententias primi capituli *Proverb. explicat*. Sed nonnulli viri eruditi, qui acrem habent crisin, dubitant, imo negant hoc opus esse Basilii. S. Augustinus in cap. *xxxii Proverb. de Muliere forti* scripsit serm. *217 et 218 De Temp.* In libros Salomonis scripsit Honorius (excusus est Colonia anno Domini 1544), Augustodunensis presbyter, qui claruit anno Domini 1220, teste Trithemio. Rursum in cap. *xxxii Proverb. de Muliere forti* ingens volumen scripsit Albertus Magnus, in quo totum illud caput partim physice, partim ethice, partim mystice explicat.

Mystice quoque Proverbia et Ecclesiasten, sed breviter et punctim explicat Salonius Episcopus Viennensis (exstat tom. V *Biblioth. sanctorum Patrum*), cui Eucherius Lugdunensis dedicavit et inscripsit suos Commentarios in *Genesis*, et in *lib. Regum*; imo Salonium hunc fuisse filium Eucherii, genitum ab eo ante Episcopatum, docet Baronius, anno Christi 441, qui tam patrem quam filium a doctrina et sanctitate dilaudat.

Caput viii *Proverb. contra Arianos* explicat Faustinus presbyter (vulgo Gregorius Bæticus Episcopus Elibertinus), lib. VI *De Fide contra Arianos*, ad Gallam Placidiam Augustam, tempore Theodosii Imperatoris. Sed liber hic parvæ est auctoritatis, eo quod auctor fuerit schismaticus: fovit enim cum Marcellino presbytero schisma Ursicini con-

tra B. Damasum Papam, tempore S. Hieronymi. Exstat tomo IV *Biblioth. sanctorum Patrum*.

Exstat Romæ in Bibliotheca Sfortiana et aliis, Catena in Proverbia Græcorum Patrum numero quindecim, nimirum Apollinaris, Basilii, Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini, Didymi, Diodori, Epiphani, Evagrii, Eusebii, Eustachii, Hippolyti, Juliani, Origenis, Olympiodori, Polychronii; quam e Græco in Latinum convertit noster Theodorus Peltanus, editaque est Antuerpiæ anno Domini 1614, quam crebro citabo.

Posteriori ævo scripsit in Proverbia Robertus Holeot, sed miscellanea continet ex varia eruditione, quæ concionatores illius ævi ac conciones suas venabantur. Sunt tamen qui putent illud opus non esse Roberti Holcot, sed Thomæ Anglici Galensis, uti in fronte libri prænotatum legimus. Lectiones in Proverbia scripsit Guilielmus Parisiensis. Lyranus, Hugo, Dionysius Carthusianus scripsere in Proverbia, æque ac cæteros omnes S. Scripturæ libros.

Antonius Giggeius doctor collegii Ambrosiani Mediolani edidit Catenam trium Hebræorum Rabinorum, scilicet Salomonis, qui a patre cognominatur *Isacides*, quia Isaaci filius; a patria *Iarhi*, vel potius *Iarchi*, id est Lunæus vel Lunensis, ab oppido Aquitaniæ quod *Lunel* appellatur; nam a *לילך* *iareach*, id est luna, dictus videtur *לילך* *iarchi*, id est Lunensis. Hic inter Rabbinos perlebris est, eumque sæpe citat et sequitur Lyranus. Hic ergo primus est in Catena; duo reliqui sunt R. Abraham Ben Esra et R. Levi Ben Gherson. Porro Giggeius Catenam ex Hebræo in Latinum convertit, addiditque versionem Chaldaicam et Syriacam, quas crebro citabo. Qui hactenus in Proverbia scripserunt, nec hanc Hebræorum, nec illam Græcorum Catenam, uti nec Syram, nec alios nonnullos jam citatos videntur vidisse. Veritas ubivis Gentium reperitur, colenda est, ac dicendum subinde cum Virgilio Ennium legente: « Gemmas e stercore colligo. »

E recentioribus, et nostro hoc sæculo scripsere Hieronymus Osorius, et e Societate nostra Theodorus Peltanus, quorum uterque Proverbia elegantî paraphrasi illustravit; Constantinus Fontius, Petrus Nannius, Sixtus Senensis in *Sophias monottessaro*, Michael Sidonius, Petrus Scarga e Societate nostra, Robertus Baynus, Joannes Arboreus, Thomas de Vio Cardinalis Cajetanus, Cornelius

Jansenius more suo solide et profunde, ac plures alii; sed post omnes et præ omnibus fuse et erudite noster Ferdinandus a Salazar, qui multam non solum sacram, sed et profanam eruditionem continet, atque liberalius ad conceptus elegantes et morales, etiam e Gentilibus petitos, digreditur.

Paulo fusior hic ero, tum quia Salomonem quasi sapientiæ fontem hic explico, qui Ethicam tradit per gnomas breves et concisas, quæ singulæ sæpe virtutem integram explicant, quam Aristoteles, S. Augustinus, S. Thomas, cæterique Philosophi et Theologi pluribus fere capitibus et questionibus pertractant; tum quia liber hic totus moralis est: materia autem de moribus ampla est et perutilis tum legentibus, tum docentibus, tum concionantibus, tum cuique hominum generi. Quare singulorum Patrum et Interpretum sensus et sententias, easque sæpe verbatim affero; sed brevitate studio succisas, et in pauca contractas, ad rerum copiam, utque lector nihil jure desideret, sed unum nunc Commentarium legens, in eo omnes intueatur et legat magno sui et temporis, et laboris, et expensarum compendio: multis enim non est otium, nec animus et vires ad tot tamque vastos et prolixos Commentarios evolvendos. Id ego in eorum gratiam præstiti, qui jam a 37 annis sacram Scripturam publice docendo, omnes omnium sacrarum librorum Interpretes evolvi, quin et e Patribus omnibus, Græcis, Syris, Latinis atque Scholasticis, cæterisque classicis auctoribus loca S. Scripturæ sparsim ab iis pertractata studiose collegi. Aliorum expositiones et sententias, præsertim probabiles, ingeniosas et symbolicas, licet minus probem, non tamen improbo et rejicio, tum ne de viris doctis et eminentibus censoriam virgulam mihi arrogem, tum ut lectorum judicio æque ac usui eos permittam et resignem, uti se fecisse profitetur S. Hieronymus. Quare varios sensus refero, sed magis genuinum indico semper et præfero. Hic enim est verus propriusque S. Scripturæ sensus, quem Spiritus Sanctus earum auctor concepit, et hisce gnomis significare intendit. Ea de causa illud velut germanam Spiritus Sancti mentem undequaque scrutor et venor, nec meo ingenio ingeniosisque conceptibus indulgeo. Hunc enim genuini sensus a Spiritu Sancto concepti scopum mihi ita præfixi, ut irretortis mentis oculis in eum jugiter intendam, nec vel pilum ab eo me

dimoveri patiar, esto alii magis ingeniosi et plausibiles occurrant. Hi enim sæpe non sunt litterales et germani; unde curiosorum aures titillant, at animum veritatis avidum non satiant, nec explent. Hic enim evenit idem quod videmus in intellectibus hominum: alii enim sunt subtiles, acutoque pollent ingenio, at parvo sunt judicio; alii vicissim sunt prudentes, acrique pollent judicio, at exiguo sunt ingenio: nimirum id accidit, tum ex Dei dono, qui ita charismata sua partitur, tum ex temperie diversa et contraria. Ingenium enim et inveniendi acuta subtilitas in calore, fervore et æstu; judicium vero in frigore et quiete mentis sedatæ consistit: qua de causa senes ob frigiditas sedatasque passiones valere consilio et judicio, juvenes vero ob fervorem sanguinis præcellere ingenio et acumine, experimur. Ita pariter in scientiis, ac præsertim in expositione S. Scripturæ, nimis acuta sunt parum genuina; quæ plus habent subtilitatis, minus habent soliditatis; quæ multum habent ingenii, exiguum habent judicii: quia Sanctus Spiritus Scripturam non subtili et acuto, sed simplici, candido planoque stylo, utpote ad omnium, etiam rudium, captum accommodato, et ad disciplinam moresque conformandos apposito dictavit; ita tamen ut illi, ne vilescat, sua insit obscuritas et difficultas, quæ lectorum studium æque ac reverentiam exacuit, uti cap. 1 pluribus ostendam. Scitum est illud Philosophi: « Chryssippi acumen in seipso refrangitur. » Nimia enim rerum acumina, dum in nimias earum subtilitates, velut in atomos indivisibiles, ideoque invisibiles dissecantur, sui tenuitate dissolvuntur, ut mentis aciem fugiant et evanescant.

Denique addam sæpius apologos et gnomas aliorum Sapientum Salomonicis antistrophas, quæ magnam eis venustatem æque ac lucem afferent, ac præsertim Cyrilli, quos nemo Interpretum hactenus vidit, excepto uno Dionysio Carthusiano, qui illos frequenter citat. Titulus libri est: *Apologi morales S. Cyrilli in quatuor libros distributi*. Reperti sunt in celebri illa Budensi Bibliotheca Matthiæ Corvini regis Hungariæ, manuscripti; edidit eos noster P. Balthasar Corderius Vienne Austriæ anno Domini 1630. In hisce Cyrillus multa Salomonis æque ac Ecclesiastici proverbialuculenter, docte, pie, eleganter et sapienter explicat, uti intuenti patebit. Plura de iis dixi initio Ecclesiastici.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, proponit finem et scopum horum proverbiorum, sive parabolarum, qui est docere sapientiam practicam, quæ in recte operando consistit, cujus proxime initium est timor Domini. Inde secundo, vers. 8, hortatur omnes ad studium sapientiæ, utque caveant ab illecebris et insidiis insipientium, puta impiorum. Tertio, vers. 28, ipsam sapientiam prædicantem, omnesque ad se invitantem involucit, venientibus vel se ingentia præmia promittendo, respuentibus ingentes pennis comminando.

1. Parabolæ Salomonis, filii David, regis Israel. 2. Ad sciendam sapientiam, et disciplinam : 3. ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, et judicium, et æquitatem : 4. ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia, et intellectus. 5. Audiens sapiens, sapientior erit : et intelligens, gubernacula possidebit. 6. Animadvertet parabolam, et interpretationem, verba sapientum, et ænigmata eorum. 7. Timor Domini, principium sapientiæ. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. 8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ : 9. ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo. 10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. 11. Si dixerint : Veni nobiscum, insidiamur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra : 12. deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integrum quasi descendentem in lacum. 13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. 14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum. 15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum. 16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. 17. Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum. 18. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moliantur fraudes contra animas suas. 19. Sic semitæ omnis avari, animas possidentium rapiunt. 20. Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam. 21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens : 22. Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, et imprudentes odibunt scientiam ? 23. Convertimini ad correptionem meam : en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. 24. Quia vocavi, et renuistis : extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. 25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit. 27. Cum irruerit repentina calamitas, et interitus quasi tempestas ingruerit : quando venerit super vos tribulatio, et angustia. 28. Tunc invocabunt me, et non exaudiam : mane consurgent, et non invenient me : 29. eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, 30. nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ. 31. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur. 32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos. 33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. PARABOLÆ SALOMONIS, FILII DAVID, REGIS ISRAEL. — Est hic titulus, simul et initium libri, indicans ejus argumentum, puta quod contineat parabolæ; æque ac auctorem, scilicet quod auc-

tor ejus sit Salomon rex, Davidis filius. Unde omnino videtur hic titulus non a collectore paraboliarum, ut vult Lyranus et alii, sed ab ipso Salomone suo huic libro præfixus; sequentia enim verba, quæ Salomonis esse constat, nimirum « ad sciendam sapientiam, » etc., ab hoc titulo pendent et reguntur; alioqui enim illa verba carerent supposito, æque ac sensu. Quis enim ita librum inchoaret: « Ad sciendam scientiam, » nisi præmitteret, vel subderet: « Scriptus est hic liber a Salomone, » vel quid simile? Salomon ergo primus fuit, qui libro huic suo nomen suum præfixit; id enim non fecit Moses, Josue, David, et auctores librorum Judicum, Regum, Paralipomenon, etc. Salomonem secutus est Isaias, qui ita inchoat: « Visio Isaia, » cæterique Prophetae. Addit nomen patris, scilicet quod Davidis sit filius, quia hoc cognomine a cæteris, qui nomen habebant Salomonis, secerantur, et magnam libro sibi que dignitatem conciliat, quod scilicet sapientis regis sapiens sit filius et rex, ait S. Basilius. Hoc enim fidem et auctoritatem magnam ipsi tribuit. Quare improbabiliter Scholia Vatablo adscripta censent non tantum titulum hunc, sed et sequentia, totumque præmium non a Salomone, sed ab eo qui ejus sententias collegit, esse additum, operique præfixum.

Pro *parabolæ*, Hebraice est **משל** *misle*; Chaldaice **מלה** *mitle*. Chaldaei enim Hebræum **ש** mutant in **ה**, puta *s* in *t*, ut pro *misle* dicant *mitle*; sic pro *seelos*, id est tria, dicunt *telos*; sic pro *sekel*, id est sikelus, dicunt *tekel*, etc., perinde ac Flandri Germanicum *s* mutant in *t*, ut pro *wasser* dicunt *water*, id est aqua; pro *vas* dicunt *vat*, id est vas; pro *lussen* dicunt *laten*, id est relinquere. Græce vocantur **παροιμία**, id est *parœmia*. Noster vertit, *parabolæ*; Tigurina vertit, *sententiæ*; Vatablus, *apophthegmata* et *gnomæ*. Hæc omnia unum idemque significant. Igitur hæc sententiæ vocantur primo, hebraice **משלים** *miscalim*, et in regimine **משלי** *misle* (a rad. **משל** *mascal*, id est dominatus est, regnavit, præfuit, dominationem et potestatem habuit, præcelluit, id est illustres sententiæ, quasi prædominantes et excellentiores cæteris, axiomata, adagia, gnomæ, sive illæ proverbialia sint, sive parabolæ, sive ænigmata, sive quid aliud (1); quo factum est ut in Scriptura sæpe hæc

Parabolæ sunt misle, id est illustres.

voces parabola, proverbium, parœmia confundantur, et pro eodem sumantur, ut scilicet sententiam, sive ratioeinationem aliquam insignem et eminentem significant. *Misle* ergo significat sententias plenas sapientiæ, difficultatis, gravitatis, utilitatis, acuminis, auctoritatis, et quasi potestatis; hæc enim cæteris prædominantur et excellunt.

Rursum **משל** *mascal* per translationem significat assimilare, axiomata dictare, parabolizare, parabolam, ænigma, proverbium, adagia, sententias et scite dicta eloqui. Hinc *misle* significant parabolam, similitudines, comparationes, adagia, ænigmata, scite dicta. Unde R. Levi: **משל** *mascal*, inquit, id est proverbium, vel parabola, est res quædam per similitudinem pronuntiata, ut animo exhibeatur forma rei de qua loquimur, ut eam facilius imaginari, comprehendere et intelligere queat.

Vel misle, id est similitudines.

Secundo, græce vocantur **παροιμία**, quasi sententiæ, quæ in via et trivio dicuntur (*παροιμία* enim est via), puta sententiæ triviales, vulgoque usurpatæ et trita, ut et per viam recitentur et decantentur. Adeo enim dignæ, utiles et necessarie sunt ad mores formandos, et vitam hominis quaquaversum instruendam et dirigendam, ut ubilibet, etiam in viis et compitis, legi, cani, iterari, et continue corde oreque versari terique debeant. Ita Hesychius, in *Lexico*, **παροιμία** dictam putat **ἡ τοῦ δὲ**, id est *δὲ*, hoc est via, quasi **παροδία**; Julius Scaliger tamen, lib. III *Poeticæ*, cap. LXXXIV, valde congrue censet **παροιμία** dici **παρὰ τὴν ὁδόν**, quod non modo viam, sed et verbum significat, ut **παροιμία** idem sit quod præter vel juxta primum verbum, *q. d.* A primo verbo ejusque sensu alterum verbum et sensus alter. Est enim proprie parœmia oratio allegorica et metaphorica, vel alludens, aliudque innuens. Adde, etiamsi *παροιμία* accipias pro via, parœmiam idem significare, nimirum sententiam, quæ præter viam, id est præter communem loquendi modum (hunc enim significat Hebræus **דרך** *derech*, id est *via*) dicitur, sive quæ licet vulgo trita sit, tamen vulgatam loquendi consuetudinem transcendit, quia scilicet figurata est, recondita, eminens et illustris. Parœmia igitur est sermo subobscurus, etsi interim per quædam manifesta vim suam non omnino dissimulet; vel certa est sermo ejusmodi, qui prima quidem fronte facilem sensum offerre videtur, at in recessu quiddam reconditum atque abstrusum continet.

Parœmia, id est estriativa.

Vel alii innuens.

Usus est autem Salomon hoc obscuro orationis genere, ne hæc doctrina morum quasi facilis ab ignavis contemneretur, aut profanorum hominum insidiis et sannis temere exponeretur, atque ad acuendum in studiosis earum studium et investi-

(1) Rectius, ut videtur, verbi **משל** prima significatio est, uti consonum Arabicum docet, *premere*, *imprimere*, *exprimere*, unde et *dominio premere* (*Gen. xiv, 2*), et *exprimere*, similitudinem alicujus rei quacumque ratione reddere, ducta primum formula ab illis figuris, quæ cera, argilla, *γύψο* et similibus exprimuntur, et deinde ad omne genus imitationum translata. Hinc solemnis illa Arabum formula, *percussit similitudinem*, tanquam ictu eam exprimens, ut in moneta fit, quam et *percussere*, pro *condere* (ut Galli *frapper*). Arabes dicunt; id vero deinde est *similitudinem proposuit*, simili rem illustravit. Late vero patet nominis *miscalim* usus; jam enim omnia in universonum *carmina*, ob figuratum dicendi genus ita vocantur: prophetica, ut *Num. xxi, 17, xxxiii, xxxiv*;

epinicia, Isai. xiv, 4; lugubria, *Job. xxvii, 1; xxxi, 1*; jam brevia, sed gravia et sententiose dicta, quæ ad morum disciplinam sapientiamque pertinent.

gationem. Ita Olympiodorus in *Catena Græcorum*: « Scriptores profani, ait, parœmiam sermonem popularem et quasi triviale definiunt; cuiusmodi is dici haberique potest, quem iter facientes inter se conferunt. Siquidem $\epsilon\iota\mu\omicron\varsigma$ hominibus Græcis idem sonat, quod Latinis *via*. Apud eos autem qui sacra tractant, parœmia vel proverbium est sermo, qui sub modica verborum obscuritate gravem aliquam sententiam complectitur, eaque ratione legentibus vel audientibus usum adfert non vulgarem. Atque illud Christus diserte confirmat: Hæc in proverbis locutus sum vobis; venit hora, cum jam non in proverbis loquar vobis, sed palam. Proverbialis itaque sermo non directe et perspicue, quo tendit, aperit, sed oblique et subobscure, ut cum dicitur: Dulce inexpertis bellum: Auxilium post conflictum: Stilla assiduo lapsu cavat lapidem. » Etymi causam dat Didymus in eadem *Catena*: « Proverbialis sermo alio nomine parœmia vocatur, inquit. Nam cum initio *viæ* in milliaria (ut Romani appellant) necdum essent distincte, priscae ætatis homines per certa itinerum intervalla signa defigebant, iisdemque aliquod problema, vel apophthegma, vel illustre aliquod dictum adscribi curabant. Faciebant id autem duplici de causa: harum una erat, ut viator hinc intelligeret quantum *viæ* spatium emensus esset; altera vero, ut ejusmodi sententiam animo versans, ejusdemque interpretationi inter proficiscendum insistens, melior doctiorque evaderet, simulque itineris molestiam falleret. » Additque: « Parœmia est oratio occulto modo veritatem ostendens. » Ac mox tertiam causam subdit: « Etenim, inquit, cum veritatis rationem non omnes curarent, ad illorum utilitatem vitæque institutionem, qui iter faciebant, gravem aliquam sententiam publicis viarum indicibus veteres sapientes adscribebant, quo vel obiter prætereuntes sensum illorum investigarent, investigandoque et hauriendo eruditiores et sanctiores evaderent; $\epsilon\iota\mu\omicron\varsigma$ namque græce idem significat, quod latine *via*. Sunt qui parœmiam hunc in modum definiant: Parœmia est dictum triviale, quod ab una aliqua notione ad plura transferri potest. » Sublimiorem causam dat Hippolytus ibidem: « Parœmiæ, inquit, sunt sermones exhortatorii ad omnem vitæ viam recte instituendam commodi; siquidem iis qui mentis affectum recta ad Deum tendunt, iter ostendunt. Habent se enim instar viarum indicum, qui itineris molestia et longitudine defatigatos recreant nonnihil et refocillant. » Verum, ut dixi, parœmia extenditur ad significandum quodvis proverbium, et quamvis gravem sententiam. Unde Donatus: « Parœmia, inquit, est accommodatum rebus temporibusque proverbium. » Et Diomedes: « Parœmia est proverbii vulgaris usurpatio, rebus temporibusque accommodata. »

Parabolæ quid? *Tertio*, a Latino nostro interprete Græca voce vocantur *parabolæ*, id est similitudines, a $\pi\alpha\rho\lambda\alpha$

$\epsilon\delta\lambda\lambda\alpha$, id est assimilo, comparo, quasi rerum dissimilium comparatione. Unde Donatus: « Parabolæ, inquit, est rerum genere dissimilium comparatio. » Inde extenditur parabolæ ad significandum exemplum, typum, figuram, fabulam, ænigma, omnemque sententiam illustrem, uti ostendi *Hebr.* cap. xi, vers. 19, ad illud: « Unde eum (Isaac) et in parabolam accepit. » Ita S. Chrysostomus in *Catena Græcorum*: « Parabolæ, ait, est omnis sermo sapiens. » Ex *parabolæ* Itali et Galli per erasin formarunt suum *parola*. Nam Hispani, qui multa incorruptius servarunt, dicunt *palabra* per metathesin, pro *parabla*; ex quo fit *parlare* et *parler*. Quin etiam loquacem Itali vocant parabolanum, ait Angelus Caninius in *Helzenismis*, pag. 8.

Ex dictis colligitur varios proverbialium harum gnomarum esse modos et species. S. Athanasius in Synopsi S. Scripturæ, cap. xiv, in lib. *Prov.*, eas ad quatuor redigit species: *Primo* enim inter eas sunt parœmiæ, id est sententiæ faciles et triviales, quæ licet acutæ, tamen ita planæ sunt et claræ, ut etiam a plebeis et rudibus intelligantur et usurpentur.

Secundo, sunt strophæ, quæ aliud in cortice litteræ sonant, sed per illud aliud significant, quæ sunt symbola Pythagoræ, Flori Apollinis et Ægyptiorum. Exemplum dat S. Athanasius illud, cap. xxiii, vers. 1: « Quando sederis ut comedas cum principe, etc., statue cultrum in gutture tuo. » Et illud, cap. xxvii, vers. 25: « Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virides, et collecta sunt fœna de montibus. Agni ad vestimentum tuum, et hædi ad agri pretium. » Tale quoque est illud cap. v, vers. 13: « Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui. Deriventur fontes tui foras. » Et cap. i, vers. 17: « Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum. » Prisci enim Hebræi sua dogmata involucris quibusdam, ut parabolis, ænigmatibus, strophis, involvebant, tum ad eorum dignitatem et venerationem, tum ad acuendum discipulorum ad ea perscrutanda studium. Ab Hebræis idem mos manavit ad Ægyptios, qui suam sapientiam celabant suis hieroglyphicis; ab Ægyptiis transit ad Græcos. Unde Pythagoras sua dogmata tradidit per symbola. A Græcis denique manavit ad Latinos.

Tertio, sunt parabolæ, id est sententiæ comparatæ, sive similitudines; et his crebro utitur Salomon more Hebræo. Unde vulgo vocantur et inscribuntur parabolæ; permultæ enim Salomonis gnomæ vel expressam vel tacitam continent unius rei ethicæ cum alia re ethica vel physica comparationem: qua de causa acumen æque ac elegantiam et difficultatem continent; difficile enim sæpe est pervidere in quo consistat unius rei cum alia comparatio et similitudo. His addi possunt antitheses; sæpe enim una sententia hic alteri componitur per antithesin, hoc est ei opponitur: in qua oppositione acumen æque ac le-

Quiaque earum species.

Prima, parœmia.

Secunda, strophæ.

Tertia, parabolæ.

pos insignis elucet. Exemplum parabolarum dat S. Athanasius illud cap. xxv, vers. 13 : « Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum : animam ipsius requiescere facit. » Similes sunt eodem capite vers. 14, 16, 18, 19, 20, 23, 25, etc.

Quarta, gryphi. *Quarto*, sunt gryphi et ænigmata. Exemplum dat S. Athanasius illud cap. xxx, vers. 13 : « Tria sunt insaturabilia, et quartum quod nunquam dicit : Sufficit. » Tale est cap. ix, vers. 1 : « Sapiaentia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem, immolavit victimas, » etc.

Symbola Pythagoræ. Ex hisce et similibus sua symbola et ænigmata deprompsit Pythagoras, quæ veteres adeo celebrarunt, ac imprimis S. Cyrillus, lib. IX *Contra Julianum*, cap. II : « Pythagoras, ait, ænigmaticeam manifestationem magni facit. Erat autem et aliud genus symbolorum tale : Stateram ne trans eas, id est, ne avarus sis. Ne ignem gladio fodias, id est, impudentem et iratum animum asperis verbis non moveas. Coronam ne vellices, hoc est, leges ne offendas; nam civitatum coronæ scilicet erant. Ne cor edas, hoc est, ne conficias teipsum curis. Ne super chenicem, vel modium, sedeas, hoc est, ne ignaviter vivas. Non suscipiendas hirundines in domum, hoc est, loquaces et impotentis linguæ homines non esse faciendos contubernales. Onus portantibus imponendum, non autem simul deponendum, hoc est, cooperare alteri ad laborem et virtutem, non ad vitium et ignaviam. Deorum imagines in annulis ne feras, hoc est, sententiam et sermonem de diis ne facile manifestes et divulges. »

Quinta, apologi. *Quinto*, his addi possunt apologi, quibus animalia loquentia vel docentia in scenam vel scholam inducuntur, uti ea inducit Æsopus. Talis est cap. vi, vers. 6 : « Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et discite sapientiam; quæ, cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat. » Et cap. xxx, vers. 13 : « Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer. » Et vers. 18 : « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro : viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. » Et vers. 24 : « Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus : Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi; lepuseculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum; regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas; stellio manibus nilitur, et moratur in ædibus regis. » Et vers. 29 : « Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter : leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum; gallus succinctus lumbos; et aries; nec est rex qui resistat ei. »

Hæc omnia enim Hebræi vocant מִסְלֵי *misle*, id est sententias prædominantes, principes et regias, tum quia inter sententias sunt id, quod rex

inter plebeios : sicut enim rex excellit plebeiis, sic hæ præcellunt cæteris; tum quia sicut rex regit subditos iisque dominatur, sic hæ sententiæ dominantur aliis, quæ ex iisdem velut conclusiones e suis principiis educuntur : quomodo Aristoteles, *Analyt. poster.* lib. I, cap. ix, principia scientiarum vocat ἀξιώματα, id est dignitates, quia reliquis digniora sunt, et in cæteras conclusiones, velut proles ex se genitas principantur, ac dominatum exercent : simili enim modo hæ gnomæ non tantum suis conclusionibus et particularibus gnomis, quæ a vulgo multæ ex eis educuntur, sed et moribus vitæque hominum quasi leges dominantur et imperant; tum denique quia reges, qualis erat Salomon, tales decent. Nam, ut ille ait : « Principis verba oportet esse pauca, digna, sublimia et plane regia. » Eadem de causa illæ ipsæ Græcæ vocantur παροιμίαι, quod παρ' αἰών, id est præter viam, hoc est morem loquendi communem, vel præter verbum commune efferantur, ac aliquid singulare et eximium contineant, ideoque omnium ore, etiam in viis et triviis celebrantur. Quocirca qui juxta eas mores suos dirigit, vitamque instituit, is vere sapiens et probus, cæteris mortalibus longe supereminet. Nam, ut ait Plato in *Protagora* : « Probus vir et philosophus magis præstat inter alios homines, quam rex inclytus inter plebeios. »

Eadem de causa vocantur parabolæ, quia facilem, planum et vulgatum loquendi modum superant, ac sæpe aliquid parabolici, id est aliquam similitudinem, comparisonem, allusionem, metaphoram, allegoriam, similemve figuram continent. Hinc et vocantur proverbialia, quasi verba procul petita, puta ab antiquitate, vel re arcana, aut e cælo accepta. Quocirca Dion Chrysostomus proverbialia vocat *cana verba*. Sicut enim senectus homini, sic et proverbialia affert suam auctoritatem et pondus. Aut planius vocantur *proverbialia*, quasi communia omnium verba, quæ præ foribus et in ore omnium versantur. Tantam enim fidem et auctoritatem continent, ut uno omnium sapientum ac insipientum ore velut verissima, certissima et prudentissima celebrentur. Vide Ovidium, V *Fastor.* :

Hæc quoque de causa, si te proverbialia tangant,
Mense malas Maio nubere, vulgus ait.

Et Cicero, *De Senectute* : « Pares enim cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur. » Idem, *De Amicitia* : « Præposteris utimur consiliis, et acta agimus, quæ vetamur veteri proverbio. » Est igitur proverbium commune et antiquum aliquod dictum omnium voce celebratum.

Denique vocantur adagia, vel prisce adagiones, quasi ad agendum apta, ait Festus. Et Donatus in *Eunuchum* : « Et dicta, ait, et proverbialia, et adagiones, quod rem agant factis hominibus adscribuntur. » Unde Plautus in *Amphitr.* : « Vetus est adagium : Fames et mora bilem in nasum con-

Proverbia unde dicta?

Adagia unde?

ciunt. » Et Ausonius in præfatione *Monosyll.* : « Ut quod per adagionem cœpimus, proverbio finiamus. »

Idem ergo non tantum re et sensu, sed et connotato ac etymò sunt omnes hæ voces : Hebraica *misle*, Græcæ *παροιμία* et *παράβολα*, Latinae *proverbia* et *adagia*.

Porro hæc omnia et singula varii varie definiunt. Græci : « *Parœmia*, inquit, id est proverbium, est sermo ad vitæ rationem conducibilis, moderata quadam obscuritate multam in sese continens utilitatem ; » alii : « Proverbium est sermo rem manifestam obscuritate tegens. » Etsi enim non omnia sint obscura et figurata, pleraque tamen talia sunt, eaque censentur optima, quæ uti translationis pigmento delectant, ita sententiæ utilitate prosunt. Alii generalius : « *Parœmia* est celebre dictum, scita quapiam novitate insigne. » Hinc et *scita* vocantur, eo quod rem scita dignam contineant, quæ antiquitate, æque ac eruditione, gratia et elegantia commendetur, quæque e sapientum dictis sit deprompta. Nostra vero hæc Salomonis insuper sunt oracula, quia ore Spiritus Sancti ipsi velut regi sapientissimo dictata. Unde amplam, arcanam, sublimem, imo divinam, de moribus et virtutibus, vitæque recte secundum Deum et felicitatem instituenda, sapientiam continent; idque cum variarum parabolarum, ænigmatum, schematum et figurarum sale, acumine et ornatu. Siquidem ut non mediocri est artificii gemmulam, puta adamantem, includere annulo, et aurum purpuræ intexere : ita non est cujusvis parœmiam apte decenterque adinvenire, eamque orationi inserere; sed hoc est opus sapientum, quorum parens, fons et origo est Spiritus Sanctus. Omnia ergo hæc proverbialia sunt lumina et oracula, non e tripode Apollinis, sed e mente Spiritus Sancti deprompta, ideoque ejus sunt axiomata et apophthegmata, ut proinde nunquam ab ore fidelium, nunquam a corde excidere debeant.

Denique sicut nervus pondusque parœmiæ sive proverbii consistit in certa ejus fide, veritate et auctoritate : sic ejusdem venustas et gratia elucet in apta scitaque unius rei cum alia simili vel dissimili comparatione; comparatio enim fit nunc per similis synthesisin et compositionem, nunc per dissimilis antithesisin et oppositionem, sive ea realis sit, sive verbalis, sive potius realis et verbalis simul, quales sunt hæ : « Virgo non virgo exstitit Dina. Elcana cum Anna et Phenenna nuptiæ fuere non nuptiæ. Impiorum infelix est felicitas, piorum felix est infelicitas. Hostium dona non dona. Sanctus dicit : Portans non porto, habens non habeo, videns non video, audiens non audio. Iniquorum non metuendus metus. Non bellum bellum. Ornatus inornatus. Ingrata gratia. Elinguis loquacitas. Inopes sunt opes. Humilis est *μωρόσοφος*, id est stulte sapiens. Amicus est *γλυκύτιμος*, id est dulciter amarus. » Sic enim, teste Plutarcho, suum

affectum vocant amantes ex voluptate et dolore mixtum, ita ut libenter contabescant.

Comparatio autem petitur nunc ab animantibus, qualis est illa Luciani : « Iracundiores catellis, timidiore leporibus, adulantiores simiis, libidinosiores asinis, rapaciores felibus, contentiosiores gallis gallinaceis. » Hem : « Cervo vivacior, graculo loquacior, lusciniâ vocalior, vipera virulentior, vulpe dolosior, echino asperior, anguilla magis lubricus, lepore timidior, limace tardior, delphino lascivior, phœnice rarior, vulture edacior, glire somniculosior, sue indoctior, asello stolidior, dama pavidior, hirundine bibacior. » Nunc a personis, ut David fuit Mose mitior, Salomone sapientior, Samsonē fortior, Machabæis animosior. Item : Alter est hic Nabuchodonosor, novus Goliath, noster hic Judas : Christianorum hæc Susanna, Sara, Rebecca. Nunc a rebus inanimis, ut : Castus est nive candidior, melle dulcior, oleo tranquillior, auro purior. Acedus est plumbo stupidiior, stipite tardior. Ebriosus est spongia bibacior, Adria iracundior, pumice sicciior. Beatus est stella lucidior, sole splendidior. Tales sunt illæ Tertulliani, lib. I *Contra Marcionem*, cap. 1 : « Nihil tam barbarum ac triste apud Pontum, quam quod illic Marcion natus est, Seytha tetrior, Hamaxobio instabiliior, Massageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hieme frigidior, gelu fragiliior, Istro fallacior, Caucasō abruptior, etc. Quis enim tam castrator carnis castior, quam qui nuptias abstulit? Quis tam comesor mus Ponticus, quam qui Evangelia corrosit? »

Juvat proverbiorum elegantiam carmen vel rhytmus, qualis sæpe est in hisce Salomonis, præsertim in Hebræo, ubi multa sunt *ὀμοειπετώτα*, id est similiter cadentia et desinentia.

Allegorice, Christi dogmata et sententiæ sunt *מִשְׁלֵי* *misle*, *parœmiæ* et *parabolæ*, tum quia Christus more gentis suæ, puta more Syrorum, crebris utebatur parabolis et comparationibus, juxta illud : « Sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est : Aperiam in parabolis os meum, » *Matth. xiii*, 34, 35; tum quia sententiæ et dogmata Christi plane sublimia et regia sunt. Unde S. Chrysostomus, *orat.* 10 ex ultimis tom. V : « Christus, inquit, Evangelium regni, ceu regium quiddam toti orbi promulgavit; » Christi enim dogmata omnia philosophorum placita tantum superant, quantum rex superat populum; tum quia ex Evangelio quasi ex principio principante cætera fidei morumque dogmata derivantur; tum quia Evangelium dominatur mentibus hominum easque redigit in captivitatem et obsequium fidei, *II Cor.* cap. x, vers. 5; tum denique quia *παράβολα* significat in hisce sententiis, sub litterali sensu multos latere mysticos et parabolicos, qui sublimius quiddam et spiritalius menti ingerant, spiritumque fidelium pascant et accendant.

Scita
quæ?

Proverbia Salomonis sunt oracula.

Lepos proverbiorum est in comparatione.

Comparatio ab animalibus;

a personis;

ab inanimis.

Christi dicta sunt *misle*.

vers. 2. 2. AD SCIENDAM SAPIENTIAM ET DISCIPLINAM, etc. — Subaudi, conscriptæ sunt, q. d. Hæ sunt parabola Salomonis ab eo dictatæ, vel conscriptæ et editæ, ut eas legentes discant sciantque sapientiam, etc. Unde Vatablus vertit, *sententiæ Salomonis, filii Davidis, regis Israel, unde disci potest sapientia et castigatio, ad intelligendum verba prudentiæ, et percipi eruditio prudenter agendi, justitia denique, judicium et æquitates*. Eaque sic explicat: « Discere sapientiam, inquit, est discere nosse Deum. Scire disciplinam, eruditionem, vel castigationem, est mortificare carnem. Ad capiendam disciplinam prudentiæ, id est ut intelligatur verbum Dei. Justitia est fides justificans. Judicium est condemnatio sui. Æquitas est id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo. » Hæc ipse (1).

Sapientia quæ? Prima sententia. Quæres primo, quænam hic intelligatur sapientia, et quomodo distinguatur a disciplina? Primo, nonnulli per sapientiam accipiunt philosophiam. Aristoteles enim habitus intellectus ait esse quinque, nimirum sapientiam, scientiam, intellectum, artem et prudentiam: « Sapientia autem, ait, est rerum altissimarum cognitio; sive: Est rerum divinarum humanarumque scientia. » Ita ipse, lib. VI *Ethicorum*, cap. III. Sic Olympiodorus in *Catena Græcorum*: « Sapientia, ait, ex divinis operibus hauritur; disciplina vero certis legibus et regulis descripta continetur. Rursum sapientia est corporum et corporis exortium, et providentiæ quæ in iis spectatur cognitio. Doctrina vel disciplina est animæ moderatio circa patibilem, rationisque expertem ejusdem animæ partem. »

Accedit R. Levi Ben Gersom: « Sapientia, ait, est rei cognitio per proprias et intrinsecas causas. »

Secundo. Hugo et Dionysius per sapientiam accipiunt fidem. Hæc enim altissima SS. Trinitatis, Incarnationis, Beatitudinis, Resurrectionis, et cætera mysteria credit et comprehendit.

Tertio, Lyranus et alii per sapientiam accipiunt contemplationem, per disciplinam actionem. Sic et Salonius hic: « Sapientia, ait, est divinarum rerum cognitio, sive fides. Disciplina est sanctæ et puræ vitæ conversatio. » Verum hos sensus non esse litterales, nec genuinos, patet ex dictis. Item liquet ex decursu totius libri; in eo enim pauca, et vix ulla invenies dogmata sapientiæ philoso-

phicæ, fidei vel contemplationis; præsertim SS. Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis, etc.

Quarto ergo et genuine, sapientiam hic non speculative, sed practicam accipe, quæ est cognitio Dei et ultimi finis ac mediæ eo ducentium, puta legum divinarum earumdemque desiderium, pius affectus et amor. Unde eam ita definit Cajetanus: « Sapientia est ratio et norma humanarum actionum recta secundum altissimam causam, quæ est Deus. » Et S. Basilius, hom. in *Principium Proo.*: « Ad dandam sapientiam, illam, ait, scilicet dignam (nobilem), pretiosam (cum Gentilium et Philosophorum sapientia sit vilis et triobolaris, ut ait S. Chrysostomus, hom. 21 in *epist. ad Ephes.*) et veram, quæ tota in moribus sita est. » Sic et Socrates ac Philosophi prisce philosophiæ nomen soli dabant Ethicæ, quæ in moribus formandis consistit. Plura de hac sapientia dixi *Eccl.* I, sub initium. Quocirca Salomon in hisce proverbiiis sæpe inculcat Dei attributa, puta providentiam, potentiam, gloriam, etc., quæ homines ad Deum inducunt. Unde cap. XV, vers. 3, ait: « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. » Et ejus operationem energiamque in creando orbe per Verbum, puta Filium, qui est Sapientia Patris, ut cap. VIII: « Quando præparabat cælos, aderam, » etc. Item acrem perspicaciam, directionem ac judicium, ut cum ait cap. XV, vers. 8: « Victimæ impiorum abominabiles Domino; vota justorum placabilia. Abominatio est Domino vita impii: qui sequitur justitiam, diligitur ab eo. »

Disciplina vero vocatur passionum vitiorumque correctio et castigatio. Hanc enim significat Hebraice מוסר *musar*, a radice יסר *iasar*, id est corrigere, castigare. Septuaginta vertunt παιδεία, quia παις, id est pueris, qui sensu et concupiscentia aguntur, non ratione, proprie competit disciplina, ut lascivientes in eis sensualitatis motus refrenet et corrigat. Chaldæus vertit מרדוּתא *marđuta*, id est eruditionem; Syrus, *correctionem*; Tigurina, *castigationem*; Vatablus, *mortificationem carnis*.

Quocirca disciplina proprie competit insipientibus: horum enim est cupiditates suas domare et frangere, ut ad sapientiam et virtutem perveniant; sapientia vero competit provecctis et perfectis, qui edomitis passionibus per sapientiam, velut facem legis divinæ, illico vident quid in qualibet re faciendum vel non faciendum sit. Sensus ergo est, q. d. Parabola hæ docent tam insipientes quam provecctos, tam insipientes quam sapientes: illos enim docent disciplinam, id est passionum mortificationem; hos vero sapientiam plenamque virtutem. Sic Zeno Stoicorum princeps, ut ad suam scholam et sectam plures pelliceret, dictabat in « Stoa (ita vocabatur Schola a qua dicti sunt Stoici) maturos jam fructus saporem novum accipere, immaturos vero præcoces fieri, » q. d. In Stoa et rudes discunt sapientiam, et docti in eadem proficiunt et perficiuntur,

Quarta et genuina, esse Ethicam.

(1) Sex priores versus sunt inscriptio, qua indicatur libri argumentum et consilium: quos Rosenmullerus sic vertit:

1. Sententiæ Salomonis, Davidis filii, Israelitarum regis,
2. Ad sapientiam disciplinamque descendam,
3. Ad præceptorum prudentium intelligentiam,
4. Ad adipiscendum cum intellectu cultum, Tam justî et juris rectique omnia institutionem;
5. Ad impertiendam imperitis sagacitatem, Juvenibus scientiam et considerantiam.
6. Sapiens si audierit doctrinam augetur, Prædens item consilii solertiam acquirit;
7. Ad intelligendam figuratè et elegantè dicta, Sapientiamque effata eorumque anigmata.

ideoque et juvenes in ea senescunt, et senes in ea juvenescunt.

Symbolice, sapientia est contemplatio, disciplina est actio.

Symbolice, Lyranus et alii passim (esto nonnulli putent id esse litterale) per *sapientiam* accipiunt vitam contemplativam, per *disciplinam* vitam activam; hæ enim sunt duæ partes et species adæquatæ virtutis vitæque honestæ, quam docet philosophia, id est Ethica Christiana; uti tradit S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 25. « Hæ enim, ut idem ait, *orat.* *De Fuga sua*, sunt duæ alæ quibus in altum ad Deum evolumus; » quas in S. Basilio effulsisse idem testatur, *orat.* 20, quæ est de laudibus ejusdem, ubi et eos qui actionem jungunt contemplationi, vocat ambidextros. Sensus ergo est, *q. d.* Salomon: Ecce hæ sunt parabola sapientiæ, ad quas omnes cohortor et invito, quia illæ suos studiosos faciunt ambidextros, alatos in altum ad Deum evolutos; duo enim oculi sunt actio et contemplatio, ait Niceas in *Tetrasticha Nazianz.* Ita noster Salazar. In utroque consistit perfectio; perfectus enim est is, cujus contemplatio dirigit actionem, ac vicissim actio roborat et perficit contemplationem; otiosa enim et sterilis est contemplatio, quæ actionem non parit: vicissim actio languida est et inefficax, quæ contemplatione non animatur, dirigitur et roboratur. Ita Olympiodorus in *Catena Græcorum*: « Sapientia, inquit, est quidam divinæ virtutis et sapientiæ afflatus, aut purus quidam divinæ gloriæ et majestatis defluxus. Neque enim quidquam omnino obscurum aut caliginosum in illam cadit. Est namque splendor æternæ lucis, et impollutum divinæ virtutis speculum, expressaque divinæ bonitatis imago. Qui igitur vera sapientia imbutus est, hæc omnia explorare cognoscit. Isthæc autem comperta habere; haud aliud est quam divinæ dilectionis Filium, eamque sapientiam, quæ Christus est, nosse; Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est. Illud vero mysterium non revelatur a carne et sanguine, sed a cœlesti Patre. »

Vers. 3.

3. AD INTELLIGENDA VERBA PRUDENTIÆ (Syrus, *intelligentiæ*, et Symmachus, *ad percipiendum eloquia intelligentiæ plena*), ET SUSCIPIENDAM ERUDITIONEM DOCTRINÆ. — Aquila, *scientiæ*; Symmachus, *prudentiæ*; Syrus, *ad suscipiendam eruditionem et timorem*; Arabicus, *scito (si sciveris) sapientiam et disciplinam, intelliges sermones; suscipe causas sermonum, vel festum, aut celebritatem sermonum*: hanc enim significat Arabicum *چگانه*, quod tam vocis quam significato respondet *חגגה chagah*, id est diem festum egit, solemnitatem celebravit, panegyrim habuit. Unde videtur Salomon diebus festis hæc concionatus ad populum, uti nunc in festis concionantur præcones verbi Dei, suasque ad populum turmatim in templum festi causa concurrentem habent panegyricas.

Prudentia et doctrina qui differant?

Queritur hic *secundo*, quænam sint verba prudentiæ, quæ docentur hisce parabolis, et quomodo distinguantur ab *eruditione doctrinæ*? *Primo*,

Dionysius per *prudentiam* accipit discretionem spirituum, per *eruditionem doctrinæ* docilitatem, *q. d.* Parabola hæ valent ad descendam discretionem spirituum et ad acquirendam docilitatem, ut scilicet libenter alios audias, sinasque te doceri.

Resp. Primo.

Secundo, Lyranus per *verba prudentiæ* accipit verba ethica, quæ dirigunt agenda; per *eruditionem vero doctrinæ* accipit Grammaticam, Rhetoricam, Logicam, etc. Verum frigida est hæc expositio. Nam has scientias non tradit hic Salomon. *Tertio*, R. Levi, Ben Gheršom: Sapientia, inquit, est cognitio rei per proprias et intrinsecas causas; *בִּינָה bina* vero (quod Noster vertit, *prudentia*) est cognitio rei per causas extrinsecas, ut cum dicimus solem calefacere, lunam refrigerare, cum hæc tum calore, tum frigore careant.

Secundo.

Tertio.

Quarto, Hugo: *Prudentia*, inquit, est quæ præcavet insidias; *doctrina*, quæ alios docet et erudit.

Quarto.

Quinto genuine, *verba prudentiæ* vocantur verba, quæ docent prudentiam, ut sciat quisque quid in quavis rerum peristasi et circumstantia prudenter, juxta dictamen rectæ rationis, puta juxta normam virtutis legemque Dei, agere vel non agere debeat; quam enim prius vocavit *sapientiam*, hic vocat *prudentiam*; et quam prius vocavit *disciplinam*, hic vocat *eruditionem doctrinæ*: Hebraice enim utrobique idem est verbum *מוֹסֵר musar*. Explicat enim quod dixit, *ad sciendum sapientiam*, per *et ad intelligenda verba sapientiæ*, et *ad sciendam disciplinam* explicat per *et ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, ut recte aversit Jansenius. Unde pro *prudentiæ*; hebraice est *בִּינָה bina*, id est discretionis, qua scilicet prudenter discernat *בֵּין ben*, id est *inter bonum et malum, inter licitum et illicitum, inter utile et noxium, inter verum et falsum, inter bonum, melius et optimum*. Nam, ut ait S. Basilius, *hom. in Princip. Proverb.*: « Vera hominis consulti prudentia, discretio est rerum quæ faciendæ sunt et non faciendæ, et velut probus numularius, quod probum est retinet, et ab omni mali specie cavet. » Sicut enim numularius partim visu, partim tactu, partim pondere, partim sono monetam probam a falsa examinat et secernit: sic pariter prudens actiones bonas a pravis judicio rationis et legis divinæ dijudicat et discernit.

Quinto genuine.

Eruditio vero doctrinæ est disciplina, quæ docet mores corrigere et formare juxta legem Dei; unde hebraice est *מוֹסֵר musar sechel*, id est *disciplina intelligendi, id est prudenter agendi, ut vertit Vatablus*, qua scilicet homo suas passiones castigat, recteque vivendi leges sibi præfigit; hæc enim est præclarissima et sanctissima disciplina. Septuaginta pro *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, vertunt, *ad suscipiendas strophas*, id est involuera, id est parcemias, ait Olympiodorus. S. Hieronymus in cap. xvi *Ezech.*, *strophas* vertit, « versutias sermonum et solutiones anigmatum, » tum quia illæ docent *musar sechel*, id

est, disciplinam intelligendi et prudenter agendi; tum quia Hebræi exercebant et acuebant suos discipulos, et quoslibet juniores proponendo eis strophas et ænigmata, ut iis exercitati idonei accederent ad ipsam S. Scripturam. Unde, hanc vocabant juniorum logicam, sive rationalem doctrinam, siquidem, ut ait Basilius in *Catena Græc.*, quæ verborum strophæ, id est flexu et inversione utitur, eos quibuscum agit decipit, atque, ut vulpes et leones eludere solent canes, eos ludit; siquidem hi alio tendunt et alio se tendere confingunt. Solertia ergo et solerti logica opus est ad eam retegendam, aut ut stropham convertat in anastropham, inquit Gregorius in *Catena Græcorum*. Audi Eusebium, libro XI *De Præparatione Evangelica*, capite III, Hebræorum in parabolis exercitationem describentem: «Hæc rationali doctrina, ait, ab ineunte ætate, sacrarum rerum, et utilissimarum narratione historiarum, cantuum, epodarumque exercitio, compositione ænigmatum, et speculationis allegoricæ diserta elegantique oratione suos erudiebant. Itaque primarum disciplinarum Deuterotas (sic enim litterarum suarum interpretes appellant) quosdam habuere, qui res ænigmatibus adumbratas, non vulgo quidem omnibus, sed iis tamen qui ad illarum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione reservarent. Hoc plane secutus sapientissimus apud eos Salomon; inde quoque Proverbiorum sui operis fecit initium, hæc fere de causa ad hoc scribendi genus se adductum esse declarans, cum disertis conceptisque verbis oportere ait, quemlibet hominem scire sapientiam et disciplinam.»

Allegorice, Epiphanius in *Catena Græcorum*: «Quæ circa Christum, ait, acciderunt, ea sermonum strophas aut inversiones hoc loco vocat. Nam et carnis expertus incarnatur, et inaspectabilis sub aspectum venit, et impatibilis carne patitur, et immortalis nostri causa moritur, nempe quo immortalitatem nobis largiretur. Ejusmodi autem rerum rationumque inversiones, omnes qui in Christum credunt, simpliciter citra ullam prorsus curiositatem aut hæsitacionem admittant oportet: quo hinc edocti, Dei Filium veram per hanc justitiam administrasse, verumque judicium exercuisse intelligant.»

JUSTITIAM ET JUDICIUM ET ÆQUITATEM. — Repete «ad intelligendum,» vel potius, «ad suscipiendam justitiam,» etc.

Quæres tertio, quid hæc tria significant, et qua ratione inter se differant?

Justitia, Judicium, æquitas qui differant? Resp. Primo. Primo, R. Salomon per «justitiam» accipit eleemosynam; sic enim accipitur *Psalm. cxi, 9*: «Dispensit, dedit pauperibus; justitia,» id est eleemosyna, «ejus manet in sæculum sæculi;» et alibi. Per «judicium,» sinceritatem judicandi, ut ad veritatis normam judicet; per «æquitatem,» æquam compositionem, ut dissidentes et litigantes ex æquo et bono componat et pacificet.

Secundo, Aben Ezra per «justitiam» intelligit cultum Dei et omne opus bonum per «judicium,» ut recte judicet inter verum et falsum, et recta in judicio proloquatur.

Tertio, Cajetanus «justitiam» proprie dictam accipit, quæ cuique tribuit jus suum, et quod ex jure ei debetur; per «judicium» accipit eruditionem judiciorum divinarum, quibus diversis modis homines affliguntur: hæc enim homines ad Dei metum cultumque impellunt; per «æquitates,» sive rectitudines, accipit virtutes, quæ hominem in seipso recte componunt, ut significentur hæc tria quæ hominem recte cum Deo, cum proximo et cum seipso ordinant. Nam justitia ordinat et componit hominem cum proximo, judicium cum Deo, æquitas, sive rectitudo cum seipso: quo fit «ut sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo,» ut monet Apostolus *ad Titum II, 12*: «sobrie» quoad nos, «juste» quoad proximos, «pie» quoad Deum; nobis enim debemus sobrietatem et continentiam, proximo justitiam, Deo pietatem.

Quarto, Vatablus: «Justitia,» inquit, est fides justificans. «Judicium» est condemnatio sui. Hoc enim judicium facit sibi anima in tribunali mentis suæ, quo sua errata et malefacta judicat et condemnat, de quo Apostolus: «Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus,» *Rom. II, 13*; vide ibi dicta, et *Michææ VI, 8*; per «æquitatem,» id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo.

Quinto, Bedæ, Hugo et Dionysius per «justitiam» accipiunt bona opera, per «judicium» discretionem, per «æquitatem,» vel, ut in Hebræo est, rectitudinem, rectam et sinceram intentionem.

Sexto, S. Ambrosius ad illud: «Feci judicium et justitiam,» *serm. 16 in Psalm. cxviii*: «Judicii, ait, finis est justitia; in judicio est veritatis custodia, in justitia fructus æquitatis.» Et S. Augustinus in *Psalm. cv*, super illud: *Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore*: «Amat, ait, Scriptura illa duo simul ponere. Et fortasse propter vicinitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest, vel judicium pro justitia, vel justitia pro judicio; tamen si proprie dicantur, aliquid interesse non dubito, ut judicium custodire dicatur, qui recte judicat; justitiam vero facere, qui agit.»

Septimo, plane ad litteram et genuine: Hæc tria, «justitia, judicium, æquitas,» in re idem significant, nimirum officium virtutis, sive id quod justum, æquum et rectum est, qui est fructus et finis eruditionis et doctrinæ, quam præmisit: sed accumulatur per exaggerationem, ut virtutis perfectio significetur, utpote quæ hæc tria in se includat et comprehendat. Sensus ergo est, *g. d.* Hæc parabolæ erudient vos, tradentque doctrinam, quæ doceat quid in omnibus justitia, ju-

dicium et æquitas dicent, sive quid in omnibus justum, recto judicio consonum et æquum sit, quid scilicet in qualibet re juste et cum judicio, hoc est, cum justa ratione et discretione, atque cum æquitate fieri debeat. Quare justitiam hic non particularem accipe, sed generalem, quæ est complexio omnium virtutum; hæc enim docet Salomon hisce Proverbiis. Idem ergo hæc tria significant, scilicet officium et præscriptum cujuslibet virtutis, sed connotato et etymo differunt. Dicitur enim « justitia, » respectu rei et objecti, quod in se justum est. Dicitur « judicium » respectu rectæ rationis et judicii, quæ hoc justum esse dicat et judicat, adeo ut Deus et quilibet æquus judex id justum esse definiat, et contrarium facientes judicet et condemnet. Dicitur « æquitas, » vel, ut Hebraice est, מִשְׁרִים *mescarim*, id est *rectitudines*, quia suæ normæ et regulæ, puta legi æternæ et divinæ, conforme, ideoque rectum est, non pravum, non obliquum et distortum. Unde Syrus pro *æquitate* vertit *rectitudinem*; Chaldæus, *directionem*; Septuaginta vero *mescarim*, id est *rectitudines*, nectendo cum מִשְׁפָּט *mispat*, id est *judicio*, pro tribus jam dictis hæc duo tantum assignant: « Ad intelligendam justitiam veram (non falsam, non fictam et hypocriticam), et judicium dirigendum, vel corrigendum, » uti vertit S. Hieronymus in cap. xviii *Ezech.*, ut scilicet judicium per omnia sit directum, correctum et rectum. Alludit enim Salomon ad mortem Davidis patris sui, qui Psalmis idem tam regi et judici, quam privato cuique commendat hæc duo, judicium scilicet et justitiam, ut patet *Psal.* ix, 5, 8, 9, *Psal.* xvi, 2, *Psal.* xvii, 23, *Psal.* xxxvi, 2, *Psal.* lxxi, 2, *Psal.* lxxxviii, 15, ubi ait: « Justitia et judicium præparatio, » id est basis, columen et fulcrum, « sedis tuæ, » q. d. Judicium, quo punis, o Domine, reos; justitia, qua innocentes absolvis, protegis et vindicas, sunt bases regni tui; judicii enim, quod exercet rex et judex, duæ sunt partes: una, reum damnare: hanc significat « judicium; » altera, insontem absolvere et vindicare: hanc significat « justitia. » Jam per catachresim idem transfert ad privatam quemque; hujus enim officium in qualibet re est duplex: unum, vitium damnare et declinare, quod significat « judicium; » alterum, virtutem colere et exsequi, quod significat « justitia, » juxta illud: « Declina a malo et fac bonum, » *Psal.* xxxvi, 37. Vitium enim in omni judicio tam divino quam humano est reum, virtus vero est innocens, imo ipsa innocentia, justitia et sanctitas. Hæc ergo sunt duæ Christianæ justitiæ, sive officii et virtutis partes, puta timere et fugere malum, ac amare et prosequi bonum; hoc enim si facias, tam tibi quam cæteris omnibus eris officiosus, et nulli injuriosus. Hoc igitur est facere judicium et justitiam. Ita noster Prado in *Ezech.* xviii, 4. Addit Salomon tertium, scilicet « æquitatem; » hebraice *rectitudines*, ut

significet justitiam et judicium esse æquissima et rectissima, adeoque esse ipsam æquitatem et rectitudinem moralem, quæ non est aliud quam ipsum virtutis præscriptum et officium, uti jam dixi; virtus enim est rectitudo et æquitas, vitium est obliquitas et iniquitas.

Huc accedit expositio nostri Salazar, qui per « justitiam » accipit probitatem et honestatem in genere; per « judicium, » prudentiam, quæ singulis virtutibus, in quibus probitas sita est, leges juraque præscribit; per « æquitatem, » vel *rectitudines*, ipsas singulares virtutes, vel virtutum actiones, quas cum judicio prudentiæ exsequitur vir probus.

Accedit quoque expositio Jansenii: Omnis enim virtus, inquit, justitia est, judicium et æquitas; quæ nomina eodem recidunt, congeruntur autem pro Hebræorum more ad perfectionem indicandam. « Justitia » enim est omne opus bonum, quia hoc justum est fieri. Idem est « judicium, » quia illud recta ratio et lex divina faciendum decernit. « Æquitas » est et rectitudo, quia rectæ rationi consonum. Coniunguntur frequenter in Scripturis duo illa, « justitia et judicium; » per quæ quid significetur, hic insinuatur, dum additur, « æquitatem, » vel, ut habent Hebræa, pluraliter *rectitudines*, hoc est, ea quæ recta sunt. Cæterum illorum duorum alterum est mentis decernentis quod justum est, alterum est voluntatis conformantis se in operatione cum recto judicio mentis.

Itaque hæc duo conjuncta significant, nec satis esse recte judicare, nec satis esse quod rectum est agere; sed necessum esse, ut et quod recte judicamus, recte agamus; et quod rectum est, cum judicio agamus. Idem non aliud voluere S. Ambrosius et S. Augustinus paulo ante citati.

Denique huc accedit Didymus in *Catena Græcorum*: « Justitiæ, ait, primus gradus est, ut unicuique quod suum est integre tribuatur, maxime vero ut Deo, quod Dei est. Hinc illa: Dominium ex justis laboribus honora. Legem observa. Parentibus quod æquum præsta, et cæteris denique omnibus quod æquitatis ratio postulat, impertiri cura. Secundus, ut anima eo studio se in omni moderatione et æquabilitate conservet, ut nulla sui parte ad iniquitatem, aut aliquam omnino inæqualitatem inflecti se sinat. Judicium autem est, ut unusquisque seipsum judicare sciat, omneque consilium et votum suum ad bonum honestum dirigat. »

4. UT DETUR PARVULIS ASTUTIA, ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS. — Septuaginta, ut det innocentibus astutiam, puero autem novo sensum et cogitationem; Tigurina, quæ tradunt simplicibus solertiam, et imperitis scientiam et prospicientiam; Vatablus, quæ dant ductilibus calliditatem, et juveni intelligentiam et consilium. Pro parvulis hebraice est פִּתְיָם *petaim*, a radice פָּתָה *pata*; unde Græcum πῆλο, id est blandis verbis suadeo, pellicio, persuadeo; inde פִּתִּי *peti* (unde Gallicum *petit*)

vocatur parvulus, simplex, persuasibilis, cui facile quidvis persuadeas, qui est sequaci credulitate, ac blanditiis cito inescatur et decipitur. Unde pro *petaim*, Septuaginta vertunt ἀνάκτας, id est *malitia carentibus, innocentibus*; Symmachus, νεπίους, id est *parvulis*; Aquila, βέλγεμένους, id est *uis qui se facile palpari et lactari sinunt*; Theodotion, ἑπατημένους, id est *deceptis*; Chaldaeus et Syrus, *insipientibus*; Tigurina, *simplicibus*. Peti ergo hic vocatur parvulus, tum aetate, tum sensu et prudentia, puta simplex, qui facile quidvis primo oblatum et ablandiens credit et amplectitur, itaque seducitur et in fraudem impellitur. Tales enim solent esse pueri et parvuli, tum quia ductiles et faciles, tum quia fraudum inexperti.

Pro *astutia* hebraice est חָרְמָה *orma*, id est astutia, attentio, providentia, cautio, circumspectio. Unde חָרְמָה *arum* vocatur attentus, providus, astutus, callidus, cautus, vafer, solers. Rursum *arum*, id est congregatus, accumulatus, convolutus; hinc serpens *Genes. III, 1*, decipiens Evam, vocatur *arum*, id est, suis dolis aequae ac spiris et gyris circumplicatus et involutus: hæ enim spiræ indices erant internæ serpentis astutiæ, qua Evam implicavit et circumvenit. Tales quoque sunt strophæ et parabolæ hæ Salomonis, sed in bonum, quia arcana consilia, quibus res magnæ perficiuntur, tegunt, implicant et involvunt. Eo ergo alludit *orma*. Septuaginta vertunt πανουργίαν, id est *vafriciem, calliditatem*; estque vox media, quæ tam in bonam partem pro solertia, quam in malam pro fraude, dolo, malitia accipi potest, ut πανουργία idem sit quod κακουργία, ait Didymus in *Catena Græcorum*. Unde πανούργος proprie significat eum, qui in omnibus rebus versatus est, a πάνι et ἔργον, quasi ὁ πάνι ἐπιεῖλλον, qui scilicet omnibus rebus sese immiscet. Verum, quia talis solet esse callidus et vafer, hinc πανούργος vocatur prudens, solers, callidus; item fraudulentus, versipellis, ardellio, maleficus, impostor. Id fecit similitudo vitii et virtutis, ait S. Thomas, II II, *Quæst. LV, art. 3, ad 1*. Hic in bonum capitur. Unde S. Basilius in initium *Proverb.* ait, πανουργίαν aliam esse vituperio dignam, aliam vero laudabilem: « Est enim πανουργία, inquit, actio animi cum attentione quadam et arte, et studio laudabili rerum omnium agendarum. » Dat exempla Hebræorum, qui astute petendo mutuo vasa aurea *Aegyptiorum*, spoliarunt *Aegyptum*, *Exodi XII, 35*; et obstetricum, quæ astute servarunt infantes Hebræorum, quos Pharaon jusserat necari, *Exodi I, 19*; et Rebecæ, quæ astute fecit, ut Jacob benedictionem et jus primogenituræ Esau fratri præriperet, *Genes. XXVII, 13*. Ac distinguens deinde πανουργίαν, sive astutiam, bonam a mala: « Astuti appellatio, inquit, duo significat: improbus quidem sensu et arte in alienis utitur damnis; laudabilis vero cito et solerter bonum proprium vestigans, dolos et insidias alienas recte cognoscit, atque evitat. » Addit S. Basilius: « Vir astutus thronus est sensus, »

Astutia duplex, bona et mala.

q. d. In viro astuto quasi in throno sedet astutia, id est prudentia, ratio et solertia, quæ quasi regina omnibus sensibus, animique et corporis motibus prudenter et solerter imperat, ut a malo declinet, et ad bonum omne provehantur.

Igitur Salomon ait se hæc Proverbia scribere, ut per ea detur parvulis et simplicibus « astutia, » id est prudentia, cautio, circumspectio. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 11*, Proverbia Salomonis indigitat « sapientiam pædagogicam, » id est pueros et rudes instituentem instar pædagogi; sicut Clemens Alexandrinus suos libros de moribus componendis inscripsit *Pædagogum*. « In pueris enim, ait Aristoteles, III *Ethic. cap. 1*, tacet ratio, et appetitus regit omnia; » iis ergo, utpote incautis, necessaria est cautio, quasi imperitis necessaria est peritia, quasi cupidis necessaria est prudens cupiditatum moderatio et refrenatio. Idque non tantum ut diaboli, mundi et carnis insidias illecebrasque effugiant, uti voluit Beda, Lyranus, Hugo et Dionysius, sed etiam ad prosequendum bonum virtutis, præsertim celsum et sublime, uti docet hic S. Basilius. Qui enim solers est, parvo labore magna sibi parat virtutum merita et incrementa, v. gr. multi magnas subeunt penitentias, et parum in aliis virtutibus proficiunt; at qui mortificat passiones suas, et qui in charitate assidue se exercet, omniaque sua facit ex amore Dei, hic brevi perfectus evadet.

Hac astutia usus videtur Apostolus dicens: « Cum essem astutus, dolo vos cepi, » II *Cor. XII, 16*. Eandem commendat Salomon, *Proverb. XIII, 16*: « Astutus, inquit, omnia agit cum consilio; » et *cap. XIV, 15*: « Astutus considerat gressus suos; » et *Eclii. cap. I, 6*: « Astutias illius quis agnovit? » Eandem Christianis præcepit Christus Dominus: « Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ, » *Matth. X, 16, q. d.* Serpens est astutus et prudens, *primo*, quia pro capite totum corpus objicit fustibus et gladiis: ita et tu, o Christiane, pro animæ salute totum corpus, opes et famam objice; *secundo*, serpens ne voces incantatorum audiat, iisque inescetur et incantetur, aurem unam terræ affigit, alteram cauda ocludit: ita et tu, o Christiane, ne voces adulatorum, Sirenium, meretricum, aliorumque tibi in tuam perniciem ablandientium audias, aures instar Ulyssis claude et obtura; *tertio*, serpens, inquit S. Basilius, hom. 9 *Hexamer.*, lippientibus oculis fœniculi succo medetur: ita et tu, o fidelis, veræ prudentiæ et circumspecionis pharmaco discute omnes incogitantæ et inconsiderationis, ex qua omne malum nascitur, nebulas et caligines; *quarto*, serpens per angustum foramen gliscendo pellem veterem sibi detrahit, ut novam inducat: ita et tu, o Philothee, mortificatione renova tuos mores et vitam: « Via enim in cœlum angusta est, et virtute semper innovanda, » ait S. Augustinus, lib. II *De Doctr. Christiana*, cap. XVI; *quinto*, serpens hostem se fortiorem per insidias aggre-

BIBLIOTHECA

Esto astutus ut serpens. Primo.

Secundo

Tertio.

Quarto.

Quinto.

ditur, et occulte mordendo necat : ita et tu, o Christiane, diaboli vires supera consilio et provida solertia. Astutia hæc et solertia in bellis tum corporalibus tum spiritualibus est summi momenti ; illa enim bellum conficit, et victoriam obtinet. Unde Vegetius, *De Re milit.* : « Dux belli, ait, callidior sit quam fortior. » Sic Gedeon cum trecentis militibus astute complodens lagenas, et tubis personans, turbavit et cecidit tota castra Madian, *Judic.* vii, 20. Similia stratagemata passim in historiis legimus, quibus pauci imbelles ingentes hostium fortissimorum copias prostraverunt. Quocirca Hannibal « norat astus ad jungere ferro, » id est, ex arte dimicare, ait Silius, lib. I ; et Statius, lib. I *Achilleid* :

Tu tantum providus astu
Tende animum vigilem, secundumque erige pectus.

Tales erant Athenienses, præsertim incolæ Astu oppidi eis subditi : unde ab ἄστυ hoc eorum oppido dictus est astus, astutus et astutia, aiunt Lexicographi. Hinc illud Lysandri : « Ubi quod vis non assequeris per leonis exuvium, ibi vulpinum applicandum est, » q. d. Quod robore et viribus nequis, consilio et astutia perfice.

Parva animalia astutiora.

Symbolice, cum parvulis congrue opponitur et componitur astutia, quia eam rebus parvis indidit Deus, juxta illud : « Ingenio pollet, cui vim natura negavit. » Hinc parva vulpes astutior est magno leone, parvus canis sagacior est magno asino, parva simia solertior est magno bove, parvæ viverræ magnos lepores ex antris suis abigunt, et in venatorum manus adigunt ; parvæ aves astutiores sunt magnis, parvi homines acutiores sunt magnis. Denique quid prudentius formicis et apibus exiguis animalculis ? « Vidimus, inquit S. Nilus apud Antonium in *Melissa*, serpentem exigui corporis magnum aliquod animal devorasse, quod quidem ita facit : ossa et nervos paulatim conterit, et contrita exsugit ; sic etiam parva prudentia magnas sæpe devoravit difficultates, atque digessit paulatim mordendo ; » carpendo enim unam, mox alteram, tandem totam capit et tollit.

Vera astutia est humilitas.

Notum est emblemata scarabæi apud Alciam, qui abscondens se alis aquilæ, ejus ova perforavit, atque pullos sustulit. Hoc symbolo tropologice monemur in parvitate, id est humilitate, summam consistere prudentiam et sapientiam ; hæc enim vincit iras, offensas, lites, bella cæterasque difficultates alias invincibiles. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio in ejus Vita, in raptu videns totum mundum laqueis dæmonum plenum rogansque : « Domine, quis hos laqueos effugere poterit ? » audivit : « Humilis et humilitas. » Igitur vera prudentia et astutia est humilitas, quæ proinde omnia insuperabilia transcendit et superat. Huc faciunt Sapientum gnomæ : « Non est sapiens, qui se sapientem existimat. Maxime scias sapientem ; qui talem se negat. Absque livore, absque pompa qui sapit, tuto sapit. Quo quis sapit minus, hoc

magis se venditat ; quo quis sapit magis, hoc minus se venditat. » Exemplo tibi sit noster Salomon, qui licet Dei judicio esset omnium mortalium sapientissimus, tamen humiliter de se proficitur : « Stultissimus sum virosum, et sapientia hominum non est mecum, » *Prov.* xix, 2.

ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS. — More Hebræo explicat quod dixit : « Ut detur parvulis astutia. » Hebræi enim in rhythmis et carminibus, uti videre est in Psalmis, posteriore hemistichio explicant prius. Astutia ergo est « scientia et intellectus. » Unde pro *intellectus* hebraice est מַדְבָּרָה *mezimma*, id est cogitatio tacita, vafricies, astutia, machinatio, stratagema, tamque in bonam quam in malam partem capitur. Radix enim מַדְבָּרָה *zamam* significat tacite cogitare, excogitare, concipere, machinari, formare aliquid in animo. Hinc Theodotion vertit συλλογισμὸν, id est *ratiocinationem* ; Symmachus, αἰσθησίν, id est *sensum* ; Septuaginta, ἐννοίαν, id est *cogitationem* ; Syrus, *consilium* ; R. Salomon, *cogitationem consilii* ; Tigurina, *prospicientiam*. Omnia hæc eodem redeunt. Sensus ergo est, q. d. Parabolæ hæc dabunt parvulis astutiam, et adolescentibus « scientiam, » id est, ut Septuaginta, sensum, et « intellectum, » ut scilicet discant in rebus omnibus sensate et intelligenter, id est prudenter, caute et circumspicte, agere, ne quid per imprudentiam, ignorantiam, vel inexperientiam peccent. Nam, ut ait vir sapiens : « Quatuor reddunt adolescentiam omnium ætatum periculosissimam :

Scientia et intellectus, quid ?

1. » Quia facillima ad malum.
2. » Quia sequentis totius vitæ fundamentum.
3. » Quia difficillime corrigitur.
4. » Quia inconstantissima in bono.

Hinc pariter « Quadruplex est adolescentum sapientia :

1. » A pueritia statim pietati assuescere.
  2. » Statum vitæ præsentis diligenter perpendere.
  3. » Prompte Deo vocanti obedire.
  4. » Constante in bonis coeptis perseverare. »
- « Quatuor adolescentum thesauri incomparabiles :
1. » Virginitas corporis, a natiuitate accepta.
  2. » Innocentia mentis in baptismo data.
  3. » Ætas maxime virtuti opportuna.
  4. » Morum modestia et verecundia. »

Salomonem de more secutus Plato, et post eum Aristoteles, hæc de scientia et doctrina dedit partim dogmata, partim axiomata : « Tria dicebat pueris necessaria, ingenium, exercitationem, disciplinam. Aspectus a circumfuso aere lumen accipit, animus vero a liberalibus disciplinis. Studiorum radices amaræ, fructus autem suaves. Rogatus, quo differrent docti ab indoctis ? Quo, inquit, viventes a mortuis. Eruditionem dicebat inter prospera esse ornamentum, inter adversa refugium ; parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse his qui solum ge-

nuissent: eos enim vivendi tantum, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse. Rogatus quid ex Philosophia lucratus esset? Hoc, inquit, ut injussus faciam ea quæ plerique per legum metum faciunt. Interroganti, quo pacto discipuli egregie proficerent? respondit: Si excellentiores prosequentes, tardiores non morentur. » Hæc omnia Aristoteli tribuit Laertius in ejus Vita, lib. V.

Paulo aliter hæc alii explicant et distinguunt. *Primo*, S. Basilius in *princip. Proverb.* versionem Septuaginta quæ habet, *ut detur puero novus sensus et cogitatio*, sic explicat, *q. d.* Ut puero detur sensus, id est cognitio præsentium; et cogitatio, id est cognitio futurorum. Sic et Polychronius in *Catena Græcorum*: Ut sensus, inquit, hoc est, omnes corporis vires ad animæ vires transferantur, serviantque menti, prudentiæ, legi Dei et virtuti. Didymus vero in *Catena Græcorum*: Sensus, inquit, est cognitio historiarum; intellectus est cognitio allegoriarum.

Secundo, sagaciter noster Salazar: Aristoteles, inquit lib. VI *Ethicor.* cap. XII; et *Magnorum Moralium*, lib. II, cap. LIV, tanquam prudentiæ partes enumerat industriam, et ingenium seu intellectum. Industria pertinet ad electionem et deliberationem, ingenium ad executionem. Industrius (inquit Aristoteles) est qui facultate consultandi est præditus, et recte judicare ac videre aliquid potest. Itaque industriæ munus est mediocrem efficaciam omnino perspectam habere, atque media ipsa ordinare, et bonam in seriem redigere, ut electio sit prudens. Ingenium vero sequitur electionem, spectatque ad executionem: « Est, inquit Philosophus, vis quædam, quam ingenium dicunt, quæ ejusmodi est, ut efficere possit, et adipisci ea quæ ad propositum finem pertinent. » Subdit Aristoteles: « Ingenium non est prudentia, sed est habitus prudentiæ, quasi oculo animi innatus; » dirigit enim prudentiam, quasi oculus ad executionem, ut quod illa prudenter concepit, hoc ipsa expedite et solerter exsequatur; unde sine ea prudentia est lusca vel monocula, quia executio est cæca: esto conceptio et electio fuerint oculata.

Tertio, Lyranus « intellectum » accipit more Philosophico pro cognitione principiorum, « scientiam » pro cognitione conclusionum non tam speculativarum quam practicarum, qualis est Ethica, de qua hic agitur.

Quarto, Dionysius: Hæc duo, inquit, sunt dona Spiritus Sancti, nimirum donum sive spiritus scientiæ et intellectus, de quibus multa dixi *Isaiæ* cap. XI, vers. 1 et 2.

Nota: Salomon æque ac Siracides, suam hanc sapientiam sive Ethicam copiam causa nunc vocat « scientiam, » nunc « intellectum, » nunc « prudentiam, » nunc « disciplinam, » nunc « eruditionem, » nunc « peritiã, » nunc « doctrinam, » nunc « astutiam, » nunc « calliditatem, » nunc

« consilium, » nunc « judicium, » nunc « veritatem, » nunc « æquitatem, » nunc « justitiam. » Quæ omnia in re idem significant, nimirum sive Ethicam, sive cognitionem agendorum; etymo tamen et propria nominis significatione differunt, ut patet etymon cujusque intuenti vel vestiganti. Adde Ethicam, sive prudentiam, multas in se complecti partes, multosque actus consultationis sive consilii, electionis, disciplinæ, scientiæ, intellectus, etc., qui aliquando proprie et speciatim hisce nominibus significantur, aliquando vero generatim per ea totum genus prudentiæ intelligitur per synecdochen.

5. AUDIENS SAPIENS, SAPIENTIOR ERIT (hebraice, *addet sapientiam*, id est, ut Rabbi Levi, *cumulabitur sapientia*) ET INTELLIGENS, GUBERNACULA POSSIDEBIT. — « Audiens, » scilicet has meas parabolas, easque ruminans, et in praxin deducens, per eas evadet sapientior. Unde Septuaginta vertunt, *hæc enim audiens sapiens, sapientior erit; Vatablus, quas* (parabolas sive sententias hasce) *quid audit sapiens, cognitione promovet, q. d.* Dixi hæc mea Proverbia valere, ut parvulos et simplices doceant prudentiam; nunc addo ea quoque profutura sapientibus, ut in sapientia proficiant. Proprie ergo Salomon loquitur de suis hisce Proverbiis, ut recte notat S. Basilius; a pari tamen vel simili idem vult extendi ad dicta cujuslibet sapientis, uti extendit Beda, Hugo et Lyranus. Unde Noster indefinite vertit, *audiens sapiens, q. d.* Quicumque sapiens, etiam infidelis et Gentilis, qui vel hæc mea, vel cujuslibet alterius sapientis dogmata audierit, iisque obedierit, evadet sapientior, ut se et familiam, quin et rempublicam prudenter gubernare valeat.

Nota: *audiens*: significat enim modum pertingendi ad sapientiam esse, avidè et humiliter eam audire. Nam, ut Aristoteles: « Auditus est sensus disciplinæ; » superbi enim, qui se sapere putant, nolunt alios audire, ab iisque discere, ideoque in sua superba remanent insipientia.

Significat hic *primo* Salomon, se hujus suæ Ethicæ discipulum requirere attentum et audiendi avidum. Nam, ut ait Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 343: « Auris auditoris desiderium est sapientis. Neque enim multos labores magistro exhibet; siquidem ad cultum et segetem ingenii sagacitas sufficit. » Nam, ut ait Philosophus: « Animus in ipsis hospitatur auribus. Audire ac tacere rerum est omnium arduissimum »

Secundo, sapientis esse libenter audire et discere, atque audire plus, minus loqui, nimirum ut ait Seneca, *epist.* 77: « Tamdiu audiendum et discendum est quamdiu nescias, et si proverbio credimus, quamdiu vivas, » et in *Proverb.* asserit, « eundem finem esse discendi atque vivendi. » Et alius: « Nulla ætas videri sera ad discendum potest. Litteras Græcas senex didicit Cato. Nulli fuit pudori discere quidquam a Barbaris. Tamdiu cuique est discendum, quamdiu quid nesciat. Ad-

sp.
Prima
aliorum.

secunda.

Tertia.

Quarta.

Vers. 5.

Via sapientia est aviditas audiendi.

Gnomæ.

mitte in aures cuncta, et discere ab omnibus. Alios quod es docturus, ante discito. Discunt facillime qui libenter audiunt. Multa indies addiscentes senescimus. Quotidie aliquid addiscens fit senex Solon. »

Exem-
pla.

Alfonsus Aragonum rex audiens regem quemdam dixisse principi non convenire audire et discere, iratus exclamavit : « Bovis, non hominis, illa vox ; » ita Lipsius, *Monit. polit.* lib. II, cap. VII.

Carolus IV imperator ad quatuor horas magistros in scholis Pragensibus audivit ; cum id purpurati ægre ferrent, suggererentque horam cœnæ effluxisse : « Mihi, inquit, minime effluxit ; nam cœna hæc mea est. » Ita Æneas Sylvius, lib. IV *Gestorum Alfonsi*. Hoc est quod David rex ait *Psal. I* : « Auditui meo dabis gaudium et lætiti- am. »

Et S. Augustinus in *Psal. XLIX* : « Qui vis audiri, prior te audi, et dic illud *Psal. LXXXIV* : Audiam quid loquatur in me Dominus. Qualis ergo ego, qui non audio quod in me loquitur, et volo ut alii audiant quod per me loquitur, etc. Admonet illum ut audiat, non ut deponat prædicationem, sed ut assumat obedientiam. » Quinimo S. Augustinus jam Episcopus a quolibet, ac præsertim a S. Hieronymo audire, edoceri et discere cupivit et postulavit, ut patet *epist. ad eundem 12 et 13*, in qua ait : « Lædes me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in factis, vel in dictis meis. » Et *epist. 28* : « Quanquam te multo, inquit, quam ego sum ætate majorem, tamen ipse etiam jam senex consulo ; sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest ; quia etsi tamen magis decet docere quam discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare. » B. quoque Cyrillus Alexandrinus, lib. I in *Joan.* cap. II : « Canes, ait, venaticos imitatur sapiens huc illuc feram quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum investigans interrogansque tandem assequitur. » Denique S. Jacobus, cap. I, vers. 19 : « Sit, ait, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. » Vide ibi dicta.

Hujus sententiæ elegans exstat vulpis et corvi apologus, nervosis scitisque gnomis interstinctus, apud Cyrillum, lib. I *Apol. moral.* cap. I, cujus titulus est : *Semper discere, et in extremis horis sapientiæ magis stude*. Ubi sic ait : « Vulpes decrepita ardens cupidine plus sciendi, quærebat magistrum. Huic senectutis quidem infirmitate prægravatæ, aviditate tamen sciendi peragili, cum corvus astutior occurrisset, peracto mutuo salutationis officio, satis læta subjunxit : Vere voluntas Dei fuit, ut cito mihi occurreret quod volebam. Te namque, qui cœli cardines perambulas, et multa consideras, ut me disciplinæ sitibundam instrueres perquirebam. Cui ille respondit : O antiqua calliditatis magistra, quid amplius quæris scire ? Hoc certe tantum tibi restat, ut peccatum tuum finem habeat. Ad hæc discipula facta doc-

Semper
discere.
Apolo-
gus.

trix, ita dicitur respondisse : Numquid, frater mi, scriptum a Salomone est (*Prov. cap. I, vers. 5*) : Audiens sapiens sapientiam, sapientior erit ? et quare hoc dixit, nisi quod sapientiæ non est numerus ? » Ex quibus deinde colligit alteram tituli gnomen : « Unde semper oportet addiscere, et in extremis horis studium sapientiæ desiderabilius indagare. Finis enim prudentis sapientia est, et ob hoc quanto huic fini viciniore sumus, tanto majore impetu ad amplectendum eum avidiores, cum natura curramus ; virtutis enim motus naturalis in fine fortior est, et cum visus senio ingrossatur, aspectus ex parte rationis acuitur. Dignum ergo est, ut quando plus viget mentis judicium, disciplinæ tunc plus operam impendamus. Nam dum hic vivimus, nunquam in eodem statu manemus. Quare si non proficimus, mox deficiamus. Sic enim perspicimus etiam accidere in mutabilibus rebus : quoniam sol, cum ultra non procedit, revertitur, et statim dies diminuitur, dum non crescit. Similiter cum non magis protenditur ætatis cursus, mox in senium inclinatur. Igitur donec in semita fueris, semper discere, nec unquam putaveris satis esse ; quia si steteris, retrocedis. Nihil nimirum organorum nostrorum natura post, sed ante tantum composuit, ut in virtutis actibus non retrocedentes, imo semper procedentes crescamus. Plures enim sensuum nostrorum ante situati sunt, ubi etiam sunt manus et pedes. Quo dicto discessit. »

ET INTELLIGENS GUBERNACULA POSSIDEBIT. — Pro gubernacula Septuaginta vertunt « κυβερνον », quod Complutenses vertunt ad verbum, *gubernationem* ; Romani, *rationem gubernandi*. Hebraice est תַּחְבּוּלוֹת *tachbulot*, quod primo significat *consilia*, quibus scilicet se et alios gubernet. Unde Vatablus vertit, *et qui judicio pollet, industria consilia consequetur* ; secundo, proprie significat gubernationem et gubernacula, ut vertit Noster et Septuaginta. Radix enim חָבַל *chabal* significat colligare et funibus constringere : חֵבֶל *chebel* enim est funis. Inde חִבְבֵל *chibbel* vocatur malus sive arbor navis, a funibus dicta, quibus circumquaque in summitate colligatur, ut illis retineatur dirigaturque, per quos חֵבֶל *chobel*, id est nauclerus vel gubernator, navem gubernat. Inde תַּחְבּוּלָה *tachbula* a navis gubernatione ad quamlibet aliam publicam gubernationem transfertur, quæ consilio, industria, experientia et prudentia regenda est. *Tachbula* ergo non significat funes, nec funambulos, sed gubernacula, et βουλῆς, id est consilia, quibus gubernacula diriguntur, uti passim vertunt S. Hieronymus, Septuaginta, Chaldæus et Rabbinus : esto a funibus sumpta sit translatio et metaphora, eo quod funibus velum mali, quo dirigitur navis, gubernetur. Quia ergo *tachbulot* duo significat, scilicet consilia et gubernacula, quæ utraque instar funium inter se connexa et implexa sunt, hinc duplex est hic versio, duplexque sensus. Prior R. Levi et Aben Ezra, quos sequitur Vata-

blus, q. d. Salomon : Qui hasce meas parabolas attente audierit, si sit sapiens, id est sapientiæ studiosus et inchoate sapiens, evadet sapientior; qui vero eas penitus intellexerit et perspexerit, hic *tachbulot*, id est consilium, solersque ingenium acquirit. *Secundo*, et potius, *tachbulot* significat gubernacula naucleri, indeque sapientis. Sicut enim nauclerus malo et clavo regit navem, sic sapiens prudentia et consilio regit rempublicam illi per omnia bene consulens, eamque recte dirigens et promovens.

Sensus ergo est, q. d. Qui hæc mea aliave aliorum sapientum proverbialia audit et intelligit, is addiscent magnam prudentiam, multa que consilia et praxes, quibus non tantum se, sed et domum, collegium, congregationem, civitatem et rempublicam sapienter regere queat, ideoque cum perspecta fuerit ejus hæc prudentia et sapientia, facile gubernaculis collegii vel reipublicæ admovebitur, eique gubernator ad eam moderandam præficietur. Ita videmus in republica ad magistratus et præfecturas promoveri eos, qui sapientia et prudentia regendi pollent, quique in Ethica et Politica versati sunt. Ita S. Basilius, Beda, Hugo et alii.

Audi S. Basilius : « Prudens navarchus, ait, est qui de recto ac firmo naturæ proposito iis nititur quæ accidunt, nec elatus in prosperis, nec rursus in calamitatibus demissus, » nimirum quia *tachbulot*, id est, prudentiam et sana consilia mentis suæ, quæ hoc libro traduntur, velut funes mali, quibus regenda est navis publica vel privata, constanter tenet, ut iis se et suos in hoc mari procelloso tueatur, et dirigat ad portum salutis.

Unde S. Basilius hoc loco, scilicet *hom. 12*, triplex assignat mare mysticum, in quo navis humanæ vitæ a prudentia regitur, et ad portum dirigitur : *primum* est hoc sæculum, in quo fortunæ lus dominatur, dum hos extollit, illos deprimit : in hoc ergo mari navis est quilibet homo, et hominis sors prospera vel adversa ; *secundum* mare est cor, quod variis passionibus, cogitationibus et desideriiis velut maris aestibus assidue agitur et fluctuatur : in hoc mari navis est ipsa mens et voluntas ; *tertium* est vitæ cursus viaque, qua pergitur in cælum, quam obsident dæmones quasi piratæ, ut navim cum mercibus, id est animam cum bonis operibus, prædentur vel mergant. Idcirco ait in plurali, « intelligens, » id est prudens, lætitans hunc librum, vel legi audiens, *tachbulot*, id est gubernacula, « possidebit ; » quia multiplici prudentia quasi gubernaculo opus est, ut triplex hoc mare illæsi sulcemus, et ad portum salva nave et mercibus appellamus. Hinc rursus non ait : Habebit, nec tenebit ; sed : « Possidebit, » quia continua prudentia opus est, ut nunquam consiliorum funes e manu dimittere, sed eos firmiter et jugiter usurpare, ac quasi hæreditatem possidere debeamus.

Adde *quartum* mare, quod est provinciarum

cœtumque hominum in mundo varietas, quæ variis populorum nutibus et motibus agitur et fluctuat quasi mare. In hoc mari navis est quælibet respublica, uti docet Plutarchus in *Polit.*, Plato, lib. II *De Legib.*, S. Chrysostomus, homil. 6 *ad Pop.*, et alii ; quare navarcho indiget, id est gubernatore solerti et prudenti, qui eam velut ingentem populorum navem apte moderetur et regat, ut scilicet inter cives pax et concordia constet, ut vicini vel amici sint vel subditi, ut schismata, seditiones, conjurationes, hæreses, pravi mores caveantur vel extirpentur. In hac ergo navi anchora est religio, funes sunt leges, vela sunt sortes et opes civium, quæ vento secundo, id est fortunæ faventi, pandenda sunt, adverso constringenda.

Igitur docet hic Salomon gubernatorem reipublicæ debere imitari nauclerum. *Primo*, sicut nauclerus sedet ad gubernaculum, puta ad clavum navis, ut eum possidere videatur : ita gubernator reipublicæ sedeat et possideat justitiam, ut eam tueatur et cuique administret ; hæc enim est in republica id quod clavus in navi. Sicut enim clavus recta in portum dirigit navem, ita rectitudo justitiæ dirigit rempublicam ad pacem et prosperitatem. Unde Sigismundus Imperator : « Velut is qui in puppi, inquit, sedens flectit gubernacula, simul navem ipsam flectit reflectitque : ita ad reipublicæ clavum constitutus, eam regit dirigitque. » Cumque quispiam magistratibus præferret tribunos militum, excandescens : « Tace, ait, o Thraso ; nulla nobis militia foret opus, si suas quisque civitates et imperia juste recteque gubernaret. » Notum est illud : « Sat probe gubernatori, clavum rectum si tenet. »

Secundo, nauclerus sedens ad clavum circumspicit totam navim, omnibusque et singulis tam personis quam rebus prospicit providetque : ita gubernator reipublicæ omnia et singula in republica lustret et circumspiciat, tam bona quam mala et pericula, ne quid eum lateat, ut bona promoveat, mala avertat. Unde summa lex gubernatorum est, « posse somnum vincere. »

Tertio, nauclerus multos habet nautas administratos, sibi que subordinatos et subservientes, ac maxime peritos sedulosque sibi seligit, quibus pro cuiusque talento injungit et partitur navigandi officia. Unde illud : « Optimos gubernatores juvant remigum manus. » Idem faciat gubernator reipublicæ ut incorruptos, sapientes et fortes deligat officiales, quibuscum curas et officia gubernandi partiatur pro cuiusque aptitudine. « Navarchus, inquit Plutarchus in *Politiciis*, optimos quærit nautas : ita princeps eos asciscat amicos, qui ad rempublicam administrandam sint idonei. » Atque hæc est potissima ratio et modus bene gubernandi. Cum enim princeps solus per se non possit obire omnia reipublicæ munia et officia, necessum est ut ea obeat per alios ; quare deligat oportet viros fidos, strenuos, magni iudicii et spiritus. Quod si iis neglectis consanguineos vel amicos minus ap-

mare est
respu-
blica.

Rector
imitetur
nauclerum.
Primo.

Secundo.

Tertio.

Triplex
mare mysticum.

Quartum.

tos, aut adulatores officiis admoveat, illi vel exilabunt rempublicam, vel sua superbia, imprudentia, libidine eam perdent. Ita faciebat Mediolani S. Carolus Borromæus Archiepiscopus, ac proinde optime tantam rexit Ecclesiam. Ita faciebat Romæ Gregorius XIII, qui quatuor viros integros spectatæ prudentiæ, virtutis et zeli totius Ecclesiæ Romanæ regimini præfecit, inter eos operas et officia pro cuiusque talento partitus, ac per eos tanta quanta legimus, imo conspicimus, effecit. Utinam omnes reges, principes, Pontifices et Prælati officiales graves fidosque, qui non sua, sed quæ boni sunt communis spectant, quærerent? sane invenirent; quos si adhiberent gubernaculis, et suæ conscientiæ, et Deo, et reipublicæ satisfacerent, optimeque eam regerent. Ita fecit Moses secutus consilium Iethro jussu Dei; *Exodi xviii*; 24, atque hac ratione tot milliones Judæorum adeo durorum et præfractorum, tanta facilitate et felicitate gubernavit. Scitum est illud: « Imperare vis secure? iudices statue optimos. » Tales fere sunt qui magistratum detrectant. Quocirca Alexander Severus Imperator ambientes magistratu arcebat, dicens: « Inviti, non ambientes, in republica collocandi sunt. » Ita Lampridius in *Alexandro*. Nam « bene imperat, qui non libenter imperat. »

Quarto.

Quarto, nauclerus maxime attendit navis clavo et velo: inde enim pendet tota navis directio et salus; clavum per se regit, velum per nautas, qui per nauticos funes velum ad ventum quemlibet continua translatione obvertunt, nunquam illud plane explicant, nunc contrahunt et sinuant, nunc plane stringunt et complicant. Ita gubernator reipublicæ ad clavum sedens sua circumspectione et vigilantia omnia dirigat, ac officiales jubeat velum accommodare vento, id est, consilia modumque regendi, et officia sua obeundi, accommodare occasionibus et temporibus. Alia enim gubernatio instituenda est tempore pacis, alia tempore belli, alia apud cives benevolos, alia apud malevolos, etc. Hinc navis passis velis sulcans mare, est quasi avis passis alis sulcans aera, et qua facilitate id facit avis, eadem facit et navis, si vela rite pandantur. Unde poetæ vocant « remigium alarum. » Talis plane, tamque facilis et felix est prudens gubernatio reipublicæ.

Quinto.

Quinto, nauclerus eminens providet et prospicit venientes tempestates, piratas et fluctus, atque prudenter nunc se eis opponit, ac vi superat, nunc cedit et declinat. Idem faciat gubernator reipublicæ. Tritum est illud: « Maxime ars gubernatoris tempestate cernitur; » et: « Regnare nescit, odia qui nimium timet. Peritus nauclerus, etiam scisso velo navigat. »

Sexto.

Sexto, nauclerus non suum, sed vectorum spectat commodum, ideoque navi dirigendæ incumbit. Idem faciat rex, princeps, episcopus, etc., ut non suum, sed reipublicæ spectet bonum, ideoque ejus regimini totus invigilet, totumque se ejus sa-

luti devoveat. Nam, ut ait Damascenus in *Historia Barlaam et Josaphat*, cap. xxxvi: « Sicut in navigantibus quando nauta fallit, modicam vectoribus affert læsionem; quando vero gubernator, totius navis efficit ruinam; sic in republica si quis privatus delinquit, non tam populo quam sibi met nocet; si vero rex, omnis operatur conversationis detrimentum. »

Septimo, nauclerus licet non sequatur jussa, vel placita victorum; scitum enim est illud: « Vectoribus, nauclere, si pares, peris; » cuique tamen pro sua capacitate respondet et satisfacit: sic rector non sequatur regendorum cupiditates, sed tamen quemque pro sua indole et inclinatione gubernet, eique quoad potest se accomodet. Prudenter noster B. Franciscus Borgia: « Qui cæteris, ait, præesse volunt, non una omnes, qui parent, regula metiri oportet; sed bonos milites imitari, qui pro fistulæ captu machinam bellicam sulphureo pulvere implent. » Ita Ribadeneira, lib. IV Vitæ ejus, cap. viii.

Hinc illud Titinnii apud Nonium: « Sapientia nauclerus navem torquet, non valentia. » Et illa vulgo celebrata: « Si diu imperare quæris, leniter impera, amore, non metu. Quisquis imperat recenter, non bene imperat. Non regit navim magister vi mera, sed leni manu. Qui vult amari, languida regnet manu. Regendi inhabile est, quidquid excedit modum. Juvenem facilius quam seniore rexeris. » Hinc illud S. Pauli monitum *ad Timoth.* epist. I, cap. v, vers 1: « Seniore ne increpaveris, sed obseca ut patrem; juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juvenulas, ut sorores in omni castitate. »

Octavo, nauclerus optimus est qui alteri perito prius servivit, ab eoque navim regere didicit. Item qui navarcho totius classis prompte obtemperat, ac seipsum flectere et regere novit. Sic prorsus se res habet in gubernatore reipublicæ vel Ecclesiæ. Nam, ut ait Gregorius in *Pastor*: « Ars artium est regimen animarum; » longo ergo usu et labore discatur oportet. Hinc illa regendi præcepta omnium ore vulgata: « Non potest bene imperare, qui male ante servit. Nescit imperare, qui imperium alterius ferre nequit. Tam malum est regnare multos, quam regnare neminem. Alios regit feliciter, qui ipse se regit. Sibi imperare maximum imperium omnium est. Qui se rexerit, totum orbem rexerit. Regere potest nemo, nisi qui potest regi. Regi potest nemo, nisi regere qui potest. Nemo fert se regi ab ullo, qui seipsum regere nequit. Qui modeste paret, dignus est qui aliquando imperet. Expertus utrumque regi quam regere mavult. Promptius pauca et parva, quam multa et magna regas. »

Nono, nauclerus sæpe in tempestate, ventis et procellis ad cælum et stellas, præsertim polares, respicit, ut discat ubi terrarum sit, ac juxta eas cursum dirigat. Ita qui gubernat rempublicam vel Ecclesiam, crebro, præsertim in difficultatibus,

Deum invocet; ab eoque consilium et auxilium ad bene regendum flagitet: « Nam omnium optime gubernat, cui gubernator est Deus. » Quin et Homerus censuit neminem recte gubernare nisi ex Deo; hinc et reges bonos vocat διορκετας, id est a Jove enutritos. « Quis ergo optime gubernet? Qui vim habet numinis. »

Quocirca symbolice Origenes in *Catena* hoc loco, per « gubernacula » accipit peculiarem Dei gubernationem: « Hanc enim, ait, si sapiens semel nactus fuerit, nihil amplius grave patietur. Talis enim homo recta navigat ad Deum, tutoque ad voluntatis illius portum appellet. Qui autem ita comparatus non est, is utique naufragium patietur, aut circa spem, aut circa charitatem, aliamve virtutem, ut jure exclamet: Ad maris profunda deveni, tempestas demersit me, » *Psalm. LXVIII.*

Vers. 6. 6. ANIMADVERTET PARABOLAM, ET INTERPRETATIONEM, VERBA SAPIENTUM ET ENIGMATA EORUM. — Explicat quod dixit versu praecedenti: « Audiens sapiens, sapientior erit; » quia scilicet hasce meas sententias et dogmata audiendo, « animadvertet, » id est cognosceat, « parabolam, verba sapientum, » etc. Unde pro *animadvertet* hebraice est להבין *lehabin*, id est ad intelligendum « parabolam, » hebraice *masal*, id est gravem et sapientem quamlibet sententiam, uti dixi versu 4; unde « parabolam » explicans subdit: « Verba sapientum; » et « interpretationem, » ut scilicet parabolas et verba tam mea quam aliorum sapientum, ac praesertim « aenigmata, » scite et acute interpretari valeat. Nam sicut « parabolam » refert et explicat per « verba sapientum, » sic « interpretationem » refert et explicat maxime per « aenigmata; » haec enim quia involuta et obscura, ac rem requirunt interpretaudi vim. Unde Septuaginta pro *interpretationem* vertunt, αρετων λεγων, id est obscurum sermonem: hujus enim fit interpretatio: ea enim clarus sermo non indiget. Interpretatio ergo connotat et involvit obscurum sermonem. Hinc pro *interpretationem* hebraice est מליצה *melitsa*, quod a מלץ *malats* significante in *niph'al* dulcescere, derivatur; quia sicut dulcis cibus, ut mel, ori suaviter sapit, sic menti sapit, dulcis et jucunda est *melitsa*, id est interpretatio aenigmatum et rei obscurae. Alii derivant a לץ *luts*, id est risit, derisit; unde aliqui vertunt *cavillos*, q. d. Sapiens adeo facile res obscuras interpretabitur, ut quasi ridens per lusum et jocum id faciat, utque proponentes aenigmata irrideat et deludat: *melitsa* enim, id est interpretationem, ad aenigmata pertinere patet ex illo *Habacuc* II, 6: « Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam aenigmatum ejus? » Nam pro *loquelam* hebraice est *melitsa*. *Melitsa* ergo tam obscuram loquelam, ut vertunt Septuaginta et Noster ibidem, unde et Symmachus vertit, *problema*, quam interpretationem ejus, uti Noster et Aquila vertunt hoc loco (unde Vatablus vertit, *eloquentiam*), significat. Hinc Heraclitus vocatus est αρατωρ,

id est obscurus, tenebrosus, quod in dictis et scriptis suis affectaret obscuritatem (1).

Vere S. Augustinus in *Psalm. cv*, concione 2: « Quod difficilius quaeritur, ait, solet dulcius inveniri; nec putetis ista vobis obscuritate subtracta, sed difficultate condita. » Ab obscuritate sententiae ergo nascitur dulcedo interpretationis; cum mentis dentibus volvitur teriturque. Dulcius enim sapit; quod labore seu sale conditur; sub labore ergo et difficultate delitescunt deliciae, sicut diffracta nuce gustatur nuclei suavitas. Unde S. Hieronymus, epist. 13 ad *Paulinum*: « Totum, ait, quod legimus in divinis libris, nitet quidem et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est. » Et S. Gregorius, homil. 6 in *Ezech.*: « Magnae, ait, utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatur, et exercitatus capiat, quod capere non potest otiosus. Habet adhuc quoque aliud majus, quia S. Scripturae intelligentia, si in cunctis esset aperta, vilesceret. In quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit, quanto majore labore fatigat animum quaesita. »

Porro prisci sapientes gaudebant aenigmatibus, tum ut iis arcanam sapientiam velarent, tum ut suum acumen ostenderent, tum ut suorum ingenium exercerent.

Talia sunt illa Ausonii, pia aequae ac gravia, et acuta praeceteris:

Quanam summa boni? Meus quae sibi conscia recti.

Id est, quid optimum? Animus bene sibi conscius.

Pernicies homini quae maxima? Solus homo alter.

Id est, homo homini lupus et daemon.

Quis dives? Qui nil cupiat. Quis pauper? Avarus.

Dives est non qui multa habet, sed sorte sua contentus. Avarus omnis pauper, qui omnia quae habet, non habet.

Quae dos matronis pulcherrima? Vita pudica.

Mulier, indotata etiam, satis dotata est, si casta est.

Quae casta est? De qua mentiri fama veretur.

Castasaepe non est, de qua fama turpiter loquitur.

Quod prudentis opus? Cum possit, nolle nocere.

Proprium prudentis est, cum possit, nolle tamen ulcisci.

Quod stulti proprium? Non posse et velle nocere.

Malus, etiam cum non possit, optat tamen ledere.

(1) *Melitsa*, a rad. לץ, quae ostendente Schultensio, proprie *inflexit, intorsit, obliquavit*, significat, hic et *Habac. II, 6*, de dicitario aculeato, seu aliqua *ironia asperso*, intelligendum est.

Obscuritas parit dulcedinem.

Aenigmata cara Ausonii.

Et Thaletis.

Et illa Thaletis. Thales enim rogatus « quid esset omnium vetustissimum, » respondit : « Deus. » Cur ita? *θεός ἀρχαιότερος*, hoc est, quia ingenitus, nunquam esse coepit. « Quid esset pulcherrimum? » ait : « Mundus; » est enim opus Dei, quo nihil pulchrius. « Quid maximum? Locus; » capit enim omnia. « Quid velocissimum? Mens; » discurrit enim per universa hominis cogitatio. « Quid robustissimum? Necessitas, » sive fatum; superat enim omnia, cui ne Dii quidem resistunt. « Quid sapientissimum? Tempus; » nam invenit omnia, et in lucem profert.

Verr. 7.

7. TIMOR DOMINI (Arabicus, Dei) PRINCIPIUM SAPIENTIE. SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT. — Procedit Salomon ordine disciplinæ, qui est ut in tradendis scientiis incipiatur ab ejus principiis; assignat hic ergo principia sapientiæ. Pro principium hebraice est *תְּחִלָּה* *rescit*, quod tam principium, quam caput (radix enim *כֹּרֵךְ* *ros* significat caput) et principatum significat. Unde veritas, *principatus sapientiæ est timor Domini*, q. d. In sapientia primas et principatum obtinet timor Domini, qui cætera sapientiæ dogmata edocet et imperat. Sic « principium » sumitur pro principatu, *Psalm. cix* : « Tecum principium, » id est principatus (hunc enim significat Hebræum *תְּחִלָּה* *nedabot*) in die virtutis tuæ. » Igitur aliqui « principium » hic proprie capiunt pro initio. Et hi per « timorem » accipiunt servilem, vel initialem; timor enim Dei vindicis est principium sapientiæ, id est justificationis. Ita S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 28*, ubi et quædam addit, quæ in textu non habentur; sic enim habet : « Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. Nam et principium sapientiæ timor Domini; et finis sermonis : Omnia audi, Deum time. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. » Et S. Augustinus in *epist. S. Joannis*, tract. 9 : « Coepit, inquit, aliquis credere diem judicii; si coepit credere, coepit et timere; sed quia adhuc nondum habet fiduciam in die judicii, nondum est in illo perfecta charitas. Numquid tamen desperandum est? In quo vides initium, cur desperes finem? Quod initium? Audi Scripturam : Initium sapientiæ, timor Domini. Coepit ergo timere diem judicii, timendo corrigit se, vigilat adversus hostes suos, id est peccata sua, incipit reviviscere interius, et mortificare membra sua, quæ sunt super terram. » Sic quoque hunc locum de timore servili S. Augustinum de more secutus explicat S. Prosper, lib. I *De Vocat. Gentium*, cap. xxvii, et S. Gregorius, lib. II *in Ezech.*, homil. 19, S. Bernardus, homil. 23 *in Cant.*, Magister cum Scholasticis in III, dist. 34.

Secundo, filialis, qui est charitas.

Alii « principium » capiunt pro principatu. Et hi « timorem » intelligunt filialem et perfectum, qui non est aliud quam charitas. Hæc enim quia summe amat Deum, hinc summe timet eum offendere. Charitas ergo obtinet principium, id est principatum, in regno sapientiæ, id est justi-

tiæ et virtutis. Septuaginta explicationis gratia, ne quis putet hic agi de sapientia speculativa, ex *Psalm. cx*, 10, addunt : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » q. d. Illi vere intelligentes et sapientes sunt, qui sapientiam hanc non tantum mente concipiunt et intelligunt, sed et voluntate ac opere perficiunt et exsequuntur. Deinde quis timor hic significetur, explicant addendo : « Pietas autem est principium sensus. » Pro pietas, græce est *εὐσεβεία*, id est religio. Unde Clemens, lib. II *Stromat.*, legit, *sapientiæ ergo initium est religio*. Et S. Basilius, homilia 1 *Hezam.*, *principium sapientiæ timor Domini* : « Est enim, ait, hic reverentiæ erga Deum timor ad perfectionem contendenti velut fundamentum. » Et Tertullianus : « Principium, ait, sapientiæ metus in Deum. » Hinc et Vatablus sic explicat, q. d. Qui sapientes ac docti vere sunt, hi timent Dominum. Alii : Fundamentum et basis veræ scientiæ est timor Domini; aut : Prima et præcipua scientia est timor Domini. Hanc ergo sententiam : « Timor Domini principium sapientiæ, » Septuaginta explicant per duas quas adjungunt. Prior est : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum; » posterior : « Pietas autem est principium sensus. » Cætera quæ ad explicationem hujus sententiæ pertinent, recensui *Eccli. i*, 16. Ubi pariter ostendi quod timor hic sit amor et charitas, ac proinde quod ipse sit principium, medium et culmen, sive perfectio sapientiæ, id est virtutis.

Porro Olympiodorus in *Catena Græcorum* : « Sicut timor Domini, inquit, initium est sapientiæ, sic pietas in Deum initium est sensus, id est judicii secundum intellectum. Exercet ea enim sensuum organa ad discretionem; vel quia sensuum appetitioni dominatur, eosdemque secundum spiritum vivere compellit. »

Tropologice et anagogice Gregorius in eadem *Catena* : « Agit hic, ait, de interioris hominis sensu, secundum quem et veram illam lucem cernimus, et abdita Dei eloquia audimus, et vitali esca pascimur, et fragrantia Christi participes effici-mur, et verbum vitæ apprehendimus. Hujusce autem gustus vel sensus radix et causa est, pietas in Deum. » Et Evagrius : « Quemadmodum, ait, mens per sensus fertur in sensibilia, ita per virtutes in eorum contemplationem, quæ soli intellectui : sunt obvia; cujusmodi sunt celestia et spiritualia; eapropter sapiens Salomon illorum quoque sensuum rationem habere nos voluit. Porro pietatem in Deum illius sensus causam vel initium asserit; qui est secundum intimum hominem, per quem omnia videmus quæ sub intelligentiam veniunt, et vitæ adhæc verbum attingimus. »

SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT. — Apte subjungit hoc præcedenti sententiæ. Ejus enim est antithesis, q. d. Quia timor Dei est initium sapientiæ : hinc pii et timentes Deum reverentur sapientiam, eique se addicunt; stulti

verò, id est impii, quia timore Dei destituti, despiciunt sapientiam, cujus initium, imò essentia, est ipse Dei timor. Unde pro doctrinam, Syrus vertit correctionem; Septuaginta et Chaldaeus, disciplinam. Pro stulti Symmachus, Aquila et Theodotion vertunt, ἀπρόνοοι, id est insipientes, id est, ut Septuaginta vertunt, ἀσεβείς, id est impii. Clemens Alexandrinus legit ἀθεοί, athei, sine Deo. Atheismus enim est centrum impietatis et peccati; summa enim insipientia et stultitia est impietas ac peccatum. Ita Olympiodorus: « Pii homines, ait, disciplinam et sapientiam avidè consecretantur; qui autem Dei timore (qui interioris sensus radix et causa est) destituuntur, illi nullum disciplinae aut sapientiae gustum hauriunt, quin potius studio utraque aversantur. »

Pro despiciunt hebraice est בָּזוּ bazu, id est spernunt, contemnunt, aversantur. Et ita legunt Septuaginta, Noster, Chaldaeus, Syrus ac passim Graeci et Latini: hoc enim significat radix בָּזוּ baza. Verum aliqui aliis punctis legunt בָּזָזוּ bazzu, id est deprædantur, a radice בָּזָזוּ bazzaz, id est spoliavit, rapuit, prædatus est, huncque dant

sensum, q. d. Stulti, id est impii et athei, non tantum spernunt, sed et spoliant ac deprædantur sapientiam, quia virtutem, ejusque arma et jura et vires denudant, exarmanet et inermes reddunt, juxta illud Leonis Imperatoris: « Jura exarmanet impietas. » Verum legendum est בָּזוּ bazu, non בָּזָזוּ bazzu, uti jam ostendi (1).

(1) « Hanc partem (1-11) Rosenmullerus, Ewaldus et alii proemii loco haberi putant, ut quæ contineat generalem sapientiae sive vitae prudenter instituendae commendationem, eamque uno fere tenore propositam. Sane scriptor non tam quid sit sapientia docet, quam ad colendam sapientiam invitatur, quæ in cultores sapientiae commoda redundent exponit. Attamen præter universalem sapientiae virtutisque commendationem hæc pars promiscua morum præcepta continet haud pauca, in his cap. III, 27-35; V, 1-23; VI, 1-19, aliena a proemio. Nec verius est quod docent de nexu. Coherens plerumque, quæ unius ejusdemque capituli, interdum nonnisi versuum aliquot limitibus circumscripta sunt: non coherens ipsa capita. Dele unum aliquod; non desiderabis. A generalibus subito te translatum vides ad specialia, a specialibus ad generalia, nullo servato ordine. Tractatur eadem res diversis locis ter quaterque. » Hæc Maurer ad h. l.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA HORTATUR AD STUDIUM SAPIENTIAE, ET AD FUGAM INSIPIENTUM, PUTA IMPIORUM.

8. AUDI, FILII MI, DISCIPLINAM PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM (Vatablus, directionem) MATRIS TUAE. — Pro disciplinam, Syrus vertit legem; Chaldaeus, eruditionem. Pro ne dimittas, Syrus vertit, ne obliviscaris; Chaldaeus, ne erres; Septuaginta, ne repellas statuta matris tuae; aliqui vertunt, ne evellas legem matris tuae. Verum Hebraeum נָתַתּוּ nathas non significat evellere (quod significat שָׁרַף nathas per ת), sed dimittere, non curare, relinquere, abjicere, uti vertit S. Hieronymus, Septuaginta, Vatablus et Hebraei.

Postquam assignavit principium sapientiae, puta timorem Dei, nunc utriusque dogmata et præcepta tradere incipit. Inter quæ primum sancit obedientiam, ut scilicet filius monita sana honesti patris et matris reverenter audiat, iisque humiliter obediatur; idque primo, quia pietati in Deum proxima est pietas in parentes. Unde et in Decalogo post tria præcepta primæ tabulae, quæ spectant pietatem in Deum, illico primum secundæ tabulae præceptum subjungitur de pietate in parentes; quia parentes sunt viva imago Dei, qui est pater omnium, « ex quo » proinde « omnis paternitas in cælis et in terra nominatur, » Ephes. III, 13. Porro apte patri tribuit « disciplinam, » quia patris educatio est severior: matri legem, quia matris educatio est lenior et blandior; matres enim amant filios dulcius, sed patres fortius, ait Aristoteles in Œconom. Hinc Cicero tres Officiorum libros filio dicavit. Totidem Consiliorum libros Leo Imperator filio scripsit et inscripsit. Et S. Augustinus de

matre sua S. Monica loquens in Confessionibus: « Præcepta, ait, vitæ quæ in animo plantaverat verbo, rigabat lacrymis, alebat exemplis. » Salomonem sequitur Siracides, qui ethica sua præcepta ita orditur: « Filii sapientiae, ecclesia justorum; et natio illorum, obedientia et dilectio. Judicium patris audite, filii, et sic facite ut salvissitis, » Eccli. III, 1. Vide ibi dicta.

Secundo, quia prima optimaque ratio bonis et honestis moribus seipsum imbuendi est, si a puero quis suscipiat disciplinam patris et matris, cum scilicet pater et mater fideles sunt, et probis moribus, aut certe satagunt filios ad omnem probitatem erudire, quales erant in Israel. Alludit Salomon ad Davidem patrem suum, qui, cum esset sanctus et sapiens, sancte et sapienter educavit Salomonem, cæterosque suos filios. Idem fecit Bersabee mater Salomonis. Alludit quoque ad Roboam cæterosque filios suos, quos ipse in disciplina et Dei timore educavit. Verum sub nomine patris et matris symbolice Salomon hic intelligit seipsum, qui, cum velit hic juvenes erudire, eosque docere timorem Dei et sapientiam, nunc personam patris filium erudientis, nunc personam pædagogi et doctoris filium docentis et dirigentis induit. Unde vers. 10 et seq., sæpe lectorem et discipulum blande nomine filii compellat, uti solent facere benigni præceptores discipulorum amantes.

Sensus ergo est, q. d. Me parcemiasten, modo quidem fidi parentis et pædagogi personam sus-

inentem, modo rursus sedulum virtutis et sapientiae doctorem, agentem attente audite, praeceptaque et documenta quae trado, a sapientia mihi coelitus indita, quasi a matre profecta, avide haurite, uti filii solent haurire monita matris dilectissimae; ita fiet ut gratia quasi corona addatur capiti vestro. Sic Paulus ait Galatis, cap. iv, 19: « Filioli mei, quos iterum parturio (quasi mater dolore, quia amore vestri plena), donec formetur Christus in vobis. » Et S. Ambrosius, lib. I. Offic. cap. vii: « Dulcius, ait, ac vehementius simul vos diligo quos Evangelio genui, quam si conjugio suscepissem; nam vehementior ac dulcior est ad amorem gratia quam natura. » Ita Vatablus, Jansenius, Raynus, Peltanus et alii. Porro B. Antiochus, homil. De inobedientia, hanc notionem sic legit: « Filius solers obedit patri suo, filius autem inobediens in perditione erit; » subditque: « Vitemus istius inobedientiae perniciem. Quid enim ad te resilit emolumentum, si virginitatem quidem indelibatam conservasti corporis, ac animam daemone per inobedientiam prostituisti? »

Mystice Didymus in *Catena Graec.*, Beda, Hugo, Lyranus per patrem accipiunt Deum, qui pater est universorum; per matrem Ecclesiam, cujus sponsus est Christus; statuta vero et leges ejus sunt Apostolicae diatypothes et constitutiones: Ecclesia enim instar matris nos regeneravit, et nutritis lacte nos potat, caelestique doctrina et divinis praeceptis pascit molliterque enutrit. Idem faciunt Superiores religionum, Pastores, Confessarii, Praedicatores, qui fidelium sunt patres et matres spirituales.

Vers. 9.

9. UT ADDATUR GRATIA CAPITI TUO, ET TORQUES COLLO TUO, — Hebraice גִּרְגֵרֹתֶיךָ *gargerotecha*, id est gutturibus tuis, quia guttur multis annulis quasi ansulis constat, ait R. Salomon. Pro gratia, Syrus vertit, decori enim sunt; Chaldaeus, decor gratiae; Hebraice est לִיבֵי חֵן *liviat chen*, id est additio, vel copulatio gratiae, q. d. Lex patris et matris, si eam audieris et feceris, comparabit et copulabit gratiam capiti tuo, quia lex instruit intellectum, ut concipiat ea quae intelligere oportet neque ac loqui, ait R. Levi. Et Aben-Ezra: Ita, inquit, lex et disciplina apta erunt capitis tui ornamenta; ac si aliquid gratiam concilians copulatum esset capiti tuo. Optime Septuaginta *liviat chen* vertunt, coronam gratiarum; quia in corona annulus annulo, flos flori nequitur, copulatur, in-textitur et implectitur; sic enim habent, coronam enim charitum, id est gratiarum, recipies capiti tuo, et torquem aureum circa collum tuum; Aquila, quoniam accessio gratiae sunt capiti tuo, et περιστεραν, id est ornamenta colli tui; Vatablus, ea enim gratiam addent capiti tuo, et vice torquis erunt collo tuo, q. d. Si hasce meas leges et monita susceperis, opereque exercueris, illa te condecorabunt et exornabunt, perinde ac corona solet caput, et torques aureus collum exornare. Sicut enim corona ex nexu florum vel circularum, torques ex

nexu annulorum plectitur et contextitur: sic et obedientiae ac virtutum coronis decor et perfectio ex varia et continua earundem operatione et exercitatione plectitur et contextitur. Igitur exstat sapientiae gloriae corona; exstant rursus voluptatis et deliciarum sarta; exstat tandem justitiae diadema. Gratiarum corona nihil aliud est quam virtutum catenae. Enimvero cum quis virtutem quampiam perfecte adeptus est, a reliquis immunis esse omnino non potest, adeoque ex omnibus quasi unam coronam texit; hoc autem sermo interioris hominis vertex induitur. Ita Diodorus et Chrysostomus virtutum orbem (quod haec sibi mutuo cohaerere soleant) gratiarum coronam appellat. Quin variis quoque donis et charismatibus ornati sint oportet, qui salute certe potiri volunt. Ita Auctor *Catena Graecorum*.

Nota: Idem est addere gratiam capiti, quod addere torquem collo; est enim parœmia, significans gratiam obedientiae ita ornare obedientem, perinde ac corona ornat caput et torques collum: posteriori enim hemistichio aliis verbis, et alia similitudine more Hebraeo idem significatur, quod priori. Symbolice tamen Diodorus: « Per verticem et collum, ait, mentem designat, per torquem vero aureum notitiam spiritalemque animi ornatum. Aut certe torques aureus obedientiam, quam Deo debemus, denotat, aut illud praesidium quod ex sacris eloquiis peti consuevit. » Et Eusebius: « Quemadmodum mens per verticem et cervicem, ait, ita divinarum rerum notitia per coronam et torquem exprimi solet. »

Porro multiplex gratia et corona gratiarum hoc loco obedientiae, et obedienti promittitur: Prima est gratia Dei et hominum, q. d. Si hisce meis disciplinis obedieris, conciliabis tibi primo gratiam, id est magnum decorem et pulchritudinem: ob eamque gratiam et favorem Dei, angelorum et hominum tibi accerses.

Secunda est corona gratiarum, id est virtutum omnium: has enim vel imperat, vel suadet et consulit obedientia; illa enim imperat actum nunc religionis, nunc sobrietatis, nunc jejunii, nunc penitentiae, nunc modestiae, nunc humilitatis, nunc eleemosynae, nunc charitatis, nunc caeterarum virtutum. Quare qui obedientiae studet, continuam ex omnium virtutum exercitio sibi plectit coronam et torquem intorquet. Torques enim est indeficiens virtutum operatio, et continua earum connexio, cum scilicet una alteri innectitur et intorquetur assidue. Ita Beda ex S. Gregorio: « Sola, inquit, virtus est obedientia, quae caeteras virtutes menti inserit, insertasque custodit. » Ita Joannes Abbas moriturus, rogatus a suis quanam esset compendiosa ad perfectionem via, qua ipse ad illam pervenisset, respondit: « Nunquam feci voluntatem propriam, nec aliquem docui quidquam, quod ego prius ipse non fecerim, » uti refert Cassianus, lib. V *Instit.* cap. xxviii. Ita Paulus Simplex, discipulus S. Antonii, simplici obe-

Multiplex corona obedientiae Prima.

Secunda

dientia ad culmen virtutum omnium evasit. Unde et plura ac potentiora per eum miracula operabatur Deus, quam per S. Antonium; ipse enim Deo erat in deliciis. Quocirca S. Antonius eum omnibus proponebat in exemplum, ut discerent voluntatem propriam abnegare, et studerent alacri obedientiæ, si cilo ad perfectionem pervenire satagerent. Ita Rufinus in *Vitis Patrum* lib. II, cap. LI, in Vita Pauli Simplicis.

Quarta. Tertia corona est copia et plenitudo (corona enim significat complementum) gratiarum, quam Deus obedientiæ remunerator obedienti infundit: illum enim omnibus suis donis, gratis et influxibus cumulare solet. Insuper filios parentibus obedientes donat longa vita, sanitate, opulentia, bona fama, omnique prosperitate, uti inferius docebit; et patet *Eccli.* III, 9: « In omni, ait, opere et sermone honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio ab eo. » Unde in *Vitis Patrum* lib. V, libello 14, de obedientia, num. 11, Abbas Hyperichius ait: « Ministerium monachi est obedientia, quam qui possidet, quod poscit exaudietur, et cum fiducia crucifixo adstabit; etenim Dominus sic venit ad crucem, factus scilicet obediens usque ad mortem. » Ita hanc Salomonis coronam fuse explicat *Ecclesiasticus*, cap. I, vers. 11, et cap. III, vers. 1 usque ad 19. Vide ibi dicta.

Quarta. Quarta est corona triumphi et regni cælestis, de qua dicitur: « Vir obediens loquetur victoriam, » *Prov.* XXI, vers. 28; et *Sapient.* V: « Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini. » Ita de P. Petro Fabro, qui primus fuit S. Ignatii de Loyola discipulus, ac deinde socius, narrat in Vita ejus, lib. II, cap. XXVIII, Orlandinus, quod post mortem cuidam religioso apparuerit redimitus corona obedientiæ, eo quod ipse tam in vita, quam in morte victima exstitisset obedientiæ. Mortuus enim est, eo quod Romam vocatus in summis æstatis caloribus, illam iisdem ingressus sit, cum sciret se certum adire vitæ periculum, malens vitam perdere quam obedientiam, uti perdidit Christus suam. Quocirca in *Vitis Patrum* lib. V, libello 14, de obedientia, num. 19, narratur quemdam vidisse quatuor ordines in cælo: primum, infirmorum et gratias agentium Deo; secundum, hospitalitatem sectantium; tertium, in solitudine conversantium; quartum, obedientium: « Utebatur autem, ait, ordo obedientium torque aurea et corona, et majorem quam alii gloriam habebat: quia alii faciunt sua, secundum propriam voluntatem; obediens autem omnes voluntates suas abiciens pendet ad Deum, et ad jussionem patris spiritualis: propterea et majorem gloriam aliis habet. » Unde adhortando concludit: « Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia est genitrix omnium virtutum. Obedientia regni cælorum inventrix est. Obedientia cælos aperit, et homines de terra elevat. Obedientia cohabitatrix angelorum est. Obedientia Sanctorum omnium cibus est. Ex hac enim ablactati sunt, et

per hanc ad perfectionem venerunt. » Dignum sane est ut caput, quod obediens submisit obedientiæ, exaltetur, ac corona et torque condecoretur.

Quocirca Beda putat hic alludi ad coronas et torques, quæ victoribus in agone certantibus donabantur, q. d. Filius qui patri et matri per omnia obedit, tanquam pugil in certamine victor, corona et torque donabitur. Et noster Salazar fuse hic censet alludi ad agones et coronas pueris agonem obeuntibus propositas, de quibus Plinius, lib. XXXIV, cap. VIII, et Plutarchus in *Eumene*: « Ablata est, ait, pueris pentathlis corona proposita. » Quin et Clemens Alexandrinus, lib. VII *Strom.*: « Sicut in certaminibus gymniciis, ait, sic et in Ecclesia sunt coronæ virorum ac puerorum. » Sane obediens magnam subit luctam, ut voluntatem et iudicium suum domet, ac Superiori substernat. « Hinc est enim, ait S. Gregorius, quod potenter dimicantibus in munere torques datur: ut quia signa virtutum gestant, majora semper exerceant, et debilitatis crimen incurere metuant, dum in semetipsis jam fortitudinis est præmium, quod ostentant. Unde recte in laude sapientiæ auditori cuilibet per Salomonem dicitur: Coronam gratiarum accipies capiti tuo, et torque auream collo tuo. » Ita ipse, lib. XXXI *Moral.* cap. XI.

Hinc nonnullis illustrioribus Martyribus, qui obedientia, disciplina, fortitudine et charitate præcelluerunt, hanc gratiam datam legimus, ut caput recisum a cervicibus manibus gestarent, aut illud ipsum pro sanguine lac funderet. Qua de causa? an ut caput testaretur se in vita obedientiæ et legis Dei fuisse studiosissimum? an ut caput velut martyrii victimam et holocaustum Deo offerrent? an ut caput velut post mortem, imo in ipsa morte redivivum, quasi victoriæ de hostibus de qua ipsa morte trophæum, in signum triumphi gestarent? Ita S. Dionysius Areopagita, plexus capite, « se erexit, ait Hilduinus in ejus Vita, sanctaque manu caput a corpore truncatum, angelico ductu gressum regente, et luce cælesti circum fulgente, pendulis cepit brachiis veclitare. Et facta est comes multitudo cælestis exercitus exanimi ejus corpori caput proprium, ab ipso monte (qui inde dictus est *Mons Martyrum*) ubi fuerat decollatus, per duo fere milliaria deportanti, usque in locum in quo nunc Dei dispositione et sua electione requiescit humatum, sine cessatione hymnis dulcisonis Deum laudans. Sed et cælos petentia divinorum spirituum innumerabilia agmina sunt audita, canore inæstimabilis suavitatis alternis choris modulantia: Gloria tibi, Domine, adjuncto frequentius Alleluia. Quod videntes et audientes innumeri populi, et multi etiam persecutorum, in Dominum crediderunt: non credentes autem nimio terrore percussi, quique in suas partes fugerunt. » An non fuit hic cælestis S. Dionysii triumphus? an non hic addita fuit gratia et gloria capiti ejus?

S. Dionysii assecia B. Severinus Boetius senatus

Romani princeps, ejusque ac fidei orthodoxæ acerrimus propugnator, a Theodorico rege Ariano capite mulctatus, caput suum abscissum utraque manu sustulit, rogatusque a quonam foret percussus, respondit: « Ab impiis; » cumque in vicinum templum venisset, et flexis genibus sacram synaxim sumpsisset, expiravit. Ita habet ejus Vita, et ex ea Baronius ad annum Domini 526.

S. Ursicinus medicus, ad martyrium corroboratus a S. Vitali, caput præcisum suis manibus detulit ad locum sepulturæ. Ferunt nonnulli tres palmæ ramos ex ejus collo exortos, sicque a S. Ursicino Episcopo cum capite in manibus, ac tribus ramis ex collo orientibus, prout viderat, depictum fuisse. Ita Hieronymus Rubeus, lib. I *Histor. Ravennatis*, qui hæc ex monumentis ejusdem Ecclesiæ accepit.

S. Domneo Bergomas nobilis, cum Maximiano Imperatori crudelitatem in Christianos, et impietatem in Deum per litteras gravissime exprobrasset, ab eodem capite plexus est. Ferunt Bergomates illum caput suum propriis manibus acceptum usque ad eum locum, juxta quem ecclesia S. Andreae exstructa est, gestasse: in qua ecclesia corpus ejus conditum asservatur, ita ex Officio Ecclesiæ Bergomensis Philippus Ferrarius in *Catal. Sanct. Italiae*, ad diem 16 julii.

S. Donninus cubicularius ejusdem Maximiani Imperatoris ab eodem ob Christi fidem decollatus apud Juliam in agro Parmensi (quod nunc Burgum S. Donnini nominatur), caput suum manibus trans Sisteronem amnem ad jactum lapidis gestavit, post multum temporis aperto tumulo caput intra ulnas tenens, suavemque spirans odorem, repertus est per miraculum splendoris celestis: ita Surius et Philippus Ferrarius ad diem 9 octobris. Qui pariter ad diem 5 februarii narrat S. Gemulum Martyrem apud Gannam in agro Mediolanensi, caput sibi amputatum sustulisse, eoque cervici aptato ad Episcopum (cujus nepos erat) pervenisse, ab eoque fuisse sepultum. Sic et caput suum sustulisse narrat S. Proculum Martyrem Bononiensem, et S. Regulum Episcopum et Martyrem Populoniæ sub Totila.

S. Emygdus, Episcopus Asculanus in Piceno creatus a S. Marcello Papa sub Diocletiano Imperatore, capite plexus quod multos ad Christum convertisset, caput suum manibus sublato ad trecentos passus in proximum montem gestavit, ibique conditus est nonis augusti. Ita ex monumentis Ecclesiæ Asculanæ Philippus Ferrarius ad diem 5 augusti.

Porro caput S. Pauli, a Nerone præcisum, pro sanguine lac fudit, ac tres in terra dedit saltus, quibus tres fontes elieuit, qui etiamnum perennant, et magno advenarum studio visuntur: quæ de re plura dixi in præmio epist. S. Pauli, cap. vi.

S. Secundina virgo et martyr Anagninæ, sub Decio Imperatore cum acriter caderetur, in symbolum innocentiae et virginitatis pro sanguine lac

fudit, et odorem suavissimum exhalavit. Quo viso, populus virginem rogavit ut pro ipsis apud Deum intercederet; cumque virgo oraret, tonitruo ingenti personante, spiritum Deo reddidit; cujus animam virgineam Angeli concinentes: « Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus præparavit in æternum, » cum triumpho deduxerunt in cælum. Ita ex monumentis Ecclesiæ Anagninæ Phil. Ferrarius ad diem 15 januarii.

S. Æmilianus Episcopus Trebiæ et Martyr sub Diocletiano, post superatas ardentis faces, equuleum, feras, saxa et rotas, capite truncatus est. Ex ejus corpore lac pro sanguine fluxisse, arboresque flores et fructus emisisse ferunt. Ita ex monumentis Ecclesiæ Spoletinæ et Trebiatis Philippus Ferrarius ad diem 29 januarii.

Denique S. Gregorius, lib. III *Dialog.* cap. XIII, narrat S. Herculanium Perusii Episcopum, a Totila capite truncatum, quadragesimo die a morte et sepultura inventum fuisse integrum et incorruptum: « Et quod, inquit, est magna admiratione venerandum, caput ejus unitum erat corpori, ac si nequaquam fuisset abscissum; sic videlicet, ut nulla sectionis vestigia apparerent. Cumque et hoc in terga verterent, exquirentes si quod signum vel de alia monstrari incisione potuisset, ita sanum atque intemeratum omne corpus inventum est, ac si nulla hoc incisio ferri tetigisset. »

Claudant agmen SS. Ursus et Victor cum sociis e Thebæorum legione, qui capita sibi præcisam manibus gestarunt usque ad locum sepulturæ, ibique flexis genibus orantes ea deposuerunt, quasi reipsa dicerent: « Hæc requies nostra in sæculum sæculi. » Unde eodem in loco ecclesia in ipsorum honorem fabricata est; ita Surius, tom. VII, ad diem 30 septembris, qui et addit: « Venientesque surdi, cæci, claudi, paralytici, et quacumque infirmitate detenti, tangebant corpora Sanctorum, et subitam recipiebant sanitatem, æque ac energumeni. Et usque hodie, si fides petentium non titubet, per Dei gratiam curantur. »

Annon horum omnium capiti insignis addita fuit gratia et gloria?

Simplicius et congruentius alii censent hanc coronam et torquem præmium esse ingenue et probæ indolis, sapientiæ, virtutis et obedientiæ filialis. De ea enim hic agitur, non de fortitudine agonistica athletarum; nam nihil magis probam indolem pueri ostendit et decorat, quam obedientia erga parentes. Unde Maximus, *serm.* 23 ex Euripide: « Suos, ait, colens parentes est Deo gratus, vivus simul et mortuus. Nihil enim est quod magis decorum et ingenium sit liberis, quam si a patre bono nati sint, et ipsi genitoribus dignam referant gratiam. »

Porro quod corona et torques olim fuerint præmium sapientiæ, liquet ex *Daniel.* v, 16, ubi Baltassar expositionem manus in pariete scribentis: *Mane, tekel, phares*, a Daniele reposcens, hæc ei

præmia promittit : « Purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris. » Et III *Esdrae* III, 5, tres pueri disputantes de eo quod esset fortissimum; *primus* enim dicebat : « Forte est vinum; » *secundus* : « Fortior est rex; » *tertius* : « Fortiores sunt mulieres, super omnia autem vincit veritas; » vincenti hæc præmia statuunt : « Cujuscumque, inquit, apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi Darius dona magna, et purpura cooperiri, et in auro bibere, et super aurum dormire, et currum aureo freno, et cidarim byssinam, et torquem circa collum; et secundo loco sedebit a Dario propter sapientiam suam, et cognatus Darii vocabitur. »

Coronantur Doctores, cur?

Hinc etiamnum viris doctis, cum in academiis creantur Doctores, datur pileus caput coronans, et torques aureus collum ornans. Unde Lyranus : Antiquitus, inquit, sapientes utebantur torque aurea, et bulla ad pectus demissa in sapientiæ symbolum, quæ in pectore claudi existimatur. Sic et S. Gregorius Nyssenus, hom. in *Cant.* : « Audi, fili, leges patris tui, etc. Ut infans, inquit, prompto et alacri animo attendat parentibus, pollicetur ex disciplinis ei ornamenta fore puerilia. Est enim ornamentum puerile torques aureus in collo resplendens, et quæ jucundis ex floribus corona necitur. »

Significat ergo hic Salomon juvenes ingenuos, præsertim nobiles et regios, disciplina, obedientia et virtute eximios, corona et torque donari solitos. Idem sectati sunt Græci : hi enim pueros elegantes et optimis moribus præditos coronabant, uti de Lysi testis est Plato in *Lysi*. Sic et Pythagoram ob insignem sapientiam aurea corona redimiri solitum, eamque publico suffragio illi decretam narrat *Alianus*, lib. XII *Var. Hist.* cap. XXXII. Idem pluribus confirmat *Carolus Paschalius*, lib. V *De Coronis*, cap. IX, et lib. VI, cap. XXIX. Cum enim sapienti et probato datur corona, ipsa sapientia et probitas coronatur. Unde *Apoc.* cap. IV, seniores 24 ob sapientiam et virtutem coronis aureis coronantur.

Hinc secundo, apposite Lyranus : Ut addatur, inquit, corona, scilicet pontificia, aut regalis aut ducalis, capiti tuo, *q. d.* Ob sapientiam quam obediendo discas a me, mereberis creari pontifex, rex, dux aut princeps : vox enim לִיָּוִת *li-viath*, id est additio, corona, alludit ad nomen *Levi*, id est additus vel auctus; sic enim eum vocavit mater *Lia*, eo quod jam tres filios peperisset, et marito addidisset, *Genes.* XXXIX, 34. In tribu enim *Levi* fuit corona sapientiæ et pontificatus, *q. d.* Si parentum disciplinæ obedieris, vocaberis erisque *Levi*, id est additus auctusque corona doctori et pontifici debita. Sic *Joseph* obediendo parentibus meruit donari sapientia et dono prophetiæ, ob quam creatus est a Pharaone princeps *Aegypti* : Pharaon enim ob prævisam septem annorum sterilitatem et fertilitatem, coronam capiti

ejus imposuit, et torque aurea collum ejus exornavit, *Genes.* XLII, 42. Corona enim potestatis et principatus, torques sapientiæ est insigne. Cum ergo potestati copulatur sapientia, tunc jure ei datur corona cum torque.

Addunt aliqui coronam annorum et longævitatis hic accipi, qua pueri, apud Græcos, triennes et septennes coronabantur, quod jam discrimina mortis evasissent. Verum hæc corona Gentilium fuit, non Hebræorum; naturæ, non virtutis et gratiæ, ut patet ex *Philostrato* in *Heroicis*, in *Protesilao*.

Denique pro gratia Septuaginta vertunt ἐὲν ἀγαθῶν χάριτων, id est coronam charitum, sive gratiarum, *q. d.* Omnes gratiæ et Charites Dei suis gratiis et donis te condecorabunt. Hinc finxerunt Gentiles tres esse Charites sive Gratias, Jovis et Veneris filias, puta *Aglaiam*, *Thaliam* et *Euphrosynen*, quæ gratiam gratiæ adderent, imo rependerent. Sic iidem, ait *Tertullianus*, lib. *De Corona militis*, finxerunt *Pandoram* (*q. d.* Omne donum) esse mulierem gratiosissimam ac deam, cui cæteri dii et deæ dona dederint, nimirum *Pallas* sapientiam, *Mars* fortitudinem, *Diana* castitatem, *Mercurius* eloquentiam, *Venus* pulchritudinem. Ergo *Charitum* sive *Gratiarum* corona, et omnium virtutum et dotum, puta justitiæ, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, pulchritudinis, eloquentiæ, etc., confluxus et conventus.

Porro *Aristophanes* *pandoram* ait esse symbolum terræ, eo quod terra omnia ad vitam necessaria nobis suppeditet ac donet. Verius *Pandoram* dixeris esse *B. Virginem*, utpote cui Deus omnia Angelorum et hominum dona contulerit, adeoque in qua ornanda certavit *S. Trinitas* : Deus enim Pater ei contulit suam paternitatem, ut unigenito suo esset tam vice patris quam matris. Filius eam acceptavit in matrem, Spiritus Sanctus in sponsam, ac ut sponsam omnibus suis charismatibus eam honestavit. Ipsa enim *S. Trinitatis*, æque ac parentum suorum disciplinæ et legibus per omnia obedivit et obsecundavit.

B. Virgo est Pandora.

10. FILII MI, SI TE LACTAVERINT (Cajetanus vertit, *vers. 10.* *incitaverint*; *Syrus*, *adulando deceperint*; *Chaldæus*, *blanditi fuerint*) PECCATORES, NE ACQUIESCAS EIS. — *Syrus*, *ne obedias eis*; *Septuaginta*, *fili, ne te seducant viri impii, neque velis*; *Vatablus*, *fili, si te decipere studeant peccatores, ne consentias*, ita ut eorum consilia ne quidem in mentem et voluntatem admittas, imo nec in aures, nedum in manus et opera. Congruè hoc monitum subnectit præcedenti de audienda disciplina patris et matris, *q. d.* Jussi te audire et obedire monitis patris et matris, eaque quasi lac maternum haurire, ut eo enutriaris ad omne robur virtutis : quocirca nunc te hortor ut caveas a blanditiis impiorum, quibus ipsi fraudulentè quasi lacte fallaci te inescare, et ad omnem impietatem pellicere satagunt. Parentibus opponit non extraneos, sed peccatores : quia præsupponit parentes esse bonos, ac

fungi officio parentum recte instituendo filium, ait Cajetanus. Pro *lactaverint*, hebraice est *לָבַטַּתְּ יֶפְהַטְּוּ*, id est allicere, pellicere, decipere, seducere. Unde *יָבֵטְוּ* peti vocatur parvulus, qui facile pellicitur, illicitur et decipitur: quem proinde hic præmonet Salomon, ut blanditias hasce devitet. Noster apposite vertit *lactare*, quia alludit ad lac disciplinæ maternæ, et quia *lactare* per metaphoram idem est, quod blanditiis et promissis velut lacte aliquem inescare, allicere et decipere. Unde Comicus: «Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres.» Et: «Imperitos rerum in fraudem illicis sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas.» Dicit ergo: Lactet te mater pia, non vero te lactent impii. Suscipe cum lacte physico lac moralem doctrinæ maternæ, non adulterinæ prædonum; lac enim est sanguis coëctus, et primum infantis nutrimentum. Quo circa «adnata sunt lac et genitura,» ait Aristoteles, lib. III *Histor. animal.* cap. XI; imo «lac quibusdam pro genitura est, ut piscibus: quæ vero lac habent, omnia mammis id continent. Mammæ autem datæ iis sunt, quæ animal et intra se concipiunt, et in lucem edunt, etc. At quæ ova pariunt, hæc et mammis carent et lacte, ut pisces et aves. Lac tenuissimum cameli est, mox equæ, tum asinæ: crassissimum bubulum est.» Idem lib. IV, cap. X: «Leo minus lacte abundat; cibum enim quem raro assumit, quoniam carnivorus est, in corpus absorbit.» Quale ergo lac puer haurit, talis et indole et moribus evadit. Hinc Tartari nonnulli suos infantes lactant lacte canino, ut evadant feri, pugnaces, rixosi instar canum.

Lac sym-
bolum
doctri-
na.

Lac igitur maternum est symbolum puræ, sinceræ, utilis et commodæ doctrinæ: hæc enim nutrit animam, sicut lac carnem. Lac tale est doctrina legis divinæ, quam olim docuit Moses, deinde Christus. Quo circa S. Augustinus in *Psal.* xxx, conc. 1: «Christus, ait, sapientiam suam ut lac nobis faceret, carne indutus venit ad nos.» Idem, *Psal.* LXVII: «Lac, ait, significat gratiam; manat quippe ex abundantia viscerum maternorum, et misericordia delectabili parvulis gratis infunditur.» Et in *Psal.* CXXX: «Dominus, ait, noster Jesus Christus panis, se fecit nobis lac incarnatus, et apparens mortalis, ut in eo finiretur mors, et non aberraremus a verbo, credentes in carnem, quod factum est Verbum. Hinc crescimus, ipso lacte nutriamur: antequam validi simus ad capiendum verbum, non recedamus a fide lactis nostri.» Et inferius: «Sic nos Deus vult nutriri lacte, ut non ibi remaneamus, sed crescendo per lac ad solidum cibum perveniamus.» Idem, lib. *De Quantitate animæ*, cap. XXXIII, tom. I, ostendens quam utile sit lac Apostolicæ doctrinæ, quam Apostolus Paulus parvulis se potum dedisse predicavit I *Cor.* III: «Quod alimentum, ait, accipere, cum quis a matre nutritur, utilissimum est; cum jam grandis est, pudendum; respicere, cum opus est, miserandum; reprehendere aliquando aut odisse, sceleris et impietatis; tractare autem ac dispensare commode, laudis et charitatis plenissimum est.»

Hoc ergo lac doctrinæ legalis et Evangelicæ, avide parvulo hauriendum a parentibus, tum corporalibus, tum spiritualibus. Ex adverso lac peccatorum illi contrarium, utpote veneno peccati infectum, omnino declinandum est, ac cane pejus et angue fugiendum. Sicut enim venenum lacti immixtum perniciosissimum est planeque lethale, tum quia cum lacte facile citoque permeat per totum corpus; tum quia lac, utpote liquidum et molle, totam veneni vim imbibit, ipsumque fit venenum: sic prorsus, si blanditiis et lenociniis suis virus peccati occulte misceant impii, illudque propinent juveni inexperto, et blanditiarum avido, virus hoc plane in totam juvenis animam penetrat, illamque inficit et occidit: putat enim se lac quod videt, quodque ambit haurire, non virus quod non videt. Quo circa S. Augustinus *De Verbis Domini secundum Matth.* hom. 19, in fine: «Majorem prædam, ait, a viduabus blandimenta eliciunt quam tormenta;» fere enim omnes virgines et viduæ, quæ naufragium castitatis faciunt, id faciunt illectæ blanditiis, cum tormentis multæ usque ad mortem restiterint, et etiamnum resistant. Et S. Gregorius, lib. IV *Moral.* xxv, explicans illud *Jobi*: «Cur lactatus uberibus?» «Energis animus, ait, ad quædam se solatia falsæ consolationis inclinat. Unde fit ut incessanter crescat culpa favoribus nutrita. Curari autem vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur. Unde bene per Salomonem dicitur: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Peccatores etenim lactant, cum vel perpetranda mala blandimentis inferunt, vel perpetrata favoribus extollunt. An non lactatur, de quo per Psalmistam dicitur: Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui iniqua gerit benedicitur? Difficile enim emendatur peccatum, quod linguis pravorum nutritur.»

Unde S. Bernardus, epist. 2 ad *Fulconem*: «Avunculus, ait, tuus quærit animam tuam, qui jam perdidit suam; verba oris ejus iniquitas et dolus, etc. Blanditur, sed sub lingua ejus labor et dolor. Lacrymatur, sed insidiatur. Sperne blandimenta, contemne promissiones. Promittit magna, sed ego majora. Offert plura, sed ego plurima. Dimittes ergo pro terrenis cœlestia, pro temporalibus æterna.» Et epist. 78 ad *Sugerium*: «Blanda, sed periculosa laus, cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur.» Et inferius: «Veri isti sunt laudatores, qui ita bona laudare soleant, ut lactare in malis non noverint. Sunt enim ficti laudatores, veri autem detractores, quos Scriptura commemorat dicens: Vani filii hominum, mendaces filii hominum in state-
ris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Hi plane sunt devitandi, juxta consilium Sapientis dicentis: Fili, si te lactaverint peccatores, ne ac-

quiescās eis. Habent ergo et lac et oleum peccatores suave quidem, sed venenosum, sed mortiferum. Molliti sunt, inquit, sermones ejus, hoc est adulatoris, super oleum, et ipsi sunt jacula. Habet oleum et justus, sed misericordiae, sed sanctificationis, sed laetitiae spiritualis. » Et post nonnulla : « Quærant sibi jam in parvulis Babylonis dulces, sed truces matres, quibus lac mortis emulgeant, quos blandis mulceant favoribus, ac flammis nutriant sempiternis. Nam Ecclesiae alumnus ex uberibus sapientiae lactis melioris expertus dulcedinem, jam in eo cœpit crescere in salutem, jam et eo satiatu eructat dicens : Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Et hoc ad matrem. Verum item gustato ac probato quam suavis est Dominus, ut vere patrem dulcissimum, ait ad ipsum : Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ! »

Porro duobus modis, ait Beda, lactant peccatores eos quos decipiunt, quia aut ad facienda scelera blandimentis alliciunt, aut facta jam favoribus quasi laudabiliter acta sustollunt. Istæ sunt lamiae, de quibus mysticè dicitur Thren. iv : « Sed et lamiae nudaverunt mammam, lactaverunt catus suos, » uti ibidem exponit S. Hieronymus.

Vers. 11. 11. SI DIXERINT : VENI NOBISCUM, INSIDIEMUR SANGUINI, ABSCONDAMUS TENDICULAS CONTRA INSONTEM FRUSTRÀ. — Sic et Aquila, Symmachus et Theodotion. Verum Septuaginta, si advocaverint te dicentes : Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, abscondamus autem in terram virum justum injuste; Vatablus, si dixerint : I nobiscum, insidias struemus sanguini, absconditi latitabimus contra insonstem absque causa; Chaldaeus, abscondamur; Pagninus, abscondamus nos contra innocentem gratis; Syrus, abscondamus justo contritionem et perniciem; R. Levi, in latebris abdamus et occultemus, « quod virum, inquit, quantumvis insonstem e medio tollant, licet in eos vel alios nullam intulerit noxam. »

Dat exemplum clarum et obvium prædonum, in quo ad oculum ostendit quibus artibus et lenociniis impii lactent et decipiant simplices. Solent enim adolescentes, cum sua luxuriose abliguriverunt, fieri fures et prædones, ut more solito licenter et deliciose vivere queant, ita R. Levi. Est mimesis; prædonum enim voces et gestus imitatur et representat, quibus illi in suam societatem pellicere student adolescentes, proponendo eis multas prædandi illecebras. Prima est : « Veni nobiscum, » q. d. Non primus, non solus prædam invades, nos tibi duces erimus, tu nos duntaxat sequeris, aut comitaberis, ideoque sub alis nostris latitabis; nos enim et viribus et armis et animis prævalidi, te contra omnes viatorum incursus tutabimur. Ita nobiscum ages vitam liberam et licentiosam, ages quidquid volueris, delicate vives, non ex labore duro, sed ex raptu et obvio. Nos enim vivimus vitam libertinam, omnis jugi legisque expertem, ideoque felicem.

Secunda est : « Insidiemur sanguini, » id est vitæ: hæc enim consistit in sanguine; vel « sanguini, » id est ad sanguinem effundendum, ait R. Salomon, q. d. Non aperto Marte, indicto bello vel duello, viatores aggrediemur : hoc enim nobis durum et periculosum foret, nec sine nostrorum sanguine, cæde et præda potiremur; sed in silvis, vel antris angulisque latitantes ex insidiis incautos; imparatos et inermes adoriemur, itaque certo eos conficiemus sine ulla nostrorum clade, vel strage. Unde idipsum iterant et exaggerant, addentes : « Abscondamus tendiculas contra insonstem frustra. » Vox tendiculas non est in Hebræo, sed subintelligitur in verbo abscondamus. Tendicula enim est laqueus, quem avibus et feris tendunt et abscondunt venatores, ut eas illaqueent et capiant. Simili modo hi prædones tendiculas, id est laqueos et insidias, struunt viatoribus. Sic Cicero pro Cæcina ait : « Tum aucupia verborum et litterarum tendiculas in invidiam vocant. » Efficaciores erunt hæ prædonum illecebræ, si verba omnia ex Hebræo cum Vatablo veritas per futurum, insidiabimur sanguini, abscondemus tendiculas, deglutiemus vivum, etc.

Magna ergo illecebra faciendorum sunt insidiæ et latebræ, quæ scelus quasi velant et contegunt, ut videatur non esse. Quod enim secretum est populo, videtur non esse : « Vitia, inquit Synesius, lucem fugiunt, tenebras amant, et ut securius lateant, sub terras ire solent. » Hinc latro dicitur quod a latere adoriatur; vel a latendo, quod latenter insidietur, ait Festus. Sic et fur a furvo, id est ab atris tenebris quas sectatur, nomen accepit.

Tertiam illecebram suggerit et frustra; quod primo Vatablus, Jansenius et alii passim vertunt, sine sua culpa, scilicet sine insonstis noxa et merito. Unde Septuaginta vertunt, ἀδίκως; id est injuste. Verum hic sensus illecebram non ponit, sed elidit et infringit. Innocentia enim et innoxia vita viatoris arcet homines, etiam barbaros, a nocendo. Quocirca Emmanuel Sa respondet, et frustra non a prædonibus dici, sed a Salomone interloquente esse additum. Multo magis impertinens est aliorum expositio, q. d. Abscondemus illi tendiculas, sed frustra; Dei enim tutela et ope eas evadet si qui insons est et innoxius.

Secundo, apposite Cajetaus, q. d. Invademus insonstem « frustra; » hebraice gratis, id est absque ulla causa, absque ullo litigio vel irritatione; itaque eum occidemus improvidum, antequam se defendere queat, imo antequam sciat se suamque vitam peti.

Tertio, planior et nervosior erit illecebra, si et frustra referas ad innocentem, cui coheret, q. d. Ne dicas insidias has tendi « contra insonstem, » Deumque esse innocentiae vindicem; nos tibi asserimus ipsum esse insonstem « frustra, » id est ipsum frustra studere innocentiae : Deum enim non curare an quis nocens sit vel innocens; sed

omnia permittere fortunæ et naturæ, qua fit ut qui fortior et sagacior est, uti nos sumus, infirmiore et simpliciore superet et devoret. Quare statuimus Deum non defensurum insontem, nec ejus innocentiam remuneraturum, imo permisurum ut in manus nostras cadat et pereat. Nec ergo innocentia, nec Deus eum tutabitur a nostris viribus, adeo armatis et insidiosis.

Quarto, noster Salazar *τὸ frustra* exponit fraudulentem, dolose: sic enim dicimus frustrarē hominem pro decipere et fallere, *q. d.* Abscondamus tendiculas frustra, id est fraudulentem et dolose. Verum hebraice est חַיִּימָה *chinnam*, id est gratis, sine causa, quod procul abest a *τὸ* dolose.

Porro minus aptę Cajetanus censet hos latrones vere non intendere, sed simulare tantum cædem, utpote ingens scelus quod juvenis statim exhoreret: igitur dicere se minaturos duntaxat necem viatori, ad hoc ut eum liberius spoliarent, ab eoque aurum extorqueant. Nam *τὸ insidiamur sanguini* clare significat eos meditari effusionem sanguinis, id est necem, sed per insidias; volunt enim eum spoliare bonis, sed secreto, ut nemo factum resciscat, ideoque eum occidere destinant. Si enim vivum dimitterent, is dimissus scelus et scelestos proderet, imo reos apud iudices perageret: ut igitur hoc caveant prædones, eum primo occidunt, deinde spoliant. Scelus ergo, quia secretum, nihili æstimant, et ludum jocumque lanistarum vocant, ac sanguinem quasi aquam effundere se dietitant, imo jactitant.

Vers. 12. 12. DEGLUTIAMUS EUM SICUT INFERNUS VIVENTEM, ET INTEGRUM (Chaldæus et Syrus, *immaculatum*; hunc enim significat quoque Hebræum תַּמִּים *tammim*) QUASI DESCENDENTEM IN LACUM. — Syrus, *in foveam*; Vatablus, *in voraginem*. Hebraice est יוֹרֵדֵי בֹר, tritum de plane pereuntibus, imo perditis. Aliqui pro *infernus* vertunt *sepulcrum*, *q. d.* Deglutiamus eum sicut sepulcrum deglutit corpus nuper viventis, jam mortui. Tigurina, Lyranus et alii vertunt *barathrum* eodem sensu. Verum Hebraice שְׁאוֹל *sheol* proprie *infernum* significat, itaque hic constanter vertunt Septuaginta, Chaldæi, Noster, Vatablus, Pagninus et alii passim. Vide Delrio, adagio 197. Et major est energia in devoratione inferni quam sepulcri: nam « infernus insatiabiliter cava guttura pandens, » innumeros homines absorbet, et tamen perinde semper hiat, ac si nullum absorpsisset (1).

Alludit ad Core, Dathan et Abiron, qui vivi descenderunt in infernum, *Num. xvi*. Ad quos pariter David, quem sequitur hic Salomon, alludit *Psal. cxxiii*, 3, dicens: « Forte vivos deglutissent nos, » *q. d.* Sicut hosce tres vivos absorpsit infernus, itaque integri descenderunt in lacum in-

(1) Maurer, *devoremus eos*, insontes, ut orcus devorat viventes (id est homines); et integros vias, probos devoremus, ut devorantur qui descendunt in foveam. Nimis quæsitata est Ewaldi versio, *devoremus eos*, ut orcus, vias, vegetos; et integros, valentes devoremus eos, ut qui, etc.

fernalem, ita pariter nos hunc deglutiamus vivum et integrum, ut nostram sceleris gulam humano sanguine expleamus.

Nota: *τὸ deglutiamus* notat primo, aviditatem et voracitatem, *q. d.* Esurimus et sitimus insontis sanguinem, vitam et opes adeo avide, ut optemus eum vivum et integrum glutire, sicut lupus integras vivasque gallinas deglutit. Unde S. Chrysostomus, hom. 9 in I *ad Cor.*, inglaviam latronum describens: « Horum ora ferarum sunt, inquit, vel potius sæviora quam ferarum; avidius devorant, crudelius laniant, virulentius mordent. »

Secundo, notat facilitatem sceleris patrandi, *q. d.* Tam facile eum conficiemus, quam facile infernus conficit homines. Ita Jansenius. Unde pro *deglutiamus* hebraice est נִבְלָעָם *niblaem*, id est *deglutiamus eos subito et facillime*.

Tertio, notat occultationem sceleris. Solet enim pudor juvenes a scelere deterrere. Hunc ergo abstergunt dicendo scelus fore occultum: se enim insontem quoad corpus sepulturos in sepulcro, quoad animam eum transmissuros in infernum, ita ut nulla ejus pars, mentio aut memoria, quæ sceleris sit indicium, exstet. Unde Septuaginta vertunt, *deglutiamus eum sicut infernus viventem, et tollamus ejus memoriam de terra*. Est hæc ergo quarta peccati illecebra, quam impii proponunt juveni, ut eum ad sui societatem pertrahant.

Est catachresis: *deglutire* enim ponitur pro plane perdere et occidere. Occisor enim morali æstimatione usuque loquendi videtur ob aviditatem iræ, invidiæ vel avaritiæ, haurire et glutire sanguinem et vitam occisi, sicut cetus glutivit Jonam vivum et integrum. Unde illæ phrases in Scriptura: « Gladius devorabit carnes, Percussit eos in ore gladii (os enim gladii est os occidentis gladio), De cruore occisorum bibet. » Ita Olympiodorus in *Catena Græcorum*: Phrasi Scriptura, ait, deglutire vel abolere idem est quod funditus abolere, prorsusque dejicere et superare. Qui et mystice sic exponit, *q. d.* impii: Deglutiamus virum justum, id est, eum dejectum debellatumque in nostros amores transferamus, ita ut perinde ac nos aliud nihil sapiat, aliud nihil sectetur, aliud nihil ambiat, nisi terrena et tartarea, idque vivus, id est sciens et volens. Sic possessionem ejus, id est omnes quos Christo lucrificerat, pessumdabimus. Sic et Evagrius et Polychronius ibidem.

Est quoque metonymia: deglutiri enim dicuntur homines cum eorum opes, fruges et cibi, ex quibus pendebat eorum vita, deglutuntur. Unde parabolice, inquit Jansenius, notantur hic præsidēs, monopolæ, usurarii et similes, qui suis artibus et fraudibus rempublicam et miseris expilant per monopolia, usuras, iniquos contractus, etc., qui quo sint fortiores, in suam societatem multos pertrahere student. Hinc illud *Psal. xiii*, 4: « Qui devorant plebem meam, sicut escam panis. » Et *Jerem. ii*, 3: « Omnes qui devorant eum. » Et *Marcii xii*, 40: « Qui devorant domos viduarum. »

Nota est quod aiunt impii : *Sicut infernus*; cum potuissent dicere : *Sicut lupus, sicut cetus*. Quid enim homines scelesti et infernales aliud, quam scelus et infernum cogitent, loquantur, operentur? Jure ergo se inferno comparant, utpote quorum tanta est cum inferno vicinitas et cognatio, eoque facite ovinantur se in infernum ituros, utpote quem suis sceleribus deberi non ignorant. Tanta est vis conscientiae, etiam impiae.

Denique haec maxime ad Judaeos occisores Christi, qui insontium fuit innocentissimus (ejus enim sanguinem vitamque sitierunt, et glutierunt quasi lupi et leones infernales), pertinere, de eisque propheticè esse dicta et praedicta, censet S. Augustinus, lib. XVII *De Civitate*, cap. XX, Hieronymus, Beda, Hugo, Jansenius et alii passim. Unde Septuaginta et Noster vertunt in singulari, *deglutiamus eum*, esto in Hebraeo sit plurale *eos*. Simile est *Sapient.* II, 12, quod citat quoque et de Christo explicat S. Augustinus loco jam citato.

Vers. 13. 13. OMNEM PRETIOSAM SUBSTANTIAM (Symmachus *παντων*, id est *divitias*; Septuaginta *κρησιν*, id est *possessionem*) REPERIEMUS, IMPLEBIMUS DOMOS NOSTRAS SPOLIIS. — Est haec quinta, eaque summa peccati illecebra, q. d. Occiso hero invadimus ejus armaria et sarcinas; in eis sine labore illico reperiemus aurum, argentum, gemmas et quaslibet res pretiosas, quibus quasi spoliis domos nostras replebimus. Hebraeum enim *מלא* male significat implere duntaxat, non evacuare vel evertere, uti norunt omnes hebraice periti. « Omnem, » id est omnis generis, ut vertit Vatablus : est enim distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, quam vocant logici. Efficacius vertunt Septuaginta, *omnem possessionem pretiosam καταλάβομεν*, id est *occupemus*, vel *recipiamus* : *impleamus domos nostras spoliis*, q. d. In promptu est opima praeda, qua nos nostrosque sine labore ditemus, tantum eam recipere et occupare oportet, ultro nobis offertur, sponte nobis in manum se dat, imo in sinum nostrum incurrit; aperiamus eum, ac tantas opes acceptemus. Singula verba habent pondus et emphasim, q. d. Non aliquam, sed omnem; non qualem qualem, sed pretiosam; non transeuntem, sed solidam substantiam; non magno labore vel pretio comparabimus, sed ultro oblatam reperiemus, eaque tanta est, ut non solum nos, sed et liberos, uxores domosque nostras illa simus non ornaturi, sed prorsus repleturi.

Similem illecebrae fucum peccatori objicit daemon, caro et mundus, cum eum ad superbiam, avaritiam, gulam, aliudve scelus sollicitat; quidquid enim in peccato speciosum est et sensibus gratum, homini objicit; quidquid vero in eo deformatum est, periculosum et noxium, ut periculum infamiae, carceris, vitae, gehennae, etc., subicit et occultat.

Vers. 14. 14. SORTEM MITTE NOBISCUM, MARSUPIUM UNUM SIT OMNIUM NOSTRUM. — Hebraice, *sortem tuam cadere*

fac in medio nostri : *loculus unus erit omnibus nobis*; Tigurina, *sortire nobiscum*; Vatablus, *consors noster sit*; Septuaginta, *sortem mitte in nobis, et marsupium unum sit nobis*. Ita Complutenses. Addunt Romani, *communem crumenam possideamus omnes*. Verum, ut iidem notant, haec verba videntur esse altera interpretatio sententiae jam positae : « Marsupium unum sit nobis. » Sic Judas commune cum Judaeis marsupium habuit, *Act.* I, 18, inquit Evagrius in *Catena Graecor.* Qui et mystice addit impios cum daemone habere foedus, et commune marsupium iniquitatis, ideoque et commune marsupium damnationis in gehenna cum eis habituros. Sic et Georgius ibidem : Sors, inquit, est recta voluntatis electio justaque actio, q. d. Missa sancta et pia illa conversatione, qua usus es hactenus, conspira nobiscum ad liberam et licentiosam. Verum haec mystica sunt.

Ad litteram ergo *primo*, mystica est, q. d. Subi nobiscum communem fortunae aleam; sors tua sit sors nostra, ut et unum nobis omnibus sit marsupium, in quod injiciamus quidquid praedati fuerimus, q. d. Communis tibi nobiscum erit omnis praeda, commune omne lucrum. Ita Jansenius. Unde aliqui sic vertunt, *sortem tuam dejicies, vel mittes inter nos*, id est particeps eris omnium quae nobis praedando comparabimus.

Secundo, q. d. « Tuam sortem, » id est, tuas opes commisce cum nostris, ut communes sint omnium fortunae et loculi. Hoc enim exigit lex societatis arctae, qualis est inter praedones foederatos (1).

Est haec sexta sceleris illecebra, nimirum communio praedae opum quas habent socii praedones. Ubi recte notat noster Salazar verba haec videri speciosa, sed dolum continere. Saevi enim et dolosi isti latrones, juvenem simplicem satagentes bonis spoliare, suadent, ut ea, quae habet, in commune conferat, ut cum primum contulerit, ipsi abripiant. Rursum ex communione loculorum facite inducunt ad communionem scelerum : ex illa enim haec sequitur, imo illa ob hanc fit et inicitur. Quare hic verum est illud elegans Hebraeorum proverbium *בכיס בכוס בכיס בכיס*, *baccis, baccos, baccas*, id est in loculis, in poculis et in flammulis, sive in ira; supple, cognoscitur indoles et ingenium hominis : Hebraeum enim *כיס* *kis*, quo utitur hic Salomon, significat loculos, crumenam, marsupium, sacculum, in quem pecuniae quaelibet injiciuntur, ut asserventur et custodiantur. Igitur qui communem cum praedonibus habet bursam, is omnium praedationum et scelerum, quae ipsi per hanc bursam communem committant, fit reus et particeps : perinde ac primi Christiani olim, et Religiosi nunc omnia sua in commune conferentes, particeps fiunt omnium honorum operum, quae per

(1) Sensus : Sortem tuam si mittas nobiscum, una crumena erit nobis omnibus.

hanc communionem opum, vitamque communem et socialem efficiuntur. Plus enim valet efficitque nummus, æque ac homo, sive pins, sive impius, in societate multorum sibi similitum, quam si solus sit: perinde ac ciphra 0 sola nil valet, sed si eam subnectas unitati, facit decem; si denario, facit centum; si centenario, facit mille, et ita consequenter, juxta illud *Eccli.* iv, 9: «Melius est duos esse semel, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ,» etc. Vide nostrum Hieronymum Platum, libro I *De Bono status Relig.* cap. xxvii.

Aliter Baynus, q. d. Capta præda sortes jaciemus, et quod sorte obtigerit tibi, id dabimus. Sin aliter mavis: «Marsupium unum sit omnibus nobis,» id est, omnia in commune conferamus, ut communes sint loculi, communis mensa, communes expensæ, communis vita, ita ut altero alter nihil magis habeat, ait R. Levi. Sic et R. Salomon Isacides, q. d. Si voles, nobiscum spolia partieris; si etiam magis placebit, sociali communique marsupio nobiscum vives.

Apolo-
gus præ-
donum.

Porro dementiam eorum qui sociis animantur ad scelus, apposito piscium duorum apologo representat Cyrillus, lib. II *Apologorum Moralium*, cap. xvii, cui titulus: *Contra superbientes ex amicorum multitudine, quibus etiam animantur in malum.* «Piscis quidam septem ordinibus dentium armatus, cum vidisset alium piscem gladiati oris armatura munitum, dixit: O utinam naturæ illius mirabilis ars, quæ tam disparibus formis, vena sapientiæ cuncta fudit, mihi satis intus dentibus armato, hanc etiam deforis fortitudinem addidisset! Cui alius: Quid, inquit, ageres eo gladiolo? Mox ille: Illud quod cum meo dente facio. Quo audito, alter subjunxit: Postquam certe velles eo uti in superbiam et ad prædam, carere tibi eo est melius quam habere. Præstat enim privari bono, quam uti in malum bono. Malæ enim voluntati licentia iniquitas est. Complect enim hujusmodi habita tanto iniquitatem celerius, quanto hanc agere sperabat avidius. Et propter hoc sulphur rogo, et gladius fatuo et iniquo, quid exspectatur inde, nisi ira, sævitia, violentia atque præda?» Deinde idipsum novo ursi et bovis apologo confirmat: «Dicam ergo (ne turberis charissime) illud quod olim bos urso dixit cornua appetenti: Amice, bona sunt cornua, sed non tibi. Quin imo longe melius esset tibi postquam naturalibus armis abuteris, ut omnino dentibus privareris. Cum enim tuum cor sæviret iracundia, vires deficerent; et cum sanguinem durus venter appeteret, dens nequitia deesset, et sic facultatis oratio, aut iniquitatem corrigeret, aut sopiret. Quin etiam potestatis subtractio sæpe iram in mansuetudinem verteret, et in virtutem quidam necessitatem mutaret. Attamen cordi pessimo debet deesse organum tam armatum. Potestas enim superbiendi suscitatur ansum invadendi, et mox quemlibet actum præparat

Alius.

nocendi, et quantum potest complet effectum male faciendi. O certe miserum, cui peccare licebit, quia ad facinus se armat! vah, qui amicitiam vel potentiam omnia vincentem trahit in superbiam, aut prædam, aut violentiam! Hinc profecto bonum malum est, et amicitia fit inimicitia, lux tenebra, potestas elementia, et dira calamitas fit fortuna. Quibus elucidatis secessit.»

15. FILII MI, NE AMBULES CUM EIS: PROHIBE PEDEM TUUM A SEMITIS EORUM. — R. Levi: «Ne vel una vice tantum, ait, cum illis iter habeas, ne illorum scelerata exempla in animum demittas,»

q. d. Adeo noxium et pestilens est prædonum commercium, ut non tantum cavenda sit societas cum eis, et sors communis jam dicta; sed ne quidem ambulandum sit cum eis, nec commune iter cum eis habendum; idque primo, quia iter eorum tendit ad latrocinia et rapinas; qui ergo iter cum eis init, pergit cum eis ad latrocinia et rapinas; imo esto ipse id nescit, tamen data occasione facile prædationis vel rapinæ alicujus fit particeps, qua inescatus discet furari et prædari, habitumque furandi et prædandi induet, quem postea dediscere et deponere nequibit: inhæret enim et serpit instar gangrenæ furandi consuetudo, uti docet B. Antiochus, hom. 41. Hanc rationem innuit Salomon cum subdit: «Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.» Hujus rei rarum est naturæ exemplum et symbolum in lupo, cujus rapiendi et nocendi tanta est vis et noxa, ut scribat Plinius, lib. XXVIII, cap. x, vestigia lupi ab equo calcata, illi afferre torporem et noxam: perinde ac torpedo pisculus manum piscatoris torpidam efficit. Tanta est societatis vis et contagio (1).

Secundo, quia cum eis versari et ambulare, est infame et probrosum. Audit enim cum eis versans socius furum, comes latronum, id est fur et latro.

Tertio, quia cum prædonibus ambulans in perpetuo versatur metu et periculo, ne aut ab iis ipsis ob avaritiam, iram vel vindictam occidatur; aut certe a iudicibus cæterisque, qui prædones insectantur, capiatur, et publico supplicio quasi fur et latro afficiatur, uti in Belgio subinde factum vidimus. Hinc sumpsit gnomen suam Ben Sira *alphabeto* 1, littera *phe*: «Averte faciem tuam a sociis malis, ne habeto cum eis iter. Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum.»

16. PEDES ENIM ILLORUM AD MALUM CURRUNT, ET FESTINANT UT EFFUNDANT SANGUINEM. — Syrus, festinant ad oppressionem. «Malum» accipe, primo culpæ. Unde Septuaginta vertunt, *malitiam*, q. d. Prædones currunt ad latrocinia et rapinas quasi ad opima spolia.

(1) Hic est apodosis. *Fili mi* cum emphasi quadam repetitur e vers. 10, ut lector repetita hac compellatione excitatus, ad paternam illam, quæ sequitur, dehortationem eo magis attendat.

Secundo, accipi potest malum poenas, q. d. Prædones prædando ruunt in suam perniciem, currunt ad malam crucem: hæc enim eos exspectat. Ita R. Salomon Isacides: « Decurrunt illi, ait, ut sui exitii sint artifices, adeoque in rerum ignoratione versantur, ut id non animadvertant. » Prior sensus magis genuinus est; sequitur enim: « Et festinant ut effundant sanguinem, » scilicet alienum: esto Salazar explicet suum, q. d. Ipsi occasione præbent, ut sanguis ipsorum effundatur per iudices, quorum est plectere fures et latrones. Hinc rursus sumpsit gnomen suam Ben Sira, *alphabeto* 2, litt. *resch*: « Procul recede a vicinis malis, et ne annumereris societati eorum. Nam pedes eorum ad malum currunt, et prope rant effundere sanguinem. »

Vers. 17. 17. FRUSTRA AUTEM JACITUR RETE ANTE OCULOS PENNATORUM. — Syrus, *ante aves*; Chaldaeus, *ante volucrem pennatam*; Arabicus, *retia non extenduntur alatis tyrannice*, vel *cum tyrannide*. Aves enim non advertunt ad quid retia sint expansa; unde nihil formidant, sed ad escam, quæ juxta retia jacet, avide avolant, inquit R. Salomon Isacides: ita impij quod abripiunt, intuentur, cum inquit: Omnem substantiam pretiosam reperiemus; verum retia, quibus inambulant, non pervident, juxta illud: « Immisit in rete pedes suos, » Job. xviii, 8. Hinc dicitur frustra jaci, respectu avium et impiorum, quia ipsi licet videant rete sibi jaci, illud tamen non cavent, nec fugiunt: frustra ergo jacitur illis, cum nullum ex ejus visu commodum, sed ingens damnum, percipiant.

Porro hæc sententia a variis varie exponitur: *Primo*, Cajetanus et noster Mariana, q. d. Sicut rete videntibus avibus frustra expanditur, nam continuo avolant: sic plerumque artes nocendi, et insidiæ furandi prædandique deteguntur, tum quia divites eas indagant, ut se suaque tutentur; tum quia Deus pius protegit, ut evadant incolumes. Dei ergo protectio, æque ac justorum virtus et justitia, justis pro pennis est.

Secundo, R. Levi: *Frustra*, inquit, id est sine culpa et noxa avium, tenditur eis rete, q. d. Sicut aucupes innoxii avibus tendunt retia: sic prædones illi innocentibus struunt insidias.

Tertio, noster Salazar tres ingeniosas affert expositiones. *Prima* est: *Frustra*, inquit, id est dolose, tenditur avibus rete: sic prædones dolose insontibus tendunt insidias. Verum Hebræum *chinnam* significat *gratis*, *frustra*, *immerito*, non *dolose*. Et latine, licet apud priscos nonnullos *frustra* habere sit idem quod frustrari et decipere, tamen nullum scio classicum scriptorem, qui *frustra* nudum pro *dolose* usurpet. *Secunda* est, sententiam hanc legendam esse per interrogationem, hoc modo: Frustrane jacitur rete ante oculos pennatorum? q. d. Minime vero. Nam quantumvis libere per aera pennatæ aves ferantur, aliquando tamen sese ad terram demittunt, et

cassibus implicantur. Cum igitur aves libere aucupum dolis captari soleant, haud sperent illi fures et prædones se evasuros, quantumvis liberi sibi videantur: tandem enim instar aviam capiuntur et strangulabuntur. Verum Latini codices omnes, æque ac Græci et Hebræi, hanc sententiam legunt assertive sine nota interrogationis, idque exigit *et autem*, quod habent Latini, et *et* *γάρ*, id est *enim*, quod habent Græci. *Tertia*, quam cæteris præfert, est opes quas prædones abripiunt, hic comparari avibus pennatis, q. d. Frustra prædones sperent se opibus furto raptis ditandos, aut se iis diu fruituros, quia opes male partæ sunt quasi aves alatæ, quæ ab injusto possessore avolant, eumque eludunt, juxta illud cap. xxiii, vers. 5: « Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, » scilicet juste, « quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cælum. » Hic sensus sane ingeniosus et subtilis est, ideoque magis symbolicus quam litteralis videtur, præsertim quia ad litteram videntur hic homines comparari avibus, non opes.

Quarto, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius, Jansenius, et alii passim hanc sententiam et parcemiam ad præcedentia referentes, sic plane et clare explicant, q. d. Fili, cave prædonum illecebras; imitare aves, quæ videntes rete sibi tendi, illico avolant, juxta illud Ovidii: « Quæque nimis patient retia, vitat avis. » Ita ergo et tu hisce meis monitis instructus, statim eorum retibus te expedi et avola, præsertim alis celestibus, scilicet timore et amore Dei, in cælum.

Unde S. Gregorius libro XVI *Moral.* cap. x, in fine: « Frustra, ait, jacitur rete ante oculos pennatorum. Pennati quippe sunt bonorum spiritus, qui dum ad altiora per spem veritatis evolant, apposita pravorum hominum deceptionis retiacula declinant. » Et Salomius: « Frustra, ait, rete, id est laqueus diaboli, objicitur sanctis et electis viris; quia facile superare possunt insidias diaboli, qui suam conversationem habent in cælis. » Audi et Lyranum: « Frustra, ait, laqueus persecutionis aut mortis tenditur electis qui pennas habent spei, charitatis et aliarum virtutum, quibus et celestia dum vivunt, desiderant, et post mortem contingant. Habent et oculos mentis, quibus mala quæ patiuntur, transitura; et bona, quæ merentur, mansura in æternum provideant; et reproborum superbiam finiendam, tormenta vero in æternum mansura. » Nimirum viri spirituales sunt mysticæ quædam aves oculos considerationis habentes, quibus retia dæmonum videant, et penas auxiliorum celestium, et cooperationis propriæ, quibus longius anfangant. Quare frustra dæmon ante illas laqueos obtendit, quos resistentes suæ nequitia non potest ad se pertrahere. Unde S. Bernardus, serm. 82 in *Cantic.*, per pennatos accipit contemplativos et extaticos. « Frustra, ait, jacitur rete ante oculos pennatorum. Quid enim formidatur luxuria, ubi nec vita sentitur.

Pennati sunt Sancti.

Et contemplativi.

Excedente quippe anima (in extasi), etsi non vita, certe vitæ sensu, necesse est etiam ut nec vitæ tentatio sentiatur. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? » Hic sensus uti communis, ita planus et probabilis est. Tantum illi obstat quod pleræque aves non fugiant retia, imo retibus capiantur ab aucupe, ut passim fieri videmus.

Quinto
genuine.

Quocirca quintus, et quarto fere contrarius sensus, isque profundior et involutiore, sed conformior Hebræo et Græco, est Hebræorum, qui hanc paræmiã non ad præcedentiã, sed ad sequentiã referunt: Hebræum enim כִּי, id est quoniam, autem, porro, verum enim vero, significat hic novam incipere orationem; similitudinem et parabolam, quæ applicatur et explicatur vers. seq. 18 et 19. Nam pro *ipsi quoque* hebraice est וְהֵם, id est sic ipsi (1 enim cum copulat similia, idem valet quod sic), ubi clarum est esse redditionem, sive explicationem similitudinis de reti et avibus, paulo ante propositæ. Rursum כִּי sic semita, etc., est postparabola, quæ parabolam retis et pennatorum clare ipsis prædonibus applicat et explicat: solet enim Scriptura et Christus in Evangeliiis, parabolam et similitudines a se propositas mox applicare et explicare in postparabola, uti parabolam invitatorum applicat et explicat subnectendo: « Sic omnis qui se exultat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur, » Lucæ, xiv, 11. Et parabolam operariorum vocatorum ad vineam applicat dicens: « Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi; multi enim sunt vocati, pauci vero electi, » Matth. xx, 16. Idem videre est in parabola pastoris requirentis ovem perditam, Matth. xviii, 14; et servi nolentis dimittere debitum conservo, ibidem vers. 35; et seminantis ac seminis, Matth. xiii, 19 et 37. Sensus igitur est, q. d. Fili mi, cave ab istis prædonibus, quia ipsi in tuam et tuam perniciem scientes et volentes ruunt. Ipsi enim tendunt quidem aliis retia et insidias, sed Deus illa ipsa retia ipsismet tendit, eaque convertit in perniciem ipsorum, ut iis quasi aves rapaces (hisce enim, utpote noxiis maxime tendi solent retia, æque ac feris noxiis, ut apris, lupis, etc.) capiantur. Sicut enim frustra tenditur rete avibus, frustra, inquam, quoad aves, licet non frustra quoad aucupes, eo quod aves ita stolidæ sint, ut licet retia expansa videant, tamen non cogitent ea sibi tendi, ideoque ad escam juxta rete sparsam advolent, itaque reti involvantur et capiantur: sic pariter prædones isti, etsi videant sua furta; prædas et cædes passim detegi, ac periculum esse ne ob ea a iudice, vel a vicinis oppidanis, vel a viatoribus capiantur et plectantur; tamen ipsi ita insipientes et stolidi sunt, ut id non curent, sed continue furari et prædari pergant, quo fit ut scientes et volentes in sua prædarum retia ruant, atque ob illas capiantur et suspendantur. Sic explicat R. Salomon Isacides initio citatus, et noster Emmanuel Sa. Sensus est,

inquit, q. d. « Ut aves in rete cadunt ante ipsas expansum; sic isti videntes perniciem pereunt. » Sic dicimus vulgo: Frustra gladium vel furcam minaris latroni, quia ipse eam non curat, nec ob eam prædari cessat; rete enim hic est quasi furca avium. Hoc volunt Septuaginta, ideoque vertunt negative, ut explicent vim vocis Hebrææ *chinnam*, quæ ambigua est, et nunc privationem fructus vel effectus, nunc privationem culpæ significat, ideoque nunc idem est quod frustra, sine fructu vel effectu, nunc idem quod sine culpa, immerito, injuste. Noster prius significatum secutus, vertit frustra. Estque pulchra antithesis ad id quod dixit vers 11: « Abscondamus tendiculas contra insontem frustra, » q. d. Prædones isti censi; dicuntque justum frustra et sine spe mercedis colere justitiam. At errant, quin vero ipsimet potius frustra sunt injusti; ipsi frustra in justas prædas et cædes exercent: quia nullum ex iis fructum capiunt, nisi rete, quo capiantur, et laqueum, quo suspendantur. Septuaginta vero utrumque significatum complexi sunt. Utrumque enim significat ἀδικως; q. d. Sicut avibus rapacibus ἀδικως, id est frustra, ostenditur rete, quia ipse illud non curant, nec cavent; at non ἀδικως, id est non injuste; non sine culpa, quia ipsæ suis furtis et rapinis meruerunt laqueum: sic pariter prædonibus istis ἀδικως, hoc est frustra, ostenditur prædarum rete, id est supplicium et furca, quia ipsi eam non curant, nec cavent; at non ἀδικως, id est non immerito, non injuste, quia ipsi suis prædationibus eam meruerunt. Igitur quod ait: « Frustra jaciatur rete ante oculos pennatorum; » est proverbium significans frustra impiis ostendi supplicium, frustra furibus comminari carcerem et patibulum (4). Sic enim illud explicat Salomon dum subdit:

18. IPSI QUOQUE (Hebr. et ipsi, id est sic ipsi) Vers. 18
CONTRA SANGUINEM SUUM (minus recte Tigurina, Aben-Ezra, et R. Levi pro *suum* vertunt *illarum*, scilicet avium) INSIDIANTUR (quia insidiae eorum ducunt eos ad necem et sanguinis vitæque effusionem, dum propter eas sæpe temporalem, semper æternam mortem incurrunt. Unde explicans addit) ET MOLIUNTUR FRAUDES CONTRA ANIMAS SUAS, — q. d. Fraudes, quas moliantur aliis, recedunt in ipsorummet animas, dum eis periculum mor-

(4) Umbreit et Ewaldus: Quemadmodum rete frustra expansum est in oculis avium, id est, quemadmodum aves se iadunt in rete licet ante oculos ipsorum expansum, ita insidiosi isti homines, qui aliis perniciem parant, in exitium ruunt non animadversum. — Quarum interpretationum, ait Maurer, nulla satis apta est. Rete expansum in oculis omnium avium non est rete expansum palam, spectantibus omnibus avibus, sed expansum ita, ut ejus escam animadvertere omnes aves possint, ut in oculos cadat ejus esca omnium avium, ita ut hic prodeat facilissimus aptissimusque hujus et vers. 18 sensus: Frustra isti scelerati insidias ponunt piis (vers. 11) quam possunt plurimis (vers. 17): nemo illorum capitur; sed capiantur ipsi, ruunt ipsi in exitium quod parant aliis (vers. 18).

tis præsentis et æternæ creant : *et* enim *moluntur* significat non intentionem prædonum : non enim intendunt procurare sibi crucem ; sed effectum et consecutionem, puta supplicium, quod ex scelere eorum sequi natum est. Et mox :

19. SIC SEMITÆ OMNIS AVARI ANIMAS POSSIDENTIUM RAPIUNT. — Est epiphonema, et postparabola sive applicatio parabolæ, q. d. Sicut aves avolantes ad escam in reti propositam eo implicantur et capiuntur : sic *semitæ*, id est actiones, puta furta et prædæ, quas avari isti prædones committunt, animas eorumdem, qui illas possident, capiunt et rapiunt, dum propter illas rapiuntur ad carcerem, indeque ad patibulum. « Avaritia ergo occidit animam, et sæpe corpus avari. » Unde pulchre Aben-Ezra : « Quæ rapina sublata sunt, inquit, raptorem ipsum rapiunt. » Hinc Syrus et Chaldæi vertunt, *sic sunt viæ operantium iniquitatem, et animas dominorum suorum capiunt*. Furta ergo sunt retia, quæ ipsosmet fures illaqueant, et iudici capiendos offerunt. Ita Vatablus. Sicut, inquit, aves tametsi sparsum rete ante se videant, non propterea avolant, et periculum effugiunt, escæ nimirum attentæ, illisque est exitio ea esca : sic pecunia ei solet esse auctor necis, qui furto aut rapto est eam consecutus (1).

Confirmat hunc sensum experientia, qua videmus aucupes non frustra tendere retia avibus : nam eo plurimas capiunt ; aves enim pleræque exceptis passeribus, cum sint simplices et stolidæ, nesciunt rete sibi in laqueum parari, unde ad illud secure advolant. Iudem prædones advolant ad suas prædas, quibus capiuntur. Dices : Aves cum vident ante se jaci rete, avolant, esto cum jam jactum est, ad prædam revolent. Respondeo : Avolant non ob rete, sed ob motum et sonitum, quem facit auceps jaciendo rete, quemque aves vident et audiunt, sicut avolant si quis alium quemvis strepitum motumve excitet. Rursum, quæ propinquæ sunt avolant, non quæ remotæ. Denique hebraice non est præsens זרה *zara*, id est *jactur*, sed præteritum כוורת *mezora*, id est *jactum*, vel *expansum* est rete. Porro apte prædones comparat cum avibus pennatis, Hebraice בעל כנף *baal kanaph*, id est dominis alæ, vel pollentibus ala, hoc est egregie alatis, ac in volando velocibus et strenuis, quales sunt aves rapaces, quæ ideo aduncos habent pedes, æque ac rostrum, ad prædam comprehendendam. Hæc enim partim natura, partim continuo usu et exercitio velocissime et fortissime in prædam involant. Idem faciunt prædones.

Quocirca Auctor *Catænæ Græcæ*, cum Septuaginta legens, *haud enim frustra retia alatis tenduntur*, sic explicat, q. d. Non injuria, inquit, sempiterni ignis supplicium præparatum est illis, sed æquis-

(1) In hebr. est, *sic sunt viæ*, id est, hæc est sors *omnis rapiantis rapinam*, seu *inhiantis lucro*; *vitam Domini illius*, rapinæ vel lucri, *auferi*, scil. rapina vel lucram.

sima ratione : utpote omnis generis malorum et flagitiorum magistris, et ducibus pessimisque consultoribus. Retis nomine multiplex animarum pœna ad alarum, hoc est justorum male enatorum, interitum et exustionem ordinata denotatur. Pennatorum autem voce insinuantur homines animi fastu, alisque superbiam usque ad nubes volantes ; vel certe homines, qui alis sublatis ab impiorum consortio, si velint, sejungere sese possunt. Hæc ipse.

Igitur deterret Salomon juvenem a societate prædonum, eo quod eorum insidiæ diu latere nequeant, sed tandem prodantur, itaque eos illaqueant et perdant : quare stultos esse, qui hisce laqueis sese ingerunt. Et hoc significat adagium : « Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum, » q. d. Frustra furaci et stolido prædoni minaris crucem si furetur, frustra ei ostentas patibulum : ipse enim ita prædæ est avidus et assuetus, ut impotenter et stolide in periculum crucis et patibuli sese conjiciat, inserat et inferat. Similes paræmiæ sunt hæc : « Turdus viscum sibi egerit ; » ex excrementis enim turdi fit viscus, quo ipse capitur. « Captantes capti sunt. Sibi parat malum, qui alteri parat. Nemo læditur nisi a seipso. Sibi malum reperit. Fæcem bibat, qui vinum. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet : et plaga dolosi dividet vulnera. Et qui foveam fodit, incidet in eam : et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo : et qui laqueum alii ponit, peribit in illo, » *Eccli. xxvii, 28* ; vide ibi dicta.

Hanc gnomen juxta communem plurium expositionem paulo ante recensitam, apologo corvi et vulpis festive illustrat, et quasi exhilarat Cyrillus, lib. I *Apolog. Moral.* cap. v, cujus titulus est : « Dum mortalis es, time ubique et semper. » Corvum famelicum, inquit, circumeirca volitantem vulpes æque famelica in antro latitans contemplata, ut eum ad se rostro feriendum alliceret caperetque, pedibus extensis procubuit quasi mortua ; at corvus dolum metuens, astute pectus vulpis aspiciens, ex ejus respiratione et motu deprehendit in vulpe vitam et fraudem. Quare « ore sumpto lapillo, ipsum super aurem jacentis projiciens, dixit : Scito non minus vidisse corvinum oculum, quam vulpinum. Nam si tuus subtiliter comperit famem meam, et meus oculus rimatus est fraudem tuam ; sed ut amplius dicam, pluries oculum fodi sic jacentis. Ad hæc vulpes respondens ait : Egoque sæpius læta collum tenui descendens. Tunc corvus subjungit : Utquid hæc facere voluisti ? an putabas minus me tolerare posse esuriam, cum et magis sobrietas me relevet ? nam crapula gravat, sobrietas tollit mentem ; et ut magis te arguam, nimis offuscat prudentiam fraus furi-bunda. At illa querulo dixit : Dudum hæc didici, sed plus novi, ut quandoque bonus dormitat Homerus, id est Philosophus. Nam non semper ingenium rutilat, nec pari modo mentis est validitas semper apta. Siquidem scientia præditi perire

Apologus vigiliantia.

quam plurimi, et parum gnaris sæpe diligentia salutis fuit. Sic serpens callidus negligentia perit, et mus vigilantia ungulam murilegi astutioris effugit, ac frustra jacitur rete ante oculos penatorum (*Proverb. I, 17*). Sed si scire volueris

quare tibi fraudis laqueos tetenderim, disce quoniam inter fures, cum possibilitas aderit, non est fides. Vade igitur, et donec mortalis es semper time, et ubique timens circumspectus attendas. Quo dicto, divisi sunt. »

TERTIA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA OMNES AD SE INVITAT, VENIENTIBUS MAGNA PRÆMIA, RECUSANTIBUS INGENTES POENAS INTENTANDO.

Vers. 20. 20. SAPIENTIA FORIS (Septuaginta; *in exitibus*) PRÆDICAT, IN PLATEIS DAT (Syrus, *exultat*) VOCEM SUAM. — Septuaginta *καρτερίας ἀγῶν*, quod Complutenses vertunt, *audaciam sermonis habet*; Romana, *cum libertate agit*, liberam scilicet emittit vocem.

Vers. 21. 21. INCAPITE TURBARUM (Pagninus, *tumultuantium*) GLAMITAT, IN FORIBUS PORTARUM URBS PROFERT VERBA SUA. — Pro sapientia hebraice est *חכמות* *chacmot*, id est sapientia in plurali, quia licet sapientia complexa sit una, evoluta tamen est multiplex; multas enim continet partes, dogmata et præcepta. Ob amplitudinem ergo, æque ac majestatem, sapientia usurpat nomen plurale, perinde ac Deus hebraice in plurali vocatur *Adonai*, id est Domini, quia ipse est Rex regum et Dominus dominantium; et *Elohim*, id est iudices, vel gubernatores, quia ipse est iudex iudicum et gubernator gubernatorum. Imo per « sapientiam » hic accipi potest ipse Deus sapientissimus, ut mox dicam. Sic *Job* cap. XL, vers. 10 et 20, elephas ob vastitatem corporis vocatur pluraliter *behemot*, id est bestia, quia instar multarum bestiarum est. Addit Vatablus: Utitur, inquit, plurali, eo quod sapientia a multis doceatur, scilicet a Mose et Prophetis.

Tō foris opponitur voci insipientium et impiorum, qui in angulis et domibus secreto sua venena spargunt, dicentes: « Veni nobiscum, insidiamur sanguini, » vers. 11: insipientia enim et impietas male sibi consciæ fugiunt lucem, quaerunt latebras; sapientia vero et sapientes de veritate confisi et audaces, libere et publice aperta fronte et clara voce in plateis prædicant. « Foris » ergo et « in plateis, » id est palam, ubique et apud omnes prædicat. Hebræum enim *רחוב* *rechob*, et Græcum et Latinum platea, a latitudine dicitur, idemque est quod lata. Unde mystice Salomus: Sapientia, inquit, id est Christus, prædicat in plateis, id est in latitudine orbis, gentiumque omnium. Arcelius R. Salomon: Foris, inquit, id est in scholis.

Pro prædicat hebraice est *תרום* *taroma*, id est jubilat. Jubilus significat tum lætitiā, tum suavitatem, tum claritatem prædicationis sapientiæ. Unde Vatablus vertit, *voce perstrepat*; R. Levi, *voce suam extollit*; Aben-Ezra, *clamat, et ut præce insonat*; alii, *elata sublimique voce vocat*. Radix enim *רן* *raman* significat exclamare ex lætitia,

ovare, acclamare, gratulandi causa vociferari. Septuaginta vertunt *ὕμνισται*, quod cum sit verbum medium, tam active vertas, *hymnizat*, id est canit, laudat, quam passive *hymnizatur*, id est canitur, laudatur. Olim enim paræmiæ solebant a vulgo decantari in viis et plateis. Unde Syrus vertit, *sapientia in plateis laudatur*. Sic et S. Hilarius et Tertullianus mox citandi. Melius veritas active; ipsa enim sapientia hic hymnizat, id est quasi cantilando suaviter prædicat et concionatur. Unde Chaldæus vertit, *sapientia vicatim cantat*.

Per sapientiam accipi potest primo, increata, quæ est ipse Deus; hic enim per prædicatores, per angelos, perque omnes creaturas, quin et per inspirationes internas, puta per illuminationes intellectui inditas, et impulsus voluntati immissos, potenter hominibus prædicat sui timorem et amorem. Unde Hebraice est *חכמות* *chacmot*, id est sapientiæ, in plurali, quia omnes scientiæ et sapientiæ inclusæ sunt in eminentissima et simplicissima Dei sapientia. Unde R. Levi: Hæc omnia, inquit, eo spectant, ut divina sapientia in rebus creatis patefiat mirabili quadam evidentia, cum animadvertetur incredibilis sapientiæ ratio, qua in rebus condendis est usus; hæc enim in omnium oculos et mentes statim incurrit.

Secundo, post Verbi incarnationem accipi potest sapientia incarnata, quæ est ipse Christus; Christus enim circumivit vicos, pagos et castella, prædicans ubique regnum Dei. Hanc enim sapientiam incarnandam tempore Salomonis prævidit Spiritus Sanctus et per eum ipse Salomon. Vide dicta *Eccli. I, 1*. Ita Beda. Et S. Hilarius, in *Psalm. cxviii*, littera *daleth*, in fine, ad illud: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum: Via ad vitam, ait, est angusta et tribulata, quia per multas tribulationes aditur. Sed sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit. Ergo sapientia, quæ Christus est, in via illa, in qua nobis ex multis egressus est, canitur; in latitudinibus autem cum libertate agit, in quibus non solum habitare, sed etiam deambulaturam se esse promisit. Ergo viam Domini Propheta libere currit, posteaquam dilatato corde esse cepit. Non enim ante potuit viam Dei currere, quam ipse illa digna et ampla Deo efficeretur habitatio. » Et Tertullianus in *Scorpiace*, VII, hæc explicans de Martyribus, interpide Christum eorum populis et*

judicibus prædicantibus : « Sophia, inquit, in exitibus canitur hymnis : cantatur enim et exitus Martyrum. Sophia in plateis constantiam agit : bene enim filios suos jugulat. Super summos autem muros confisa dicit, cum quis secundum Isaiam hic exclamat : Ego Dei sum. Et hic vociferatur : In nomine Jacob. Et alius : In nomine Israelis. O bonam matrem ! Opto et ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidat. Opto occidi, ut filius fiam. »

Porro Salvianus, lib. IV ad *Eccles. Cathol.* : « Sapientia, ait, in exitu canitur, cur eam non dixit cani in pueritia, non in juventute, non in statu rerum incolumium, non in prosperitatibus secundorum ? scilicet, quia in his omnibus quidquid laudatur incertum est. Quamdiu enim quis subjacet mutationi, non potest cum securitate laudari, et ideo ait : Sapientia in exitu canitur. Exiens enim quis de incertis periculis, certum merebitur evasa omni rerum varietate suffragium ; quia tunc stabilis et firma laus est, quando meritum non poterit jam perire laudati. Sapientia, ait, in exitu canitur. Quid est, quæso, sapientia Christiani ? Quid, nisi timor et amor Christi ? initium enim, inquit, sapientiæ, timor Domini. Et alibi : Perfecta, inquit, dilectio foras mittit timorem. Ergo, ut videmus, initium sapientiæ est in timore Christi, perfectio in amore. Itaque, si sapientia Christiani timor est atque amor Domini, ita demum vere sapientes sumus, si Deum semper ac super omnia diligamus ; et hoc cum omni tempore, tum præcipue in exitu nostro, quia sapientia in exitu canitur. »

Tertio, cum Lyrano, Jansenio, Salazar et aliis plane accipi potest sapientia creata, puta ipsa prudentia, honestas et virtus, ut sit prosopopœia : Salomon enim hic inducit sapientiam quasi personam subsistentem, imo quasi doctricem et concionatricem toto mundo prædicantem. Simile est cap. IX, vers. I.

Porro sapientia tempore Salomonis prædicabat in vicis et synagogis ad quas conveniebant turbæ populorum, per Levitas, Sacerdotes, Pontifices, Scribas et legis doctores : uti Esdras scriba legit et prædicavit Dei legem publice in platea, ante portam Aquarum per septem dies, II *Esdrae*, cap. VIII, vers. 3 et 18. Tempore Christi vero ipse Christus et Apostoli virique Apostolici prædicarunt in compitis, vicis, foris, tribunalibus, uti prædicavit Paulus coram Felice Præsede, Act. XXIV, et S. Malachias Archiepiscopus Hiberniæ, teste S. Bernardo in ejus Vita, S. Dominicus, S. Franciscus ; ac id ipsum Patribus Dominicis et Franciscanis indulsit Benedictus undecimus, Extrav. *Inter cunctas*, de privilegio, et Sixtus IV in *Compend. privileg.*

Hic ergo modus prædicandi in plateis et compitis est prisceus et Apostolicus, quem proinde hoc sæculo Romæ, in Hispania, Lusitania, India, etc., a viris religiosis renovatum et revocatum magno cum fructu cernimus. Vide Franciscum Suarez,

tomo IV *De Religione*, libro IX *De Societate Jesu*, cap. I, num. 23.

IN CAPITE TURBARUM CLAMITAT. — Aquila, Symmachus et Theodotion, *dabit vocem suam*. *Caput turbarum* vocat locum, quo *caput*, id est præcipuum et quasi summa populi et turbarum confluit, qui proinde turbarum est quasi caput. *Caput* ergo est locus capitalis, id est primus et præcipuus populi, qualis est forum, nundinæ, compita, synagoga, palatia principum, etc. Est climax sive gradatio, *g. d.* Sapientia non tantum in plateis, sed et in foris, nundinis, populique cæstibus præconis voce et more proclamata sua dogmata.

Secundo et pressius, *caput turbarum* est locus altior, uti caput membrum eminent, ex quo præco vel orator ad turbam subjectam verba facit, uti Romæ erant rostra, apud Judæos et Christianos sunt pulpita, cathedræ, suggestus. Unde e locis editis præconizant, ut ab omnibus exaudiantur. Hinc et præcones verbi Dei pulpitis et cathedris concionantur. Ac S. Franciscus rogatus quis esset, respondit : « Præco sum magni Dei. » Septuaginta pro *חומות homot*, id est turbarum, legentes *חומות chomot*, id est murorum, vertunt, *super summos muros clamitat instar præconis* ; hoc enim est *ὑπεροχίας*. Hinc et Chaldæus vertit, *in capite arcium præconizat* ; Syrus, *in vicarum præcipitis concionatur*.

IN FORIBUS PORTARUM URBIS PROPERT VERRA SUA. — Syrus, *in aditu portarum arcium* ; Chaldæus, *in introitu portarum per urbes*, quo scilicet confluit omnis turba rusticorum et viatorum, æque ac civium. Olim enim judicia fiebant in portis, ut exteri et advenæ libere ad ea accederent. Judices ergo sedebant in portis, quasi loco publico, libero, et omnibus tam advenis quam indigenis obvio. Ita S. Hieronymus in *Amos* cap. V, qui et causam addit : « Ut nec agricola, inquit, ad causam veniens, frequentia civitatis, et novo terretur aspectu ; nec urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectionem quæreret jumentorum. » Unde Septuaginta Complutensium vertunt, *in portis civitatis considens dicit* ; Septuaginta vero Romæ correcti addunt, *et in portis dynastarum assidet* ; ut sit unius sententiæ Hebrææ duplex versio, quod et alibi subinde factum videmus. Mystice S. Hieronymus in *Amos* cap. V, per portas accipit virtutes ; hæ enim sunt portæ animæ credentis, per quas ad credentes Christus ingreditur (1).

Tropologice Polychronius in *Catena Græcor.* : « Hæc, ait, summam indicant sapientiam ubique præstare, ubique vim suam exercere, nec non omne hominum genus ad sui communionem et societatem invitare. Significant ad hæc, sapientiam in anima a malitia immuni percelebrem reddi ; in ea porro anima sedem adeptam, quæ omni virtutum genere ornata et exulta est, admirabilia planeque stupenda operari, idque ma-

(1) Hebr. est, *in ostiis, introitu portarum*, scil. *clamat, in urbe eloquia sua dicit.*

gna cum audacia et libertate. Tertio insinuat sapientiam, dum apud sapientem abdita latet, justa laude frustrari; exitum autem per orationem sapientis sortitam, mirifice commendari, magna- que operari; siquidem per exitus et plateas illius splendor et nobilitas denotatur; per muros autem ejusdem utilitas, et ad omnem vitæ usum vis et energia; similiter per dynastas significantur doctores, verbo opereque potentes.

Vers. 22.

22. USQUEQUO, PARVULI, DILIGITIS INFANTIAM, ET STULTI EA QUÆ SIBI SUNT NOXIA, CUPIENT, ET IMPRUDENTES ODIBUNT SCIENTIAM? — Chaldaeus et Syrus; *usquequo, insipientes, diligitis insipientiam?* etc. R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra, *usquequo, simplices, seducti ab impostoribus diligitis infantiam, id est, vos ab iis seduci placido animo fertis?* In Hebræo est elegans et efficax paronomasia; nam pro *parvuli* Hebræum est פְּתִילִים *pē-tāim*, pro *infantia* est פֶּתִי *peti*, q. d. *Usquequo, parvuli, diligitis parvitatem? usquequo, parvuli, vultis esse et manere semper parvuli? usquequo, infantes, non vultis avelli ab infantia et nugis infantilibus? usquequo, simplices, non excutitis vestram simplicitatem, dum per fraudulentorum lactationes, adulationes et fraudes simitis vos decipi, ac in fraudem et ruinam induci instar puerorum? Infantes enim et pueri prorsus nolunt avelli a matris uberibus et lacte, cui assueverunt. Unde matres ubera oblinunt sinapi, ut pueri aco-rem sapientes, ubera fastidiant, discantque uti solidiore cibo, itaque viribus et animo corroborentur et crescant. Pari modo homines carnales et pueriles nolunt a sua vita carnali et puerili avelli, donec per tribulationes Deus eam ipsis faciat molestam et exosam (1).*

Carnales
sunt pue-
ri.
Primo.

Secundo.

Secundo, pueri amant suas nuces et crepundia, eaque præponunt nummis aureis et argenteis, quia illas comedere possunt, sentiuntque suaves, nummos vero gustare nequeunt; omnis enim sapientia puerorum est in ore et sapore. Ita carnalis homo non sapit quæ spiritus sunt, sed quæ carnis, donec gustato spiritu desipiat illi caro. Certum et determinatum est tempus infantiae, in quo infantibus nugæ tractare et infantire permittitur, donec disciplinæ capaces sint, cum scilicet firmiore sunt corpore et cerebro, quo factò, pueriles nugæ eis adimuntur, et ad seria traduntur. Ita pariter nonnulla tironibus in Ecclesia et monasteriis permittuntur, quæ maturioribus vetantur, uti docet Apostolus, Hebr. v, 13.

(1) Hebr. est, *quousque, fatui, diligitis fatuitatem? Et quousque irrisores irrisione delectabuntur? Et quousque stulti odio habebunt scientiam? Fatui quidem sunt, qui ex incogitantia ac mentis simplicitate potius, quam consulto peccant; irrisores vero, qui tantum absunt, ut meliora monentes admittant, ut potius profano supercilio despiciant irrideantque; stulti denique sunt, qui stolidi et inani persuasionem sibi jam sapere videntur, respicientiam aliis quibusvis potius, quam sibi ipsi necessariam autumantes.*

*Tertio, pueri amant libertatem et lusum: «Ludere par impar, equitare in arundine longa,» fabricare domos luteas, ex aqua et smigmate per fistulam sufflando bullas excitare, quæ mox tenues vanescant in auras. Unde impius Lysander apud Plutarchum in *Apophthegmat.* dicit: «Jurejurando viros, talis pueros oportet fallere.» Ita major pars hominum ludicras et pueriles nugæ amat. Quid enim sunt opes, deliciæ, honores hujus mundi, si cum cœlestibus et æternis comparentur, nisi lusus et nugæ puerorum? Merito ergo Salomon patrem Davidem, *Psalm. iv*, secutus, admirans eorum simplicitatem et stoliditatem, commiserando exclamat: «Fili hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium?» Diligis speciosas domos, feminas, mensas? diligis vanitatem. Mentitur femina se esse speciosam, cum intus sit latrina stercoreum et sordium. Mentitur honor se coli et esse in pretio, cum honoratus a paucis, a multis vilipendatur et probris afficiatur. Mentitur vinum se oblectare gulam, cum mox stomachum degravet, caput affligat, hominemque ad omnia, quæ hominis sunt, ineptum faciat. Usquequo ergo, o pueri, diligitis infantiam, infantiles nugæ, umbras, fraudes et mendacia?*

Tertio.

Quarto, pueri cupiunt sibi noxia, v. g. mel, saccharum, poma, quæ in cruditates et vermes vertuntur, ideoque eis stomachi dolores et morbos conciliant. Rursum pueri arsenicum, quia simile, pro saccharo comedunt, itaque eo, utpote veneno, se enecant: sic oleum hauriunt pro melle, vinum pro lacte, itaque illo stomachum, hoc caput inebriant et destruant: simili modo carnales amant pueriles voluptates, quæ noxam corpori et animæ tum præsentem, tum æternam creant. Hinc illa trita: «Puer glaciem: Puerò gladium.»

Quarto.

*Quinto, pueri oderunt scholas et scientiam, ne cogantur manum ferulæ, oculos libro, mentem disciplinæ subjicere et alligare. Nota est astutia pueri, qui jussus a magistro præeunte recitare alphabetum, ac dicere A, B, C, nunquam magistrum subsequi voluit, nec dicere A, B, C. Rogatus causam cur rem tam facilem detrectaret, respondit: «Nolo dicere, ne cogar discere.» Ita carnales nolunt subjicere se severæ disciplinæ virtutis et legis divinæ, sed vivere libertine et ad libitum, in quos convenit illud: «Bis pueri senes.» Hinc et apud Gentiles vera Dei fide destitutos, sapientia semper fuit infans. Quocirca per *infantiam* Lyranus et Hugo accipiunt *bona delectabilia*; Jan- senius, *bona fortunæ*; Salazar, *levitatem morum, studia ludicra, irrisiones et ludibria*, quæ pueris familiaria esse solent. Unde pro eo quod nos habemus: «Et stulti ea quæ sibi sunt noxia cupiunt,» Hebræum est, *et derisores derisionem desiderant sibi.* Insipientes enim, æque ac pueri, sunt ridiculi, amantque derisiones, id est res ridiculas et nugaces, quæ ipsis sunt noxiæ; unde eas ipsimet in aliis derident. Quocirca Vatablus vertit, *quous-**

Quinto.

quæ, stolidi, stoliditatem diligitis, et illutores sibi illusionem placent (gaudent illudi, imo sibi ipsis illudere), et stulti scientiam odio habent? Pagninus, usquequo, simplices, diligitis simplicitatem, etc. Porro Septuaginta τὸ *petaim* vertunt *simplices*, id est innocentes, ideoque justos, ac *peti* vertunt *innocentiam*, id est justitiam: sic enim habent, quanto tempore innocentes inhaerent justitiæ, non erubescunt. τὸ *non erubescunt* non est in Hebræo, sed Septuaginta ad explendum sensum suum id subaudiri censuerunt. Hæc versio licet prima fronte alio abire videatur, tamen in fine eodem quo nostra Latina redit, q. d. Pueri, qui suis næniis puerilibus semper inhaerent, confusionem et probum subeunt; igitur fiant *petaim*, id est simplices, sed alio sensu, scilicet fiant innocentes et justii: sic enim nunquam probro et confusione subjacebunt, sed omnis probri expertem vitam agent; innocentia enim et justitia probro vacat, laude abundat.

Hujus sententiæ veritatem festivo sanguisugæ et formicæ apologo pulchris exemplis corroborato demonstrat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. XVI: « Membris infirmi, corruptis humoribus aggravati, sitibunda sanguinis apposita sanguisuga sibi gratulari cœpit, quod ad fontem venarum venisset a se diutius exoptatum. Cum igitur acumen oris per cutis poros, thesauri vivifici venam attingisset, et totis nisibus deliciosa aviditate id quod sitiverat affatim hiberet, arte mirabili nocivum ab utili sequestratum, natura diligenti sagacitate promanante, malis male cupida plena facta est. Cum autem lethalis haustus in ipsam totam perfusum virus inciperet ebullire, ac quanto citius pararet virus mortem venenatam cum ingenti dolore accersere; cœpit cum ingenti clamore disrumpens singultire. Ad cujus dolentis vocem mox accurrit formicula granum trahens, quæ dixit: Quid est quod accidit tibi? Cui illa: Amatam quippe sanguinis potavi alimentum, et exhausti venenum: cupidam enim decepit me propinator avarus, qui retinens sibi commodum, sugentis in perniciem dedit virus. Tunc formica subjunxit: Bene video, quod stulti ea quæ sibi sunt noxia cupiunt (*Proverb. 1, 22*). Et adjungens ait: Nescivisti quod qui alienum sanguinem sugit, propriam perditionem sumit? Et dum male quod cupiverat, rapit, hoc lethaliter postmodum evomit, et se sibi charissimum perdit? » Deinde id ipsum exemplo draconis, crocodili et raptorum evincit: « Hac etiam draco callidus peste cupiditatis illuditur, qui, ut naturales tradunt, dum hostiliter concupitum elephantis sanguinem avidius sugit, eadem se perimit, et non tam jucunde bibit, quam dolorose se exstinguit. Totum enim quod rapitur, raptori virus est. An ignoras, quod avarus raptor, dum lupinis dentibus et crocodilico morsu alienam rem devorat, propriam alienat, totum se dissipat, et cor vastat? quoniam quod male congregat, raptoribus parat. Sic Chaldæus

Assyrium, Persa Chaldæum, Græcus Persam, ac prædonem Græcum prædo expoliavit Romanus. Gaudeo igitur quod nullius sanguinem sugo, sed res meas providentia curo, diligentia quæro, justitia congrego, sapientia servo. Quo dicto sanguisuga simul cum vita cruorem raptum evomit. »

23. CONVERTEMINI AD CORREPTIONEM (Pagninus et Vers. 23. Vatablus, *inreparationem*) MEAM: EN PROFERAM VOBIS SPIRITUM MEUM, ET OSTENDAM VOBIS VERBA MEA. — Pro *proferam* hebraice est אָבִיעַר *abbia*, id est *eructabo*, *emanabo*, *scaturire faciam*. Aquila et Theodotion, ἀναβύω, id est *effundam*; Septuaginta, ἀποίσταμαι, id est *præmittam vobis spiritus mei dictionem*; Tigurina; *en efflo vobis spiritum meum*; Vatablus; *en depromo mentem meam*. Sensus ergo est, ait R. Levi et Aben-Ezra, q. d. Filii hominum, relinquitte nugas pueriles, sat infantiae datum; convertite vos ad meam disciplinam et meliorem frugem, date vos severiori vitæ, abdicatæ carnales voluptates, sectamini spirituales. En vobis impendam cordis et influxus mei scaturigenam, præstabo ut spiritus meus in vos affluenter derivetur, ut vobis perennes sapientiæ et virtutis influxus inde dimanent, ad eum modam quo e fonte aquæ scaturiunt.

Igitur « proferam vobis spiritum meum, » id est, ut sequitur, « ostendam verba mea, » quæ mente concepi, nimirum eloquar spiritus, id est mentis meæ sensa, ita clare, sincere, copiose ac libere, perinde ac e fonte aqua clara, limpida; copiosa et libera emanat, ita ut nulla vi aut obturatione sisti vel inhiberi queat; imo quo magis obturatur, eo majore vi et conata erumpit. Talis enim debet esse doctor et præco sapientiæ, ut nullis blanditiis vel minis ejus libertas docendi veritatem, arguendi vitia, monendi et exhortandi impediatur, sed contra omnia obstacula fortius eluctetur et erumpat.

Insuper Beda per spiritum accipit iram et vindictam; irati enim iras spirant et naribus efflant, q. d. Nisi convertamini, depromam in vos spiritum, id est indignationem et vindictam meam, atque « ostendam, » id est re ipsa exhibebo, et opere complebo minas meas, quas verbis meis vobis sæpe comminatus sum. De vindicta enim proxime sermonem subnectit. Spiritus enim significat vim, impetum æstusque animi nunc miserantis, nunc indignantis, nunc dolentis, nunc lætantis, quales fuere in Eliu dicente: « Plenus sum sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit. Loquar et respirabo paululum: aperiã labia mea, et respondebo, *Job xxxii, 18*. Hosce affectus hic induit sapientia, ideoque ingenti spiritu concionatur. Nunc enim miseretur hominum infantiam et stoliditatem, nunc indignatur, nunc blanditur, nunc comminatur, ut ostendat verba sua esse vera, salutaria, necessaria ad felicitatem. Eisdem induat concionator et sapientiæ præco, ut magno spiritu

et efficacia concionetur, ac auditores in omnes partes quaquaversum exagitet, donec eorum corda contundat, molliat et flectat ad timorem et amorem Dei.

Vers. 21. 24. QUIA VOCAVI, ET RENUISTIS; EXTENDI MANUM MEAM, ET NON FUIT QUI ASPICERET. — Hebraice, *qui attenderet*; Septuaginta, *quoniam vocabam, et non obedistis; et extendebam verba, et non attendistis*; Syrus et Chaldaeus, *quia vocavi, et non credidistis, elevavi manus meas*; Syrus, *extuli vocem meam, et non auscultastis*; Arabicus, *quia vocavi vos, et non obedistis mihi; garrivi* (visus sum garrire vobis) *multos sermones, et non auscultastis eis*. Alloquitur impœnitentes, qui in sua infantia et insipientia, puta concupiscentia et peccatis, persistere volunt. Hisce enim indignatur, quod suam vocationem, opem et consilium despiciant, ideoque eis minatur miserias præsentes et æternas (1).

Porro vocat Deus, tum exterius per verba sacrae Scripturae, per doctores et prædicatores, per præceptores et viros pios, etc.; tum interius et præcipue per gratiam excitantem, puta objiciendo intellectui statum periculosum, in quo peccator versatur, damna peccati, gehennæ tormenta impiis parata, ac gaudia cœli piis decreta. Igitur hinc liquet Deum peccatores vocatione et gratia sua excitante prævenire, ut resipiscant et convertantur; sed in peccatorum libero arbitrio situm esse, ut vocationi et gratiæ Dei consentiant vel dissentiant pro libito, uti ex S. Augustino docet Concilium Tridentinum, sess. VI.

Jam vocare proprium est verbi et vocis: hinc appropriatur Verbo, id est Filio Dei, qui ante incarnationem per verba mentibus hominum immissa, eos vocabat ad pœnitentiam et salutem; hæc enim verba creata manant a Verbo increato, ejusque formam gerunt, et ab eo vim suam accipiunt, uti docet S. Augustinus, tract. 1 in Joan. Post incarnationem vero, per os et vocem humanam a se assumpta, prædicando omnes vocavit ad se et ad salutem, dicens: « Venite ad me et omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, » *Math. XI, 28*. Apostolos vero virosque apostolicos vocavit, et etiamnum vocat ad apostolatum, dicens: « Venite post me, et faciam vos fieri pisces hominum, » *Math. IV, 19*. Mundus, inquit S. Bernardus, vocat et lactat, ut inficiat; diabolus vero, ut etiam interficiat, ac tanquam lupus mactet et perdat; ego autem cur, nisi ut reficiam? Reficiam enim vos interno pastu, qui vestra satiet desideria, sitim exstinguat, qui requiescere vos faciat, ut non sit ultra quod cupiatis; in me enim sunt pascua vitæ, in me verissima et gratissima mentis refectio.

Deus extendit manus multis Jam extensio manus multa hic subindicat: illa enim multis de causis fieri solet. *Primo* ergo Cajetanus censet hic quatuor gratiæ Dei beneficia

(1) Pro *aspiceret*, scilicet manum, ut Hieronymus scrupulose vertit, melius poveretur *attenderet*.

quatuor hisce membris denotari. In vocatione beneficii excitandi: in extensione manus obligationem auxilii: in consilio instructionem ad eligendum bona: in increpatione monitionem ad fugiendum mala: ut enim a mala vita convertamur, bene vivamus et salvemur, necesse est *primo*, ut a Deo ad veteris vitæ detestationem, et novæ desiderium excitemur; *secundo*, ut ab eodem ad id perficiendum, per crebras excitationes et gratias corroboremur et adjuvemur; *tertio*, ut conversi ad malum non recidamus; *quarto*, ut bona opera studiose exerceamus, in iisque perseveremus usque ad finem vitæ. Hinc verbum Dei in Scriptura vocatur *brachium*, quia ita vocat et suadet, ut simul et brachio manumque potenter juvet ad id quod jussit exsequendum, ut inexcusabilis sit homo, si Dei vocationem non acceptet, et manum Dei ad opitulandum extensam non arripiat. Hoc est quod ait Isaias LII, 10: « Paravit Dominus brachium sanctum suum, in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. »

Secundo, Lyranus censet Deum extendere, ut peccatorem in barathro peccatorum demersum et sepultum potenter extrahat, et ad lucem gratiæ ac justitiæ educat: sic enim ei, qui in foveam profundam lapsus est, manum porrigimus, ut eum ex illa extrahamus.

Tertio, R. Salomon et Baynus censent sapientiam extendere manus, ut hoc signo omnes ad se advocet, ad hoc, ut in disciplinam suam, imo in sinum maternum se tradant. Sic enim mater exprorecta manu advocat et attrahit ad se filiolum, ut eum in sinum et ad ubera recondat. Unde Septuaginta et Syrus vertunt, *extendi verba et vocem meam*.

Quarto, Jansenius censet Deum manum extendere, ut indicet viam salutis, quæ est lex Dei. Sic enim extensa manu et digito viatori ignaro viam demonstramus.

Quinto, Vatablus censet Deum manum extendere, ut hoc signo silentium indicat, ut scilicet omnes silenter sapientiam loquentem audiant.

Sexto, Martinus de Roa, lib. I *Singular. cap. III*: *Sexto*. Manus, inquit, signum est, quo Deus et sapientia suos ad militiam evocat, juxta illud *Isaiæ XLIX, 23*: « Levabo ad Gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum (vexillum militare) meum. » Hinc et olim inter Romana signa erant quædam in formam crucis, et supra eam manus extensa: manus enim est symbolum amicitiae, æque ac pugnae et belli pro amico. Deus enim, cum adhuc in alienis castris sub hostili principe et signo stipendia faceremus, summa cum benignitate nos vocavit, venientes cum majore recepit. Huc referri potest illud *Prov. I*: « Extendi manum, et non fuit qui aspiceret. » Queritur enim, quod, cum multos ad se veluti sublato signo evocasset, nemo nomen illi dederit: hæc Roa. Huc pertinet quod manus extendere sit pa-

eisci et reconciliari volentis, *q. d.* Deus : Ego injuriarum mihi a vobis illatarum oblitus, prior extendi dexteram invitans vos ad meam reconciliationem, utque vos vicissim in signum renovati fœderis dexteram vestram meâ consereretis : at vos me extendentem manum respuistis, vestramque retraxistis.

Septimo. *Septimo.* Beda : Extendere manum, inquit, est beneficia offerre et conferre, imo incogitanti ea ingerere et obtrudere. Juxta hanc phrasin ait Ecclesiasticus iv, 36 : « Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta. » Hinc Artaxerxes Longimanus, teste Plutarcho in *Apoph. regum*, dicebat, sibi quasi principi (qui est Dei imago in terra) manum ad dandum, puta dexteram, esse longissimam, alteram vero ad detrahendum, puta sinistram, contractam esse et brevissimam. « Regalius enim esse addere, quam adimere. » Sic Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum vero brevimanus, imo nullimanus. Quocirca S. Paulus celebrat hanc Christi sententiam : « Beatus est magis dare quam accipere. » *Actor. xx, 35.* Vide ibi dicta.

Octavo. *Octavo,* extensio manus signum est comminantis : sapientia enim minatur iis, qui se vocantem respuunt, pœnas gravissimas, uti mox audiemus.

Nono. Denique extensio manus signum est summi amoris et desiderii, quo Deus et sapientia homines omnes expansis charitatis brachiis complecti, stringere sibi que agglutinare satagunt. Hac de causa Christus in cruce brachia extendit, ut iis totum mundum amantissime complecteretur, imo extendit manus quasi rogans et obsecrans, ut ad eum accedamus. Extendimus enim manus cum Deum oramus et obsecramus, uti multis ostendi *I Timoth. II, 8.* Hoc est quod queritur Christus *Isaia LXV, 2,* et *Roman. x, 21* : « Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. »

Nota : Hæc primo et proprie ad primam vocationem, qua peccator ex peccato evocatur ad sapientiam, id est justitiam et virtutem, pertinent : quia enim hanc respuunt impii suis cupidis adiecti, idcirco eis perditionem comminatur. Secundario tamen et consequenter possunt adaptari secundæ vocationi, qua quis ex minori justitia vocatur ad majorem, v. g. ad perfectionem, vel ad vitam religiosam. Hæc enim vocatio licet non sit præceptum, sed consilium, tamen quia a Deo manat, nullo modo respuenda est, ne ejus sapientiam, bonitatem et majestatem spernere et despiciere videamur, quod sane Deo est injurium. Spernitur enim ejus sapientia, cum ejus vocantis ad se consilio posthabito mundi consilium sequimur. Spernitur ejus bonitas, cum ejus gratiæ, quam tam liberaliter vocato offert, bona sæculi caduca anteponimus. Quocirca Deus hanc sui injuriam solet graviter punire et ulcisci, pœnis tam præsentibus quam æternis.

Memorable et huic loco proprium est, quod

narrat S. Antonius, *III part., tit. 24, cap. ix, § 7.* Cum quidam aliquando Franciscani Ordinis votum suscepisset, postea vero mutato consilio factus esset Canonicus, post paucos menses incidit in morbum lethalem : quam ob causam admonitus a suis de anima per confessionem expianda, respondit nil esse opus, quoniam ostensum sibi esset se esse damnatum; quare ne amplius sibi molesti essent, quia non posset confiteri. Apparuit enim mihi, inquit, Dominus iratus, dicens : « Vocavi et renuisti; ideo vade ad pœnas inferni; » quo dicto expiravit. Simile est quod in Vita S. Bernardi legimus de fratre ejus Gerardo : hic enim cum Bernardi monita de sæculo deserendo, juvenutis, novæque militiæ fervore calidus obstinate respueret, Bernardus prophetico spiritu jam tum impulsus, digito in ejus latus intento : « Veniet, ait, dies et cito veniet, cum lancea huic tuo lateri infixâ pectus aperiet salutaribus consiliis, quibus nunc est clausum. » Quod ut dixit, ita evenit : paucos enim post dies eo ipso loco vulneratus in pugna, captus etiam ab hostibus, cum recordatus esset fraternæ prædictionis, clamare cœpit se monachum esse Cisterciensem. Plura recenset P. Platus, lib. III *De Bono status Religiosi, cap. ult.*

Denique Lucas Abbas S. Cornelii (exstat tom. I *Biblioth. sanctorum Patrum*) in Summariolis ad *Comment. Aponii in Cant.* hanc gnomen sic legit : « Clamabam, et non exaudiebatis; extendebam verba mea, et non intendebatis. Itaque et ego vestram perditionem ridebo. Hæc terribilis (pergit Lucas) locutio, quæ liquefaciet animam contemptentem Dei præcepta, lacrymabiliter demonstrat, qualia perpessa sit, eo quod pulsanti Christo aperire contempserit. »

23. DESPEXISTIS OMNE CONSILIUM MEUM, ET INCREPATIONES MEAS NEGLEXISTIS. — Gravis est hæc querela sapientiæ et Dei, de sui despectu. Despicere enim plus est quam spernere vel contemnere : despicere enim est quasi infra se, et ad pedes suos projectum aspicere et aspernari; ex adverso suspicere est sursum aspicere et venerari, quasi supra nos aspiciamus aliquem esse collocatum, quem revereamur. Unde pro *despexistis* hebraice est תפּרעו *tiphreu*, id est *evacuastis, otiosum et irritum fecistis*, Septuaginta ἀνώγει; ἐπαύετι, id est *exauctorata fecistis, auctoritatem eis ademistis, irrita et cassa fecistis, ut scilicet apud vos nullum pondus, nullam vim obtinerent; Symmachus et Theodotion, dissipastis; R. Salomon, abolevistis; Pagninus, cessare fecistis; Tigurina, neglexistis; Chaldaeus, commutastis. Pro neglexistis* hebraice est לֹא אָבִיתֶם *lo abithem*, id est *non voluistis; Septuaginta, rebelles fuistis; Complutenses, non intendistis.* Omnia hæc eodem redeunt, *q. d.* Despexistis consilia sana, quæ ego vobis in vestrum bonum et salutem suggessi, et pro eis amplexi estis consilia noxia, quæ vos in ruinam agunt, ut rebus frivolis vacaretis, atque somno et desidie vestræ

Ultio neglecta vocationis.

Ver. 21

indulgeretis, ne in obtinenda sapientia aliquid laboris impenderetis; atque ut id videremini ratione et jure agere, commutastis nomina sapientiae et insipientiae, puta virtutum et vitiorum: ut virtutes quas ego suggessi vobis, diceretis esse vitia; ex adverso vitia, quae amabatis, virtutum nomine palliaretis et decoraretis. Sic enim mundani « fortem, » inquit Nazianzenus, *orat.* 20, « appellant temerarium; prudentem et circospectum, timidum; temperantem, agrestem et inhumanum; justum, asperum. » Sic humilem vocant pusillanimum et abjectum; prodigum vocant liberalem; avarum, frugalem; iracundum, magnanimum; gulosum, jovialem; dicacem, eloquentem; superbum, excelsum. Ex adverso: « Quidam, inquit S. Hieronymus ad Demetriadem, superbiam libertatis loco ducunt, adulationem pro humillitate suscipiunt, malitiam prudentiae vice amplectuntur, et stultitiae simplicitatis nomen imponunt, ac demum fallaci et pessima similitudine decepti vitiiis pro virtutibus gloriantur. Nonne hi aureos nummos cum adulterinis commutant? »

Vers. 26. 26. EGO QUOQUE IN INTERITU VESTRO RIDEBO ET SUBSANNABO, CUM VOBIS ID, QUOD TIMEBAMUS, ADVENNERIT. — Hebraice, cum venerit פחדכם *pachdechem*, id est pavor, horror, stupor vester, id est, cum venerit terribilis clades quam pavebatis, horrebatis et cujus vehementiam obstupescitis. Pro in interitu hebraice est באידיכם *beedechem*, id est in confectione, vel contritione vestra; Aquila, in inundatione; Septuaginta, in perditione; Symmachus, in collocatione; Arabicus, propterea ridebo exitum vestrum; Tigurina, ego ad vestri perniciem ridebo; Vatablus, in calamitate vestra; S. Augustinus in tract. 33 in Joan. legit *superridebo*, id est effuse ridebo: « Inter desperationem, ait, et spem fluctuat animus. Metuendum est ne te occidat spes, et cum multum speras de misericordia, incidas in iudicium. Metuendum est rursus ne te occidat desperatio, et cum putas jam tibi non ignosci, quia gravia commisisti, non agas poenitentiam, et incurras in iudicem sapientiam, quae dicit: Et ego vestrae perditioni superridebo. » Sic quoque legit S. Cyprianus, lib. *De Singularit. cleric.*, sub initium. Pro *subsannabo*, Septuaginta vertunt, *gaudebo*; Lucifer Calaritanus, *Apol. pro S. Athanasio et S. Cypriano*, legit, *gratulabor adversum vos*; B. Antiochus, *homil.* 38 *De inobedientia*, legit: « Quia vocavi, et non obedivisti, sed irrita fecistis consilia mea, igitur et ego vestrae perditioni insultabo; » Syrus, *exultabo, cum venerit super vos vastitas et perditio repentina*; Hebraice est אלאג *elag*, id est *subsannabo*, vel *balbutiendo et blase loquendo vos irridebo*: אלאג *laag* enim significat blaesitatem et balbutiem, indeque irrisionem, quae per ea fieri solet. Vide dicta *Isaiae xxviii, 41*. Porro *subsannare* est *sannas*, irrisiones et probra velut stulto irrogare. Unde Caelius Rhodiginus, lib. XV *Antiq. lect.* cap. xxii: « Apud Cratinum, ait, sannas fatuum significat;

unde et sanna, verbum Latinis frequens, puto defluxit, etiamsi a narium sonitu Grammatici opinentur dictum. » Sanna enim est solutus risus et derisus. Unde sannio vocatur, qui soluto risu et contortis corporis totius partibus, immoderatam quamdam alios deridendi formam effingit, et aliorum mores inepto quodam gestu per contemptum exprimit, ut stultus propemodum videatur ac ridiculus. Unde Cicero, lib. II *De Oratore*: « Quid enim, ait, potest esse tam ridiculum quam sannio est! sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. » Loquitur anthropopathos, sive humano more: nec enim risus, qui fit diducto ore; nec sannæ, quæ fiunt contracto naso; nec ira ullave passio cadit in Deum qui incorporeus est et immutabilis. Tu enim, « Domine potentissime et justissime, ait S. Augustinus lib. I *Confess.* cap. iv, stabilis et immutabilis es: amas, nec aestuas; zelas, et securus es; poenitet te, et non doles; irasceris et tranquillus es. » Igitur hic risus et subsannatio significat Dei grave justumque odium, quo aversatur et acriter plectit impios sui contemptores; non quod Deus delectetur tortura impiorum, sed quod delectetur justitia, justaque vindicta; qua justa plectuntur scelera. Ita S. Bernardus, *serm.* 9 in psalm. *Qui habitat*, citatis hise Salomonis verbis, *Ego quoque in interitu vestro ridebo*. «: Quid ergo, ait, in insipientium interitu sapientiae credimus placiturum, nisi justissimam suam dispositionem et irreprehensibilem ordinem rerum? sane quod sapientiae tunc placebit, sapientibus quoque placeat necesse est universis. » Unde Symmachus vertit, *ridebo in collocatione vestra*. Deus enim, ait ibidem S. Bernardus, gaudet, cum res quæque suo loco collocatur, ut sit ordo congruus rerum in toto universo. Locus autem piorum est celum, locus impiorum est infernus. Gaudet ergo, cum quisque piorum in caelo, et quisque impiorum in inferno; loco et gradu suo pro meritis vel demeritis collocatur: gaudet enim ordine rerum. Ordo enim est commune bonum totius universi, et consequenter singularum ejus partium.

Sensus ergo est, *q. d.* Uti homo homini se offendentem offensus, eum, dum in gravi miseria constitutus est, suam opem implorantem ridere dicitur, cum ejus preces spernit, imo ridet, illique suam ingratitude et scelera exprobrat, ac in ejus miseria gaudet: ita et ego gaudebo in justa vestri punitione et interitu, tum praesenti, tum aeterno, ac vos in eo perpetuo deseram, et crimina vestra vobis in faciem per ipsammet vestram conscientiam perpetim vobis acclamantem, per parentes, socios caeterosque vobiscum damnatos, perque ipsos daemones insultantes objectabo. Aludit Salomon ad illud Davidis patris sui: « Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos, » *Psal.* II.

Est sarcasmus sive hostilis irrisio. Ridet enim Deus impios, qui sua monita riserant: congrua

justaque punitionis mensura, risus risui, subsannatio subsannationi respondet. Mitius minusque plene explicat S. Gregorius, IX *Moral.* xx, in hunc modum : « Ridere Dei est humanæ nolle afflictioni misereri; quare ego quoque in interitu vestro ridebo, hoc est, afflictioni vestræ nulla pietate compatiar. » Sed adhuc amplius innuitur hoc loco, nimirum quod Deus peccatoribus par pari referat, ut aperte significatur in illo quoque ac si dicat : Idem quoque vobis reddam in morte, quod in vita mihi præstitistis, scilicet risum, subsannationem et æternum contemptum vestri. Audietis enim : « Amen dico vobis, nescio vos, » non vos estis ex ovibus meis. Porro Beda exponens hunc locum de Christo et Apostolis : « Tale, inquit, est *Psal.* II : Qui habitat in cælis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos. Non quia huic Dominus irrideat, aut naso subsannet : sed ea vis designata est tali verbo, quam dedit Apostolis, ut præviderent nihil prorsus impios contra eum supra quam ipse permitteret, insidiis esse acturos, quin potius illorum cæpta omnia evacuanda, ejus vero gloriam post passionem per orbem terrarum esse dilatandam prænoscerent, ideoque superbiam eorum, etiam cum maxima valere conspicerent, pro nihilo contemnerent. »

ms ri-
det sui
irrisores.
mo.
Secundo.
Tertio.
Quarto.
Esem-
pla.

Igitur ridet et subsannat Deus sceleratos sui, suæque vocationis contemptores, jocis risibusque vacantes. *Primo*, dum eos hostiliter, sed juste pro meritis acriter punit, omnibusque irridendos et subsannandos objicit. *Secundo*, cum eis sua scelerata exprobrat, uti immisericordiam exprobrabit impiis a se in judicii die damnandis. *Tertio*, dum de eorum justa pœna gaudet, facitque ut omnes angeli et Sancti gaudeant, uti gavisuros de excidio Babylonis docet S. Joannes, *Apocal.* XVIII, 20 : « Exulta, ait, super eam cælum, et sancti Apostoli et Prophetæ : quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa. » *Quarto*, dum eos hostibus, præsertim dæmonibus, tradit, qui eos necando et cruciando rideant et subsannent.

Exempla sunt : primum in Antiocho sacrilego, ejus interitum Deus risit. « Orabat, inquit Scriptura, scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus, » II *Machab.* IX, 13. In Esau, qui « reprobatus non invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam, » *Hebr.* XII, 17. In Judæis occisoribus Christi, quibus hæc applicat Beda, quos Romani sub Tito vastantes illuserunt, et quasi mancipia tractarunt et mactarunt. In excidio Babylonis et Baltazar regis, cui Deus ridens insultat per Isaiam toto cap. XIII et XIV. In excidio Tyri, cui Deus insultat per Ezechielem toto cap. XXVIII. In excidio Pharaonis et Ægypti, cui Deus insultat *Ezech.* XXXI, 30 et seq.

Porro irrisiones et subsannationes dæmonum, quibus hominibus damnatis insultant, videre est in Vita Udonis Archiepiscopi Marpurgensis, qui cum vocem Dei monentis : « Udo, Udo, cessa a ludo, lusum satis Udo, » negligeret, ad tribunal

Christi citatus, et capite plexus missus fuit in tartara, uti narrat Nauclerus volum. III, generat. 43, Fulgosius, lib. IX, cap. XV, et noster Canisius, libro V operis Mariani, cap. XX.

27. CUM IRRUERIT REPENTINA CALAMITAS, ET INTER- Vers. 2
RITUS QUASI TEMPESTAS INGRUERIT : QUANDO VENERIT SUPER VOS TRIBULATIO ET ANGSTIA. — Hebraice, cum venerit sicut desolatio pavor vester (id quod timebatis et pavebatis, puta mors : hanc enim solum timent impii, qui futuræ vitæ bona et mala non credunt) et exitium vestrum; Pagninus, *contritio vestri sicut turbo*; Septuaginta, cum venerit vobis subito tumultus, et subversio similis procella (Aquila, *σφοδραία*, id est concussioni, terræ motui) affuerit, et venerit vobis tribulatio et oppressio, vel, ut Complutenses, *obsidio vel obsessio* : hanc enim proprie significat Græcum *πολιορκία*; Aquila, *ἐπιχυσίς*, id est *superfusio*; Theodotion, *κατάσπασις*, id est *conturbatio, præcipitatio*; S. Cyprianus, *De Singul. cleric.*, *pressura et expugnatio*. Pro *repentina calamitas* hebr. est *הַסְּעָה* *hescoa*, quod R. Levi et R. Salomon vertunt, *sicut nubes, quæ repentino motu cietur, ac ingenti strepitu ac fragore defonat*. Proprie *scoa* est tumultus, impetus, tempestas, grassatio *repentina cum fragore*. Radix enim *הַסְּעָה* *scoa* significat repente irruere, impressionem facere, irrumperere, præcipitanter ingruere, obruere cum magna vi, impetu et strepitu, uti fit cum hostes vi occupant urbem, cum domus terræ motu quassata magno fragore corruiat, cum tempestas naves sorbet, cum grando segetes sternit, cum flumina exundant et agros obruunt. Simili enim modo Deus impios suæ vocationis contemptores subita, inexpectata, vehementi et horrida strage plectit et obruit, uti Sodomam sideravit igne cælesti, orbem universum tempore Noe perdidit diluvio, Pharaonem cum toto exercitu prostravit in mari Rubro, Madianitas sub Ge-deone mutua cæde trucidavit, *Judic.* VII, 20.

Simili plaga plectet Antichristum cum suis assecclis, juxta illud II *Thessal.* V : « Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in ulero habentis, et non effugient. » Maxime vero ita plectet impios in die judicii, inquit Beda : tunc enim ira et vindicta Dei eos invadet vehemens, horrida, efficax et ineffugibilis, velut procella, turbo, tempestas et desolatio extrema; tunc invadet eos « tribulatio et angustia, » Hebraice *הַסְּעָה* *tsuka*, id est *coarctatio et pressura*, ut in arctis positi et undique malis obsessi evadere nequeant, sed forculari iræ Dei, et gehennæ pressi et oppressi inconsolabiles effundant gemitus, complorationes et lamenta (unde Aquila vertit, *superfusio* : erit enim diluvium malorum; Theodoretus, *præcipitatio*, quia præcipitabuntur in gehennam), quibus Deus et Sancti irrideant et subsannent. Quocirca malis obruti desperabundi dicent « montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos, » *Apocal.* VI. Impii ergo hæc præcogitent, si sapiunt, ac Deo obsecudent, ut tantum

malorum agmen evadant. Audiant et paveant Joelem, capite II, vers. 1; detonantem: « Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo; conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis, etc. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsiliant: sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam. A facie ejus cruciabantur populi, omnes vultus redigentur in ollam, » puta præ pavore et cruciatu pallescent et nigrescent instar ollæ.

Porro Cajetanus hæc omnia explicat de morte quam solam timent impii futurorum improvidi. Declarat, inquit, qualis est mors istorum, quæ appellata est timor et fractio eorum. Declarat autem tripliciter: primo, quod venit sicut desolatio, deinde quod venit sicut turbo, et demum quod venit cum tribulatione et angustia. Oportuit autem a sapientia declarari istas conditiones mortis iniquorum, ad manifestandum quod mors non est hujus vitæ privatio tantum, sed annexa habet multo pejora futuræ vitæ mala. Propterea enim describitur quod venit sicut desolatio, privans desolatam omni bono extrinseco, et similiter describitur veniens ut ventus vehemens, propellens ad extranea, ut intelligamus quod peccator moriens remanet vivus secundum spiritum. Propterea enim describitur miser tanquam desolatus, et tanquam propulsus a vento vehementi: nam et desolatus vivit, et propulsus a vehementi vento vivit. Unde et demum miseria ejus describitur ex multiplicatis undique angustiis: vivit enim, qui undique angustiat. In tali itaque miseria peccatorum, dicit sapientia quod ridebit et subsannabit, derisibiles et subsannabiles reddendo eos.

Vers. 28. 28. TUNC INVOCABUNT ME, ET NON EXAUDIAM (Hebraice, *non respondeo*); MANE CONSURGENT (Septuaginta, *querent me mali*), ET NON INVENIENT ME. — Nota *tunc*: magnam enim habet emphasisim et antithesim, *q. d.* Nunc ipsi nolunt audire me vocantem, ideo tunc, cum scilicet imminet eis undique angustia, pari modo non audiam eos invocantes me; reddam par pari: surdis me surdum præbebo. Tunc ergo pœna aperiet oculos, quos nunc culpa et voluptas tenet clausos.

Dices: Ergone in hora mortis sera est invocatio Dei et peccatoris pœnitentia? Respondeo: Nunquam sera est in hac vita, si vera; sed raro vera, quæ sera. Hi enim impii invocant Deum postulantque remissionem non culpæ, sed pœnæ, ut scilicet mortem evadant. Ideo non exaudiuntur, nec dimittitur eis culpa, utpote cum id non pelant, sintque impœnitentes: nec pœna, utpote quæ remanente culpa, certo et inexorabiliter a Deo eis impœnitentibus est decreta; sed, etsi pœniterent, seria contritione, et vero emendandi se proposito, obtinerent quidem remissionem culpæ, at non statim pœnæ, saltem totius. « Mane » ergo, id est, illico ut se malis circumda-

tos viderint, surgent ut Deum pro liberatione a morte et interitu invocent: at non invenient, quia Deus in pœna inexorabilis est, auresque impœnitentibus claudet, quia ipsi suas Deo vocanti prius clausere.

Secundo, si *tunc* cum Beda et Lyrano accipias de die judicii, clarum est tunc irritam fore pœnitentiam, utpote quæ fit post mortem omnium et singulorum. Post hanc enim sequetur mane illud ultimum judicii extremi, quo Deus inexorabiliter piis præmia, impii gehennam et supplicia decernet; juxta illud quod canimus in hymno ad Laudes sabbati: « Et mane illud ultimum, quod præstolamur cernui, in lucem nobis effluat. » Multo magis impii non exaudientur in inferno, uti dives Epulo postulans ab Abraham mitti ad se et ad suos Lazarum, exauditus non est, *Lucæ XVI, 25*.

29. EO QUOD EXOSAM HABUERINT DISCIPLINAM (Hebraice *scientiam*), ET TIREM DOMINI NON SUSCEPERINT; — Hebraice, *non elegerint*. Pro *timorem* Septuaginta Complutenses recte legunt *φρόνη*, quod Scholiastes interpretatur *θεοσεβείαν*, id est *pietatem*, vel *Dei cultum*; Vaticani vero legunt *λόγον*, id est *verbum*, vel *sermonem*. Unde S. Cyprianus, lib. I *Contra Judæos*, legit, *sermonem autem Domini non acceperunt*.

30. NEC ACQUIEVERINT CONSIPIO MEO. — Hebr. *vers. 30.* *noluerunt consilium meum*; Septuaginta, *neque volebant meis attendere consiliis*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *non receperunt consilia mea*.

ET DETRAXERINT UNIVERSE CORREPTIONI MEÆ. — Hebraice, *spreverunt*; Septuaginta, *subsannabant*; Symmachus et Theodotion, *irritaverunt*; Valabius, *exsecrati sunt*.

Dat causam cur impii Deum invocantes non exaudiantur, quia scilicet perseverarunt in quatuor hisce membris, quæ quatuor continent injurias sapientiæ per gradationem, qua a minore gradatione ascenditur ad majorem. *Prima* enim est, quod oderunt disciplinam et consequenter sapientiam: hæc enim disciplinam sancit et imperat. *Secunda*, quod timorem Domini non susceperunt. Est hæc major injuria, quia in Deum proxime redundat: qui enim spernit timorem Dei, spernit Deum terribilem et timendum. Unde Septuaginta Romani legunt, *eo quod verbum Domini non assumpserunt*, id est non ad se sumpserunt, non sibi, sed aliis applicarunt; sic enim solent impii, cum conciones audiunt, ea quæ de vitiis dicuntur et carpuntur, non sibi, sed aliis applicare. *Tertia* magis assurgit, quod noluerunt admittere consilium Dei, saluberrime illis consulentis: hæc enim major est indignitas. *Quarta* et summa est, quod detraxerunt universæ correptioni meæ: pejora enim est detrudere quam negligere. Septuaginta, *subsannabant meas redargutiones*. Græce *ἐμπαρτίτων*, id est *suspensio naso irridebant*: *μωρτίον* enim est *nasus*; nasus autem olim subdolæ irrisioni dicatus erat, teste Plinio, lib. XI, cap. xxxii; unde illud Hora-

tii : « Naso suspendis adunco ; » et Martialis : « Nasutus sis usque licet, sis denique nasus. » Hinc mycterismus vocatur sanna, irrisio.

Vers. 31. 31. COMEDENT IGITUR FRUCTUS VIE SUÆ, SUISQUE CONSILIIIS SATURABUNTUR. — Septuaginta, *sua ipsorum impietate implebuntur*; Lucifer Calaritanus, pro S. Athanasio, « saturabunt animas suas; S. Cyprianus, *De Singul. cleric.*, « sua impietate saturabuntur. » Est parcemia, significans impios, sive juvenes sint, sive senes, recepturos pœnam et vindictam suis demeritis congruam et commensam, juxta illud *Galat. vi, 8* : « Quæ seminaverit homo, hæc et metet. » Et : « Comede quod intrivisti. » Similes sunt *Isaia lxx, 4* : « Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum rupe-runt, et telas aranæ texerunt : qui comederit de ovis earum, morietur; et quod confotum est, erumpet in regulum. »

Alludit ad illud Davidis : « Labores manuum tuarum quia manducabis, » *Psal. cxxvii, 2*. Id facit Deus primo, cum efficit ut voluptates et dignitates, quas ambiverunt impii, vertantur illis in nauseam, luctum et tormentum : sicut concupiscentia coturnicum versa fuit Hebræis in nauseam, *Num. cap. xi, vers. 20*; idque per saturitatem et plethoram, sive nimiam repletionem. Unde illud : « Omnis saturitas mala, panis autem pessima. » Sic juvenes, qui vacarunt gulæ et libidini, Deus punit, dum facit ut in senectute laborent podagra, asthmate, calculo, morbo Gallico, etc.

Secundo, cum efficit ut studia et consilia impiorum infelices habeant successus, et in ipsorum perniciem recidunt. Unde Vatablus sic exponit, *usque ad saturitatem utentur consiliis suis : Deus enim deseret eos, ut suo se consilio regant*. Qui enim nolunt regi a prudentia Dei, necesse est ut regantur ab imprudentia sua, ac in multos labantur errores, pericula et damna.

Tertio, cum impietatem eorum secundum demerita castigat et punit; sicut punivit gulam Hebræorum immittendo in eos plagam mortis, unde locus vocatus est sepulera concupiscentiæ, *Num. xi, 33*. Simili modo Deus justa vindicta, cuilibet hominum concupiscentiæ suum destinat supplicium et sepulcrum. Peccator ergo per peccata sibi ipsi plectit virgas et flagella. Ac sicut sibi quisque suæ fortunæ est faber, ita ipse sibi suæ miseriæ et infelicitatis est figulus et faber, uti docet *Isaïas cap. i, vers. ult.*

Denique alii sic exponunt : Impii sua impietate, id est sua impia vivendi consuetudine, replebuntur, id est replebunt se continuis suis vitiis et sceleribus. Hæc enim magna est eorum stultitia, æque ac pœna, præsertim quia continuo magnis augmentis damnationem eorum auget et aggravat. Hoc est quod dicitur *Job. xx, 11* : « Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient. » Vitia enim juventutis comitantur hominem usque ad senium, nec eum ante mortem deserunt.

32. AVERSIO PARVULORUM (rudium, simplicium, Vers insipientium) INTERFICIET EOS, ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS. — Peperam aliqui pro *aversio* legunt *aversio*; Arabicus, *quoniam pro eo quod opprimebant pueros, occiduntur*. Est conclusio et epiphonema, paucis complectens causam ruinæ impiorum. Quæres : quænam hæc « *aversio* ? » Primo, Chaldæus, Pagninus, Vatablus, Baynus et noster Salazar censent esse quietem et prosperitatem : rebus enim secundis stulti solent perdi, ut *aversio parvulorum interficiet eos* explicetur per id quod subdit : « Et prosperitas stultorum perdet eos. » Sic enim Hebræi in carmine et rhythmo prius hemistichium explicant per posterius. Unde Syrus pro *aversio* vertit *conversio insipientium*.

Secundo et proprie, « *aversio*, » vel ut Tigurina, *defectio*, intelligitur a ratione, a recto, a sapientia, a Deo. Igitur *aversionem* intelligit quadruplicem, quam descripsit vers. 29, dicens : « Eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correctioni meæ. » Eo enim respicit, seseque refert. Quare « *aversio* » hæc est a disciplina, a timore Domini, a consilio, a correctione sapientiæ. Notat enim hoc versus duos terminos peccati, unum a quo, alterum ad quem. In omni enim peccato est *aversio* a Deo Deique lege, et *conversio* ad prosperitatem et commoda bonorum temporalium. Unde S. Thomas et Scholiastici peccatum sic definiunt : « Peccatum est *aversio* a bono summo et incerto, ac *conversio* ad bonum caducum et creatum. » « Qui enim a Deo avertitur et prosperatur, tanto perditioni fit propinquior, quanto a zelo disciplinæ invenitur alienus, » inquit hunc locum explicans S. Gregorius, lib. I in *Ezech. homil. 12*. Unde R. Levi : *כש רבה משובה*, inquit, est recessus, quo peccator, eo quod minus propositi sit tenax, modo in hoc, modo in oppositum se convertit, prout mentis æstu abripitur. Hinc impii, licet grandævii, vocantur parvuli, quia instar parvulorum cupidinibus suis aguntur et rapiuntur, juxta illud Senecæ ad Lucilium : « Auctoritatem habemus senum, sed vitia puerorum, » imo infantium.

Porro « *aversio* » hæc tum passive, qua scilicet impii avertuntur a Deo juxta sensum jam datum; tum active, qua scilicet ipsi parvulos seducunt, et a Deo avertunt, accipi potest. Activam accipiunt Septuaginta, unde vertunt, *pro eo quod injuriam inferebant parvulis, occiduntur*; et Lucifer pro S. Athanasio, « nam quia decipiebant parvulos, occiduntur. »

ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS. — Pro *prosperitas* hebraice est *שלווה* *shalvath*, quod Aquila, Symmachus, Noster, Pagninus et Vatablus proprie vertunt, *prosperitas*; Chaldæus, *error*; Septuaginta vero, *ἐξέταση*, id est *inquisitio, examinatio*; hinc Arabicus vertit *investigatio*, puta exquisitum judicium, quo a Deo, Christo et Sanctis, præsertim quos afflixerunt, examinabuntur, judicabuntur et damnabuntur in die judicii. Aut potius exami-

natio est ipsa prosperitas; hæc enim hominis indolem, virtutem et vitium patefecit. Nam, ut ait S. Anselmus in *Sententiis*: «Tribulatio probat unam patientiam, prosperitas vero omnes virtutes examinat.» Porro Aben-Ezra de culpa sic explicat, *q. d.* Stulti, id est impii, sua quiete perduntur, interimunturque improvidi: cum enim alta pace perfruuntur, sceleribus sese obstringunt. Consequenter pari modo de pœna explices, *q. d.* Impii sua prosperitate insolescentes provocant iram Dei et hominum, qua fit ut perdantur et opprimantur, uti perit Sodoma, juxta illud *Ezech. xvi, 49*: «Hæc fuit iniquitas Sodomæ: superbia, saturitas panis, et abundantia et otium.» Ob hæc enim in tanta scelera prolapsa est, ut cœlesti igne deflagrarit. Prosperitas ergo impiorum in magnam calamitatem desinit, ideoque est prospera adversitas, et felix infelicitas (1).

Præclare S. Bernardus, serm. 3 in *Domin. Palm.*, notat dici: «Prosperitas non omnium, sed stultorum perdet illos,» quia sapientes norunt prosperitate uti modeste ad suum commodum et profectum. Idem tamen, lib. II *De Consider.* xii, docet sapienti majus esse periculum a prosperis quam ab adversis. «Prosperitas enim incautis, ait, est hoc ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad nivem vel glaciem. Sapiens David, sapiens Salomon fuit: sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversis, non excidit vel parum a sapientia; nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius invenerim, qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quam qui propitia non perdidit.» Idem, serm. in *Cant.*: «Luxuriæ currus quadriga volvitur, quatuor rotis vitiorum, ingluvie videlicet ventris, libidine coitus, mollitiæ vestium, otii soporisque resolutione. Trahitur equis æque duobus, prosperitate vitæ et rerum abundantia; et qui his præsentat duo, ignaviæ torpor, et infida securitas: quia et copia in ignaviam solvit, et, secundum Scripturam, Prosperitas stultorum perdet illos: non sane ob aliud, nisi quoniam male securos reddit. Cum autem dixerint: Pax et securitas, tunc subitaneus superveniet eis interitus,» I *Thessal.* v, 3.

Moraliter ergo discite magis timenda esse prospera quam adversa, majusque pectus requiri ad illa quam ad hæc moderanda. Sapienter Salvianus, lib. VI *De Gubernat.*: «Tanta, ait, rerum secundarum prosperitate corrumpimur, tanta morum insolentium pravitate vitiamur, ut et Dei penitus obliviscamur et nostri, etc. Ad hoc tantum data a Deo quiete utimur, ut in ebrietate, ut in luxuria, ut in flagitiis, ut in rapinis, ut in omni

(1) Pro prosperitas in hebr. est tranquillitas, seu socordia, qua, quem perversa ipsorum vivendi ratio exitum sit habitura, non cogitant. Bene Græcus Venetus vertit ἀνεπιστοία. Videntur Alexandrini אֲשֶׁר לְפָנָיו ad radicem אָשַׁר retulisse.

scelere atque improbitate vivamus: quasi vero beneficium datæ pacis sit vacatio probrositatis, et ad hoc inducias tranquillitatis Deo donante capiamus, ut licentius securiusque peccemus. Indigni itaque cœlestibus donis sumus.»

Quocirca sapienter monet Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 255: «Da operam, ait, vir optime, ne te tanquam unum e vulgo mutet rerum secundarum aura. Verum firmum et constantem amicis servet philosophia, cum qua es educatus. Illud enim imperitis ac gregariis contingere solet, hoc autem iis qui insigni sapientia præditi sunt.» Nam ut ait Ausonius de Capua: «Freta secundis nescivit servare modum.» Et Plautus in *Pseudolo*:

Quasi solstitialis herba paulisper fui:
Repete exortus sum, repente occidi.

Et alius:

Fortunam reverenter habe, nam vitrea tota est;
Cumque nihil statuis firmius esse, ruit.
Res ut læta redit, mens ebria surgit in altum,
Optima sors homini pessima corda facit.

S. Ambrosius dum ad domum divitis cujusdam divertisset, qui sibi omnia ex voto toto vitæ tempore evenisse gloriabatur, e vestigio recessit: rogatus a comite cur fugeret tam liberalem hospitem: «Ne, ait, una cum eo perpetua prosperitate uso male peream.» Neque id vanum omen; vix enim domo recesserat, dum ea cum omnibus eam incolentibus terræ hiatu fuit absorpta. Ita Paulinus in *Vita S. Ambrosii*. Nam, ut ait ille: «Ira numinis procul diuque abesse a tam secundis rebus non potest.» Et: «Plerumque secundis rebus præter meritum uti, stolidis hominibus majorum calamitatum initium præbet. Res enim prosperæ judicium sæpe depravant.» Quocirca orat ille: «O numen, meis admisce prosperis quiddam mali. Fragilitatis enim humanæ nimia in prosperis est oblivio. Res secundas hinc superbia, inde ambit lascivia. Adversa frenant, prospera animos efferunt. Rarissima in re prospera prudentia est. Tumidus secundis, timidus est idem in malis.»

33. QUI AUTEM ME (sapientiam, quæ a vers. 20 hucusque loquitur et concionatur) AUDIERIT, ABSQUE TERRORE REQUIESCET, ET ABUNDANTIA PERFRUETUR, TIMORE MALORUM SUBLATO. — Vatablus et Pagninus, qui autem mihi obtemperat, tutus (hebraice in spe, vel fiducia, id est fiducialiter) habitabit et securus erit a malorum metu; Syrus, securus erit a multitudinis iniquitatum. Nota tamen habitabit: impii enim magnas spes concipiunt, sed in illis non habitant, quia iis excidunt, adeoque illæ sæpe vertuntur in desperationem: justi autem in spe, quasi in domo propria, perpetuo, secure et fidenter habitant, quia certi sunt de Dei ope, et obedientiæ ac justitiæ suæ remuneratione. Porro Jansenius, Baynus et Salazar hæc accipiunt de bonis præsentis vitæ: hæc enim a Deo promissa crant Judæis il-

lius ævi, q. d. Qui meæ disciplinæ studuerit et obdierit, bonis cunctis affluet, vel prospere aget, id est, non variam, sed constantem experietur fortunam, adeo ut metu vacet « timore malorum sublato, » id est infortuniorum, quæ solent felicitatem commutare, juxta illud à Deo promissum : « Jerusalem habitabit confidenter, » *Jerem. xxxiii, 16.* « Et comedetis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris : dormietis et non erit qui exterreat, » *Levit. xxvi, 5.* Unde Chaldaeus hoc loco vertit, *prosperitas qua stulti superbunt, ad bonos vertitur.*

Verum sub bonis temporalibus, quæ Deus promisit Judæis, mystice hic et alibi in Scriptura, intelliguntur bona spiritualia promissa Christianis: illa enim, utpote caduca et exigua, erant veteris; hæc sunt novi Testamenti, quia cœlestia, divina et æterna. Justus ergo Christianus, qui pie vult vivere, etsi cruce expectet : « Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, » *II Timoth. iii, 12,* tamen inter cruce velut inter rosas et delicias stabit impavidus, imo lætus et alacer : quia abundantia cœlestis fortitudinis, fiduciæ et consolationis, quam ei Spiritus Sanctus suggeret, faciet eum omnibus superiorem, ut in cœlo et Deo mente defixus omnia terrena bona et mala despiciat, imo in malis exultet et gloriatur, quod ea pro Deo toleret, dicatque cum Paulo : « Gloriamur in tribulationibus, etc., quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis, » *Rom. cap. v, vers. 3.* Summa ergo dictorum est solam sapientiam præstare tranquillitatem lætitiæque animæ, et omnem mali metum excludere : ut sapientes, id est justi, perpetuum agant sabbatum in timore Domini.

In timor
it in ca-
o, et
uis?

Anagogice, hæc omnia perfectissime implebuntur in cœlo. Ibi enim fugiet dolor et timor, ibi erit abundantia gaudiorum et honorum omnium. Querit D. Thomas II, *Quæst. XIX, art. 11,* an in cœlo aberit omnis omnino timor, ac respondet, primo, ibi nullius mali fore timorem, quia Beati erunt securi de sua felicitate, quod in æternum eis firma permanebit. Secundo, fore in cœlo Dei timorem non servilem, sed filialem, qui idem est cum charitate : ita tamen ut primus et proprius timoris actus, qui est timere, trepidare, angi, sollicitum esse, cesset, sitque tantum secundarius ejus actus, qui est Deum revereri, admirari et cavere omnem etiam minimam ejus offensam. Erit ergo ibi timor securus. Ita S. Gregorius, *XVII Moral. xv,* exponens illud *Job. xxvi : Columnæ cœli contremiscunt, et pavent ante nutum ejus.* « Ipsæ, ait, virtutes cœlestium, quæ hunc sine cessatione conspiciunt, in ipsa contemplatione contremiscunt : sed idem tremor, ne eis pœnalis sit, non timoris est, sed admirationis, quia scilicet admirantur Deum, ut supra se existentem, et eis incomprehensibilem. » Et S. Augustinus, libro XIV

De Civit. Dei, cap. ix, dubitans an in Beatis sit timor : « Timor, ait, ille castus permanens in sæculum sæculi ; si erit in futuro sæculo, non erit timor ex terrenis a malo, quod accidere potest : sed tenens in bono, quod amitti non potest ; ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto, si dici potest, mali cavendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare, et non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor ibi esse poterit, ita fortasse timor in sæculum sæculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit. »

Moraliter discite hic sapientem, id est justum, in omnibus etiam adversis esse securum et intrepidum, tum ob fiduciam bonæ conscientie, tum ob animi fortitudinem, tum quia scit se Deo esse curæ et cordi. Unde Salvianus, lib. I *De Gubernat. :* « Nemo, ait, aliorum sensu miser est, sed suo ; et ideo non possunt cujusdam judicio falso esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, beatiores sunt quam qui ex sententia sua atque voto agunt. Humiles sunt Religiosi ? hoc volunt ; pauperes sunt ? pauperie delectantur ; sine ambitione sunt ? ambitum respiciunt ; inhonori sunt ? honorem respiciunt ; lugent ? lugere gestiunt ; infirmi sunt ? infirmitate lætantur. Cum enim, inquit Apostolus, infirmor, tunc potens sum. » Et mox : « Labor itaque, et jejunium, et paupertas, et humilitas, et infirmitas non omnibus sunt onerosa, sed tolerare nolentibus ; sive enim gravia hæc, sive levia, animus tolerantis facit. » S. Augustinus in *Ps. xxxi :* « Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe. » S. Chrysostomus, homil. 1 in *Epist. ad Rom. :* « Animi tranquillitatem et lætitiæ, ait, non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentie tumor, non corporis fortitudo, nec quid aliud, sed sola parit conscientia bona ; quam certe qui puram habet, ut pannosus sit, ut cum fame luctetur, tamen tranquillior beatiorque est iis qui inter delicias degunt ; sicut et qui sibi male conscius est, ut omnium bona possideat, omnium est miserimus. » Illius exemplum dat S. Paulum, hujus Achab regem. Causam dat S. Gregorius in *Psal. cxliii :* « Nulla, ait, est major afflictio quam conscientia delictorum. » Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si male conscientie tribulationem perferens, « in arcano cordis Deum non invenit, quid facturus est homo ? ubi consolationem inveniet ? ubi requiem perquiret ? » Justus autem licet afflictus, in arcano tamen cordis inveniens Deum, in eo lætatur et conquiescit. Ita S. Tiburtius martyr tyranno minanti dira : « Omnis, ait, nobis vilis est pœna, ubi pura comes est conscientia. » Ex adverso : « Perversi trepidant, et ad omnia fulgura pallent. Igitur ne-

gligit calumniam omnem recta conscientia. Vacat timore quieta conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, etc., hic murus aeneus esto. » Talis ergo quovis rerum eventu securus, atque medios inter hostes, pericula et terricula Deo, cui se curæ esse scit, nixus, intrepidus ait cum Davide : « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Si consistent adversum me castra, non timebit cor meum : si exurgat adversum

me prælium, in hoc ego sperabo, » *Psalm. XXVI.* Idem viderunt Philosophi, sed per umbram. Unde Horatius, lib. III, ode 3 :

Justum, ait, et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Auster,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Post acrem sapientiæ concionem sapiens ipse Salomon orationem resumit, docetque qua ratione sapientia acquiri possit, nimirum ejus invocatione, studio et auditu; ac vers. 10, quis ejus acquisitæ sit fructus, nimirum Dei gratia, et custodia ab omni malo, præsertim ab homine impio, et ab adultera, quæ sapientiæ, id est castitati, sanctitati et felicitati insidiatur. Igitur docet cum sapientia omnia Dei dona venire, omniaque mala averti, et sine ea ubique errari.

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te, 2. ut audiat sapientiam auris tua : inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum prudentiæ; 4. si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam : 5. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies : 6. quia Dominus dat sapientiam : et ex ore ejus prudentia, et scientia. 7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter. 8. Servans semitas justitiæ, et vias sanctorum custodiens. 9. Tunc intelliges justitiam, et judicium, et æquitatem, et omnem semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit : 11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te, 12. ut eruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur : 13. qui relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas : 14. qui lætantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis : 15. quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quæ mollit sermones suos ; 17. et relinquit ducem pubertatis suæ, 18. et pacti Dei sui oblita est : inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius. 19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ. 20. Ut ambules in via bona : et calles justorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt, auferentur ex ea.

Caput hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, capite I, versu 11 et sequent., capite XXXIX, versu 1 et sequent.,

capite LI, versu 23 et sequent. : quocirca hic brevis ero. Videat lector quæ locis citatis annotavi.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1 et 2. FILI MI, SI SUSCEPERIS SERMONES MEOS, ET MANDATA MEA ABSCONDERIS PENES TE (SYRUS, in corde tuo), UT AUDIAT SAPIENTIAM AURIS TUA, INCLINA COR TUUM AD COGNOSCENDAM PRUDENTIAM. — Arabicus, si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum

ad intelligendum. Tū fili significat non esse verba sapientiæ, ut vult Baynus, sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis, q. d. Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hic discipulum instruit, eumque

vocat filium. Id patet ex vers. seq., ubi ait: « Si enim sapientiam invocaveris, » etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret utique: « Si me invocaveris. »

Nostra versio difficultatem habet; quomodo enim coherent: « Si susceperis sermones meos, » etc., eum *inclinat* cor tuum? Qui enim suscipit sermones sapientiae, utique jam ad eam inclinavit cor suum. Viderunt hoc Septuaginta, ideoque clare vertunt: *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientiae auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediat auri tuae*; Aquila, Symmachus et Theodotus vertunt, *ad attendendum sapientiae*), et *adjicies cor tuum ad intellectum*. Adduntque insuper: *Adjicies autem ipsum in admonitionem filio tuo*, quod non est in Hebraeo: unde videtur aliunde irrepsisse; ac congruum habere potest sensum, *q. d.* Si me, o fili, te quasi patrem docentem monentemque audieris, promitto tibi fore ut et te filius tuus docentem argumentemque audiat et obediat: sin mea monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Justa enim est haec lex talionis sancita a justo iudice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat a filio suo. Aut, ut explicat auctor *Catena Graecorum*, *q. d.* Si acer impigerque sapientiae auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eundem sensum habere posset nostra versio Latina, si pro *inclinat* legas *inclinabis*, uti legit Baynus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post vers. 3 et 4 qui per parenthesis interseruntur, expleri demum vers. 5. Unde sic vertit, *fili mi, si acceperis verba mea, et praecepta mea penes te reposueris, ut sapientiae aures tuas accommodes, et cor tuum inclines institutioni* (1), etc., *tunc intelliges timorem Domini*. Sic quoque haec legit et nectit S. Hilarius in Ps. cxxvii, initio: « Si enim, ait, sapientiam invoces et intellectui des vocem tuam, et exquiras eam tanquam argentum, et tanquam thesauros investiges eam, tunc intelliges timorem Domini. »

Tertio, Noster obscurius, sed profundius et germanius vertit, *inclinat*. Docet enim hic Salomon viam et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis sinum magna attentione, humilitate et aviditate expandere. Id patebit ex seqq. Sensus ergo genuinus est, *q. d.* Si susceperis (hebraice, *si suscipies*), id est, si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebraice, *si abscondes*), id est, si abscondere volueris apud te in sinu mentis tuae, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, *inclinat* cor tuum ad cognoscendam pru-

(1) Vers. 3. *Imo si sapientiam, etc.* Ita et Ewaldus. Rosenmullerus, *o utinam, fili mi, mea effata susciperes, Et mea praecepta apud te conderes, Aurem praebens sapientiae, Animum applicans ad prudentiam consequendam!*

dentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam: quo enim propendet cor, eo ipsum inclinatur et aurem; *inclinabis* enim *ut audiat sapientiam* referendum est ad id quod sequitur: « *Inclina cor.* » Unde Baynus ex Hebraeo sic vertit, *ut attentam praebes sapientiae aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligentiam*. Idem enim, ut jam saepius monui, hic sunt *prudentia, scientia, intelligentia*; hisce enim pluribusque aliis nominibus copiae, et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica, quas mores ad honestatem conformat. Ratio est, quod verba Hebraeorum saepe significant actum non realem, sed mentalem, vel verbalem, ut « *susceperis* » sit idem quod si volueris suscipere, non autem si actu praeterito jam susceperis. Sic Deus ait Jeremiae cap. i, 10: « Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et destruas, et disperdas, » id est, ut prophetae et praedices Gentes fore evellendas, destruendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbali et prophetico Jeremias Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebraeorum significant saepe actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere perfectum: sic hic « *si susceperis*, » id est, si suscipere destina-veris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Jansenius, necesse esse sapientiae studioso, ut cor suum abstractum ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua corrupta semper inclinatur et propendet) inclinet, atque totum addicat prudentiae cognoscendae, serio hoc ipsum et ex animo desiderans, sic ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodet attente sapientium dictis percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propensitas et desiderium praecesserit, frustra aure corporali sapientia ex ore auditur sapientium. Inclinabis ergo cor tuum prudentiae, sic ut audiat auris tua sapientiam; vel inclinabis cor tuum prudentiae ad hoc, ut eum fructu et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requirit ad comparandam sapientiam, docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem pretiosam et cimelium summe desiderandum, et in area, non argenti, sed mentis, studiose recondendum, juxta illud *Psal. cxviii*: « In corde meo abscondi eloquia tua, » ne scilicet volucres caeli, id est aerea potestates, ea diripiant et devorent juxta parabolum seminis, quam proponit Christus, *Matth. xiii, 19*. Hinc pro *ut audiat*, hebraice est *להקשב* *lehaascib*, id est ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim *קשב* *kaseab* significat magnam attentionem mentis, quae fit cum gestu, puta cum aurium arrectione; unde in Scriptura passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebraicis *ut audias, et inclinat*, est aliquid energiae, inquit Baynus, quam Latinus sermo non assequitur, qua magnum studium et sedulitas in audiendo commendatur, et humilitas cordis, dum aurem inclinatur. Si au-

dieris, inquit, sic ut attendere facias aurem tuam sapientiae. Hoc est quod Christus toties repetit: « Qui habet aures audiendi, audiat. » Valde difficile est juvenibus oblectare sese rebus seriis, habere aurem attentam sapientiae praeceptis, habere cor inclinatum ad intelligentiam, scilicet eorum quae sapientia docet. Vel potius, inclinare cor ad intelligentiam, est applicare animum ad res quae mente et intelligentia percipiuntur, q. d. Remove cor et desiderium tuum a rebus quas vides, quas audis et quae reliquis sensibus hauriuntur, et attentum habe ad res caelestes, quae cogitatione comprehenduntur et intelligentia: usque adeo id difficile est, ut humanas quodammodo superet vires; et proinde ad preces confugiendum est, juxta id quod sequitur.

Igitur ut sapientiae fias compos, aures et cor ipsi dede, cor totum ad illam inclina, aure tota illi ausculta. Cor enim est centrum animae et pondus horologii nostri interni, juxta illud S. Augustini: « Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror. » Amor enim est actus et affectio cordis, quae facit ut voluntas rem amatam toto affectu prosequatur, ut intellectus ejus pulchritudinem jugiter consideret, ut memoria ejus semper recorderetur. Huc faciunt illa vulgo trita:

Si cupidus es discendi, discas plurima,
Doceri velle, somma est eruditio.
Ubi deest mens, disciplina nil juvat.
Nunquam discitur salis, nunquam nimis quod discitur.
Amor, magister optimus discendum.

Denique cor est mens et voluntas cordata: hinc cor symbolum et, juxta Galenum, sedes est sapientiae, juxta illud:

Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovei iram,
Splén ridere facit, cogit amare jecur.

Vide quae de corde fuse dixi *Ezech.* cap. XXXVI, vers. 26.

Vers. 3.

3. SI ENIM SAPIENTIAM INVOCaveris ET INCLINaveris COR TUUM PRUDENTIAE. — Syrus, si ad intelligentiam vocem tuam extuleris (1). Nonnulli codices Graeci addunt, sensum autem quasi *seris magna voco*. Sed caeteri ea delent: unde in Vaticano ad marginem sunt adscripta, in alio autem notata sunt asterisco: videntur ergo ex alia versione in textum irrepsisse. Dat causam cur dixerit: « Inclinat cor tuum ad cognoscendam prudentiam. » To invocaveris tripliciter exponi potest. Primo, S. Hilarius in *Psal.* cxxvii: « Ante enim, ait, invocanda est sapientia, id est omne legendi officium intellectui est deputandum, » q. d. Sapientiam invocare, est eam legendi inquirere; legenti enim lectio ipsa muta voce respondet, et sapientiam, quam liber continet, oculis mentique imprimit.

(1) Recte equidem. Nam in hebr. pro et inclinaveris, etc. est, et si intelligentiae dederis vocem tuam, rogando eam ut ad te veniat.

Secundo, Baynus: « Si invocaveris, » inquit, id est si elegeris. Sic enim Israel vocatur מְקוֹרָא מְעוֹרָא, id est *vocatus*, hoc est electus Dei, *Isaia* XLVIII, 12 et 15; et S. Paulus hoc titulo gloriatur, quod sit « vocatus, » id est electus, « Apostolus, » *Rom.* cap. I, vers. 1.

Tertio, simpliciter et plane: « Si invocaveris, » Hebraice, si vocaveris, vel clamaveris, scilicet ad sapientiam suspirando, et ardentibus precibus a Deo eam efflagitando, ita ut totum cordis tui sinum ad eam postulandam, aequae ac acceptandam expandas. Chaldaeus, si matrem intelligentiam vocaveris. Significat ingenti desiderio et precibus, aequae ac labore et studio parandam sapientiam. Sic Salomonem secutus Siracides explicat, dicens cap. XXXIX, vers 1: « Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, etc., cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur. » Vide ibi dicta.

Huc pertinet expositio Aben-Ezrae, q. d. Si ita exclamaveris ad sapientiam accersendam, sicut quis amicum, cujus desiderio angitur, vocare solet. Porro Saloni: « Ille, ait, inclinat cor suum ad cognoscendum prudentiam, qui humiliat se et emundat animum a peccatis, ut dignus fiat ad percipienda mysteria divinitatis. »

Tunc ergo invocas sapientiam, cum cognitionem pulchritudinis et valoris verae virtutis ad te oratione vocas, et eam a Deo instantanter petis. Tunc inclinas cor tuum prudentiae, cum in oratione positus non tantum Deum alloqueris, verum etiam ejus vocem reverenter auscultas, ut ipse te prudentiam doceat, et de natura ac pretio virtutis erudiat. Si ita virtutis notionem postulaveris, dabitur tibi tam profunda et efficax, ut in corde tuo magnum desiderium virtutis exsuscitet, et ad sequelam ejus instiget. Huc pertinet illud Senecae in *Proverbiis*: « Oratorem te putes, si tibi ipsi quod oportet persuaseris. » Et illud Sapientis: « Prudentia non calliditate, sed consilio tuetur prudentem. »

4. SI QUASIERIS EAM QUASI PECUNIAM (Hebraice, sicut argentum; Syrus, sicut thesaurum), ET SICUT THESAURUS EFFODERIS ILLAM. — Hebraice תַּחְפְּסֵנָהּ, id est *scrutatus fueris*; Septuaginta, *investiges eam*. Pro thesauros, Symmachus et Theodotion vertunt, ἀπόκρυφα, id est *abscondita, occulta, recondita*; tales sunt thesauri: θησαυρός enim graece dicitur quasi θημενός; eis ἀπύρον, id est *repositus in crastinum, puta reconditus in longum tempus*. Et Hebraice מַמְוֹן *matmon* (unde Chaldaeus, Syrus, Graecum et Latinum *mammion* vel *mammaion*) dicitur a טַמֵּן *taman*, id est *recondere*: opes enim et thesauri arte reconduntur.

Comparat ergo sapientiam thesauro: Primo, quod sicut thesaurus arcanus et absconditus est, sic et sapientia.

Secundo, sicut thesaurus magna aviditate a cupidis quaeritur, sic et sapientia a sui studiosis.

Sapientia est thesaurus. Primo. Secundo.

Unde S. Chrysostomus in *Catena Græcorum* : « Sicut, inquit, avari quærunt argentum, ita tu sapientiam. » Quocirca huc alludit Christus in parabola thesauri, dicens : « Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro; quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum, » *Matth. XIII, 44.*

Tertio.

Tertio, sicut thesaurus magno et invicto labore quæritur, magnaque voluptate invenitur et effoditur, sic et sapientia : labori enim respondet fructus; et quod quis assidue quærit, hoc tandem invenit, nimirum :

Omnia vincit labor.

Cælitus sudore cuncta fœnerant mortalibus.
Sera sunt, et obsequuntur cuncta diligentia;
Vincit naturam alta diligentia.

Clemens Alexandrinus, lib. IV *Strom.*, ex Hesiodo asserit quod sudor ante virtutem sit positus :

Via longa est, inquit, atque acclivis ad ipsam :
Ardua namque prius, sed cum ad fastigia ventum,
Fit facilis.

Et ex Simonide : « Fertur, inquit, virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem castum locum tenere, et quæ nec aspici possit omnium mortalium ciliis, sed ab eo demum ad quem sudor venerit, qui medetur iracundiæ, et processerit ad summam animi magnitudinem. »

Hinc mystice philosophiæ interpretes, ait Pierius in Hieroglyph. cordis et sagittæ, aiunt Plutonis cor ab Herculeæ sagittæ vulneratum, eoque significari, nihil esse tam abditum in rerum natura, quo non pervenerit philosophiæ studium. Sic S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 20*, ait S. Basilium suo studio philosophiæ latebras omnes penetrasse.

Quocirca mysticæ S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. V, per sapientiam et disciplinam intelligit mortificationem, explicans illud *Job. cap. III, Quasi effodientes thesaurum* : « Omnes namque, inquit, qui fodiendo thesaurum quærunt, cum fodere altius cœperint, ad laborem instantius inardescunt; quia quo se thesauro abscondito jamjamque appropinquare æstimant, eo in effodiendo enixius laborant. Qui igitur plene mortificationem suam appetunt, quasi effodientes thesaurum quærunt; quia quanto fiunt viciniore ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere. » Et inferius aliter idipsum explicans : « Quia enim perfecte mori mundo non possumus, nisi infra mentis nostræ invisibilia a visibilibus abscondamur; recte hi qui mortificationem suam appetunt, thesaurum effodientibus comparantur. Mundo enim per invisibilem sapientiam morimur, de qua per Salomonem dicitur : Si quæsieris illam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis eam. Sapientia quippe in rerum superficie non jacet, quia in invisibilibus latet. Et tunc mortificationem nostram

contingentes sapientiam apprehendimus, si relictis visibilibus in invisibilibus abscondamur, si sic hanc cor effodientes quærimus, ut omne quod terrenum mens cogitat, a semetipsa manu sanctæ discretionis ejiciat, et thesaurum virtutis, qui se latebat, agnoscat. Facile enim in se thesaurum quæsitum invenit, si eam, quæ se male presserat, molem a se terrenæ cogitationis repellat. »

Urget Beda *in effoderis*; multi enim fodiunt, sed non effodiunt. « Qui thesauros effodit, inquit, ejicit terræ rudera, efficit in altum foveam, et sedulus insisit labori, donec thesauros, quos inquit, attingat. Et qui thesauros sapientiæ invenire desiderat, quidquid sibi terrenum inesse compererit, expurget, carnales illicébras abscondat, fossam humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quam se venam veritatis invenisse cognoverit. »

Rursum *in effoderis* significat totum sapientiæ thesaurum, quoad licet, exhauriendum esse. Nam sicut ii qui invenerunt thesaurum, non contenti partem ejus effodisse, assiduo labore pergunt effodere, donec totum exhauriant : sic pariter sapientiæ et virtutis avidus, non contentus partem ejus acquisivisse, indefesse pergit, donec eam totam ejusque perfectionem et culmen possideat. Hic verum est illud : « Qui conatur, juvatur. Fatum adjuvat conatum, Tonans conantem. »

5. TUNC INTELLIGES TIMOREM DOMINI, ET SCIENTIAM DEI (Chald., *a facie Dei*) INVENIES. — Quæres quis hic « timor Domini, » et quid faciat ad sapientiam, quæ hic ejus studioso a Sapiente promittitur? *Primo*, Cajetanus « timorem » accipit metonymice pro objecto timoris, puta pro retinendo respectu Dei, *q. d.* Tunc intelliges timendo a summo Deo, quæ coram eo vere sint timenda. Discernes enim metuenda a non metuendis relative ad fontem essendi (hunc enim significat Hebraice *Jehova*), nec timebis quæ mundani timent : nimirum timebis peccatum, judicium et gehennam, quæ Deus minatur peccatori, ideoque vere sunt terribilia et summe metuenda; non autem timebis paupertatem, ignobilitatem, irrisiones, quæ mundani minantur et timent quasi res terribiles, cum sint ludicræ, caducæ, et parvi momenti. « Et scientiam Dei invenies; » Hebraice *Elohim*, *q. d.* Et invenies scire secundum Elohim, id est judicem universorum, ut scilicet scias summe eum esse metuendum, cavendaque peccata quæ ipse judicaturus est, et igne æterno puniturus.

Verum alii passim proprie hic accipiunt *timorem Domini* pro ejus metu, cultu, religione et amore. Jam cum duplex sit timor, scilicet servilis et filialis, dupliciter pariter hunc locum exponas : *Primo*, de servili, *q. d.* Si quæsieris sapientiam ejusque præceptis cor inclinaveris, tunc intelliges timorem Domini, id est tunc incipies timere Deum, quasi summum insipientiæ et peccati judicem ac vindicem, et sic ad sapientiam et virtutem pervenies : hujus enim initium est timor Domini, uti dixit cap. I, vers. 7. Alludit ad scrutinium the-

saurosum : hos enim periti scrutari solent per signa et indicia, quibus repertis recta via pergunt ad inveniendum thesaurum. Talia signa olim erant carbones et cineres : hos enim solebant terræ inspergere ii qui thesaurum abscondebant, ut iis quasi iudiciis nossent locum, quo requirendus esset, ne ejus obliviscerentur, itaque eum perderent. Porro carbones et cineres sunt reliquæ ignis, ac consequenter symbolum incendii gehennæ, quod est objectum timoris servilis.

Secundo, plenius exponas de timore filiali, *q. d.* Si toto corde quæsieris sapientiam, ejusque præcepta, utique consequeris timorem Domini, qui est ipsissima sapientia ac scientia Dei, quam *Sapient. x, 10*, vocat « scientiam sanctorum, » juxta illud *Job xxviii, 28* : « Timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia. » Hic enim timor est Dei amor et charitas; amore enim stringit et complectitur Deum, quasi summum bonum, timore cavet ne tantum bonum perdat vel offendat. Sicut ergo veteres fluxere aurifodinas et thesauros custodiri a gryphibus et draconibus : sic sapientiæ, virtutis et charitatis custos est timor castus et filialis. Ita S. Hilarius in *Psal. cxxvii*, citato hoc loco : « Nobis, ait, timor Domini omnis in amore est, motumque ejus dilectio perfecta consummat. Dilectionis autem nostræ in eum hoc proprium officium est, parere monitis, statutis obtemperare, pollicitis confidere. » Sic et Beda, Hugo et Jansenius, qui et sapienter annotat : Non est autem, ait, illud sic intelligendum quasi prius non habeatur Dei timor, aut aliquid sapientiæ divinæ. Nam ex Dei timore et sapientia procedit, ut quis pro sapientia precetur, eamque ardenti desiderio quærat. Sed dicit tunc timorem Dei intelligendum, et scientiam Dei inveniendam : quia tunc in homine firmabitur, perficietur, eique placere et dulcescere incipiet, dabiturque, quo adhuc indigebat, juxta illud Evangelicum : « Omni habenti dabitur. » Et Dionysius : « Tunc intelliges timorem Domini, » id est, inquit, vere experimentaliterque cognosces, atque invenies filialem Dei timorem. Quanto namque intentius studueris desuper illustrari, et dono sapientiæ perfici, tanto amplius formidabis summi Dei Patris aspectum offendere, et coram eo intemorata te gerere : ipsaque infusa sapientia te docebit istum timorem castum et sanctum, ostendendo tibi quam infinite et incomparabiliter Deus altissimus sit sincere timendus, honorandus ac diligendus; sicque ingeret tibi sapientialem pudorem, ut ubique erubescas coram divini vultus præsentia inhoneste, negligenter aut turpiter te habere. Ad quod etiam Seneca admonens ait : Non aliter te habeas in secreto, aliter in publico. « Et scientiam Dei invenies, » id est sapientiam ejusque profectum et perfectionem obtinebis a Domino. De quo Psalmista, *Psal. lxxiii* : « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur. » De qua scientia dicit Dominus in

Osee cap. vi : « Scientiam Dei volo plus quam holocausta. » Apostolus quoque *Philip. iii, 8* : « Existimo, inquit, omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei. » Hæc Dionysius.

Similiter hunc locum explicat S. Ambrosius in *Psal. cxviii, octon. 5*, ad illud : « Statue servo tuo eloquium tuum; » qui et causam assignat : « Etenim, ait, vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquid in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata standique acceperit firmitatem : ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur in pectore timentis Dominum, ne labatur verbum de corde viri : ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu. » Et mox : « Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus. Timor quædam statio verbi, verbum timoris est disciplina. Plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum. » Et inferius : « Timor informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. »

6. QUIA DOMINUS DAT SAPIENTIAM, ET EX ORE EJUS PRUDENTIA ET SCIENTIA. — Syrus, Septuaginta et Chaldæus, et a facie ejus cognitio et intelligentia. Td quia dat causam ejus, quod dixit vers. 3 : « Si enim sapientiam invocaveris, etc. invenies, » *q. d.* Non solo auditu et studio, sed et oratione et invocatione comparanda est sapientia, quia ipsa est donum Dei : Dominus enim dat sapientiam hanc et scientiam sanctorum. Sapientiam enim humanam discas ex Aristotele, Platone, etc., sed divinam hanc non nisi a Deo, juxta illud *Eccli. cap. xxxix, vers. 8* : « Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum. » Et *Jacobi i, 5* : « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter. » Hinc Thalassius *Hecatontade 2* : « Quod lux, ait, est videntibus et visis, hoc Deus est intelligentibus et intellectis. Solus Deus natura bonus est et sapiens : fit autem et mens participatione talis, modo studiosa sit (1). »

Quod sequitur : « Et ex ore ejus prudentia, » significat primo, sapientiam hanc provenire ex Dei revelatione, facta Prophetis et Apostolis in S. Scripturis, quas populo exponunt et prædicant doctores et prædicatores; secundo, hanc revelationem et prædicationem non sufficere ad percipiendam hanc sapientiam : sed insuper opus esse interna Dei illuminatione, qua Deus menti persuadeat illa quæ foris audit et legit, juxta illud

(1) Quæ sequuntur vers. 6-8, causam reddant, cur, qui sapere sedulo studeat, Deum discat noscere et colere; etenim a Deo proficisci omnem sapientiam, Deum esse qui efficiat, ut rectam agendi rationem teneant probi, in quo ipso vera sapientia cernitur, supra cap. i, 7.

Christi *Joan. vi, 45* : « Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » « Cum igitur, ait S. Augustinus, lib. I *ad Simpliæ*. Quæst. II, prædicatur Evangelium, quidam credunt, quidam non credunt; sed qui credunt prædicatori forinsecus sonanti, intus a Patre audiunt et discunt: qui autem non credunt, forinsecus audiunt, intus autem non audiunt, neque discunt. »

Nota sapientiam ita esse donum Dei, ut tamen sit opus quoque hominis: homo enim illam sibi parare debet partim studio, partim oratione. Simili modo virtus, v. g. castitas, est donum Dei, et simul opus hominis eam libere amplectentis, ac pro ea contra vitia decertantis, uti fuse dixi I *Corinth. vii, 7*. Sic opera gratiæ sunt opera tum gratiæ quasi causæ principalis, tum liberi arbitrii quasi cooperantis.

Porro idem est sapientia, scientia, prudentia, uti sæpius monui; etsi Lyranus et Baynus ea distinguant hoc modo, quod sapientia sit cognitio rerum cœlestium, scientia sit rerum necessariorum in hac vita, prudentia sive intelligentia spectet ad mores et integritatem conversationis inter homines.

Symbolice Beda: Verbum, inquit, quod est Sapientia, processit ab ore Patris, cum a mente ejus conceptum fuit, dictum et genitum ab æterno. Rursum ex ore ejus fluit scientia et sapientia, quia os hominis, nisi ab eo sanctificatum et consecratum fuerit, sapientiam eloqui nequit.

Vers. 7. 7. CUSTODIET RECTORUM SALUTEM, ET PROTEGET GRADIENTES SIMPLICITER. — Hebraice, *abscondet rectis salutem, scutum (clypeus est) ambulantes in perfectione*; Septuaginta, *thesaurizat recte agentibus*, (S. Augustinus, lib. I *Contra advers. Legis et Proph. cap. xvii*, legit, *diligentibus se*) salutem, proteget gressus eorum; Tigurina, *reponit justis essentiam* (id est, ait Valabius, *is servat justis doctrinam veram*), protegit innocenter ambulantes; Chaldæus, *abscondet justis incolumitatem, et auxiliabitur his qui ambulant absque macula*; Syrus, *servat rectis spem, et adjuvabit ambulantes sine macula*.

Nota: Pro *custodiet* hebraice est יצפון *tispon*, id est abscondet, reponet, servabit quasi thesaurum. Thesaurus enim duo includit: primo, rem esse pretiosam; secundo, esse arcanam et reconditam.

Tuscia, hebr. *quid?* Pro *salutem*, hebraice est תוסיעה *tuscia*, quod Pagninus, Tigurina et alii vertunt תוסיעה, id est essentiam, existentiam, substantiam, a radice תוסיעה, id est est. Hebræum enim *ies* in omnes linguas transit. Unde R. Levi, *reservabit rectis id quod est*; Chaldæus, *incolumitatem*; Noster et Septuaginta vertunt, *salutem*, quasi *tuscia* per allusionem et commutationem unius litteræ respiciat ad תוסיעה *iesca*, id est *salus*, et תוסיעה *toscia*, id est *salvabit*; R. Moses vertit, *legem*; alii, *formam*; *prescriptum*, et *quidquid stabile est ac solidum*; alii, *fortunam, successum*; alii melius vertunt, *sapien-*

tiam: quia sapientia est nobilissima solidissimaque res et essentia, ut hunc locum explicat Isaias cap. xxxiii, 6, ubi Septuaginta sic vertunt, *in thesauris est salus nostra*; quam explicant subdentes: « Sapientia et scientia et pietas in Deum, isti sunt thesauri sapientiæ. » Omnes hæc versiones eodem recidunt: *tuscia* enim proprie significat *essentiam*; inde *sapientiam*, quia hæc est quasi anima et vita essentiæ hominis; inde *legem*, quia sapientia consistit in observatione legis, vel, ut R. David: Lex, inquit, dicitur *tuscia*, id est essentia, quia cum cætera sint caduca et vana, sola lex perpetuo durat; inde *salutem*, quia hanc tribuit sapientia, et ita de cæteris. Unde Aben-Ezra: « Sapientia, ait, essentiæ appellationem sortitur, quod sit, atque ad omnem æternitatem duret. Hæc porro a Deo justis reservatur, ut ejus opæ servent justitiæ tramitem; hoc est præcepta divina. »

Igitur primo, Lyranus sic exponit, q. d. Deus reclus et justis pro præmio justitiæ dabit salutem, id est sanitatem mentis et corporis. Secundo, Jansenius, q. d. Deus apud se recondit sapientiam et salutem quasi ingentem thesaurum, eumque non omnibus, nec semper, sed solis rectis et justis erogabit tempore a se decreto. Tertio, Cajetanus et Salazar hunc versum referunt ad id quod dixit vers. 4: « Si sicut thesauros effoderis eam, scilicet sapientiam, utique invenies eam; quasi hic ejus dicti det rationem, quia scilicet Deus custodit, reponit, occultat, thesaurizat (omnia in idem recidunt) salutem, sapientiam videlicet veram, quæ est justitia ipsa et salus animi. Si enim Deus thesauri adinstar sapientiam abscondit, recte sequitur thesauri in modum effodiendam esse. Dicitur autem abscondere vel thesaurizare rectis, vel recte agentibus; hebraice *Iesarim*, id est sedulis; Augustinus, *diligentibus se*: quia locuples iste thesaurus, quem sic latere Deus voluit, nisi a sedulis et accuratam diligentiam navantibus non eruitur. » Hæc ipsi.

Hæc omnes expositiones veræ sunt et coincidunt: studiosis enim sapientiæ loco præmii promisit dandam ipsis a Deo sapientiam: nunc vero quantum id sit præmium quantosque fructus, bona et commoda afferat, explicat, dicens quod Deus per sapientiam custodiat rectorum salutem, dum facit ut inter medias mundi tentationes, pericula et naufragia, quibus insipientes et impii cadunt et pereunt, sapienter incedant, ne ullam peccati gravioris labem contrahant, sed recta et feliciter ad portum salutis æternæ evadant. Congruum hoc est præmium, dum observantes Deum Deique legem vicissim servantur et observantur a Deo.

Unde nonnulli sic exponunt: Deus custodiet *tuscia*, id est essentiam, hoc est soliditatem et constantem in bono perseverantiam justorum, quæ ingens est thesaurus; recte enim ducit ad gloriam cœlestem: perseverantia enim summum est Dei donum, Nam, ut ait S. Bernardus (vel quis-

quis est auctor), sermone *De Virtute obedientiæ* : « Perseverantia est singularis filia summi regis, » quam qui duxerit, dotis nomine cælum accipit. Et subdit : « Finis virtutum est, earumque consummatio est, totiusque boni repositorium. » Ecce hoc est quod hic dicitur : « Reponit justis essentiam. » Igitur magnum perseverantiæ donum in manu solius est Dei, quod justus mereri de condigno nequit, sed tantum supplicibus precibus ab eo flagitare et impetrare. Quocirca saluberrima est hæc precatio : Domine, da mihi perseverantiam; da mihi assidue gratiam, quam prævides mihi fore congruam; dirige me per eas vias, officia, status, actiones, quæ peccati non habent scandalum, quibus prævides me certo et infallibiliter perseveraturum, ac perventurum ad felicitatem æternam.

Oratio
saluber-
rima,
quæ?

Anagogice ergo Pagninus in *Thesaurio lingue Hebraicæ*, in voce *tuscia*, id est essentia : Deus, inquit, reservat et thesaurizat justis essentiam suam, ut scilicet eandem illis clare videndam offerat in cælo; hanc ergo illis quasi thesaurum recondit : hinc Christus eandem comparat thesauro, « quem qui invenit homo, præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum, » *Matth. XIII, 44*. Sic et ex Pagnino Jansenius et Salazar.

Allegorice, Rabbini nonnulli hæc referunt ad Christi incarnationem : Christus enim est Sapientia ex ore Patris procedens, quæ os nostrum carnemque assumpsit, ut nos veram sapientiam, viamque ad salutem Judæis occultam edoceret. In *Midras* enim, id est in expositione lamentationum Jeremiæ, dicitur : « Deus sanctus erit sedens, et exponens coram justis sensum legis per manus Messijæ, sicut dictum est *Prov. II* : « Revelat vel occultat rectis legem, clypeus ambulanti- bus simpliciter, vel perfecte. Dixit R. Abraham Aben-Ezra : Celat rectis legem, quia occultat ab eis verbum sapientiæ, donec veniat tempus, et exponat eam ore suo coram magistris. » Ita Galatians, lib. III, cap. XIX *De Arcanis fidei*.

ET PROTEGET GRADIENTES SIMPLICITER.—Hebraice, *clypeus est ambulanti- bus in simplicitate*, id est in innocentia et perfectione, *q. d.* Instar clypei defendet innocentes et perfectos. Hæc verba nectenda sunt sequentibus hoc modo : « Proteget gradientes simpliciter. »

8. SERVANS SEMITAS JUSTITIÆ, ET VIAM SANCTORUM CUSTODIENS. — « Servans, » id est servare faciens : Hebr. enim est לְיָסֵד *litsor*, id est, ad servandum, ut scilicet justis servent, Deo eos servante, semitas justitiæ. Vel est hypallage, *q. d.* Deus servat in justis semitas justitiæ, hoc est, Deus servat justos in semitis justitiæ, ut ab eis non declinent ad dexteram vel sinistram. Sensus est, *q. d.* Deus protegit justos per sapientiam et gratiam suam, assidue servans mentem illorum, ut inter tot errandi et labendi præcipitia teneant firmiter semitas justitiæ, ut per eas jugiter

incedant; itaque viam sanctorum custodit, dirigit et perducit ad metam, puta ad cælestem felicitatem. Unde Septuaginta clare vertunt, *protegit autem gressum eorum ad custodiendas vias justificationum, et viam reverentium se custodit; Syrus, vias piorum suorum custodiet*. Sic Deus promisit Abraham justitiæ et obedientiæ præmium dicens : « Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum (hebraice, *ego scutum tuum sum*), et merces tua magna nimis, » *Genes. cap. xv, 1*; vide ibi dicta. Hoc est quod orat Psaltes : « Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea, » *Psal. xvi, 5*. Alludit, imo citat illud Annæ matris Samuelis, *I Reg. II, 9* : « Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent, » pro quo Salomon hic, vers. 13, habet : « Ambulant per vias tenebrosas (1). »

9. TUNC INTELLIGES JUSTITIAM, ET JUDICIUM, ET

ÆQUITATEM, ET OMNEM SEMITAM BONAM. — *Tunc respicit præcedentia, q. d.* Cum præstiteris ea quæ dixi de invocatione et investigatione sapientiæ : aut, cum dederit Deus sapientiam, « tunc intelliges justitiam, judicium et æquitatem, » hoc est omnem semitam bonam : in hisce enim tribus sita est sapientia. An et quomodo hæc tria distinguantur dixi cap. I, vers. 3. Præclare Thalassius, *Hecatontade 1* : « Jesum amans, inquit, liberabitur a malitia, et ipsum sequendo veram videbit scientiam. Mens a perturbationibus libera videt subtilius. Menti in summum purificatæ angusta sunt omnia quæ sunt, semperque esse cupit extra omnia quæ sunt facta. Vis semel ab omnibus affectionibus liberari? assuefacito te charitati, continentiæ et precibus. Mens apud Deum moram faciens precando, affectivas animæ vires a passionibus liberat. »

Nota viam sapientiæ et virtutis vocari « semitam, » primo, quia arcta est, cum reliqua via per quam currus incidunt, sit lata et larga. Ita S. Augustinus in *Psal. cxxi*. Secundo, quia compendiosa et brevis est ad perfectionem et felicitatem : sic enim semitæ sunt breviores viæ. Tertio, quia directa est, uti semita. Quarto, quia semitæ sunt viatoribus per montes et rupes, quos currus circumveunt : similiter enim via virtutis est ardua et excelsa. Ita Lyranus.

Pro semitam hebraice est מַגָּל *magal*, id est orbita rotunda, per quam currus, puta rotunditas rotarum currilium incedit : אָגוֹל *agol* enim est teres et rotundum; unde Aquila vertit, *καμπυρός*, id est flexus; Symmachus, *ἐπικυλισμός*, id est involutions, gyros, flexus; Septuaginta vertunt, *ἄξονας*, id est axes, orbitas, tramites, semitas. Unde sic habent in *Catena Græc.* : « Tunc justitiam et judicium intelliges, omnesque honestatis orbitas prospere solves. » Orbitæ et axes rotarum, inquit auctor *Catena*, apposite ad animum transferuntur : ut enim axes, quibus rotæ inseruntur,

(1) Alii, ita ut Deus custodiat vias ambulantis in judicio.

Via vir-
tutis est
semita
ob qua-
tuor ana-
logias.

in quadam æquabilitate perpetuo illas continent: ita iustitia animam ejusdemque vires præcipue inferiores (hæ enim per rotas hoc loco insinuatur) firmat, jugiterque in officio continet. Possunt quoque per rotas præcepta Dei, quæ ad Deum ducunt, animumque ad ejusdem cognitionem dirigunt, accipi. Hæc auctor. Orbitæ ergo *primo*, significant æquabilitatem sapientiæ et virtutis; *secundo*, facilitatem quam parat ipsa exercitatio: licet enim virtus initio incipienti, ob contrarias concupiscentias, sit difficilis, exercitio tamen eas superante fit facilis. Unde S. Augustinus in illud *Psalm. xxx*: « Posuisti in loco spatio pedes meos, » quærens quomodo spatiosum simul et angustum est virtutis iter, punctum rem acu tangens respondet: « Certe angusta via est, laboranti angusta est, amanti lata est. » *Tertio*, orbitæ significant iter virtutis esse apertum, publicum, tritum et regium: talis enim est orbita curruum. *Quarto*, esse perfectum: circularis enim figura, qualis est orbitarum, est completa et perfectissima.

Flexus vero et gyri, ut vertant Aquila et Symmachus, significant *primo*, virtutis iter esse arduum et præceps, quod proinde nunc flectendo declinare et gyrare, nunc generose superare et transcendere oporteat.

Secundo, sapientiam et virtutem esse flexilem,

quia in omnibus sinit se flecti, gyrari et regyrari freno rationis, legis et voluntatis divinæ. Sic hoc freno regendam esse linguam docet S. Jacobus, cap. III, vers. 3, de quo ibidem multa dixi.

Tertio, Beda censet hominem triplici motu cieri, nimirum per justitiam Deo satisfacere, per æquitatem proximo, per iudicium sibi ipsi. Simili modo in Angelis, ut docet S. Dionysius, cap. IV *De Divin. Nom.* (et pari modo in animabus sanctis), sunt tres motus, nimirum reflexus, rectus et circularis. Reflexus est, cum angelus vel anima a creaturis reflectitur, et resilit ad Creatorem, eum in omnibus agnoscens, amans et laudans. Rectus est, cum recta ad proximos tendit, illisque præstat, quod ex rectitudine justitiæ vel charitatis debet. « Recta linea, ait Dionysius, movetur anima ad ea quæ circa se sunt prodiens. » Circularis est, cum anima se recolligit, et in se ipsam reddit suæ conscientiæ quieti, et conjunctioni cum Deo consulens. Tunc enim, ait S. Dionysius, « circa identitatis auctorem pulchrum et bonum indesinenter choream ducunt. » Aptè ergo ait Salomon: « Tunc intelliges justitiam, et iudicium, et æquitatem, » Deo videlicet famulans, tibi consulens, proximo providens, videlicet omnem semitam bonam, omnes flexus bonos, et omnes gyros bonos; sic omnes motus differentias spiritaliter exprimes. Ita Salazar.

Triplex
angeli et
animæ
motus.

SECUNDA PARS CAPITIS,

DOCET QUIS SIT FRUCTUS SAPIENTIÆ, NIMIRUM CUM ILLA VENIRE OMNIA BONA,
ET MALA OMNIA AVERTI.

Vers. 10. 10 et 11. Si INTRAVERIT SAPIENTIA COR TUUM (Septuaginta, si venerit in tuam mentem), ET SCIENTIA ANIMÆ TUÆ PLACUERIT (idem est scientia quod sapientia), CONSILIUM CUSTODIET TE, ET PRUDENTIA SERVABIT TE. — Septuaginta, cogitatio sancta servabit te. Pro placuerit hebraice est פָּנֵי *inam*, quod Septuaginta vertunt, *pulchra esse videbitur*; Aquila, *εὐπρόσπορον*, id est *decora et venusta erit*; Pagninus, *si dulcuerit*; alii, *si amena, jucunda, suavis fuerit*; alii ad verbum, *si scientia pulchrescet animæ tuæ*, ut videaris tibi pulcher ex pulchritudine scientiæ, quam suspicis et admiraris; Vatablus, *si sapientia cor tuum invaserit, et scientia animum tuum delectaverit, prospicientia custodiet te, et intelligentiæ institutio te servabit*. Idem aliis et aliis verbis repetit, exaggerat et inculcat, ut sapientiæ honestatem et decus discipulo commendat, illumque in ejus velut sponsæ pulcherrimæ et castissimæ amorem accendat. Sensus est, q. d. Si sapientiam in animæ tuæ penetralia admiseris, ejusque decorem perspexeris et complexus fueris consilium quod ipsa tibi suggeret, quoque res tuas omnes sapienter et decore moderabitur, custodiet te (hebraice *super te*, q. d. Super te excubabit circumquaque, sicut vigil ex-

cupat super castra), et prudentiā quam te docebit, servabit te ab omni malo, necubi per imprudentiam labaris: nimirum, ut eruaris *primo*, a via mala, et ab homine qui perversa loquitur; *secundo*, ut eruaris a muliere extranea; *tertio*, ut ambules in via bona, uti sequitur: non enim sufficit declinare a malo, nisi et facias bonum. Huc facit quod S. Chrysostomus, homil. 63 *ad Popul.*, docet, tantam esse virtutis suavitatem, ut cætera omnia, quæ in mundo suavia sunt, illi comparata amara, et fellea esse videantur, imo ut omnes labores, dolores, cruces sua suavitate condat, dulcoret et suaves efficiat.

Sic sapientia, virtus et charitas dulces effecit ignes S. Laurentio, leones S. Ignatio, sagittas S. Sebastiano, equuleos S. Vincentio, carbones S. Tiburtio. Sic S. Lucia virgo sapiens ad rogam, quasi ad epulas invitata, læta et exultans processit. Sic et S. Agnes, S. Cæcilia, cæteræque virgines et martyres. Hinc de S. Stephano canit Ecclesia: « Lapidés torrentis illi dulces fuerunt; ipsum sequuntur omnes animæ justæ. »

Igitur sapientia et virtus est pulchra Noemi (a *inam* enim et *naam*, id est *pulchra fuit*, dicta est Noemi) de qua dicitur, Ruth 1, 20: « Hæc est illa

Virtus
est pul-
chra No-
emi.

Noemi » decora et speciosa, quæ omnium oculos in sui speciem et admirationem rapit. Nam, ut ait S. Augustinus, epist. ad Consentium : « Quid est aliud justitia et virtus nobis, quam interioris hominis pulchritudo ? » Et Philo, lib. De Vita Mosis, ex Platone in Convivio : « Virtus, ait, non pulchra tantum, sed ipsius pulchri idea est, » nimirum pulchritudinis, quæ in creaturis est exemplar et speculum. Ratio est, quia sapientia et virtus est summa participatio Dei : Deus autem in se pulcher est, adeoque ipsa increata, essentialis et immensa pulchritudo, quam qui videt, non potest non summe adamare, ut patet in Beatis, qui toti in eandem rapiuntur et absorbentur. Deus ergo sapientiæ et virtuti suam pulchritudinem præ cæteris rebus communicavit et indidit, atque in ea suam speciem et decorem ostendit : præsertim in Verbo incarnato, puta in Christo, qui omnis virtutis fuit speculum, de quo proinde dicitur Psalm. XLIV : « Speciosus forma præ filiis hominum ; » quin et in passione sanguine suo purpuratus speciosus incessit, ut ejus speciem admirantes Angeli exclamarint : « Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibis de Bosra ? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ, » Isaia XLIII, 1.

Unde S. Augustinus in Psal. XLIV, post initium : « Christus, ait, pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro. » Et causam subdit : « Summa et vera pulchritudo, justitia est. Si ubique justus, ubique decorus. » Hinc et Martyres in sua fortitudine pulchrescunt, pulchramque petunt per vulnera mortem : quocirca purpurati in cælis incedunt, palmis et laureis coronati, Apoc. VII. Id adeo verum est, ut Gentiles in sui admirationem rapuerit hæc sapientiæ et virtutis pulchritudo. Unde Lyricus in hymno de laudibus virtutis exclamat : « O virtus ardua laboriosaque hominibus, pulcherrima vitæ inventio. Tuam, o virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur sors, atque labores vehementes et indefessos perpeti. Tua ergo gratia Hercules Jove satus, Ledæque filii suis factis quid possent declararunt. » Dictum est veterum : « Solus sapiens decorus, omnis nequam turpis. » Et :

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus,

ait Horatius, lib. III Carm.

Vers. 12. 12. UT ERUARIS A VIA MALA (ex Hebræo veritas, mali, id est quæ ducit ad malum; Syrus, liberabit te sapientia a via mala (1)), ET AB HOMINE QUI PERVERSA LOQUITUR.

Vers. 13. 13. QUI RELINQUUNT ITER RECTUM, ET AMBULANT PER VIAS TENEBROSAS.—Hebraice, qui relinquunt semitas rectitudinis, ut ambulent per vias caliginis.

(1) Alii, a via mali, scil. hominis, ab eo vivendi modo quem sequitur vir malus.

14. QUI LETANTUR, CUM MALE FECERINT, ET EXULTANT IN REBUS PESSIMIS.—Chaldæus, exultant in perversione malitiae.

Septuaginta hæc pathetice efferunt, miscntque exclamationem; sic enim habent, ut eruat (sapientia et cogitatio sancta) te a via mala, et a viro nihil loquente *אדם*, id est fidele, vel nihil fide dignum, cui credi debeat, sed omnia fucata, fallacia, perniciosa et venenata. O qui dereliquistis vias rectas abeundo in vias tenebrarum, qui lætamini in malis, et gaudetis in eversione mala. Pendent hæc a versu præcedente : « Consilium custodiet te, etc. ut eruaris a via mala. » q. d. Dux sunt viæ, id est vivendi rationes et modi : una mala, altera bona; sapientia custodiet te a mala, et deducet ad bonam, ut scilicet omne peccatum ducens ad gehennam cane pejus et angue fugias, ac omnem virtutem ducentem ad cælum toto pectore prosequaris. Pro qui perversa loquitur, alii vertunt efficacius, qui pervertentia loquitur; Cajetanus, qui loquitur versutias, id est strophas, flexus et versuras verborum, quibus versutus alios in errorem, fraudem et malum inducit. Hebraice enim תהפכות תהפכות significat perversitates, quibus quis alium a vero et virtute avertit, ac in fraudem vitiumque convertit, itaque in ruinam agit, evertit et subvertit : atque alludit ad פוך *puch*, id est fucus, quia tales fucum aliis faciunt, et fucata sapientiæ virtutisque simulatione in errorem vitiaque abducunt.

Ait ergo Salomon sapientiam docere maxime cavendos esse pravos et perversos, qui non tantum prava agunt, sed et eadem alios docent vel suadent, idque callide per fraudes et illecebras : has enim detegit et patefacit sapientia. Porro, quia tales permulti sunt, hinc mutato per enallagen numero singulari in pluralem, eos describens ait primo : « Qui relinquunt iter rectum ; » tale enim est iter sapientiæ et virtutis. Secundo : « Ambulant per vias tenebrarum et caliginis, » q. d. Vivunt in cæcitate et erroribus, saltem practicis, ac in operibus inhonestis, quæ quærunt tenebras, ac simillima sunt tenebris, atque ducunt in tenebras æternas. Quocirca Nazianzenus, orat. ad 130 Episcopos, tales apte comparat sepiis : « Illi enim, ait, sermones, sicut et sepiæ atramentum, contra seipsos expuunt; quo effugiant venantes, et latent indagantes. » Tertio, quod insuper lætentur, cum male fecerint, et exultent in rebus pessimis. Est climax, sive gradatio. Per gradus enim crescit oratio declarans malitiam crescentem impiorum. Eo enim crescit illa sensim, ut in peccatis rideant, gaudeant et exultent; sed risus hic est caninus et sardonius, qui dolorem et mortem conciliat : ridendo enim exterius, interna malorum conscientia cruciantur, ait S. Augustinus, serm. 24 De Tempore, atque ridendo moriuntur, de quo Eusebius Emisenus, hom. De SS. Epiphoro et Alexandr. : « Exultant, ait, in rebus pessimis, et de sui perditione lætantur, similes illis, qui

forte sumentes exitiales herbarum succos, cum risu perire dicuntur.»

Pro *exultant* hebraice est גיל *gilu*, id est cantant, saltant, tripudiant : גיל *gol* enim notat tripudium, exultationem et volutationem externam, qua quis internum cordis gaudium externis gestibus aperit et pandit, ut cum saltat, gyros facit, et volutat sese circuitationibus et circumrotationibus. Unde non multum dissonat a Græco ἀγλλυσιω. Sic S. Joannes Baptista audita salutatione B. Virginis exultavit, id est præ gaudio exsiliit, et subsiliit in utero matris, *Lucæ* I, 41.

Tales ergo similes sunt illis quos in Apulia videmus morsos a tarantulis continuo saltare et tripudiare, ac saltando et tripudiando emori. S. Ambrosius, lib. I, *epist.* 6, eos comparat cicadis, quæ canendo, id est strependo, moriuntur : « Qui sub ardore, ait, ferventium cupiditatum se mulcent cantu sibi noxio, statimque occidunt. » Sic Turcæ in honorem sui Mahomet solent se in orbem gyrare et rotare (quod proprie notat Hebraice *gol*), donec deficiente spiritu et mente cadant et corruant, illamque vocant choream Angelorum, quibus recte aptes illud : « In circuitu impij ambulat, » *Psal.* XI, 9. Hi ergo uti « bibunt sicut aquam iniquitatem, » teste S. Job, cap. XV, ita vicissim ridendo et exultando pergunt tanquam vituli ad macellum, tanquam ebrii ad furcam, tanquam phrenetici (ait S. Gregorius citans hunc locum, hom. 4 in *Ezech.*) ad exitium, de quibus Isaias cap. III, vers. 9 : « Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt. Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala ! » ait S. Bernardus, serm. 16 in *Cant.*

Vers. 15. 15. QUORUM VIE PERVERSE SUNT, ET INFAMES GRESSUS EORUM. — Septuaginta, *quorum semitæ pravæ* (Symmachus *καμπύλαι*, id est *curvæ*, oblique incedentes more cancrorum; Theodotus, *σπειλαι*, id est *tortuosæ*, intortæ instar strabonum, qui oculos distortos et intortos habent : item *vafæ*, calidæ, versutæ, sinuosæ instar serpentum), et *flexuosi cursus eorum*; Aquila, et *jactant se in flexuris suis, et subsannant in involutionibus vel gyris suis*; Tigurina, *qui vias suas depravant, et propudiosi sunt in orbitis suis*; Vatablus, *quorum semitæ sunt obliquæ, et qui perversi sunt in semitis suis; vel, quorum rationes vitæ a recto aberrant et perversitates sunt in viis ipsorum*. Sic et Pagninus et alii, et *recedentes vel retrogredientes in semitis suis*, ut cancri. Addunt Septuaginta, *ad longè faciendum te a via recta et alienum a sententia*.

Igitur impiorum gressus et actiones sunt obliquæ et sinuosæ instar cancrorum et serpentum. Cancræ enim, teste Aristotele et Plinio, vel retrorsum incedunt, vel oblique ad latus, præsertim sinistram, quod symbolum est pravitatis, sicut dextram est virtutis et bonitatis. « Cancræ, inquit Plinius, lib. IX, cap. XXXI, in pavore etiam retrorsum pari velocitate redeunt. » Quocirca S. Ambrosius in *Psal.* XXXVI, sic legit et explicat : « Fle-

xuosus cursus eorum, sicut lubricus et flexuosus auctor eorum, » puta diabolus serpens antiquus. Unde S. Ephrem, agens de choreis et turpi saltatione, ait : « Choream non Petrus, non Joannes, sed draco antiquus suis voluminibus docuit. » Huc quoque alludens Nazianzenus in carmine *De Virginit.* ita impios pingit :

At velut obliquo gradientes tramite cancri,
Aut velut oblongi sinuose membra trahentes
Angues, vivetis depressi pondere carnis.

Sic enim impii instar cancrorum, non qua oculi aspiciunt, id est non qua ratio et lex Dei dictat, sed retrorsum, quasi aversi a lege et Deo incedunt, ac sinistra dextris, falsa veris, caduca æternis præferunt; nam, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Abraham* : « Bona hujus sæculi instabilia sunt, et rotarum in morem cum ipso sæculo volvuntur. » Rursum instar serpentum in mille vitiorum orbis se sinuant et gyraunt, dum ab uno scelere mox in aliud et aliud labuntur, donec universum scelerum circulum confecerint, quo confecto rursus a principio in orbem redeunt; quare merito infames sunt apud Deum, Angelos et homines.

16. UT ERUARIS A MULIERE ALIENA, ET AB EXTRA- Vers. 16.
NEA QUÆ MOLLIT SERMONES SUOS. — Vatablus, *quæ verbis suis blanditur*, vel blanditiis allicit; Symmachus, *cujus verba sunt lubrica*; Chaldaeus, *cujus verba sunt lenia*; Baynus, *quæ verba sua polit*; « *cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem,* » ait S. Cyprianus, *De Singular. cleric.* Mulier enim instar Sirenis mentem etiam sapientum incantat et excantat, uti patuit in ipsomet nostro Salomone, Samsone, Davide. Lege vitam S. Martiniani apud Surium, 13 februarii, et mira hujus rei exempla invenies.

Alienam et extraneam vocat adulteram, quæ alterius viri uxor alios ambit amasios; licet alii per extraneam accipiant alienigenam, id est non Judæam, sed Gentilem. Verum simpliciter Hebræi mulierem exteram vocant meretricem. Pendet hic versus a vers. 11; sic enim cum eo hic nectendus est : « Consilium sapientiæ servabit te, ut eruaris a muliere, » etc. Unde Septuaginta hoc loco paraphrastice vertunt, *fili, ne te comprehendat malum consilium* (mulieris), *quæ dereliquit doctrinam adolescentiæ*, etc.

Monuit cavendum a consortio et colloquio improborum, nunc monet cavendum a muliere illice et impudica; nihil enim ita contrarium sapientiæ, ac mulier illex. Ita Beda. Cujus causa Theologica est, quod Spiritus Sanctus auctor sapientiæ, cum sit purissimus spiritus, derelinquat et fugiat homines luxuriosos, utpote carni et ventri suo immersos.

Causa ethica est, quod inter concupiscentias vehementissima sit libido : concupiscentia autem rationi, ideoque sapientiæ e diametro adversatur. Unde libido dicta est ab eo quod libeat, ait Cassianus *Collat.* XII, cap. n. Quocirca S. Wolstannus

Libido maxime contraria sapientiæ, cur? Causa Theologica.

Ethica.

Episcopus Wigorniensis appetitus ad libidinem a nobili matrona, facto signo crucis : « Fuge, ait, comes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ, » eique alapam summo nisu inflixit, et sic velut alter Joseph mulieris lenocinia compressit. Ita Surius, tom. I, in ejus Vita. Sic et S. Agnes ad Præfecti filium : « Discede a me, ait, pabulum mortis, fomes peccati. »

Nam ruit in vetulum damni secunda libido.

Et :

Mulier blanda et bella etiam silicem emollit virum.
Corporis robor viresque animi libido effeminat.

Physica.

Causa physica est prima, quod libido sua vehementia omnes sensus, mentem totamque animam ad se rapiat, ut luxuriosi aliud præter ipsam sentire, sapere, cogitare nequeant, multo minus cogitare cœlestia et divina, quæ suggerit sapientia. Secunda, quod in libidinis actu cum semine excernantur plurimi et nobilissimi spiritus, quibus mens indiget ad cogitandum et speculandum. Rursum semen est nobilissimus sanguis : exhausto ergo semine exhauritur et sanguis, in quo vitæ mentisque robor consistit. Unde videmus libidinosos robore corporis et vigore mentis destitui, ut ea, quæ sapientiæ et prudentiæ sunt, non capiant, imo subinde in delirium, amentiam, epilepsiam, apoplexiam incidere. Ita Galenus, lib. XIV, part. cap. x, ait nimiam venerem spasmus inducere. Quocirca nonnulli (quod non recte Platoni, utpote Græco, tribuitur) : Venus, inquit, dicta est a ve, id est sine, et vōs, id est mens, q. d. Sine mente, quod rationem et mentem homini eripiat. Sicut vecors idem est quod ve, id est sine, et cor. Verum hæc ingeniosa est allusio, non genuinum etymon : Venus enim est vox Latina, non Græca ; Venus, inquit Giraldus, syntagm. 13, ex Cicerone, lib. II De Natura deorum, dicta quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia proveniant. Varro vero, lib. IV De Lingua Latina : « Venus dicitur, ait, non quod vincere velit, sed quod vincere, et vinciri ipsa. Viere est vincere, a quo est in Asoto Ennii : Ibant malam viere Veneriam corollam. » Et mox : « Poetæ, ait, de cœlo, quod semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam e spumis Venerem conjunctione ignis et humoris, quam habuerunt, vim significantes Veneris, a qua vi natis dicta vita, » juxta illud Lucilli : « Vis est vita, vides quæ nos facere omnia cogit. » Venus ergo vel a veniendo, vel a viendo, id est vinciendo, vel a vi dicta. Hoc ultimum secutus S. Isidorus, lib. VIII Orig., sub finem : « Venerem, ait, exinde dicunt, quod sine vi femina esse virgo non desinat. » Græcis Venus dicta ἀφροδίτη ab ἀφρός, id est spuma, quod ex maris spuma dicitur enata, teste Hesiodo in Theogonia, vel, ut Aristoteles, quod semen sit spumosum. Sunt qui πικρά τὰ ἀφροδίσια, id est insanire, dictam putent. Unde Euripides : « Nam stulta proxima Venus

Veneris
etyma
varia.

mortalibus. » Hinc Venus pingitur ardentem faciem pectore gestans cum gravis et Pitho, id est, Suadela, quod ignitum amorem intuenti infigat, eique omnia quæ vult persuadeat. Euripides vero in Hecuba Venerem dictam censet Aphroditem quasi ἀφροδίσια, id est imprudentiam et insipientiam ; hanc enim Venus inducit : unde ipsam vocat deam insipientiæ.

Porro sapientia, ut eruaris a muliere aliena, sita est non in fortitudine colluctationis, sed in prudentia fugiendi aspectum et consortium ejusdem. Ita S. Cyprianus, De Singul. cleric. : « Videte, ait, nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse victricem, quæ nos timiditatis remedio liberasset : et contemplamini quæ sunt modo arma sumenda, si vultis habere legis auxilia. Estote timidi, ut silis intrepidi, et licet timor in certamine infirmitas esse videatur, tamen secundum verbum Apostoli, virtus in infirmitate perficitur. Separamini, deprecor, separamini a contagione pestifera. » De illecebra mulierum tractat Eccli. xv, 29, et xlii, 6. Vide ibi dicta.

Symbolice, per mulierem hanc adulteram tam hic quam cap. vii, vers. 19, cap. ix, vers. 13, et alibi significatur hæresis vel falsa doctrina : hæc enim adulterat et corrumpit veram Dei fidem et sapientiam. Imo ad litteram hæresin hic significari censet Vatablus, cum R. Salomon et Hebræis. Audi Bedam : « Potest per mulierem extraneam hæreticorum pravitas intelligi, a Christi et Ecclesiæ membris aliena, quæ mollitia disertitudinis, et blandimentis linguæ corda decipere innocentium solet. Unde Psalmista, Psal. xlv : Mollierunt sermones suos super oleum, et ipsi sunt jacula. »

Symboli-
ce mere-
trix est
hæresis :

Porro R. Levi et alii per mulierem hanc accipiunt concupiscentiam quamlibet, rationi et sapientiæ repugnantem in homine. Hæc enim instar adulteræ vaga est, petulca, infida, instabilis, cupidinibus æstuans, omnium peccatorum et malorum mater. Unde Thalassius, Hecatontade 2 : « Sicut concupiscentia, ait, et ira multiplicent peccata, ita continentia et humilitas eadem exinaniant. Animam purificari, est eam ab affectionibus liberari. Hæc autem libertas charitatem Dei nobis parit. Occasus spirituales sunt animæ perturbationibus inquietæ : sol enim justitiæ illis occidit. » Et Hecatontade 3 : « Mens, cui affectiones imperant, cogitat quæ non decent. Quales autem cogitationes sint, produunt sermones et opera. Malæ cogitationis dux est affectio, affectionis auctor sensus : quo ut male utamur, in causa est mens. Magna equidem mens, quæ ab affectionibus libera est et sequestrata ab his quæ sunt, ac in Deo versatur. » Et Hecatont. 4 : « Sicut absurdum est bonum dominum subesse improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse rationalem mentem. Impera et tu Evæ, et a serpente cave, ne delusa tibi quoque de ligno præbeat. Monachum verum agit mens, quæ sensibus ita renuntiavit, ut ne videre quidem fe-

Et con-
cupiscentia.

rat cogitationem voluptatis. Mens affectionibus imperans, extra periculum et timorem est. Expectatio futurorum honorum mentem bonis expectatis conjungit, quibus immorando praesentium obliviscitur. »

Quin et Architas Tarentinus, teste Cicerone, lib. *De Senectute*, dicitabat « nullam pestem in mundo capitaliorem esse, quam concupiscentiam et voluptatem. » Hinc enim patriæ prodiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina foedera nasci : nullum denique scelus, nullum flagitium esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impellat. Et Socrates apud Laertium, lib. II, admonebat juvenes, « ut voluptates fugerent quasi Sirenes, » si virtutem quasi patriam aspicere vellent instar Ulyssis, qui cera obturatis auribus praeternavigavit Sirenes, ut Ithacæ fumum subsilientem cerneret. Et Seneca : « Sapiens, ait, hoc unum concupiscit, nihil concupiscere. » Celebra est illud monachi Aegyptii apud Nicephoram, lib. XI, cap. XLIII, qui rogatus « cur toties voluptates sibi subtraheret, » respondit : « Ideo subtraho, ut iræ causam et occasionem praecidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari, mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare. » Et illud Marci Eremitæ, tract. *De Lege spiritali* : « Cor voluptatis amans, carcer et catena est animæ in tempore egressionis (mortis); at idem laboris studiosum, janua est aperta. »

Vers. 17 et 18. ET RELINQUIT DUCEM PUBERTATIS SUÆ, ET PACTI (SYRUS, testamenti seu promissionis) DEI SUI OBLITA EST. — Pro *ducem* Hebraice est אֱלֹהִים *alluph*, quod Theodotion, Pagninus et alii cum Nostro propria vertunt, ἡγεμόνας, id est *ducem, rectorem*, hoc est, ut Syrus, *nutritium*; Tigurina, *maritum pubertatis*, id est *juventutis, vel adolescentiæ suæ*, ut habent Hebræa : tunc enim cepit esse pubes et apta conjugio; Chaldaeus, *quæ reliquit ducatum*, Septuaginta vero respicientes ad radicem אֱלֹפִי *alaph*, id est didicit, vertunt, διδασκαλίαν, id est *doctrinam*, et Symmachus μαθησών, id est *disciplinam*; alii, *assuefactionem vel manuductionem* (hanc enim proprie significat *alaph*), qua scilicet puella prius assuefacta disciplinæ patris vel mariti, sinebat se ab ea regi (1). Itaque hæ versiones omnes eodem recidunt.

Sensus est, *q. d.* Sapiencia faciet ut eruaris sicut ab homine improbo, sic et a muliere adultera, quæ reliquit maritum, cui in adolescentia, cum pubescere cepit, se despondit, eumque accepit quasi ducem et gubernatorem suæ juventutis. Hoc sensu liquet esse sermonem de adultera. Ita Beda, Baynus, Jansenius et alii. Posset tamen esse sensus de fornicaria : hæc enim relinquit ducem pubertatis suæ, id est patrem vel tutorem, qui est custos adolescentiæ et virginitatis suæ. In adolescentia enim virgines, cum pubescunt, ma-

(1) Rectius, *amicum, vel socium juventutis suæ, maritum.*

ximas patiuntur tentationes, æque ac insidias castitatis : unde tunc maxime indigent custodia parentum et tutorum. Verum de adultera potius agi patet ex eo quod adjungit : « Et pacti Dei sui oblita est, » *q. d.* Oblita est sacramenti et sponsonis nuptialis a Deo institutæ, violavit pacta et jura conjugii a Deo sancita, *Genes. II, 24.* Addit Aben-Ezra quid subtile : Sacrosanctum, inquit, nomen suum Deus inter virum uxoremque interposuit : illud si demas, nihil aliud relinquetur nisi ignis et incendium. Nam hebraice אִשׁ *isch* est vir, אִשָּׁה *isscha* est uxor : deme ex illis אִשָּׁה, quod est nomen Dei, nil remanet nisi אִשׁוֹ אִשָּׁה *es vaes*, id est *ignis et ignis.*

Uxor ergo æque ac maritus horreant adulterium. Horrebunt, si ejus turpitudinem, quot quantaque mala in se contineat, pervideant. Nam *primo*, conjux adulterans fallit fidem conjugalem, *Primo*, quæ summa est, datam alteri conjugi. *Secundo*, violat matrimonium, quod unum cum una esse voluit natura, ipseque naturæ auctor Deus, *Genes. II, 24.* *Tertio*, violat Sacramentum : jam enim in lege nova matrimonium per Christum factum est ingens Sacramentum, ideoque sancte colendum, *Ephes. V, 32.* *Quarto*, injuriam facit proli, tum natæ ex conjugio, utpote cui fratres et hæredes adulterinos injuste adsciscit; tum nascituræ ex adulterio, utpote quam facit spuriam, adulterinam et hæreditatis incapacem. *Quinto*, injuriam facit reipublicæ quam lædit suo scandalo et injustitia. Quocirca injuria hæc in Deum redundat. Unde Septuaginta vertunt, *testamenti divini oblita est.* Hac de causa Deus adulterii severus solet esse vindex et ultor, ut patet ex historiis tam sacris quam profanis.

Porro τὸ *pubertatis* notat tres causas, ob quas puella indiget duce et custode. *Prima* est, quod pubertas sit ætatis mediæ inter infantiam et juventutem : in infantia est carentia rationis et iudicii, ac proinde securitas a peccato : in juventute utriusque est maturitas : in pubertate et adolescentia utriusque est inchoatio. Quocirca si tunc puella rite dirigatur et instruat, sapiens sanctaque evadet ; sin sibi et procis insidiantibus permittatur, fiet impudica et meretrix : ergo tunc eget duce et custode, vel parente, vel tutore, vel sponso. *Secunda*, quod pubertas hæc sit in sexu femineo, id est molli, debili et lubrico, ac ob in-
experientiam et imprudentiam incauto et flexili, qui proinde a viris facile seducetur, nisi a duce custodiatur. *Tertia*, quod pubertas cum maturitate generandi afferat stimulos carnis, et incentiva libidinis, quibus puellæ eorum hactenus inexpertæ resistere nesciunt. Unde ne eos sequantur, duce, monitore et custode indigent. Quocirca *Ecli. cap. XLII, vers. 9* : « Filia patris, ait, abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum, ne forte in adolescentia sua adultera efficiatur. » Vide ibi dicta. Igitur auget puellæ crimen, injuriam et stoliditatem, quod relicto duce adolescentiæ suæ, quem tam fidum, prudentem, cautum

Damna
adulterii.

Primo.
Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

et amantem experta est, sequatur adulterum, infidum, imprudentem, incautum, inimicum. Unde

Tropologice : Anima Deo in baptismo vel justificatione desponsa, concupiscentiis illecta, dum eis consentit, relinquit Deum sponsum et ducem pubertatis suæ, cujus amore et timore enutrita fuerat, cum per hæresim, vel etiam aliud quodvis peccatum oblita pacti cum Deo initi, fidem in baptismo Deo datam infringit, novamque concepit opinionem, amorem et factum illicitæ delectationis. Unde Deus de hac sui injuria et contemptu conquerens, animamque vagam ad se revocans, *Jerem. III, 1* : « Tu, inquit, fornicata es cum amatoribus multis : tamen revertere ad me, » etc. « Ergo saltem amodo voca me : Pater meus, dux virginitalis meæ tu es, » uti ibidem exposui.

Vers. 18. 18. INCLINATA EST AD MORTEM DOMUS EJUS, ET AD INFEROS SEMITÆ IPSIUS. — Septuaginta, *posuit* (Symmachus, ἔπειρα, id est *terminavit*) enim *juxta mortem domum suam, et penes infernum cum terrigenis orbitas suas*; Aquila, *flexus suos*; Symmachus, *gyros suos*, de quibus dixi vers. 14; Chaldaeus, *quoniam in fovea mortis est domus ejus, et ad gigantes itinera semitarum ipsius*; Syrus, *oblita est liminis domus sue, et itinerum semitarum ipsius*. Huc respexit S. Ambrosius, lib. I *De Cain*, cap. v, dicens : « Viae inferorum domus ejus, deducens in secessum mortis, » *q. d.* Domus adulteræ vel meretricis est quasi vallis quædam inclinata, ducens et propendens ad sibi vicinum barathrum mortis et gehennæ.

Pro *inclinata est*, Hebraice est *סְעָחָה* *scæcha*, id est *incurvata est* (1); estque pulchra paronomasia inter *סְעָחָה* *scæcecha*, id est *oblita est*, et *scacha*, id est *incurvata est, q. d.* Oblivio, id est peccatum et adulterium ejus, eam prius erectam inclinavit, incurvavit et depressit usque ad mortem, imo usque ad gehennam. Pro *inferos* Hebraice est *רֵפְאִים* *rephaim*, id est gigantes : sic vocantur dæmones et damnati apud inferos, tum ob superbiam giganteam, tum quod mergantur abysso inferni, sicut gigantes mersi sunt abysso diluvii, *Genes. cap. vi, 2 et 7*. Recte comparat domos et fornices meretricum domibus gigantum, quia utraque erant depressæ et quasi foveæ subterraneæ. Unde illud Virgiliti, lib. III *Aeneid.* :

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro.

Et antierius, Enceladum gigantem ait sub Ætna degere, eamque conculere :

Fama est Enceladi seminstum fulmine corpus
Urgeri mole hæc, ingentemque insuper Ætnam
Impositam ruptis flammam expirare caminis;
Et fessum quoties mutat latus, intremere onnem
Murmure Trinacriam, et cælum subtexere fumo.

(1) Quum בית, *domus*, sit masculini generis, Rosenmullerus vult de muliere libidinosa hæc dici, hoc sensu, *subsedit illa mulier ad mortem, domum suam*, per appositionem, *ad orcum*, qui domus ejus erit futura. Pari ratione, quia מוֹרֵת, *mors*, masculini quoque generis est, vocem *eam* in vers. seq. multi referunt ad *mulierem alienam*.

Frigidius R. Salomon Isacides *rephaim*, interpretatur נִרְפִים *nirpim*; id est debilitatos et imbecilles, qui nimirum a recto tramite aberrant et vacillant, ac tandem in gehennam misere decident. Et Aben-Ezra : *Rephaim*, inquit, significat mortuos quasi *nirpim*, id est debilitatos; quod eorum vires a mulieribus enervatæ sint, juxta illud : « Homo nudabitur et debilitabitur. »

Alludit ergo hic Salomon ad lupanaria, quæ fiebant in specubus, locis subterraneis et fornicibus; unde et *fornicari* dictum, *q. d.* Domus, puta fornix fornicariæ, depressa et subterranea, inclinatur et vergit ad sepulcra et inferos, ut hoc suo situ testetur illam, ejusque amasios vergere in mortem et gehennam. Rursum lupæ hæc viliores solebant extra urbes degere in sepulcris et monumentis; unde *Jerem. II, 23*, Septuaginta dicunt de meretrice : « Vide vias tuas in sepulcris multitudinis. » Hinc et illud Martialis lib. I :

Abscundant spurcas et monumenta lupas.

Hinc et Venus cognominata est Libitina, eo quod præesset mortuorum feretris et sepulcris, in cujus proinde templo vendebantur et locabantur ea quæ ad sepulturam pertinent, teste Plutarcho in *Problem.* « A libendo Libentina est dicta, » ait Varro : ita Girardus in *Syntagm.* Denique S. Chrysostomus, homil. in *Psal. I* : « Quid est, inquit, mulier speciosa? Est sepulcrum dealbatum. »

Sensus ergo est, *q. d.* Meretricum habitacula sunt in fornicibus et monumentis atris, imis, spurcis, fetidis, ut hoc ipso repræsentent mortem et gehennam, ad quam ipsæ cum suis procis recta vergunt et pergunt. Ob libidines enim multi incurserunt mortem præsentem, adeoque pleræque gentes adulterium puniunt morte, uti ostendi *Genes. xxxviii, 24*. Rursum quot cædes fiunt ob amasias et adulteras? Porro omnes incurrunt reatum mortis æternæ et gehennæ, adeoque viri graves censent longe majorem partem hominum damnari ob libidines. Infernus ergo est domus et equuleus libidinosorum. Hoc est quod de adulterio et libidine ait *Job, cap. xxxi, vers. 12* : « Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. » Ubi S. Gregorius : « Quid, ait, est libido, nisi ignis? Et quid de carne et mente exortæ virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem exstinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere. » Quia ergo libido est ignis, idcirco punitur igne gehennæ; et ad eum ducit.

Quocirca S. Chrysostomus, *homil. 21*, ex variis in S. Matthæo locis, hisce coloribus et epithetis mulierem illicite pingit : « Quid est aliud mulier, ait, nisi amicitie inimica, et ineffugabilis poena, necessarium malum, naturalis tentatio, desidera-

bilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni decore depicta?»

Denique posset quis suspicari alludi hic ad *Geben Ennom* (unde dicta est gehenna), id est ad vallem filii Ennom, in qua parentes filios vivos cremabant idolo Moloch. Verisimile enim est in eadem valle fuisse fornices et antra luparum: Gentiles enim suos deos, id est dæmones, colebant non tantum sacrificiis, sed et comessionibus ac libidinibus, præsertim Beelphegor, sive Priapum, quem Cajetanus censet eundem esse cum Moloch. Patent hæc *Osee* cap. iv, vers. 14, et lib. III *Reg.* cap. xv, vers. 12 et 13. Sicut ergo in hac valle Ennom inclinatæ et depressæ erant domus meretricum, adeoque erant in ipsa gehenna Moloch: sic pariter eadem inclinatæ erant ad gehennam Luciferi: ex illa enim in hanc directum erat iter, certusque post mortem transitus. Unde S. Augustinus libidinem vocat æterni ignis æmulam.

Vers. 19. 19. OMNES QUI INGREDIUNTUR AD EAM, NON REVERTENTUR, NEC APPREHENDENT SEMITAS VITÆ. — Septuaginta has *semitas* dupliciter explicant; sic enim habent: *Omnes euntes in eam non revertentur, neque apprehendent semitas rectas; non enim apprehenduntur ab annis vitæ; Chaldæus, omnes qui ingrediuntur, non revertentur in pace, neque capient (Syrus, nec recordantur) semitas vitæ. Vatablus, quotquot ad eam ingrediuntur, non redeunt, neque apprehendunt vias vitæ. Tō ad eam Beda refert ad mortem (1), q. d. Cave a muliere extranea, quia illa te ducet ad mortem; quam si semel incurris, nunquam redibis ad vitam. Alii nervosius referunt ad mulierem, q. d. Cave a muliere extranea, noli ad eam ingredi, id est noli cum ea rem habere, quia si ad eam ingressus fueris, incurres mortem, incidesque in barathrum libidinis et gehennæ, ex quo redire et emergere non poteris, perinde ut a morte et inferno non datur regressus ad vitam. Id verum est, tum quia per se et viribus naturæ nemo potest a peccato mortali, quale est adulterium et fornicatio, resurgere ad vitam gratiæ; tum quia qui semel implicitus est amoribus adulterarum et meretricum, ita cum iis intricatur, ut difficillime se iis expedire possit, etsi communes habeat gratiæ mensuras, quas Deus peccatoribus ad resurgendum largiri solet.*

Non reverti ergo, est raro difficulterque deserere ardentem insanamque mulierum illecebrosarum libidines, quæ excæcant corda fornicatorum, et quasi visco ea alligant mulieribus, ut non nisi magna et rara gratia resipiscant. Sic mystice ex hæresi vera et formata, pauci redeunt ad fidem orthodoxam.

Luxuriosi ægre fiunt casti, cur? Cause sunt multæ: *Prima* est infirmitas lapsæ naturæ contracta ex peccato Adæ: hæc enim ingens est in appetitu concupiscibili. In eo enim

magna est proclivitas ad res sensibiles et carnales, cui si indulgeas et servias, eam tibi dominam, teque ejus mancipium constituis, ut in ea assidue te volutare gaudeas. Quare sicut ferrum ad se rapit magnes, sic carnalem ad se sua trahit Agnes, uti docet S. Basilius, *De Virginitate. Secunda*, quod insatiabilis sit cupiditas, atque inde insatiabilitas peccatorum, ait Cajetanus. *Tertia*, quod meretrices mille norint artes blandiendi et devinciendi sibi amasios, ut eorum opes emungant. *Quarta*, quod diabolus lapsō refricet species voluptatis præteritæ, et ad eam iterato captandam assidue impellat: per peccatum enim in peccatores jus et dominium acquirit: unde eos ita exagitat, ut videantur energumeni et a dæmone possessi. Quocirca S. Chrysostomus libidinem vocat « dæmonem voluntarium; » et hom. 23 ad *Populum*, ait: Tam difficile est libidinosum castitati quam mortuum vitæ restituere. *Quinta*, quod libido hominem dementet, faciatque animale et brutum. Videre hoc est in meretricibus, quæ subinde per prædicatores Dei que instinctus compunguntur et pœnitent, sed illico ut amasium vident, in pristinos amores relabuntur, ac quasi cerebro et mente carerent, ruunt in sceleratos amplexus. Hoc est quod ait *Osee*: cap. iv, vers. 11: « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor. » Et cap. v, vers. 4: « Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum. » Vide utrobique dicta. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. ult.: « Parvam, ait, epilepsiam dicebat sophista Abderitanus esse venerem, existimans morbum immedicabilem. » Sic et Alexander Magnus usum veneris comparabat morbo caduco, ex eoque sese esse hominem, non deorum aliquem, clare perspicere asserebat. Addit Clemens: « Voluptas carnis tripliciter luitur: » quia carnalem triplici vita per triplicem mortem privat, nimirum vita gratiæ per peccatum, vita naturæ per citam mortem, vita gloriæ per mortem gehennæ æternam. Et hoc voluere Septuaginta vertentes, *non comprehenduntur ab annis vitæ*. Sapiens ergo sollicitatus a Thaide quapiam, ingens poscente veneris pretium, dicat eum Demosthene: « Ego tanti pœnitere non emo. » Ego tam brevis et spurcæ voluptatis compendium, tanto trium vitarum, et æternitatis dispendio non mercor. Chaldæus vertit, *non revertentur in pace*, id est ad pacem et prosperitatem: quia scilicet implicabuntur mille conscientiæ angoribus, morbis, molestiis, curis, sollicitudinibus, etc., ut vivant inquieti, tristes, miseri, pauperes, ærumnosi. Exemplum illustre est in S. Augustino, qui quam ægre et violento gratiæ motu sese concubinae amoribus expedierit, fuse narrat, lib. VIII *Confess.* cap. vii et seq. Et in Salomone, qui mulieribus suis adhæsit in senio usque ad mortem; unde hoc nomine valde dubia redditur ejus salus æterna.

(1) Non male.

20. UT AMBULES IN VIA BONA (Hebr. et Chaldaice, Vers. 20.

in viis bonorum), ET CALLES JUSTORUM CUSTODIAS. — Pendet hæc sententia a vers. 11 : « Prudentia servabit te, ut eruaris a via mala, » etc., atque « ut ambules in via bona. » Duos enim fructus et officia sapientiæ ac prudentiæ assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum : non enim sufficit ad justitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. *Vò calles* significat vitam justorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam « callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pecudis vocatum, quasi callo pecudum præduratum, » ait S. Isidorus, lib. XV *Origin.* cap. ult.

Porro Septuaginta sic vertunt, nam si ambulasset semitas bonas (Cassianus, *rectas*), invenissent utique semitas justitiæ leves; semita enim virtutis ambulatione in ea, et exercitio usuque fit levis. Sic quoque legit S. Hieronymus vel potius S. Paulinus, epist. ad *Celantiam* : « Asperam, ait, nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit vitiorum consuetudo; quæ si in alteram partem transferatur, invenietur, sicut Scriptura dicit, semita justitiæ levis. » Sic et legit Cassianus, *Coll.* XXIV, cap. XXIV, ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem, sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : « Hos, ait, nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cautibus asperamus, etc., dum præsentium oblectationum illecebris occæcati, per obscuros impositosque vitiorum sentibus calles, laceratis eruribus et dirupta illa nuptiali veste reptamus, non modo acutissimis veprium aculeis configendi, sed etiam virulentorum serpentum vel scorpionum illic latitantium ictibus prosterrendi. »

Via virtutis levis tribus de causis. Prima. Sic et S. Augustinus, lib. *De Natura et Grat.*, cap. LXXIX, ubi docet amantibus legem sapientiæ et charitatis esse levem, timentibus vero gravem. « Omnia quippe, ait, fiunt facilia charitati, cui Christi sarcina levis est; aut ea una est sarcina ipsa quæ levis est. » Et inferius : « Secundum hoc et illud dictum est : Si ambularent semitas bonas, invenissent utique semitas justitiæ leves. » Objicit deinde : « Quomodo ergo dicitur, *Psal.* XVI : « Propter verba laborum tuorum ego custodi vias duras, nisi quia utrumque verum est? Duræ sunt timori, leves amoris : charitas ergo inchoata, inchoata justitia est : charitas propecta, propecta justitia est : charitas magna, magna justitia est : charitas perfecta, perfecta justitia est. » Rursum via justitiæ levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et onere impii degravantur. Tertia. levis, quia alis gratiæ Dei sustollitur et vehitur. Unde Christus, *Matth.* cap. XI, vers. 28 : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. »

21 et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR : ET QUI INIQUE AGUNT, AUFERENTUR EX EA. — Pro *habitabunt*, Symmachus vertit, *hæreditabunt*; Arabicus, et via impiorum peribit de terra, et qui transgrediuntur legem, ejicientur ab ea. Pro *simplices*, Hebraice est תמימים *temimim*, id est *perfecti*; Septuaginta, *sancti*, Pagninus, *immaculati*; Vatablus, *integri*. Pro *perdentur*, Hebraice est יקרעו *icaretu*, id est *excidentur*. Pro *auferentur*, Hebraice est יסעחו *isesechu*, id est *everrentur*, *erudentur*; Chaldæus, *direptores eradicabuntur ex ea*; Vatablus, *funditus evellentur*; Syrus, *radicitus extrahentur*.

Per terram accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentam vitam in terra : hæc enim Judæis illo ævo a Deo promissa erat, si pietatem colerent, *Deuteronom.* XI.

Anagogice et maxime sub terra præsentis intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in cælo : sic enim, ut nuper dixi, hæc promissiones felicitatis terrenæ ad litteram accipiendæ sunt, quatenus factæ sunt Judæis; sed sub his spiritales adumbratæ sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Ita S. Augustinus, lib. IV *De Civit.* cap. XXXIII : « Hoc, ait, est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa et dona terrena sunt intelligentibus, etc., et quæ illis temporalibus significaretur æternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Nam bona temporalia; ut idem ait in *Psal.* CV, « ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non extinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim biberit, ait, ex hac aqua, sitiet iterum, » *Joan.* cap. IV. Unde Beda et Hugo per *terram* accipiunt Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor *Catænæ Græcor.* per *terram* accipit ætherem, in quo quasi in terra post mortem mitis et Sancti habitant, ut inde in die judicii transferantur in cælum ad videndum Deum : « In illa namque, ait, mansueti velut in tabernaculis ætatem agunt, in ipsum cælum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei. » Videtur ergo auctor hic sentire animas justorum post mortem quiescere in æthere, nec videre Deum ante diem judicii, quo transferentur in cælum. Verum hic est error accedens ad errorem Chiliastarum, qui censebant sanctos in hoc mundo regnatos cum Christo per mille annos, ac deinde transferendos in cælum, de quo dixi *Apocal.* XX, 4. Pejus Aben-Ezra : Pii, inquit, terræ hæreditatem adipiscentur in futuro sæculo. Hæc enim est fides et spes judaizantium, qui sub suo Messia non nisi terræ bona expectant, cælestium ignari.

Nota *hæreditabunt* ex Symmacho : significat enim terram tum præsentem, tum futuram in cælis, solis justis et sanctis deberi jure quasi hæreditario, utpote filiis Dei, cujus est terra et pleni-

Impii
iniquè
occupant
terram.

tudo ejus. Unde illud : « Fideli totus mundus divitiarum est. » Impii ergo dum terram occupant jure non suo, etsi non injuste, certe inique eam occupant : invadunt enim hæreditatem Dei et filiorum Dei, cujus ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniqui possessores ipsi ex ea non tantum auferentur, sed stirpitis excidentur, et eradicabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Judæos Deus faciebat communiter ; apud Christianos vero permittit impios ad tempus terra frui, sed in fine vitæ eos omnino ab ea abradit, et in tartara delurbat. Rursum *abrudentur* et *excidentur* significat impios invitos, et magno dolore ac cruciatu a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes cœlestium spem ; cum ex adverso sanctis terra sit exsilium, cœlum patria, ideoque e terra in cœlum migrare desiderent. Alludit ad *Job* cap. xviii, vers. 17 : « Memoria illius pereat de terra, etc. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullæ reliquæ in regionibus ejus. »

Quod de injusta vel iniqua impiorum possessione terræ dixi, intellige ethice et moraliter, non juridice et civiliter. Juridice enim impii æque et juste sua possident. Quocirca merito in Concilio Constantiensi, sess. VIII, inter alios errores Joannis Wiclef damnatur iste ordine 15 : « Nullus est dominus civilis dum est in peccato mortali. » Deus enim impiis hoc jus et dominium concedit, esto ipsis id non mereantur. Unde ethice verum est illud : « Divitiæ et opes sunt patrimonium virtutis, » quia virtus idipsum meretur et sæpe reipsa acquirit ; ut rite illud administret et distribuât. Ratio a priori est, quod domini et jurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quæ per peccatum mortale tollitur, sed jus naturæ et gentium, atque consensus hominum respiciens bonum reipublicæ politicum, qui sæpe dominium, imo principatum, hominibus impiis, etiam fidelibus attribuit. Si enim impii ejus essent incapaces, magna sequeretur reipublicæ confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Gregorium de Valentia, cap. II, vers. 2, tractat. *De Justitia*, disp. V, *Quæst.* IV, puncto 2.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet ; secundo, vers. 5, sperandum esse in Deo, eumque colendum, ac patienter ferendam ejus castigationem ; tertio, vers. 13, laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longævitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate ; quarto, vers. 27, æmulandos esse docet pios in beneficentia, non impios in pravitare, eo quod impios sequatur perditio, pios vero benedictio.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat, 2. longitudinem enim dierum, et annos vitæ, et pacem apponent tibi. 3. Misericordia et veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui : 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiæ tuæ. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud teipsum : time Deum, et recede a malo : 8. sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei : 10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias : nec deficias cum ab eo corripieris : 12. quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia : 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus ejus : 15. pretiosior est cunctis opibus : et omnia, quæ desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ, et gloria. 17. Viæ ejus viæ pulchræ, et omnes semitæ illius pacificæ. 18. Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam : et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cœlos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore concreverunt. 21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis : Custodi legem atque consilium :

22. et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis. 23. tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget : 24. si dormieris, non timebis : quiesces, et suavis erit somnus tuus. 25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eum, qui potest : si vales, et ipse benefac. 28. Ne dicas amico tuo : Vade, et revertere : cras dabo tibi : cum statim possis dare. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit. 31. Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus : 32. quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus. 33. Egestas a Domino in domo impii : habitacula autem justorum benedicentur. 34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam sapientes possidebunt : stultorum exaltatio, ignominia.

PRIMA PARS CAPITIS.

MULTA rursus ex hoc capite mutuatus est Ecclesiasticus, cap. 1, cap. III, cap. XV, quæ ibidem explicui. Quare hic brevis ero.

Vers. 1. 1 et 2. FILII, NE OBLIVISCARIS LEGIS MEÆ, ET PRÆ-

Vers. 2. CEPTA MEA COR TUUM CUSTODIAT. LONGITUDINEM ENIM DIERUM (Septuaginta, *atatis*), ET ANNOS VITÆ, ET PACEM APPONENT TIBI. — Sunt verba non Dei, ut vult Lyranus, nec patris cujuslibet, ut vult Cajetanus, sed ipsius Salomonis, qui discipulum instruit, eumque docet veram sapientiam et virtutem : Salomon enim sapientiæ et virtutis præcepta discipulo traditurus, eum excitat ad eorum cupiditatem et studium, proponendo ei præmia, nimirum vitam longam, pacificam et prosperam.

Per annos vitæ, *primo*, accipe longævitatē; *secundo*, sanitatem et rectam valetudinem : nam anni languoris sunt potius anni mortis quam vitæ, ait Lyranus; *tertio*, noster Salazar per annos vitæ accipit integram vitæ humanæ periodum, *q. d.* Vives 70 annos vitæ humanæ a Deo præscriptos, *Psal. LXXXIX* : « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; » *quarto*, Jansenius et Baynus, *longitudinem dierum* referunt ad præsentem vitam, *annos vero vitæ* ad futuram et æternam, ne per tautologiam idem repeti videatur. Unde ex Hebræo vertas, *annos vitarum*, puta annos vitæ tam naturalis quam supernaturalis, tam præsentis quam æternæ; tam gratiæ quam gloriæ. Perperam R. Levi sic explicat, *q. d.* Si legi obedieris, diutius vives quam tibi ab astris fuerat constitutum : nec enim longævitas ab astris, sed a Deo decernitur et tribuitur. Per *pacem* accipe, *primo*, tranquillitatem; *secundo*, lætitiā; *tertio*, prospera omnia : hæc enim Hebræis significat *pax*; *quarto*, Jansenius et Baynus accipiunt pacem conscientiæ, quæ illam Deo amicam efficit, ideoque exuperat omnem sensum, itaque omnis pacis omnisque boni est causa. Hæc quarta pax magis ad Christianos pertinet, tres primæ ad Judæos : Judæis enim bona temporalia promissa sunt, Christianis spiritualia et æterna.

Vers. 3. 3. MISERICORDIA ET VERITAS TE NON DESERANT. —

Chaldæus, *benignitas et veritas ne dimittant te*; Vatablus, *beneficentia et fides ne destituant te*; Septuaginta, *eleemosynæ et fides ne deserant te*. S. Chrysostomus argumento in epist. ad Philipenses, post hanc sententiam addit et istam : « Misericordia et fides sit tibi vera. »

Quæres, quænam virtutes sint *misericordia* et *veritas*? *Primo*, S. Chrysostomus verbis jam citatis per *misericordiam* accipit eleemosynam, per *veritatem* veram fidem in Deum. Unde Arabicus vertit, *eleemosynæ et fidelitates non deficient a conspectu tuo*.

Secundo, Beda : *Misericordia*, ait, in operibus, *veritas* elucet in verbis.

Tertio, Lyranus : *Misericordia*, inquit, est erga pauperes, *veritas* erga omnes.

Quarto, Hugo : *Misericordia*, inquit, est erga proximos, *veritas* erga seipsum.

Quinto, noster Salazar : *Misericordia*, inquit, spectat proximum, *veritas* Deum, notatque verum ejus cultum. Alii e converso *חסד chesed*, id est pietas, quod Noster vertit *misericordia*, referunt ad Deum : pietas enim propriè et *primo* respicit Deum; *secundo*, patriam et parentes; *tertio*, quoslibet pauperes et afflictos.

Sexto, auctor *Catenæ Græcorum* per *misericordiam* accipit charitatis officia, piæque opera; per *fidem* autem sanum de rebus sacris judicium, veramque in cæteris omnibus prudentiam.

Septimo, Dionysius : *Veritas*, inquit, est triplex, scilicet vitæ, doctrinæ et justitiæ : vitæ, qua vere, id est recte, vivimus; doctrinæ, qua vera docemus et loquimur; justitiæ, qua cuique suum jus, quod ei vere debetur, tribuimus. Alii : *Veritas*, inquit, est triplex, cordis, oris et operis : cordis, qua vere de agibilibus sentimus et judicamus; oris, qua id quod vere sentimus, eloquimur; operis, qua vere id quod legi et virtuti conforme est, operamur.

Octavo et maxime genuine : *Misericordia* significat opera virtutis indebita, quæ gratis et liberaliter præstantur; *veritas* sive fides, fidelitas et jus-

Miseri-
cordia et
veritas,
quid?
Resp.
Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

Septimo.

Octavo
genuine.

titia, significat opera virtutis debita, quæ ex obligatione justitiæ, fidelitatis, similisve virtutis faciendæ sunt. Hisce ergo duobus S. Scriptura complectitur omne officium virtutis (omne enim vel debitum est, vel indebitum, et liberale): quod proinde quasi primum et universale sapientiæ et virtutis præceptum, primo loco assignat hic Salomon, ex eo deinde particularia singularum virtutum officia eliciturus. Ita Jansenius, Baynus, Dionysius et Cajetanus qui ait: *Misericordia*, Hebraice *chesed*, est gratia, qua ex libero nostro animo benefacimus proximo, non ex debito; *veritas* est, qua exclusa omni fictione adæquamus facta dictis, verba cordi, cor debitis.

TE NON DESERANT. — *Primo*, per hypallagen sive conversionem sic exponas, *q. d.* Tu, o fili, ne deseras misericordiam et veritatem: sic enim nec ipse deserent te. Sicut enim Deus, sic et sapientia virtusque neminem deserit, nisi prius ab eo deseratur, ut ait Concilium Tridentinum ex S. Augustino, *sess. VI.* Unde Vatablus *et non deserant* exponit, *sint tibi familiarissimæ.* Nam, ut ait Sapiens: «Fugax est natura boni.» Ita S. Chrysostomus loco jam citato, explicans hæc verba de perseverantia, sic ait: «Eleemosynæ ac fides ne deserant te. Non ait: Semel facias, neque secundo, neque tertio, neque decies, neque centies, sed perpetuo non deserant te, inquit. Et non dicit: Ne deseras illas, sed: Ipsæ ne deserant te; ostendens nos illarum, non illas nostro adjumento opus habere, docensque eo satagendum nobis esse, ut illas apud nos continuemus. Adapta, inquit, illas collo tuo.»

Præclare S. Laurentius Justinianus, cap. II *De perseverantia*, hæc idem dat elogia: «Perseverantia est singularis filia summi regis, finis virtutum, earumque consummatio, sine qua neque qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Nutrix est ad meritum, mediatrix est ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, charitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle hanc, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola est, cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, etc. Incasum enim bonum agitur, si ante vitæ terminum relinquatur.» Et inferius pluribus interjectis: «Solum non perseverasse, est amisisse coronam. Attollite oculos ad cælum, intuemini ipsum certasse et vicisse, ac certantes fortiter adjuvare exhortationibus, exemplo, verbis, promissis et donis. Nulla debet esse trepidationis ignavia in tantis favoribus. Currite ad montem Dei, ad gloriam ipsius contemplandam, ad perfectionem virtutum, ad cacumen perseverantiæ.»

Secundo proprie, *q. d.* Misericordia et veritas tibi, o fili, non sunt a natura insitæ, nec connaturales, sed extrinsecæ et adventitiæ: sunt enim quasi angeli e cælo ad te demissi, ut te in cælum

deducant. Vide ergo ut eos observes, eis obsequaris, eos detineas tua bonitate et obedientia: ne, si eos per inobedientiam aliudve peccatum offendas, illi a te aufugiant, ac te deserant, nudumque et miserum relinquunt. Sic enim S. Basilius *De Virgin.* ait: «Sicut apes fumo, ita angeli libidine et peccatis fugantur.» Est prosopopœia: misericordia enim et veritas hic quasi personæ, imo quasi angeli ad sapientiæ discipulum accedentes et recedentes inducuntur, ac velut pedagogi ejus qui studet sapientiæ et virtuti. Sic Gentiles finxerunt Gratias esse deas alas, vel angelos, qui ad homines eucharites et gratiosos e cælo advolarent, acharites vero et ingratos refugerent, et revolarent in cælum: virtutes enim sunt gratiæ gratis a Deo homini immisæ.

Sic eleemosyna specie virginis pulcherrimæ, oleagina corona in capite redimitæ, apparuit S. Joanni Eleemosynario dormienti, teste Leontio in ejus Vita, eumque a somno excitans, dixit: «Sum prima e filiabus magni Regis: si tu me tibi amicam paraveris, potero te ei efficere familiarem. Nulli enim major est apud eum, quam mihi fiducia: quoniam ei ut e cælo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi.» Quocirca S. Joannes totum se eleemosynis dedens, post mortem visus est a Sabino eremita, ab eadem virgine deduci ad thronum summi Regis. Porro ex hac visione adeo factus est beneficus, ut, cum quadam die nullus ab eo postulasset beneficium, moestus gemensque dixerit: «Hodie miserandus Joannes nullam ab aliquo accepit mercedem, nec ullum vel minimum potuit offerre piaculum Christo pro multis et magnis suis delictis. Quid hoc minus, nisi etiam majus dixeris illo Titi Imperatoris: Hodie non regnavimus, quoniam neminem affecimus beneficio.» Hæc Leontius.

Simili modo sapientia et castitas quasi duæ speciosæ virgines et sorores, per visum apparuerunt S. Gregorio Nazianzeno, uti superius dixi. Ex adverso virtutes fugiunt infames et sceleratos. Sic Astræa, id est justitia, a Poetis dicitur, vitiiis crescentibus indignata, evolasse in cælum, ibique in signum Libræ esse conversa. Unde Ovidius, I *Metamorph.*:

Et virgo cæde madentes
Ultima cælestum terras Astræa reliquit.

Et Seneca in *Octav.*:

Neglecta terras fugit et mores feros
Hominum, et cruenta cæde pollutas manus.

Oportet ergo nos sapientiam et virtutes colere, venerari, diligere, eique studere et obsequi; sic illam nobis amicam et familiarem efficiemus: amantes enim et colentes se ipsa redamat, ex adverso negligentes et spernentes vicissim ipsa spernit, fugit et aversatur. Hoc est quod ait Isaias, *LIX, 14*: «Conversum est retrorsum judicium, et justitia longe stetit: quia corruit in platea veri-

Virtutes
quasi an-
geli e cæ-
lo missi.

Exem-
pla.

tas, et æquitas non potuit ingredi. » Hinc Filius Dei de cælo descendit, ut ad misericordiam et justitiam exsulantes et profugas reduceret.

Tertio, Jansenius hæc accepit non ut officia hominis, sed ut præmia a Deo leges suas observanti danda, q. d. Si Dei præcepta custodieris, nunquam te deseret Dei misericordia et veritas. Hebraice enim est אל יעזבך *al iaazbucha*, id est non deserent te, in futuro (licet futurum Hebræi sæpe capiant pro imperativo, vel optativo. Unde Noster et alii apte vertunt, « te non deserant »). Hoc sensu vertit Syrus, *longitudo enim dierum et annorum vitæ addetur tibi; et pax, et benignitas, et veritas non relinquent te*. Et Aben-Ezra sic explicat, quasi dicat: Si cor tuum præcepta mea custodierit, Deus emittet veritatem et misericordiam, ut ab iis serveris, ita ut nunquam a te divellantur: quam ob rem liga eas, etc., hoc est, ne unquam hæc oblivioni tradas. Et R. Levi: Verba, inquit, nihil aliud insinuant, quam veritatis pietatisque parentem et auctorem esse Deum.

CIRCUMDA EAS GUTTURI TUO. — Septuaginta et Aquila, *alligas eas super collum tuum*; Syrus et Chaldæus, *liga eas in collo tuo*; S. Chrysostomus, argumento in epist. ad Philip., *adapta eas collo tuo*: « Sicut, ait, divitum liberi circa collum bullam habent auream, illamque nunquam deponunt, utpote quam tanquam nobilitatis suæ insigne gestant, ita et nos eleemosyna semper amicum sumus, ut ostendamus nos misericordis ac benigni patris esse filios, qui solem suum exoriri facit super bonos et malos. » Et inferius: « Circumdemus nobis istum ornatum. Torquem faciamus auream (eleemosynam dico) donec hic fuerimus. Quamprimum enim hæc ætas transierit, nullus amplius erit ejus usus. » Vide quæ de torque dixi cap. I, vers. 9.

Simili modo Plato in *Cratyllo*: ἀπειρή, inquit, id est virtus, dicitur, quasi ἀπειρή, quia eligenda præ omnibus quasi bonum præstantissimum. Aut quasi ἀπείρα, id est, quod sine ullo impedimento æquali quadam et consentanea semper ratione fluat.

Ita in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XLIV, in Meditationibus 12 Anachoretarum, ordine undecimus hunc sibi quotidie virtutis stimulum adhibebat: « Imaginor, ait, virtutes esse personatas, quæ me undique circumcingant et circumvallent, ut post mortem testentur coram Deo quod requiem invenerint in me. »

Secundo, Dionysius: « Circumda eas gutturi tuo, » hoc est, inquit, aliis quoque eas prædica, ut et ipsi nequaquam misericordiam et veritatem relinquant, et quantum ad hoc « quasi tuba exalta vocem tuam; » ut ait Isaias, cap. LVIII, 1, et, ut Osee, VIII, 1: « In guttore tuo sit tuba, » ut possis dicere cum S. Job, XXXI: « Non dedi ad peccandum guttur meum. »

Tertio, plane et genuine Jansenius: « Circumda eas gutturi, » hoc est, inquit, firmiter et undique tibi adsint, semperque tibi sint præ oculis; ve-

lut id quod circumdatur collo, et a collo dependet, undique hominem cingit, semperque ob oculos versatur.

Accedit Gajetanus: « Liga eas super colla tua, » hoc est jugiter habe eas præ oculis instar alligantis pendulum aliquid ex utraque parte colli, ut semper habeatur præ oculis. Sicut enim, inquit, collum jungit corpus capiti, ita humanum studium jungit corpus actionum humanarum capiti, quod est lumen rectæ rationis. Alligandæ virtutes præcipiuntur collis, hoc est humanis studiis, humanisque conatibus, ut non deserant hominem, ut non subterfugiant exercitationem. Circumda ergo illas collo tuo, id est arctissime illas complectere, illis te cinge et orna, ut velut familiares tibi semper et ubique obversentur, teque honorent et ornent. Alludit ad Deut. cap. VI, 8: « Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos. »

Igitur torques *primo*, significat misericordiam et veritatem nobis debere esse familiarissimas, et conjunctissimas instar vestis; *secundo*, iis nos ornari, sicut torque aureo ornatur collum; *tertio*, eas nos facere ingenuos, liberales et nobiles: torques enim symbolum est ingenuitatis et nobilitatis. Unde S. Gregorius in *Decretal. § Prudentes*, tit. 24 *De donationibus*: « Hanc sibi, ait, quodammodo nobilitas legem imponit, ut debere se; quod sponte tribuit, existimet, et nisi in beneficiis suis creverit, nihil se præstitisse putet. »

Quarto, torqui olim inerant amuleta contra venena et fascinationem: ita misericordia dissipat omnes fascinationes et livorem odii et invidiæ: beneficentia enim amicat tam inimicos quam amicos.

Quinto, torques signum est principatus: ita beneficentia et justitia decent faciuntque principes, juxta illud Christi: « Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici (evergetæ) vocantur, » *Lucæ*, XXII, 25. « Largitas, inquit Lactantius, liberalitas et magnificentia regis laudes sunt. » Et S. Hieronymus, lib. I *super Matth.*: « Qui divitiarum, inquit, servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitutis discussit jugum, distribuit eas ut dominus. »

Sexto, torques signum est fortitudinis, militiæ, certaminis et victoriæ, uti ex Beda et S. Gregorio dixi cap. I, vers. 9. Significat ergo pro misericordiæ et veritatis officiis assidue fideli certandum esse pro viribus usque ad mortem, præsertim contra inimicitias et odia, ut ab iis se vinci non sinat, sed vincat in bono malum, adeoque inimicos beneficiis superet faciatque amicos.

Et DESCRIBERE IN TABULIS CORDIS TUI, — Hebræis familiare est uni similitudini non insistere, sed illi aliam et aliam adjungere: ita hic misericordiam et veritatem assimilavit, *primo*, comitibus vel pædagogis, qui adolescentem nunc ducunt, nunc deserunt; *secundo*, torqui, qui circumdat et ornat guttur et collum; *tertio*, hic scripture in-

Torques notat sex dotes sapientia. Primo. Secundo. Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

scriptæ cordi. Estque gradatio : magis enim adhæret homini torques quam comites, ac magis inscriptio cordis quam torques : ut significet misericordiam et veritatem debere homini esse familiarissimas et intimas, intimoque cordi insculptas. *Tabulam cordis* vocat ipsum cor planum et instar tabulæ expansum : olim enim ante usum chartæ scribebant in tabulis, præsertim ceratis. Unde Symmachus vertit, *describe eam super pectus tuum*.

Porro *tabula* symbolum est latitudinis et expansionis, ac significat hæc virtutes debere toti latitudini cordis esse inscriptas, ut ipsum totum quantum quantum est, hæc virtutes imbibat, easque latissime in proximos expendat. Unde sicut cor capax est totius mundi, sic et cordis charitas et misericordia totum mundum amplectatur. Hinc pro *πλάτος*, id est *tabula*, aliqui legentes *ελάτος*, id est *latitudinem*, vertunt, *describe eas super latitudinem cordis tui*. Ita S. Hieronymus in cap. II *Habacuc* (qui et sic explicat : « Scribere jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitas ejus et legendi cupido teneatur. » Quocirca S. Joannes Eleemosynarius dicitabat : « Etiam si totus mundus conflueret Alexandriam ad petendam eleemosynam, nec Deo vires deessent, nec mihi animus ad eam singulis et omnibus erogandam. Ipsa enim experientia quotidie disco eleemosynam non depauperare, sed ditare : quo enim plura erogo, eo plura eroganda Deo dante accipio. » Sic S. Paulus, S. Xaverius, similesque viri Apostolici cordis latitudine complectebantur totum mundum, eique evangelizare, totumque ad Christum traducere optabant et sagtebant.

Audi S. Chrysostomum, hom. ult. in epist. ad Roman. : « Cor Pauli cælo celsius, terra latius, solari radio lætius, igne calentius, adamante firmitus. Cor nova vivens vita potius quam hac nostra. Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, inquit. Christi igitur cor erat cor Pauli, Spiritus Sancti tabula, gratiæ lebes, » etc. Sensus ergo est, quasi dicas : Inscribe misericordiam et veritatem in tabulis non lapideis, in quibus inscripta fuit lex Moysis, sed carnis, in quibus legem suam per gratiam inscribit Christus, ut docet Apostolus, II *Corinth.* III, nimirum inscribe et imprime eas in corde tuo per totam ejus tabulam, id est latitudinem, ut eas toto corde ames, de iis assidue cogites, ac ubique opere exsequi destines. Vide quæ de eleemosyna dixi *Deut.* XXVI, 12, ubi viginti insignes ejus fructus recensui.

Posset quoque *tabula cordis* metonymice accipi monile vel bulla, quæ ex torque collum cingente dependebat supra cor, quasi dicat : Hæc virtutes ita cingant et ornent os, vultum et collum tuum, ut simul bullæ cordis inscribantur : quo significatur omnem de eis cogitationem et sermonem qui fit ore et capite, debere habere connexionem cum corde, imo originem ex corde : nisi enim ex

corde procedat virtus vel virtutis sermo, non verus, sed fictus et fucatus est. Rursus veteres bullæ cordis inscribebant nomen sui Dei vel amici, quem summe diligebant, ut eum semper in oculis, semper in corde haberent, uti ostendi *Jerem.* XVII, 1, ad illud : « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo, exaratum super latitudinem cordis eorum. » Significat ergo misericordiam et veritatem adeo debere nobis esse amicas, ut bullæ cordis inscribantur, juxta id quod dicit cap. VII, vers. 3 : « Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. Dic sapientiæ : Soror mea es, et prudentiam voca amicam tuam. » Quæ ultima de sorore et amica verba hoc pariter loco in nonnullis Bibliis inserta leguntur.

Simili modo sponsæ ait sponsus, *Cantic.* VIII : « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum. » Ubi S. Gregorius : « In corde, inquit, sunt cogitationes, in brachio operationes. Super cor ergo et super brachium sponsæ dilectus ut signaculum ponitur, quia in sancta anima, quantum ab ea diligatur, et voluntate et actione designatur. »

4. ET INVENIES GRATIAM ET DISCIPLINAM BONAM Vers. 4. CORAM DEO ET HOMINIBUS. — Syrus et Chaldæus,

et invenies misericordiam (Chaldæus, gratiam), benignitatem et intellectum bonum. Per disciplinam vel intellectum bonum (1), accipe bonam morum compositionem, ex qua quis bene institutus, compositus, moratus, prudens et intelligens esse dignoscitur. Sensus ergo est, quasi dicas : Si momentis meis parueris, gratiosus eris in oculis tam Dei et Angelorum quam hominum ; insuper facies ut tua disciplina, tum mentis, tum actionis, puta morum compositio tum interna, tum externa, placeat Deo æque ac hominibus. Unde Septuaginta pro *וְשֵׂכֶל וְשֵׂכֶל* *vesekel*, id est et disciplinam vel intellectum, legentes aliis punctis *וְשֵׂכֶל וְשֵׂכֶל* *vaskel* per crasin, pro *וְהַשְׂכֵּל וְהַשְׂכֵּל* *vehaskel*, vertunt eodem sensu, *provide bona coram Deo et hominibus* ; Aquila, Symmachus et Theodotion, *κατανοήσου*, id est *circumspice bona*, quod secutus S. Paulus, II *Cor.* VIII, 21, ait : « Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. » Sensus ergo est, quasi dicas : Si feceris ea quæ dixi, gratiosus eris, et provide, id est providebis, bona, id est bonam disciplinam, morum compositionem, ædificationem coram Deo et hominibus, ut coram iis moribus compositus, virtute et sapientia præditus, prudens et intelligens appareas, atque ut talis ab

(1) Ewaldus et hoc loco *intelligentiæ* significatum tenendum cum veteribus existimat, quo servato hic fere prodiit sensus, et invenies gratiam et intelligentiam bonam, rectam, in oculis Dei, etc., id est, tunc te dignum gratia Deus, recte intelligentem homines habebunt. Quod tamen Maurero durius videtur, qui ipse interpretatur *שֵׂכֶל* curam bonam, studium erga aliquem (conf. *Ps.* XI, 1, 2). Rosenmullerus, coll. I *Sam.* XXV, 3, vertit *venustatem, gratum aspectum*. Ego *שֵׂכֶל* censeo vertendum *bonam opinionem, seu famam*, apud homines, ut *Ps.* CX, 10, *intellectus bonus*, etc.

iis habearis, lauderis et celebreris. Nota $\rightarrow$ *circumspice*: significat enim opus quodlibet a sapiente et prudente quoad omnes sui partes; circumstantias, modos, rationes, intentiones ita interius et exterius circumquaque lustrandum, moderandum et componendum esse, ut nihil in eo sit mancum, incongruum, indecens, immodicum, quod carpi aut reprehendi possit, ut instar

imaginis perfectæ sit, quæ omnibus suis lineamentis ita quaquaversum adæquata, et exacte conformata est, ut nihil in ea desit vel supersit, ac proinde nil in ea notari aut vituperari queat. Sic ergo in quolibet opere omnia lustra, et instar Argi centum oculis circumlustra; ac singula ita concinne compone, ut cum Apelle dicere queas: « Pingo æternitati; vivo, operor æternitati. »

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FIDUCIA, HONORE ET CULTU DEI.

A thesi descendit ad hypothesin, nimirum post generale præceptum misericordiæ et justitiæ transit ad particularia virtutum præcepta, quæ ex primo illo generali velut conclusiones e suo principio educuntur. Incipit autem a religione et cultu Dei, quia hæc est prima virtus, cæterarum fons et mater, et quia a Deo ubique est inchoandum, præsertim in Ethica, juxta illud Nazianzeni: « A te principium, tibi desinet. » Et illud S. Augustini, I *Confess.* xv: « Ecce tu, Domine Rex meus et Deus meus, tibi serviat quidquid utile didici, tibi serviat quod loquor, et scribo, et numero. »

Vars. 5. 5. HABE FIDUCIAM (SYRUS et Chaldaeus, *spera*) IN DOMINO EX TOTO CORDE TUO, ET NE INNITARIS PRUDENTIE TUÆ. — SYRUS, *sapientia animi tui*, sed Dei gratiæ; Septuaginta, *esto confidens in toto corde super Deo, in tua autem sapientia ne extollaris*; Romana, *ne exalteris*; Arabicus, *ne eleveris*; Symmachus, *ne sis confidens*, quasi dicas: Innitere Deo, illique totus incumbe, non tuæ prudentiæ, ait Aben-Ezra; ac Dei providentiæ, non tuæ, omnia assigna et accepta refer, ait R. Levi, Vatablus et Pagninus: *Fide*, ait, *Domino ex toto corde tuo, et intelligentiæ tuæ ne innitaris*; alii, *ne prudentiæ tuæ velut baculo incumbas et innitaris* (hoc enim proprie significat hebraice יָצַד *iissaen*), sicut pater Scipionis senescens filio quasi scipioni innitebatur; unde filius vocatus est Scipio, quasi dicas: Scipio sit tibi non tuum ingenium, non tuum consilium, sed spes in Deum; si enim Deo velut scipioni incumbas, firmus in omni actione consistes: cætera enim sunt baculus arundineus, ut ait Isaias cap. xxxvi, 6, et Ezechiel. cap. xxix.

Est sententia generalis docens in qualibet re, actione, tribulatione, expectatione, periculo, metu, etc., ut felix sit successus vel exitus, spem omnem collocandam in Deo, idque ex toto corde, et non innitendum esse prudentiæ propriæ, ita scilicet ut putes illam solam tibi sufficere, aut præcipuas rei faciendæ partes et momenta in ea colles: hæc enim collocanda sunt in Deo. Itaque veteris hic ita fidere tibi tuoque ingenio et consilio, ut diffidas vel minus fidas Deo. Alioqui prudentis est ita fidere Deo, ut tamen et mentem consilio et manum operi admoveat: hoc enim jubet Deus et natura ac gratia.

Prudentia enim est oculus et rector animæ, omniumque ejus motuum et actionum. Unde *prudens* dicitur quasi *porro* vel *procul videns*, et *prudentia* quasi *procul videntia* sive *providentia*, ait ex Isidoro et Boetio S. Thomas, II II, *Quæst.* XLVII, art. 1, et *Quæst.* XLIX, art. 6. Huc facit illud S. Gregorii Nazianzeni in *Distich.*: « Deo dante nihil potest livor, eodem abnuente nihil potest labor. » Et illud S. Basilii in *Constitut. monast.* cap. xvi: « Ad perfectum virtutis cumulum conjuncta simul esse utraque hæc oportet, et humanum studium, et auxilium cælestis fidei opera ascitum et comparatum. » Et cap. xvii: « Causas cur illa sic fiant, Domino assignare debet animus, neque omnino esse quidquam existimare, quod suarum virium facultate assequi possit, etc. Porro humilitas tutissimus est virtutum omnium thesaurus. » Maxime tamen hæc sententia locum habet in obtinenda sapientia et virtute. Hæc enim cum sit donum Dei, idque in fidelibus et sanctis supernaturale, utique vires et prudentiam hominis transcendit. Unde a Deo speranda et postulanda est, ita tamen ut Deo operanti coopereris et collabores. Quocirca Salomus et Beda censent hæc dici a Salomone ad erigendam pusillanimitatem et diffidentiam discipuli, quasi dicas: Ne existimes hæc mea sapientiæ et virtutis præcepta, quæ mox daturus sum, vires tuas superare, nec diffidas te sapientiam et virtutem, utpote arduam et cælestem, posse consequi: spera duntaxat in Deo, ab eoque toto corde illam efflagita, ipse tibi eam elargietur; quare ne innitaris prudentiæ tuæ, quasi per eam tuis viribus et consiliis illam parare debeas: Deus illius est largitor, ipse eam poscentibus et sibi collaborantibus ultro illam donabit. Impia ergo et superba fuit Philosophi vox de Deo:

Det vires, det opes, animum æquum mi ipse parabo.

Deus enim est qui mentem illuminat, voluntatem elevat, vires aspirat, ac perinde ut ventus navi aspirans feliciter eam in portum salutis impellit, uti pulchre docet S. Chrysostomus, homil. 34 in *Epist. ad Hebr.* Et S. Basiliius, hom. *De Spiritu Sancto*: « Da mihi, ait, navim vacuum, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum venti; nonne

Maral.
de spe to-
ta in De-
um
transfe-
renda.

cessat omnis qualiscumque apparatus, si desit operatio spiritus? Ita licet sit ampla sermonis suppellex, mens profunda, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus Sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia.» Idem, orat. 7 *De Virtute et vitio*: «Beatus, ait, qui omni spe rerum hujus mundi seipsum orbavit (nam, ut idem ait, epist. 19 *ad Gregorium Nazianzenum*: «Spes mortalium sunt somnia vigilantium»), ac in solo Deo omnem spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine, ita omni laude dignus, qui ex Deo totus pendet. Spes enim quæ in Deo collocatur, non sinit se in alio constituere, neque sibi auxilium ferri vult, etc., sed oportet vere in Dei auxilio acquiescere.» Idem, orat. 20: «Sicut nulli alii nos præterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram constituere debemus, quam in Deo omnium rerum domino.»

Idem, homil. 8 *Hexam.*, spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinem avem, cui in media hieme ovis juxta littus maris incubanti Deus tranquillat mare et ventos: «Silesunt, ait, et conso-piuntur tum omnes venti, quiescunt undæ, tumida æquora placantur septem totis diebus, cum ovis incubat halcedo. Id omnes nautæ sciunt, et halcyonides dies illos appellant. Quid ergo a Deo etiam præter omnium spem tui causa non fuerit exorabile, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum alitis tam exiguæ gratia mare tam vastum, tam terribile sævumque tranquillum esse media bruma jussu detinetur atque quiescit?» Hoc est quod ait Jeremias, cap. xvii, 7: «Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus,» etc. Vide ibi dicta. Denique *ne innitaris prudentiæ tuæ* S. Dorotheus, *serm.* 5, attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

Vers. 6. 6. IN OMNIBUS VIIS TUIS COGITA ILLUM, ET IPSE DIRIGET GRESSUS TUOS.—Pro *cogita* hebraice est *יָדַעְתָּ* *daehu*, id est *scito* vel *cognosco illum*. Sic et Syrus, et Chaldæus. Vatablus, *in omnibus negotiis agnosco illum*, ejus scilicet præsentiam, potentiam, majestatem, providentiam, bonitatem, justitiam, vindictam, etc. Est metalepsis: ex cogitatione enim intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor; hæc enim parit attentam Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. *Cogita* igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, judicem ubique præsentem, omnesque tuos actus intuentem. *Cogita*, inquam, Deum ubique et semper, vel actu vel virtute, ita ut vi hujus cogitationis arcearis a malo, et cogaris ad omne bonum, præsertim ad Dei metum, spem et amorem; de spe enim sermo præcessit. Ergo *cogita*, id est *primo*, frequenter (*cogito* enim est verbum frequentativum a *cogo*, ait Festus) menti tuæ objice, spera et invoca Deum: hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos.

Secundo. *Secundo*, «*cogita*,» id est time et reverere Deum

ubique præsentem, ne quid committas quod oculos tantæ majestatis offendat; sed potius fac omnia quæ illos oblectant. Unde Boetius: «Magna nobis indicta est necessitas probitatis, cum omnia agamus in oculis Dei cuncta cernentis.» *Cogito* enim dicitur a *cogo*: «Cogendo enim animum reminisci, quod in ea repositum est, dicitur cogitatio,» ait Isidorus, lib. I *Sentent.* cap. xv; *cogo* autem dicitur quasi *coago*, id est unum ago. Cogitatio enim numinis præsentis cogit nos ad ejus metum et cultum: cogitatio enim est rei præsentis, memoria absentis. Ita S. Isidorus, *De different. cogitat. mentis et memoriæ*, cap. i: «Memoria, ait, præterita revocat, mens futura præsentit, cogitatio præsentia complectitur.»

Tertio, «*cogita*,» id est intende in omnibus actibus Deum, ut ad illum quasi ad scopum et finem omnes referas, et in omnibus illi placere contendas. Ita Lyranus et Cajetanus censent hic præcipi rectam in omnibus intentionem; hæc enim in rectum finem dirigit gressus nostros.

Quarto, «*cogita*» eum, id est ejus operationem et gratiam, ut illi quasi omnium largitori omnia bona accepta referas, nil tibi arroges. Ita Hugo. Unde S. Hieronymus, dialog. 3 *Contra Pelag.*, hinc probat necessitatem gratiæ. Unde Arabicus vertit, *agnosce sapientiam, ut dirigat vias tuas*.

Quinto, «*cogita*,» id est repræsentat tibi Deum, Deique voluntatem, vitam et legem, quasi normam tuarum actionum, cui ad amussim omnes conformare debeas; atque sic Deus, quasi norma et regula, rectissime dirigit omnes gressus actusque tuos. Ita cogitabat Deum ubique David dicens, *Psalm.* xv: «Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear.» Idem præceptum Tobias morturus dedit filio, cap. xlvi: «Omnibus, ait, diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri.» Sic Elias ac Elisæus: «Vivit, inquit, Dominus, in cujus conspectu sto,» III *Reg.* xvii, 1, et IV *Reg.* iii, 14; ac S. Job, cap. xxxi: «Nonne Deus considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat?» Assidua enim cogitatio divinæ præsentiae maxime stabilit mentem in Deo.

Hoc fuit olim, et etiamnum est, præcipuum Ascetarum et Religiosorum officium et exercitium, ut semper et ubique Deum cogitent, cum eoque quasi præsentem versarentur et colloquerentur. Unde Abbas Alois in *Vitis Patrum*, lib. V, libello xi, num. 5: «Nisi, ait, dixerit homo in corde suo: Ego solus et Deus sumus in hoc mundo, requiem non habebit.» Et rursum: «Si vult homo, in una die usque ad vesperam pervenit ad mensuram divinitatis.» Ibidem Abbas Bessarion: «Monachus, ait, debet totus esse oculus, sicut Cherubim et Seraphim,» qui jugiter intuentur, amant et glorificant Deum. Et Abbas Daniel: «Quis enim aufert a nobis Deum? nam et foris Deus est modo,

Cogita
quinta-
dicitur.
rimo.

Morale
da jugi
præsen-
tia Dei.

et iterum in cella Deus est. » Et Abbas Theonas, num. 12 : « Quia impeditur mens nostra et revocatur a contemplatione Dei, propterea captivi ducimur in carnalibus passionibus. » Et Abbas Joannes : « Sicut, dum pluit, arbores producunt ramos, sic, quando Spiritus Sanctus descendit in corda Sanctorum, virescunt quodammodo et innovantur, et proferunt folia in timore Dei. » Unde idem operans non intendebat operi, quia mens ejus absorpta erat in contemplatione Dei. Ibidem, num. 31, Abbas Serapion : « Sicut, ait, milites Imperatoris, cum ante ipsum stant, non debent dextera aut sinistra respicere : ita et monachus, cum stat in conspectu Dei, et intentus est omni hora in timore ejus, nihil est quod eum de adversarii malis terrere possit. » Ibidem, num. 33, Abbas Hyperichius : « Cogitatio tua, ait, semper sit in regno caelorum, et cito in hæreditatem accipies illud. » Et : « Vita monachi juxta imitationem Angelorum fiat, comburens atque consumens peccata. » Et alius, num. 42 : « Sicut nemo potest lædere eum qui est ad latus Imperatoris, sic Satanas nequit nobis nocere, si anima nostra inhæserit Deo ; » scriptum est enim, *Zachar. i* : « Appropinquate mihi, et appropinquabo vobis. » Plura de hac re dixi *Genes. xvii, 1 et seq.*

ET IPSE DIRIGET GRESSUS TUOS. — Tò et notat primo, similitudinem et vicissitudinem, quasi dicas : Cogita de Deo, et ipse vicissim similiter cogitabit de te, ut dirigat gressus tuos ad omnem prosperitatem, sanctitatem et felicitatem, juxta illud quod Christus dixit sanctæ Catharinæ Senensi : « Filia, cogita semper de me, et ego cogitabo de te. » Tu, ut mihi obedias et servias : ego, ut te dirigam, protegam, et in omni gratia et gloria promoveam. Secundo, notat mercedem et præmium quasi ex promissione et pacto. Deus enim hic et alibi quasi pactum init nobiscum, quo promittit, seque quasi obligat ad dirigendum omnes actiones nostras, ut felicem et sanctum sortiantur effectum, si nos cogitemus de eo proponentes illi per omnia placere et obsequi, sequentes patrem fidei nostræ Abraham, cui Deus dixit : « Ambula coram me, et esto perfectus, » *Gen. xvii, 1*. Idem filium monuit Tobias, cap. iv, vers. 20 : « Omni tempore, ait, benedic Deum; et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. »

Ita Sancti in omnibus rogant impetrantque ut dirigantur a Deo, ut Deum habeant aurigam præsidem animæ suæ, omnesque ejus motus et actus aurigantem. Ita David, ad quem alludit hic filius Salomon, *Psal. cxviii* : « Gressus meos dirige secundum eloquium tuum. » Idemque crebro eodem psalmo iterat. Et *Psal. xxii* : « Dominus, ait, regit me, » sicut pastor ovem, unde hebraice est, *Deus pascit me*; vel, *Deus est pastor meus*; hinc « nihil mihi deerit : nam in loco pascuæ ibi me collocavit. » Quæ verba citans Philo, libro I *De Agric.* : « Impossibile, ait, est deesse commodum aliquod, ubi Deus præsidet, solitus

plena perfectaque bona largiri rebus omnibus. » Ita S. Augustinus, lib. XI *Confess.* II : « Quando, ait, sufficio calami lingua enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes terrores tuos, et consolationes et gubernationes, quibus me perduxisti, » eic.? Ita S. Antonius apud S. Athanasium : « Unica, ait, est ratio vincendi inimicum, lætitia spiritualis, et animæ Dominum semper cogitantis jugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellet. » Et : « Securitas animæ, præsentis majestatis judicium est. » Hinc docent Theologi ad bene agendum non sufficere justo habitus gratiæ et virtutum infusos vel acquisitos, sed insuper eum egere actuali motione, influxu, auxilio et directione Dei, præsertim in actibus difficilibus et heroicis, ac ad superandum graves tentationes. Imo censeant justum in omni actu meritorio egere actuali motione Spiritus Sancti, eo quod in Concilio Palæstino, quod sæpe citat S. Augustinus *Contra Pelagium*, definitum sit, « gratiam ad singulos actus dari; » et Apostolus dicat : « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui operatur in nobis velle et perficere, » II *Corinth. iii*. Ita Dionysius.

7. NE SIS SAPIENS APUD TEMETIPSUM. — Hebraice, *Vers. 7. in oculis tuis*, ut scilicet in iis et in vana opinione tua videaris tibi præ aliis sapere. Hæc enim est philautia, superba præsumptio et nimia sui æstimatio. Arabicus, *ne sis apud animam tuam intelligens*; Septuaginta, *ne sis prudens apud temetipsum*; quossecutus Apostolus, *Rom. xii, 16* : « Nolite, ait, esse prudentes apud vosmetipsos. » Ubi quatuor expositiones recensui. Ita Jansenius, Tyrannus et Baynus exponunt, quasi dicat : « Ne te sapientem esse aut prudentem vana elatione persuasum habeas; » Hugo : « Ne novas opiniones invenias, easque alienis anteponas; » Cajetanus, *ne tu ipse de tua sapientia judicium feras*; Vatablus, *ne reputes te sapientem*. Accedit R. Salomon Isacides : « Ne sis, ait, sapiens apud te, ut verba illorum, a quibus reprehensus es, negligas; » Aben-Ezra : « Ut jactabundus dicas : Sapientia mea duce rectum iter capiam; » R. Levi : « Ut inertię te dedas, et sapientiæ studium omitas, quod tibi sat sapere videre. » Porro Beda : « Videtur hoc idem esse mandatum cum eo quod præmissum est : Ne initaris prudentiæ tuæ; sed multum distat. Innititur enim prudentiæ suæ, qui ea quæ sibi agenda vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens vero apud semetipsum est is, qui in illis quæ ex patrum magisterio potuit recte cognoscere, sese præ cæteris quasi doctior extollit. » Cajetanus vero : « Hoc, ait, ad judicium, illud vero ad fiduciam spectat. »

Hic est fons omnium errorum et hæresum, quod scilicet eorum auctores videantur sibi præ aliis sapere, ideoque nolint Ecclesiæ et Doctorum sententiæ cedere et credere; de quibus Isaias, cap. v, vers. 21 : « Væ, ait, qui sapientes estis in oculis

vestris, et coram vobismetipsis prudentes! » Vere Climachus, *gradu* 3 : « In his, ait, qui sibi credunt, demon sæpe propheta fit. »

Quocirca vera sapientia, ait S. Jacobus, cap. III, vers. 17, modesta et humilis est; seipsam ignorat, quia non aspicit, nec reflectit ad se, juxta illud Pauli, I *Corinth.* III, 18 : « Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat ut sit sapiens. » Quin et Plutarchus : « Quo magis profeceris in philosophia, eo minus turgebis fastu. »

TIME DEUM, ET RECEDE A MALO. — Pertinent hæc verba primo, ad *habe fiduciam in Domino*, quod præcessit vers. 5. Spei enim subnectendus est timor, ait Beda, ut, quantum spes animum elevat, tantum timor deprimet, itaque anima consistat in recto virtutis æquilibrio instar molæ, in qua lapis molaris superior inferiori incumbit, ab eoque fulcitur; lapis enim superior repræsentat spem, inferior timorem. Secundo, hæc verba pertinent ad id quod proxime antecessit : « Ne sis sapiens apud te metipsum, » quia superbiam et arrogantem sapientiæ præsumptionem nihil ita coerctet et deprimat ac timor Dei, qui superbos humiliat, et humiles exaltat. Unde Apostolus, *Rom.* XI, 20 : « Noli altum sapere, sed time. » Et *Eccli.* XXV, 14 : « Timor Dei super omnia se superposuit. » Vide ibi dicta.

Vers. 8. 8. SANITAS QUIPPE ERIT UMBILICO TUO (Syrus, *carni tuae*), ET IRRIGATIO OSSIUM TUORUM. — « Irrigatio, id est medulla, ait R. Salomon, juxta illud *Job* XXI, 24 : « Medullis ossa illius irrigantur. » Septuaginta, et erit sanitas corpori tuo, et curatio ossibus tuis. Pro irrigatio Syrus et Symmachus vertit, *πίπτει*, id est *pinguedo*, puta medulla; Theodotion, *καταβροχῆ*, id est *perfusio*; Aquila, *ποτικμός*, id est *irrigatio vel potio*; et hoc proprie significat Hebræum *הרפ* *siccui*; Septuaginta, *ἐπιμέλαια*, id est *curatio*, item corporis cura et exercitatio, v. g. qua athletæ corpus ad robur et lucram exercebant. Unde ex *τὸ ἐπιμέλαια* nascitur *ἐμμέλαια*, id est concinnitas. Hinc apte, inquit S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 20, mater S. Basilii vocata fuit Emmelia, quia moribus ita erat composita, ut ipsa concinnitas videretur, eamque filio S. Basilio cum lacte indidit. Sensus ergo est, *q. d.* Totum corpus tuum sanum erit. Corporis enim sanitas maxime pendet ex sanitate tum teneriorum partium osse carentium, scilicet vitalium, puta cordis, hepatis, splenis, viscerum, quæ sunt juxta umbilicum, et ipsius umbilici; tum duriorum, puta ossium, quæ sunt quasi bases et columnæ nostræ domus et microcosmi. Ossium autem sanitas medullæ pinguedine irrigatur, fovetur, alitur et roboratur; unde ea deficiente ossa arescunt, ex quo sequitur tabes et corruptio hominis. Quocirca Galenus ossa vocat fundamenta corporis, eaque in homine numerat plusquam trecenta : ossium vero nutrimentum proprium asserit esse medullam; hinc omnia animalia habere ossa concava pro medulla continenda, excepto leone qui ossa habet solida, ita

ut nullam vel exiguam habeant medullam. Inter ossa asserit eminere spinam dorsi; medullæ autem spinalis, æque ac nervorum principium esse cerebrum : ex medulla enim spinali oriri triginta paria nervorum, indeque vires in inferioribus partibus. Umbilicus vero superiora membra cum inferioribus connectit. Rursum fœtus in utero matris per umbilicum nutrimentum attrahit et fugit, eoque alitur. Unde de umbilico hæc sunt Galeni pronuntiata : « Umbilicus ad amussim est in medio hominis. Umbilicus fœtus umbilico matris continuatur. In umbilico fœtus ligatur, et per eundem nutritur. Ad umbilicum est quatuor vasorum conjugium; ad umbilicum enim junguntur duæ venæ et duæ arteriæ primariæ. Per umbilicum fœtus in utero reddit lotium. » Hisce de causis umbilicus symbolum est totius corporis, illudque repræsentat, cujus bases et columnæ sunt ossa. Ad litteram ergo grammaticè significatur totum corpus totumque hominem fore sanum, vegetum et robustum; sed per hoc symbolice repræsentatur totam animam omnesque ejus partes fore sanas, vegetas et validas. Est enim parcemia, in qua timor Domini comparatur sanitati umbilici et medullæ ossium.

Sensus ergo est, quasi dicat : Sicut si sanus sit umbilicus, et sana medulla ossium, totum corpus sanum et forte erit cum omnibus suis membris : sic pariter, si in te sit sanus et integer timor Dei, efficiet ut tota anima tua sana et valida sit, omnesque ejus partes, tam nobiles quam ignobiles, tam debiles quam fortes, ac præsertim appetitum tuum, qui est quasi umbilicus animæ, et rationem, mentem et spiritum, quæ sunt quasi ossa animæ eam sustentantia, sanabit, fovebit, roborabit, perficiet. Sicut enim per umbilicum fœtus conjungitur matri, ab eaque sugit alimentum : sic pariter anima per timorem Dei conjungitur Deo, ab eoque omnem gratiam, sanitatem et robur sugit et haurit. Ita R. Levi et Jansenius. Unde illud de Behemoth, *Job* XL, 14 : « Fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus. » Et irrigatione ossium per medullarum pinguedinem significatur in *Job* bona hominis valetudo, *Job* XXI : « Viscera, inquit, ejus plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur. » Contra per ariditatem ossium mala valetudo designatur apud eundem, *Job* XXX : « Cutis, inquit, mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt præ caumate. » Et Psalmista, *Psal.* CI : « Ossa mea sicut cremium aruerunt. » Est enim medulla ossium fomentum et firmamentum. Metaphorice ergo hac sententia significatur eum, qui prædicta fecerit, bona fore constitutione, potissimum secundum animam et mentem, omnesque ejus animæ vires firmas fore et sanas, ut quæ Dei gratia et sanabuntur et firmabuntur, ac adipe et pinguedine celestium charismatum irrigatæ recreabuntur, juxta illud *Psal.* LXXII : « Sicut adipe et pinguedine repletur anima mea. »

Umbilici
ei usus.

Quidam non male sic explicant : Per timorem Dei est umbilico sanitas, quia per illum refrenantur pravæ cupiditates et libido, quæ in umbilico et circa illum viget; et est irrigatio ossium, quia per illum omnia corporis membra, omnesque animæ vires redduntur aptæ et agiles ad virtutum opera. Similis tropus, quod attinet ad irrigationem ossium, est *Eccli. xxvi* : « Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit. » Et *Proverb. xv* : « Fama bona impinguat ossa. » Ita Jansenius et Hugo. Umbilicus enim, sive lumbi, sicut origo sunt seminis, ita concupiscentiæ sunt symbolum, ait Pierius, *hierogl. 34*, cap. xxxiv. Unde illud *Ezech. xvi, 4* : « Non est præcisus umbilicus tuus. » Vide ibi dicta. Quare apposite per *umbilicum* intelligas vim animæ concupiscibilem, per *ossa* irascibilem, in qua est fortitudo, quam representant ossa; utramque enim sanat, vegetat et dirigit timor Dei.

Umbilicus est conscientia.

Secundo, speciatim per umbilicum accipi potest stomachus : hic enim umbilico adjacet, vel subjacet: ac per stomachum conscientia. Sano enim stomacho bona fit cibi concoctio, qua rite alitur et roboratur totum corpus. Sic pariter, si per timorem Dei sana sit conscientia, ipsa verbum Dei, quod est cibus animæ, ruminando concoquet, ut in illo alat omnes suas vires et potentias. Rursum sicut catapotis, sive pilulis acribus et mordacibus, expurgantur e stomacho et visceribus pituitosi, biliosi, cæterique noxii humores, quibus expulsis corpus sanum consistit: sic pariter per timorem gehennæ et vindictæ Dei, qui acer est et mordax, expelluntur e conscientia omnes noxiæ cupiditates, quibus ejectis anima restat sana et integra. Quocirca cuique orandum est cum Psalte : « Confige timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui. » Hoc est quod ait Theodoretus, lib. I *De Curandis Græcorum affect.* : « Timor Dei medicamentum est optimum, quod ex malis conficitur, sicut in theriacis accidit; » theriaca enim conficitur ex veneno, puta ex vipera. Nam, ut ait Isaias, cap. xxvi, vers. 18, juxta Septuaginta : *Per timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis.*

Umbilicus est mediocritas.

Tertio, umbilicus significat medium, eo quod umbilicus sit medium in homine. Unde umbilicus dictus est ab umbone, quæ est media pars clypei; umbilicus enim est ligamentum intestinorum, quod mediam fere planitiem ventris obtinet; ad hoc factum, ut per eum foetus in utero matris nutriatur. Hinc Reate vocatur umbilicus, id est medium, Italiæ. Et Cicero, *Act. vi in Verrem* : « Et raptam, ait, esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennesium nemore, qui locus, quod in media insula est situs, umbilicus Siciliæ nuncupatur. » Et Livius, lib. V, *Ætoliæ* vocat umbilicum Græciæ. Umbilicus ergo significat mediocritatem in actionibus omnibus servandam, ac medium, in quo consistit virtus, a quo si declines ad extrema, incidis in vitium.

Sensus ergo est, *q. d.* Si timeas Deum, et recedas a malo, puta a vitio, erit sanitas umbilico tuo; id est, erit sana et omnibus numeris absoluta actio virtusque tua, quæ fugiens extrema viliorum in umbilico, id est in medio, consistit.

Quarto, umbilicus ob vicinos lumbos, ventrem et genitalia, repræsentat « facultatem spiritaliter generandi, inquit Hugo, per verbi prædicationem, qua pollent doctores; quam sanam futuram esse dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens. » Unde de sponsa dicitur *Cant. vii* : « Umbilicus tuus crater tornatilis non indigenis poculis, id est, alii, quibus alget stomachus et venter, opus habent vini potione ut calorem afferat; non sic tibi, cujus in corde tantopere exardet et æstuat charitas et zelus. »

Porro apte umbilicum componit et comparat ossibus, quia sicut reliquum corpus ossibus et nervis compingitur, ita venter umbilico quasi nodo et catena colligatur. Unde ruptura illius lethalis est. Hinc et Hebr. vocatur שֹׁרָר *schorar*, id est nodus concatenatus.

Mystice primo, Lyranus : Sanitas umbilici, ait, est bona animi dispositio, puta moderatio in prosperis; medulla ossium est robur et constantia in adversis. *Secundo*, Beda : « Infirmas, ait, operum adumbrata umbilico, ad statum perfectionis per timorem Dei convalescit. Per eundem irrigantur ossa, id est, animi vires et robur recreantur et firmantur, » ad superandos omnes labores, tentationes et difficultates sine lassitudine; lassus enim et nimio labore fractus medulla ossium minui, et sensim consumi solet. Hinc S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 20*, S. Basilium comparat Achilli, quem fingunt Poetæ educatum a Chirone centauro, ab eoque enutritum medullis leonum et cervorum. Longe enim melius sanctiusque educatus fuit S. Basilus a timore Dei quasi pedagogo, ab eoque et sanctam audaciam leonum, et pium pavorem cervorum hausit et suxit. Ita Nicetas ibidem, et ex eo noster Salazar. *Tertio*, auctor *Catenæ Græcorum* : Animæ ossa, ait, sunt robustiores firmioresque illius vires, quæ singulæ; ut suo munere probe fungantur, singulari cura et diligentia egent. Ad memoriam pertinet illud : « Memor fui Dei, et delectatus sum. » Ad mentem et contemplativam animæ partem illud : « Consideravi opera tua, Domine, et obstupui. » Ad appetentem vero ejusdem portionem illud : « Coram te, Domine, omne desiderium meum. » Ad ratiocinantem tandem illud : « Consideravi dies antiquos, » et quæ sequuntur. Porro autem per corpus, universam omnium animæ facultatum congeriem accipere licet : « Omnia ossa mea (inquit Propheta) dicent : Domine, Domine, quis similis tibi ? » Cura proinde et studium virtutum integram sanamque vitæ tuæ conversationem conservabit; gratia autem et benignitas Dei corpori tuo sanitatem impertiet. Anagogicæ, corpora nostra in præsentī vita sunt *infrma* et ulcerosa; nam et

caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus vicissim pugnat adversus carnem; at cum illud quod in corruptione satum fuerat, ex terrâ pulvere semel surrexerit, integræ mox sanitati restituetur. Curatio autem perfecta tum demum humanis ossibus continget, quando os coibit ad os, et articulus ad articulum, et compago ad compaginem. Tunc enim, juxta Prophetæ prædictionem, ossa nostra florebut sicut herbæ campi. Aliter: Tunc, inquit, corpus tuum perfectæ justitiæ actionem sortietur, florente nimirum jam tum illo, lætoque virtutum colore et venustate admirabiliter splendente. Et cogitationibus tuis, quæ ossium more animam intus constringunt, plena a Deo curatio obveniet. Hæc ille.

Vers. 9. 9. HONORA (Chaldæus, *glorifica*) DOMINUM DE TUA SUBSTANTIA, ET DE PRIMITIIS OMNIUM FRUGUM (Syrus, *fructuum*) TUARUM DA EI. — Ita Romana et Hebræa. Verum Beda, Lyranus et alii legunt, *da pauperibus*; Septuaginta, *honora Dominum de justis tuis laboribus* (Chaldæus, *de tuo mammona*; Syrus, *de tua possessione*; Vatablus, *de tuis opibus*; Pagninus, *divitiis tuis*), et *primitias da ei de tuis fructibus justitiæ*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *de germine tuo*; Hebræus, *de proventu tuo*; S. Augustinus, serm. 1 *De decimis*: « Deliba ei de tuis laboribus. »

Primo, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius hæc accipiunt de eleemosyna, q. d. Da eleemosynam, non tam ut subvenias pauperi, quam ut Deum per eam honores, scilicet faciendo eam pura intentione placendi uni Deo, eumque honorandi; ideoque fac eam animo hilari, largo et liberali, ac de primis et melioribus fructibus, uti præcipit Deus, Num. XVIII, 29. « Da ei, » id est, da pauperibus propter amorem et honorem Dei; honor enim divinæ majestatis exigit ut meliora et majora ei dentur, non ex rapina, sed ex bonis justo labore partis, idque animo læto et liberali. Denique Dei honor est, quod divites, quos ipse sui vicarios constituit, provideant pauperibus: Dei enim est omnibus providere de necessariis; sed partem suæ providentiæ transcripsit in divites, ideoque illis divitias dedit, ut ipsi per eas vice versa succurrant pauperibus. Quare cum id divites præstant, consulunt honori divinæ providentiæ, faciuntque ut pauperes eam agnoscant et glorificent. Hoc est quod ait Apostolus: « Ministerium hujus officii (eleemosynæ) non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus glorificantes Deum, etc. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus, » II Cor. IX, 12. Ita hunc locum explicat S. Augustinus (si tamen is est auctor), lib. *De Vita Christiana*, cap. XII: « Melius est, ait, te non facere eleemosynam, quam unde paucos legis, inde plurimos denudare. Illam eleemosynam Deus comprobatur, quæ de justis laboribus ministratur, sicut scriptum est: Honora Deum de tuis justis laboribus,

et deliba ei de tuæ justitiæ fructibus. Nam illam eleemosynam abominatur et reprobatur, quæ de lacrymis præstatur alienis. »

Secundo, alii hæc accipiunt de oblationibus, victimis, decimis et primitiis juxta legem Deo offerendis; dum enim hæc offerebant Judæi Deo, hoc ipso protestabantur se hæc a Deo accepisse, ideoque illi accepta referre. Unde primitias dabant quasi primos et meliores fructus, decimas quasi frugum complementum: ut testarentur, tam prima quam media et ultima, adeoque omnia, se a Deo accepisse. Primitiæ, inquit Vatablus, significant inchoationem a Deo, decimæ vero perfectionem: Deus enim dat incrementum et perficit. Hæc ergo protestatione honorabant et glorificabant Deum. Ita S. Hieronymus in cap. XLV *Ezech.*, Cyrillus, lib. II *in Joannem*, cap. XCII, S. Gregorius, lib. VII *Registri*, epist. 111: « Quidquid, inquit, in Dei sacrificio ex scelere offertur, omnipotentis Dei non placat iracundiam, sed irritat. Hinc scriptum est: Honora Dominum de tuis justis laboribus. » Sic et Cajetanus, Baynus, Jansenius, R. Salomon, R. Levi et alii.

Hic sensus hoc loco magis proprius et genuinus est, tum quia per vota, sacrificia, decimas et primitias proprie honoratur Deus: illorum enim oblatio est actus religionis, cujus actus elicitus est Deo debitum honorem et cultum tribuere; eleemosyna vero est actus elicitus a misericordia, qui subinde duntaxat imperatur a charitate, vel religione; tum quia hæc omnia proprie spectant Deum, docentque actus quibus eum colere debeamus, nimirum sperando, reverendo, honorando illum per oblationes lege præscriptas.

Allegorice S. Cyrillus, lib. III *in Joan.* cap. XXIX: Christiani, inquit, in lege nova offerunt Deo fructus justitiæ, cum non corruptibili et exteriori materia, sicut Judæi, sed ut veri adoratores adorant Deum in spiritu et veritate, uti sanxit Christus, *Joan.* IV, 22. Sic et auctor *Catenæ Græcorum*, qui et addit: Allegorice autem is Deo primitias offert, qui omnem recte factorum causam et laudem illi, tanquam primario auctori humiliter submitsoque animo tribuit, sibi vero ex omnibus nihil quidquam proprium adscribit; aut qui ex quovis studiosæ actionis genere aliquid illi tanquam primogenitum offert. Exempli causa, mane dum a somno exsurgit, primitiarum loco defert illi orationem et gratiarum actionem; ex verbis autem tanquam primitivam offert illi psalmodiam: idemque in reliquis omnibus operibus et actionibus, ex quibus justa oblatio fieri potest, observare curat. Tum si omnem curam et cogitationem a primo exortu usque ad seram noctem ab omni vitio puram incontaminatamque retinere studet, omneque voluntatis suæ momentum Deo assignat. In summa, jubemus hic omnes honorum operum fructus Deo fideliter offerre. Per horrea autem et torcularia sensilis appetitus vires insinuat; per frumentum vero morum præcepta divinæque

Allegorice.

sapientiae decreta, nec non reconditos sacrarum Scripturarum sensus; per cellas tandem facultates animae, quae rationi obstinate repugnant: has enim omnes iis rebus impleri oportet, quas quisque ex mystica sua messe aut spiritali vindemia collegerit. Hæc ille.

Vers. 10. 10. ET IMPLEBUNTUR HORREA (Aquila, *apotheca*) TUA SATURITATE, ET VINO TORCULARIA TUA REDUNDABUNT. — Syrus, *vinum scaturient, q. d.* Si honores Deum dando eleemosynam pauperibus, vel potius dando oblationes, decimas et primitias lege præscriptas Deo, Deus vicissim dabit tibi copiosam messem frumenti, et uvarum vindemiam, ex quibus multa vini dolia exprimas ea copia, ut vinum redundet et superfluat. Per *saturitatem* enim intelligitur abundantia frumenti et frugum, quæ heros cum familiis affatim exsaturent. Est metalepsis vel metonymia; ponitur enim effectus pro causa; puta saturitas pro frumento. Unde Septuaginta vertunt, *ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, vino autem torcularia tua redundant, vel superfluant*; Vatablus et Pagninus, *vino torcularia tua se rumpent*. Hoc enim proprie significat Hebr. פרוטו *iprotu, q. d.* Tanta erit vini copia, ut torcularia ipsa dirumpantur, ait Abenezra. S. Hieronymus, in cap. XLV *Ezech.*, legit, *implebuntur horrea tua frumento*; S. Augustinus, serm. 1 *De decimis, replebuntur areae frumento*. Additque: « Et non erunt in eis neque morbi, neque casus, » *q. d.* Erunt fruges tuæ uli multæ, ita sanæ et integræ, sine vitio, vel infortunio ullo. S. Isidorus legit, *implebuntur horrea tua ubertate*, quæ vox ducta est ab uberibus lacte fecundis. Sicut enim hæc quo plus lactis emanant, eo plus novi admittunt et recipiunt: sic opes quo magis in eleemosynas et oblationes Dei erogantur, eo magis affluunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædag.* cap. 1: « Largitio, ait, bonus est finis benignitatis, et potum sitientibus communicans rursus augetur et repletur; sicut ad ubera, quæ surguntur vel mulgentur, solet lac copiosius accedere. »

Eleemosyna ditat, cur?

Causa prima. Ratio est prima, quia id ipsum hoc loco et aliis, quasi congruam pietatis mercedem et præmium Deus promisit. Unde *Ecli. xxxv, 11*: « Sanctifica, ait, decimas tuas. Da Altissimo secundum datum ejus, etc., quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum reddet tibi. » Vide ibi dicta.

Secunda. Secunda, quia qui opes erogant in opera pia, hi recte eis utuntur; quare merentur earum esse dispensatores et domini. Quocirca illis eas credit et committit Deus, æque ac homines prudentes et pii, qui sua optime erogare et utilissime collocare cupiunt. Unde Hebræi eleganti, sed vera paronomasia dicunt: *asar ascar, id est decima ditat*; nimirum si des decimas Deo, ipse te ditabit. Avaris vero, qui opes recondunt; aut prodigis, qui eas inutiliter profundunt vel abliguriunt, tam Deus quam homines opes negant, imo subtrahunt. Unde S. Augustinus, hom. 1 *De decimis*: « Hæc, ait, est

Dei justa consuetudo, ut si illi decimam non dederis, tu ad decimam revocaris, scilicet novem opum partibus detractis. » Ita Cain, qui avare pecora dabat Deo, Deus vicissim in os regerit: « Non dabit tibi terra fructus suos, » *Genes, iv.*

Tertia, quia hoc poscit natura frugum et opum, ut scilicet expandantur in id ad quod a Deo creatæ sunt, scilicet ad honorem Dei, et alimentum egenitium; hic enim est finis, et quasi beatitudo earum. Unde *χρηματα*, id est *pecuniæ*, Græce dicuntur *ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι*, id est *ab utendo*, quod scilicet eis bene uti, sancteque eas expendere oporteat. Quare fruges, si loqui possent, clamarent; vel, si alas haberent, utique avolarent ad viros pios, qui illis pie utuntur, easque in Dei honorem erogant.

Quarta, quia id congruit Deo, nimirum Dei sapientiae, justitiæ et sanctitati, ut sua dona sapienter, juste et sancte effundat in eos qui eisdem sapienter, juste et sancte sunt usuri ad Dei gloriam et pauperum alimoniam. Unde ipse *Malach. III, 10*: « Inferre, ait, omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc: si non aperuero cataractas cæli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam. » Qua de re ibidem plura dixi.

Mystice, vir pius Deum sanctis operibus colens, omnesque suas dotes mentis et corporis, quas a Deo accepit, ad ejusdem honorem referens, ad ejusque laudem et gloriam expendens, implet horrea mentis suæ sapientia, gratia et virtute. Ita R. Levi. Quare in eo impletur spiritaliter, quod corporaliter præstitum est Judæis sub Ezechia, quorum hæc est vox II *Paral. xxxi, 10*: « Ex quo cœperunt offerri primitiæ in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixerit Dominus populo suo. » Audi S. Cyrillum, lib. XVI *in Levit.*: Justus manducans replet animam suam non cibo corporali (hic enim justis sæpe defuit et deest), sed cibo cælesti, qui est verbum Dei et sapientia ejus, quo semper pascentur justii.

11. DISCIPLINAM DOMINI, FILII MI, NE ABJICIAS, NEC DEFICIAS (Aquila, *ne reprobes*; Chaldæus, *ne exacereris*; Theodotion, *ne reprehendas, neque fastidias*; Chaldæus, *ne nauseas*; Syrus, *ne tædio afficiaris cum ab eo corriperis*. — Septuaginta, *fili, ne parvipendas disciplinam Domini, neque fatigeris* (Græce *μὴ ἐλάβης*, id est *ne dissolvaris, ne enerveris, ne cadas animo*) *ab eo correptus*; S. Hieronymus in cap. XX *Ezech.* legit: « Fili, ne contristeris ad disciplinam, neque deficias quando ab eo argueris; » S. Cyprianus, lib. *De Habitu virg.*: « Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus; » Pagninus: « Correctionem Domini, fili mi, ne abjicias, et ne tædio afficiaris propter increpationem ejus; » Tigurina, *castigationem Domini, fili, ne averseris, neque fastidias*; Vatablus, *ne moleste feras ad increpationem ejus*. Quocirca ait R. Salomon Isaacides: Si Deus ærumnis, quibus corrigaris, aŋgi te velit, eas imprimis ut

Tertia.

Quarta.

Mystice.

Vers. 11.

singulare Dei munus gratas habeto; sicut enim pater, qui filio unice dilecto benefacere studet, postquam illum flagello percusserit, mox eundem blanditiis delinit, ita jucundiora tibi bona videbuntur, postquam vapularis.

Vers. 12. 12. QUEM ENIM DILIGIT DOMINUS, CORRIPIT (Septuaginta, arguit), ET QUASI PATER IN FILIO COMPLACET SIBI. — Hebræus, et tanquam pater filium volet; vel, et tanquam pater filium (castigando) delectatur; Chaldæus, et sicut pater qui corripit (Syrus, erudit) filium suum; Vatablus, quem enim Dominus amat, oburgat (Pagninus, increpat); et tanquam pater filium (corripit quem) amat unice; Septuaginta vero aliis punctis legentes vertunt, quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium quem suscipit.

Per disciplinam ergo accipe correptionem Dei, tum eam quæ fit per verba Dei vel vicariorum ejus, puta rectorum, concionatorum, confessorum, magistrorum, etc.; tum eam quæ fit per flagella et tribulationes a Deo immisas vel permissas, sive ad culparum commissarum castigationem, sive ad committendarum præservationem, dum videlicet ad patientiæ et virtutis incrementum Deus innocentem et immeritum affligit, ut affligit S. Job. Error enim damnatus, a Pontifice est hic: « Omnes justorum tribulationes sunt pœnæ peccatorum. » De verbali castigatione hunc locum explicat Christus, Apoc. cap. III, 19, dicens: « Ego quos amo, arguo et castigo. » De reali per verbera et flagella explicat S. Paulus ad Hebræos cap. XII, vers. 5, ubi ex Septuaginta sic ait: « Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. » Septuaginta enim, et ex iis S. Paulus, aliis punctis in Hebræo legerunt כִּיב kieb, id est affligit, flagellat, cruciat, dolere facit; pro quo Noster et alii legunt כִּיב keab, id est sicut pater. Esto Noster Ribera in Hebr. cap. XII, 5, censeat Septuaginta legisse iisdem pene punctis quibus Noster, scilicet כִּיב kuab; hoc enim primo significat « sicut pater; » secundo, « flagellat, » legendo כִּיב per patach sub aleph (et forte tempore Septuaginta camets caractere non differebat a patach), ut cal ponatur pro piel vel hiphil, scilicet keab pro kieb vel hikib. Rursum Baynus subaudit « castigat; » unde iisdem punctis legens sic vertit, quem enim diligit Dominus, castigabit, et ut pater filium (castigat) cui bene vult. Fusc hunc locum tractat S. Paulus Hebr. cap. XII, 5 et seq., ac ego ibidem; quare hic plura non addam, ut ad ulteriora, quæ multa supersunt, pergam.

Summa est, per disciplinam significatur hic tum morum castigatio, tum severa educatio. Deus enim suos filios non educat blande ut mater, ne eos faciat molles et ignavos, juxta illud:

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos;

Primo. sed dure ut pater: idque primo, ut puerilem le-

vitatem deponant, fiantque maturi et viri. Secundo, ut vitia pueritiæ et naturæ innata resecent. Cum corripis ergo, « ne deficias, » id est, ne pusillanimitas fias, ne ob id te abjicias, ut servi facere solent; sed potius gloriare, et excellentem te reputa; tunc enim, ut pulchre ait Nazianzenus de plaga grandinis: « Receptisti monile ingenuorum. » Unde rationem correptionis subdit, dicens: « Et quasi pater in filio complacet sibi, » q. d. Quia Deus pro singulari amore filiorum in illis sibi complacet, idcirco nequit in eis aliquid tolerare, quod sibi displiceat: hinc illos castigat, ut illud tollat. Quare sicut medicus urens et secans non irascitur ægro, sed ægritudini: sic Deus castigans non irascitur filiis vitiosis, sed ipsis vitiis, adeoque pro filiis pugnat contra vitia. S. Augustinus in Psal. XXI: « Intellige, ait, homo, medicum esse Deum, tribulationem esse medicamentum ad salutem, non pœnam ad damnationem. » Unde Apostolus hanc Dei disciplinam ait esse consolationis, non desolationis, Hebr. cap. XII, vers. 5.

Tertio, ut evadant duri et fortes tam corpore quam animo, quasi athletæ ad subeundos quosvis labores et agones. Unde Seneca, lib. De Providentia: « Deus, inquit, bonos ut severi patres durius educat, vultque eos doloribus ac damnis colligere robur. » Et Glossa: « Tanto minus, ait, de flagello, quo castigamur, murmurare debemus, quanto certius in eo pignus paternæ dilectionis tenemus. » Hoc est quod ait Eccli. cap. VI, vers. 21: « Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus; quasi lapidis virtus probatio erit in illis. » Vide ibi dicta. Et Isidorus Pelusiota: « Vir patiens, inquit, laborum exploratio est, et quasi lapis δοκιμασις, » id est probationis. Sicut ergo lapide lydio probatur bonitas auri, sic labore et dolore probatur bonitas patientiæ et patientis. Nam, ut ait Nazianzenus in carm. De Virtut. et vitiis: « Patientia molestiarum est decoctio. » Sicut ergo bonus stomachus concoquit cibos quantumvis duros, sic valida patientia decoquit adversitates quantumvis graves. Ex adverso sicut imbecillis stomachus carnem salsam concoquere non potest, sic infirma et debilis patientia acria verba et verbera digerere nequit. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 ad Popul.: « Quod, ait, de voluptate dixi, eam non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sitam esse, idem de contumelia vel molestia dico, eam non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu construi vel destrui. » Hoc est quod ait Sapiens: « Contumeliæ dolorem non in se, sed in sensu sentientis sentiri. »

Quarto, denique Sanctos crucibus exercet Deus, ut mereantur gloriam æternam, ad quam eos destinat et præparat. Ita S. Augustinus in Psalm. XCIII: « Duos filios, ait, habet homo: alterum castigat, alterum dimittit: facit unus male, et non corrigitur a patre; alter, mox ut se moverit, flagellatur. Unde ille dimittitur, et ille cæditur? nisi quia huic cæso hæreditas servatur, ille autem dimissus ex-

hæredatus est; videt eum non habere spem, et dimittit eum, ut faciat quod vult. » Plura hac de re dixi *Jacob. I, 2; Apoc. III, 19; Eccli. II, 1* et seq. Dum ergo, o athleta Christi, affligeris, vexaris, tribularis, cogita, non ab homine, sed a Deo tibi hæc quasi disciplinam immitti, ideoque eo amore, quo Deus quasi pater tibi ea immittit, eodem quasi filius tanti patris ea suscipe, ac brachiis voluntatis extensis amplexare dicendo: Hæc crux, hæc ærumna mihi a te, o Pater, ab æterno destinata est; amplector eam ex toto corde, quia sic placitum ante te. Et cum S. Andrea: « O crux amabilis, diu desiderata, concupiscenti animo præparata! Gaudens ad te venio. Suscipiat me per te, qui pro me pependit in te, et per te me redemit. »

Nota: Hic finit Salomon præcepta de cultu Dei, quæ numero sunt quinque. Primum est de spe, quod assignavit cap. III, vers. 5: « Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo; » secundum de reverentia, vers. 6: « In omnibus viis tuis cogita illum; » tertium de timore, vers. 7: « Time Deum, et recede a malo; » quartum de religione, vers. 9: « Honora Dominum de tua substantia; » quintum de patientia, vers. 11: « Disciplinam Domini ne abjicias. »

Moral. de bono castigationis.

Moraliter, disce hic quantum bonum sit disciplina et castigatio Dei. « Disciplina, ait S. Augustinus, tract. *De Bono disciplinæ*, tomo IX, magistra est religionis, magistra veræ pietatis, quæ nec ideo increpat ut lædat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit, ita Salomone dicente: Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque fatigeris, cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Nihil profecto est quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amittiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit. » Idem, *De Visit. infirm.* citato hoc loco: « Vis scire quia infirmitas corporis salutem animæ parturit? audi Dominum Apostolo

respondentem: Virtus in infirmitate perficitur; ac si dicat: Complectere quam pateris infirmitatem; quoniam ita proficies de virtute in virtutem, si in infirmitate virtus argumentatur. Virtus autem est salus animæ, infirmitas corporis; quandoquidem per virtutem animæ parit salutem, donum Dei est: non enim est aliunde nisi ex Deo salus animæ. Flagellum ergo Dei ne contempnas, sed flagellatus dic: Deo gratias. Dilige corripientem, dilige corrigentem, dilige arguentem. Non in furore, non in ira, sed in misericordia aperi pulsanti, devotus esto vocanti, gratias age miseranti, redi ad te, cogita parumper, cogita de Deo, pensa si potes, quoniam super omnia opera sua ipsius miserationes. Ipse Deus est, ipse iudex est, nec te vult damnari, nec vult te male judicari, vult tui misereri, flagellat in te misericorditer, quæ in eum deliquisti pertinaciter. »

Hinc S. Augustinus, lib. I *De Serm. Domini in monte* (et habetur 23, *Quæst. IV, cap. II Ea vindicta*), docet Superiores debere imitari Deum, ut quasi patres castigent suos ex amore, non ex odio vel vindicta. Rursum Deus, inquit S. Cyprianus, lib. *De Habitu virginum*, corripit ut emendet per disciplinam, ac consequenter docet singulos, etiam sacerdotes, debere amare, non odisse disciplinam, ac eos qui se de erratis admonent et corripunt. « Disciplina, inquit, custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac jugiter in Deo vivere, ad promissa celestia et divina præmia pervenire. Hanc et sectari salubre est, et aversari ac negligere lethale. Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus, » etc. Causam subdit: « Considerantes quod templa Dei sint membra nostra, ab omni facie contagionis antiquæ lavacri vitalis sanctificatione purgata; nec violari illa aut pollui fas est, quando qui violat et ipse violatur. Eorum nos templorum cultores et antistites sumus; serviamus illi, cujus esse jam cœpimus. »

TERTIA PARS CAPITIS.

DE DIGNITATE, USU ET PRETIO SAPIENTIÆ.

Idem, argumentum tractat *Ecclesiasticus cap. I, cap. XV, cap. XXXIX*. Vide ibi dicta.

Vers. 13. 13. BEATUS HOMO QUI INVENIT SAPIENTIAM, ET QUI AFFLUIT PRUDENTIA. — Syrus, qui invenit prudentiam; Chaldaeus, qui profert vel eructat intelligentiam; Septuaginta, et mortalis (S. Augustinus contra *Adimantum*, cap. XIX, legit *immortalis*) qui vidit (Scholiast. qui tenuit) prudentiam; Tigurina, o felicem hominem qui invenit sapientiam (id est cognitionem Dei, quæ fit per disciplinam et tribulationem, ait Vatablus), et qui hæruit, vel eruit prudentiam; Pagninus, beatus homo qui invenit sapien-

tiam, et homo qui eduxerit eam in lucem. Hebraice est *יָפִיחַ* *yaphic*, quod *Aben-Ezra* exponit, q. d. Beatus homo qui, postquam sapientia imbutus fuerit, eam in vulgus prodit. Et R. Salomon: *yaphic*, inquit, id est educit, q. d. Beatus est qui alios sapientia imbut, qui scilicet illam corde suo conclusam et latentem ore suo depromit, et aliis communicat.

Beda, *Aben-Ezra*, *Dionysius*, *Salazar* et alii hæc nectunt præcedentibus: « Disciplinam Domini, filii mi, ne abjicias, » ut causam subdat dicens: « Beatus homo qui invenit sapientiam, » q. d. Discipuli-

nam et castigationem Dei amplectere, imo beatum te aestima, quia per eam pervenies ad veram sapientiam et virtutem, in qua vera beatitudo consistit, juxta illud Job v, 17 : « Beatus homo qui corripitur a Deo; increpationem ergo Domini ne reprobes : quia ipse vulnerat, et medetur; percussit, et manus ejus sanabunt. » Dei ergo παθήματα sunt παθήματα, imo μακροθύμια, nimirum passiones et cruces a Deo immissæ sunt disciplinæ et doctrinæ, imo beatitudines, atque, ut ait S. Pacianus Episcopus Barcinonensis in *Parænesi ad penitentiam* : « Tribulatio est repertorium divinorum, et inventarium cognitionis Dei. » In cruce enim invenitur Deus juxta illud Psaltis : « Cum ipso sum in tribulatione. »

Verum generalis est hæc sententia, nec arcanda ad solas cruces : redit enim de more Salomon ad laudes sapientiæ. Plenus ergo sensus est, q. d. Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beator est, qui in ea sensim ita crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernardus, *De Convers. ad Clericos* : « Si corde, inquit, habueris sapientiam, ore afflues prudentia; sed affluere, non effluere cura, » nimirum esto concha, non canalis : concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim qui, statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil ejus in se retinent, uti idem ait serm. 18 in *Cant.* : « Quamobrem si sapis, inquit, concham te exhibebis, et non canalem, etc. Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas. »

Huc facit illud S. Chrysostomi, orat. 4 *Contra Judæos* : « Sicut, inquit, in pecuniis, qui duos lucratus est aureos, proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos : sic usu venit in virtute, qui fecerit bonum opus, officiumve præstiterit, exstimulationem et exhortationem sumit, ut quoquo modo benefacta cumulet. » Nam ut aiebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantam vitæ austeritatem pervenisset : « Sicut somnus somnum adescat, sic vigiliæ vigiliis pariunt, labor laborem, pœnitentia pœnitentiam allicit et invitat, » ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gestias, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, uti videre est in priscis illis Ascetis et Anachoretis. Simili modo aiunt Hebræi : « Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum, » q. d. Sicut peccatum unum allicit ad alterum, ita observatio præcepti unius allicit ad observationem alterius, ut, si unum impleas, cupias implere et alterum.

ARGENTI, ET AURI PRIMI ET PURISSIMI FRUCTUS EJUS.— Jansenius et alii legunt, *et auro purissimo fructus ejus*; Complutenses, *et auro primo fructus ejus*; Syrus, *auro purgato vel probatissimo pretiosiores fructus ejus*. Sic ergo Nostra versio nectenda et exponenda est, ut *melior est negotiatione repetatur in posteriore membro, hoc modo* : Melior est acquisitio sapientiæ negotiatione argenti, et fructus ejus melior est negotiatione auri primi et purissimi. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui sic habet : *Quia melior est negotiatio ejus negotiatione argenti, et auro melior est proventus ejus*. Ita Pagninus, Chaldaeus. Et Septuaginta, *melius est, inquit, illam mercari, quam auri et argenti thesauros*; Tigurina, *quia potior est merx illius merce argenti, et proventus ejus auro puro puto, q. d.* Studium sapientiæ longe antecellit studium divitiarum, ait Vatablus.

Jam quia in negotiatione sunt duo, scilicet merx quæ emitur, et pretium quo illa emitur, hinc duplex hic dari potest sensus : Prior, q. d. Sapientia est merx pretiosior auro et argento, ideoque præ omni auro comparanda. Posterior, q. d. Melius est sapientia quasi pretio mercari et emere salutem omneque bonum, quam auro mercari et emere merces quaslibet etiam pretiosissimas; proventus ergo et fructus, quem profert paritque sapientia, melior et præstantior est quolibet auro et proventu auri. Ex quo inferendum relinquit beatum esse eum qui invenit et acquirit sapientiam; hoc enim præcessit, idque hic probat, scilicet beatum esse sapientem, eo quod sapientiæ pretium sit inæstimabile. Igitur significat duo : *Primum*, mercaturam optimam esse spiritalem, qua mercamur sapientiam et virtutem; mercamur autem eam oratione, studio, rerum terrenarum contemtu, exercitio et adversitatum patientia : quare mercaturam hanc longe meliorem, id est digniorem æque ac utiliorem esse mercatura qua comparatur aurum et argentum, quia iis longe præstat, longeque dignior et fructuosior est sapientia, quo facite innuit præ sapientia cætera omnia parvi vel nullius esse momenti. *Secundum*, longe melius nos per sapientiam mercari et comparare Dei gratiam et gloriam, quam mercatores per aurum et argentum mercantur et emant merces corporales etiam præstantissimas; quare huic uni sapientiæ mercaturæ nobis esse incumbendum præ omni mercatura auri et argenti, tum ut eam comparemus, tum ut per eam acquiramus felicitatem æternam. Ipsa ergo pretiosior est omni pretio et re pretiosa, ait Eustachius in *Catena Græcorum*. Igitur sicut mercatores laborant assidue, ut accumulent aurum, sic sapiens labore noctes et dies, ut augeat et accumulet sapientiam et virtutem, puta opera bona et merita, quibus immensos gloriæ thesauros sibi in cælis comparet. Addit R. Salomon meliorem esse negotiationem sapientiæ, quam sit auri et mercium : quia in hac qui illas vendit, easdem perdit et emptori resignat; in sapientia vero, qui eam aliis communicat, eam-

Mercatura virtutis præstantissima.

dem sibi reservat, imo adauget; perinde ac qui lumine candelæ suæ candelam alterius accendit, lumen suum non perdit, sed auget et multiplicat. Huc facit proverbium Arabicum alibi a me citatum: « Acquire tibi aurum cum mensura, et scientiam sine mensura, » q. d. Opibus quantum vitæ sat est, at sapientiæ et virtuti in infinitum stude.

Vers. 15. - 15. PRETIOSIOR EST CUNCTIS OPIBUS; ET OMNIA, QUÆ DESIDERANTUR, HUIC NON VALENT COMPARARI. — Pagninus et Vatablus, *gemmis hæc est pretiosior, et omnia quæ expetere potes, ei æquari vel æquiparari non possunt.* Pro opibus Hebraice est פנינים *peninim*, quod Cajetanus, Pagninus, Tigurina et alii vertunt, *margaritis*. Noster cap. xx, vers. 15, vertit, *gemmis*; Syrus, *lapidibus pretiosis, et nihil est quod comparetur ei; aliqui, adamantibus.* Unde Septuaginta, quos sequitur S. Augustinus *Contra Adimantum*, cap. xix, paraphrasticè nonnulla addentes sic vertunt: « Nonne resistet illi ullum malum? bene nota est omnibus appropinquantibus ei; omne autem pretiosum non est illa dignum. » Significat sapientiam adeo esse pretiosam, ut dignitate et pretio superet omnes res pretiosissimas, uti gemmas, adamantes, margaritas, quæ olim, cum magna earum erat raritas itinere in Indias nondum patefacto, summi erant pretii. « Principium culmenque omnium rerum pretii margaritæ tenent, » ait Plinius, lib. IX, cap. xxxv. Huc alludens Christus, ait S. Chrysostomus in *Catena*, ait *Matth. xiii, 45*: « Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas; inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam. » Vide tredecim analogias inter margaritam et sapientiam sive virtutem, præsertim heroicam et Apostolicam, quas recensui *Apocal. xxi, 21*: quare hic plura non addam.

Hic igitur verum est illud Tertulliani in *Scorpiaco*, cap. iv: « Si tanti vitrum, quanti verum margaritum? » id est si vitræ et fucatæ opes et honores ita illiciant animas mundanorum, ut pro eis labores omnes, dolores et vitam insumant: quam fideles excitare debent opes et gloria cælestes, quas parit sapientia et virtus, ut pro eis ultro capessant labores omnes, ac probra, tormenta et martyria quælibet fortè et alacri animo sustineant!

Secundo, significat sapientiam superare omne desiderabile, ideoque solam cordis nostri desiderium implere et exæquare; quia scilicet ipsa sapientia creata est divina, increata vero est ipse Deus, qui solus replet immensam animæ nostræ capacitatem et sitim; ut « plena sit voluptas, dum non stimuletur aviditas, » ait Ambrosiaster in *I Cor. i, 12*. Deus enim immensum est bonum, quod animam ita implet, satiat et inebriat, ut nil ulterius desiderare vel capere queat. Unde Nazianzenus in *carm. De Beatitud.*:

Felix qui Christum fortunis omnibus emit.
Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Tertio, docet sapientiam et virtutem pretiosorem cunctis gemmis et adamantibus, qui ferro, malleis et igni resistunt, imo fiunt duriores; simili enim modo virtus solida superat omnia adversa. Unde Septuaginta vertunt, *non resistet illi ullum malum*; imo « crescit adversis agitata virtus; » est ergo fortior adamante. Audi S. Chrysostomum, hom. 4 in *Genes.*: « Adamantibus solidiores Dei gratia nos efficit, et, si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil illi nocet, sed seipsum fatigat et robur suum imminuit: in hunc modum se habent res nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis quæ nobis Spiritus Sancti gratia exhibet, nos muniamus. » Addit Plinius, lib. XXXVII, cap. iv, et ex eo S. Hieronymus in *Amos* cap. vii: « Adamas, ait, venena irrita facit, lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente, et ob id quidam eum Anachitem vocavere. » Idem multo magis facit sapientia et virtus. *Tertio*, S. Isidorus (cui consentit S. Augustinus, XXII *De Civit. Dei*, cap. iv), lib. XVI *Origin.* cap. xiii: « Adamas, inquit, dissidet cum magnete lapide in tantum, ut juxta positus ferrum non patiat abstrahi a magnete, aut si admotus magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. » Ita Martyrum virtus minas, tormenta et terrores tyrannorum non tantum contempsit et irrisit, sed et ambivit, atque ad se attraxit. Audi S. Ambrosium, lib. VII, *epist. 53*, qua narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse corpora, æque ac Martyrium SS. Gervasii et Protasii: « Astasius, ait, jussit B. Gervasium (eo quod idola muta irrisisset) tandiu plumbatis tundi, quamdiu exhalaret spiritum. Quo remoto jussit sibi adstare Protasium. Cui et dixit: Miser, vel tu vivere stude, et noli βεβήνατος (violenta morte) interire sicut et frater tuus Gervasius. Cui B. Protasius respondens ait: Quis est miser, ego, qui te non timeo, an tu, qui me timere probaris? Astasius dixit: Ego te, miser homo, quomodo timeo? B. Protasius dixit: In hoc probaris timere me et lædi, si non sacrificavero diis tuis (persuaserant enim idolorum sacerdotes Astasio, illum in bello non habiturum victoriam, nisi cogeret Gervasium et Protasium sacrificare diis iratis). Si enim non timeres te lædi a me, ad sacrificium idolorum non me compelleres. Ego autem te non timens contemno minas tuas, et omnia idola tua ut stercora reputans, Deum solum, qui regnat in cælis, adoro, etc. Age ergo quod cœpisti (in me excruciando), ut mihi possit occurrere cum meo fratre Gervasio hodie benignitas Salvatoris nostri. Tunc Astasius jussit eum capite cædi. »

Plura de adamante ac virtute Christi et Martyrum, quam repræsentat, dixi *Amos vii, 7*. Idem per umbram viderunt philosophi. Unde Stoicorum dogma erat, « nihil esse expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium. » Antisthenes apud Laertium, lib. VI, cap. i, asserit, « virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re

Virtus
est adama-
ntis.
Primo.

Secundo.

Tertio.

opus habere nisi robore Soeratico; virtutem esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest. » Phocion: « Unica virtus, ait, potens est, reliqua cuncta nugæ. »

Vers. 16. 16. LONGITUDO DIERUM IN DEXTERA EJUS, ET IN SINISTRA ILLIUS DIVITIA ET GLORIA. — Septuaginta, *longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ejus, etc.* Arabicus, *quia in dextera ejus longitudo ætatis, et in sinistra ejus divitiæ, honor et nobilitas; Tigurina, ad dexteram ejus vitæ est diuturnitas, etc.* quod Vatablus sic explicat, *q. d. In potestate sapientiæ est longa vita, opes et gloria.*

Est prosopopœia. Sapientia enim hic more poetico et comico describitur ut cœlestis virgo, imo regina, dextera et sinistra præmia sui studiosis et asseclis ostentans. Dextera autem in Scriptura est dignior et potior sinistra, sicut dextera manus in homine potior et fortior est sinistra, dextræque partes animalis sunt potiores sinistris. Unde motus animalium incipit a dextera, ideoque bajuli onera imponunt sinistræ: « Cum enim dextera movere, sinistra moveri apta sit; ob eam rem onera non parti moventi, sed mobili imponi debent, » ait Aristoteles, lib. *De Gressu animal.* Hinc et dextera pugnans athletæ et milites, ideoque dextera est symbolum defensionis et tutelæ, esto apud profanos an dextera, an sinistra fuerit potior, dubitent nonnulli. Fuit enim variarum ætatum et gentium varius hæc in re mos et consuetudo. Unde Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII *Pædiæ*, convivas suos, quos honoratiore loco excipere volebat, ad sinistram collocare solebat, eamque partem velut cordi viciniorem digniorem dixit. Idem probat Bellarminus, lib. I *De Rom. Pontif.* cap. xxvii, ex Eusebio, lib. I *De Vita Constantini*, ideoque S. Paulum asserit in prisca imaginibus pingi ad dexteram S. Petri, non quasi ipso digniorem, sed quasi ejus stipatorem et satellitem, ut scilicet gladio suo eum defendat: qui enim a dextris alicujus est, ejus quasi latero est et hyperaspistês. Ita Nebrissensis in *Quinquagena* cap. xxxix. Plura vide apud Bellarminum, Baronium, Lipsium, etc. Verum apud Judæos dextera potior et honoratior erat sinistra. Nam in Scriptura boni et bona ponuntur ad dexteram, mali et mala ad sinistram, ut patet in electis et reprobis, *Matth.* xv, 33. Gaudet autem Salomon usu et comparatione dextræ cum sinistra, ut patet cap. iv, vers. 27: « Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. » Et cap. xxvii, 16: « Oleum dextræ suæ vocabit. » Et *Eccli.* x, 2: « Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. » Et *Cantic.* ii, 6: « Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. » Igitur longitudinem dierum ponit in dextera sapientiæ, quia in homine nil melius est vitæ vitæque conservatione et continuatione. Vita enim est basis et fundamentum opum,

gloriæ, cæterorumque bonorum omnium. Hinc licet æternitas in rebus inanimis, ut colles et elementis, sit duntaxat essentialis æternitas; in animatis tamen, ut in Angelis et hominibus, est vitæ perpetuitas et æviternitas. Unde Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 149: « ἡ αἰδιότης, inquit, οἶον αἰζωότης, id est æternitas est quasi æviternitas, vel æternæ vitæ, id est æternæ vitæ continuatio, indeque eam proprie soli Deo, utpote qui solus ortus expers ab æterno vixerit, et in æternum victurus sit, congruere asseverat. »

Porro Antonius Nebrissensis in *Quinquagena* cap. xvi, citato hoc Salomonis loco: Quamvis, inquit, per *longitudinem dierum* intelligatur interminabilis vitæ jucunda possessio, respicit tamen ad illud, quod qui pertingebat annum vitæ centesimum, incipiebat in *dextra* manu computare, cum in *sinistra* superiores numerasset: ut de Nestore, qui apud Ovidium dixerat:

Vixi

Annos his centum, nunc tertia vivitur ætas.

Juvenalis ait:

Felix nimirum qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextera computat annos.

Et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*: « Centesimus numerus, inquit, de sinistra transfertur ad dexteram. » Modum computandi veterum per digitos dextræ et sinistræ explicat ibidem Nebrissensis. Huc facit quod scribit Plinius, lib. XXXIV, cap. vii: « Janus geminus a Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut cccxv dierum nota, per significationem anni, temporis et ævi se deum indicaret. » Janus enim est sol, cujus annum cursum totidem dies conficiant. Accedit quod in dextera sit religio. Unde Plinius, lib. XI, cap. xlv: « Inest, ait, et aliis partibus religio; sicut dextera oculis aversa appetitur, in fide porrigitur. » Per dexteram enim datam fides datur sanciturque: quocirca ea porrecta salus denotatur. Hinc cum Marius in Romanos grassaretur, quos salvos volebat, sublata exporrectaque dextera denotabat, teste Plutarcho et Appiano in ejus Vita. Dextrum etiam dicitur quod charissimum, ut *Genes.* xxxv, 18, Benjamin dicitur filius dextræ, quia patri Jacobo in deliciis. Denique fœtus masculus in dextris gigni, feminas in sinistris docet Plinius, lib. VII, cap. iv, Hippocrates, *Aphor.* V, cap. xlvi, et Gallenus, lib. XIV *De Usu partium.*

Ad litteram ergo ostentat in dextera promittitque sapientia suis discipulis longævitatem: quia Deus Judæis (quibus, utpote popularibus sibi cœvis, primo et proxime scribit hæc Salomon) per Mosen, *Levit.* xxvi et alibi, promiserat longam et felicem vitam in hoc sæculo, si sua, id est sapientia, præcepta servarent, ac deinde opes et gloriam, puta abundantiam vini, olei, frumenti, victoriam de hostibus, etc. Porro per hæc tempora

Symbola
dextera
et sinis-
tra.

lia bona promissa Judæis, promittit similia spiritalia Christianis, æque ac Judæis: qui non Judaico et carnali sensu, sed spiritali et Christiano charitatis spiritu legem implebant, quales erant Moses et Prophetæ, alique Sancti veteris Testamenti. Quocirca sapientia hic Christianis promittit vitam longam, id est æternam, in qua nostra beatitudo consistit; similiter gloriam et opes spirituales, quæ sunt virtutes, gratia et dotes gloriæ cœlestis. Sapientia ergo magis hæc dona a se promissa confert Christianis, quam Judæis. Confert enim Christianis vitam æternam, inquit Jansenius, quæ hic in spiritu incipit, et in futura perficitur vita. Confert et veras divitias veramque gloriam, quia animam replet multis gratiarum charismatibus, et filios Dei efficit, eosque reges ac sacerdotes creat, et in futura vita omnis boni abundantiam et æternam gloriam præstat. Huc facit illud Catonis: «Magister artium est honor et gloria.» Honos enim alit artes.

Symbolice, multi per longitudinem dierum accipiunt æternam beatitudinem, per opes vero et gloriam temporalium bonorum copiam et felicitatem, q. d. Sapientia confert bona tam spiritalia et æterna, quam corporalia et temporalia; sed spiritalia in dextera, id est per se et primario, temporalia vero in sinistra, id est comitanter et accessorie. Recte enim ista per dexteram, quia omnibus commoda et felicia sunt; hæc vero per sinistram, quia multis sinistra et infelicia sunt, uti fuere ipsimet Salomoni, adumbrantur. Unde R. Levi et Lyranus per dexteram et sinistram accipiunt primariam et secundariam intentionem, q. d. Sapientia et Deus sui cultoribus primario promittit et confert bona spiritalia et æterna; secundario vero quasi mantissæ loco adjicit opes et gloriam, juxta illud Christi: «Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis,» *Matth.* VI, 33. Æterna enim sunt fida et certa (dextera enim fidelitatis est symbolum, ait Rhodiginus, lib. IV *Antiq.* cap. III. Unde in pactis, quibus unus alteri fidem suam obligat, dexteram dexteræ illius commiscet); temporalia vero infida, instabilia et mendacia, quia hominem sæpe deserunt. Sic et S. Gregorius in *Psal.* V *Pœnitent.*: «Constat, ait, quia per multipliciter dierum perennis vita accipitur: per paucitatem vero cursus istius sæculi designatur; scriptum quippe est: Longitudo dierum in dextera ejus. Quid enim per dexteram, nisi perpetua vita designatur? Quia ergo Sanctorum requies nullo clauditur termino, recte in dextera Dei dierum dicitur esse longitudo.» Idem, III part. *Pastor.* cap. XXVII, citans illud *Cant.* II, *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me*: «Sinistram Dei, ait, prosperitatem videlicet vitæ præsentis, quasi sub capite posuit, quam intentione summi amoris premit: dextera vero Dei eam amplectitur, quia sub æterna ejus beatitudine tota devotione continetur. Hinc rursum per Salomonem dicitur:

Sinistra
sunt præ-
sentia
bona,
dextera
futura
in celis.

Longitudo dierum in dextera ejus, in sinistra vero illius divitiæ et gloria. Divitiæ itaque et gloria qualiter sint habenda docuit, quæ posita in sinistra memoravit.» Sic et S. Ambrosius in *Psal.* CXVIII, octon. 14, ad illud: *Anima mea in manibus tuis semper*, citato hoc loco: «Bonis, ait, manus utraque dotata est dotibus. In eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et præsentia et futura tempora comprehendunt, ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.»

Præclarius vero S. Augustinus in *Psal.* CXX: «Sponsa, ait, dicit de sponso, de Christo Ecclesia in amplexu pietatis et castitatis. Quid ait? Sinistra ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Quid autem quia sursum erat dextera, deorsum sinistra; et sic complectebatur sponsus sponsam, supponens sinistram ad consolationem, imponens dexteram ad protectionem? Sinistra, ait, ejus sub capite meo. Deus illam dat, ideo sinistra ejus, quia omnia ista temporalia Deus dat.» Et paulo post: «Ergo si est sinistra, sit sinistra, sed sub capite sit. Supra illam sit caput tuum, id est, supra illam sit fides tua, ubi habitat Christus. Noli temporalia præponere fidei tuæ, et non erit sinistra super caput tuum; sed omnia temporalia subde fidei tuæ, et fidem tuam præpone omnibus temporalibus, et erit sinistra sub capite tuo, et recte dextera ejus complectetur te. Audi hoc ipsum exponi in Proverbiis, quid est sinistra ipsa, quid est dextera, cum de sapientia diceret: Longitudo, ait, dierum et anni vitæ tuæ in dextera ejus, in sinistra autem ejus divitiæ et gloria. Longitudo illa dierum æternitas est. Hoc enim proprio modo dicit Scriptura longum, quod æternum est. Nam quidquid finem habet, breve est. Alio loco: Longitudine, ait, dierum replebo eum.» Et mox: «Sed longævum pro æternitate illa positum est. Longa vita est in dextera ejus. At vero divitiæ et gloria, id est sufficientia vitæ hujus, ea quæ bona existimantur ab hominibus, sinistra est. Nescio quis venit, et vult tibi percutere dexteram, id est tollere tibi fidem tuam. Tu accepisti alapam in dexteram, præbe sinistram, id est ut illud tollat, quod temporale est, et non ea quæ æterna babes. Audite Paulum Apostolum hoc facientem. Homines persequabantur in eo quod Christianus erat; percutitur illi dextera, ille sinistram opponebat: Civis Romanus sum, ait. Dexteram contemnebant illi, et ille de sinistra terrebatur, quia illi dexteram ejus timere non poterant: nondum enim Christo crediderant.»

Denique Alchimistæ, ex eo quod hic dicuntur esse opes in sinistra sapientiæ, colligunt sapientiam invenisse alchimiæ, id est artem ex ære aliove metallo vi lapidis philosophici faciendi aurum vel argentum, adeoque hujus artis auctorem fuisse Salomonem. Verum hæc frivola sunt et nugæ. Vide Pinedam, lib. IV *De Rebus Salom.* cap. XXI, n. 1 et seq. Melius Didymus in *Catena Græcorum*: «Per sapientiæ dexteram, inquit, per-

factorum hominum virtus et energia significatur; per sinistram, honorum hujus vitæ affluentia. Per dexteram, divinarum rerum cognitio ex qua immortalitatis vita oritur; per sinistram, humanarum rerum notitia, ex qua gloria et opum abundantia nascitur.»

Aliter R. Salomon Isaacides, *q. d.* Qui dextre in sapientia versantur, laboribusque rite funguntur, hi diurnitatem vitæ, et comitanter opes gloriamque obtinebunt. Qui vero sinistro calle gradiuntur, cum labores obeant, haud tamen ad ejusdem nomen ac dignitatem pertingent, ab eadem nihilominus divitias gloriamque reportabunt.

Virtus prolongat vitam quintupliciter. Primo. Secundo. Porro causæ cur sapientia et virtus vitam prolonget, sunt quinque. *Prima*, quia sapientia sapienter providet tam commoda quam incommoda sanitati et vitæ; incommoda cavet, commoda accersit.

Secunda, quia sapientia moderatur iræ et tristitiæ, cæterisque animi passionibus, quæ vires spiritus et vitam consumere solent, facitque hominem pacificum, lætum, hilarem, ideoque longævum: nam «animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccatur ossa.»

Tertio. *Tertia*, quia sapientia docet prudentiam et temperantiam in cibo et potu, quæ est mater sanitatis et longævitatatis. Hinc legimus in Vitis Patrum S. Paulum, S. Antonium, S. Macarium, S. Romualdum, etc. vixisse, imo superasse centesimum annum. Sic etiamnum in monasteriis videmus moniales, utpote curis vacuas, sobrias, contentas, hilares, vivere 90 vel centum annos.

Quarto. *Quarta*, quia virtus non est aliud quam honestas et rectitudo vitæ, quæ longitudinem vitæ meretur et efficit: justum enim est ut qui recte vitam exigit, eam longam et longævam sortiatur.

Quinto. *Quinta*, quia lex Dei est: «Honora patrem tuum et matrem, etc., ut longo vivas tempore,» *Deut.* v, 16; congruum enim præmium est ut ei vita servetur, qui vitæ cognoscit et honorat auctorem: Deus autem et sapientia est auctor et pater vitæ nostræ. Quare si eam honoremus, eique obediamus, ipsa vitam, quam dedit, conservabit et prolongabit.

Porro Septuaginta hoc loco subnectunt aliam sententiam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, scilicet hanc: «Ex ore ejus procedit justitia, legem autem et misericordiam in lingua portat.» In quæ verba Olympiodorus in *Catena Græc.*: «Ante, ait, annorum vitæ, dexteræ itidem et sinistræ sapientiæ meminerat Sapiens; hic vero ejusdem linguæ et oris mentionem facit, adeoque totius corporis effigiem, totamque illius compagem et symetriadem describit, et per quamdam prosopopœiam ob oculos nobis ponit.»

Sensus ergo est, *q. d.* Sapientia ore promittit, docet et jubet ea quæ justa et sancta sunt, nimirum quæ legi Dei æternæ, ac misericordiæ et pietati sunt conformia. Ita S. Augustinus, lib. *Contra ad-*

vers. Legis et Prophet. cap. xi: «Qui (Deus), ait, nos æquo animo injurias sustinere et donare præcepit, etc. Et hoc ideo, quia de sapientia Dei dictum est, quod legem et misericordiam in lingua portat. Nec per misericordiam debita debitoribus nostris scienter dimitteremus, nisi per legem ipsa debita discernemus.»

Secundo, idem S. Augustinus; lib. *De Gratia et Libero Arbitrio*, cap. xviii, tom. VII: «Cum dicitur, inquit: Diligamus invicem, lex est; cum dicitur: Quia dilectio ex Deo est, gratia est. Sapientia quippe Dei legem et misericordiam in lingua portat. Unde scriptum est in Ps. LXXXIII: Etenim benedictionem dabit, qui legem dedit,» *q. d.* Sapientia ore edicit sancitque legem, sed eodem ore promittit misericordiam, id est gratiam, qua legem impleas, juxta illud S. Leonis: «Juste instat præcepto, qui prævenit auxilio.»

Tertio, noster Salazar exponit, *q. d.* Sapientia præcepti durtiem mitigat dulcedine præmii. Nam eodem ore quo fert præceptum, affert et misericordiam, id est, præmium liberale et munificum, quod gravitatem præcepti edulcoret.

Denique S. Gregorius Nyssenus notat per prosopopœiam induci hic sapientiam quasi sponsam regiam, quæ ab omni ornatu se ipsam lectori commendat; dicit enim: «In sinistra ejus divitiæ et gloria. Deinde oris quoque ejus dicit redolentiam, spirantem bonum odorem justitiæ, dicens: Ex ore egreditur justitia. In ejus autem labris pro rubore naturali legem florere dicit et misericordiam. Et ut hujus sponsæ inveniat omni ex parte perfecta pulchritudo, laudatur quoque ejus incessus. Dicit enim: In viis justitiæ ambulat. Ejus quoque pulchritudinis laudibus nec deest quidem magnitudo, cum ejus incrementum excurrerit tanquam planta aliqua bene germinans. Ut autem intelligas cui plantæ assimiletur ejus altitudo: Ipsa, ait, est lignum vitæ, quod est quidem nutrimentum iis qui eam apprehendunt; iis autem qui inmittuntur, columna firma ac stabilis, et quæ non potest labefieri. Per utrumque autem intelligo Dominum: ipse enim est vita et fulcrum ac firmamentum. Ita autem habet dictionis contextus. Lignum est vitæ omnibus qui apprehendunt eam. Comprehenditur autem cum cæteris ejus quoque laudibus potentia, ut per omnia bona impleatur laus pulchritudinis sapientiæ. Deus enim, ait: Sapientia fundavit terram.» Et paulo inferius: «Post hæc autem incipit tanquam paranympus deducere juvenem ad ejusmodi cohabitationem, ad divinum thalamum jam jubens intueri. Dicit enim: Ne dimittas eam, et retinebit te; dilige eam, et custodiet te; circumvalla eam, et te in altum evehet; honora eam, ut te amplectatur, ut det tuo capiti coronam gratiarum: corona autem deliciarum te proteget. Cum his nuptialibus coronis eam jam tanquam sponsam ornasset, jubet ab ea nunquam separari, dicens: Quando ambulas, duc eam;

Sapientia quasi personæ dotes et membra.

et sit tecum, cum dormies; te custodiat, ut tecum expectato colloquatur. »

Vers. 17. 17. *VIA EJUS VIA PULCHRÆ, ET OMNES SEMITÆ ILLIUS PACIFICÆ*, — *q. d.* Viæ per quas sapientia incedit et præcedit, quasque nobis calcandas et sequendas proponit, sunt elegantes, pacemque et prosperitatem rerum omnium afferunt, juxta illud *Cant. vii, 1*: « Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! » Pro *pulchri* hebraice est *נוֹאם* *noam*, id est pulchritudo, decor, venustas, elegantia, *q. d.* Viæ sapientiæ et virtutis sunt viæ pulchritudinis, decoris et elegantiae. Virtus enim est vera Noemi, vera scilicet pulchritudo, verus decor, vera venustas animæ et actionum, totiusque hominis. Unde S. Augustinus in bivio virtutis et vitii constitutus, cum hinc blanditiæ libidinis eum ad se pellicerent, inde decor castitatis, eo victus libidines omnes discussit: « Aperiebatur enim, ait, ea parte qua intenderam faciem, et quo transire trepidabam, casta dignitas continentiae, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens ut venirem neque dubitarem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum piæ manus, plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri et puellæ, ibi juvenus multa, et omnis ætas, et graves viduæ, et virgines anus: et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum gaudiorum de marito te, Domine. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris quod isti et istæ? An vero isti et istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, et non stas? Projice te in eum, noli metuere, non se subtrahet ut cadas. Projice te, securus excipiet te, et salvabit te. » Ita S. Augustinus, lib. VIII *Confess.* cap. xi.

Porro Hebræa ad verbum sic habent, et omnes viæ ejus viæ pulchritudinis, et omnes semitæ ejus pax, id est plenæ pace, adeo ut ipsa pax vocari possint; Septuaginta, viæ ejus viæ bonæ, et omnes semitæ ejus in pace; Syrus et Chaldæus, viæ ejus viæ suavitatis, et omnia itinera ejus pacifica; Vatablus, viæ ejus sunt viæ amænæ; Pagninus, delectabiles; Aben-Ezra, quæ voluptate ambulantes in eis perfundunt, et omnes semitæ ejus pacatæ; Arabicus vero, de ore ejus procedit justitia, et super linguam suam portat legem et misericordiam, viæ ejus viæ bonitatis, et cursus ejus in pace.

Pro viæ, Septuaginta vertunt *ἄξες*, quod primo significat axes curruum; secundo, tabulas in quibus leges cum suis pœnis et præmiis descriptæ sunt; tertio, tabulas in quibus militum nomina exarata sunt; quarto, vias et semitas. Quæ omnia recte adaptari possunt sapientiæ. Verum hoc loco *ἄξες* non nisi vias et semitas significare patet ex Hebræo *נתיבות* *netivot*, quod omnes ad unum vertunt vias, vel semitas. Sensus ergo est, sapientiæ sive virtutis vias, id est modos et rationes agendi, esse pulchras et elegantes, itaque decore

compositas, ut omnes in sui speciem et amorem rapiant (cum ex adverso vitiorum praxes sint turpes, infames, exosæ, execrabiles), ac simul adducere pacem, id est serenitatem et lætitiæ conscientiæ: hæc enim consistit in victoria passionum, quam parit virtus. Item adducere pacem cum Deo, quin et cum hominibus, quantum est ex parte virtutis. Hæc enim cuique jus suum tribuit, imo et charitatem exhibet, quæ mater est pacis. Denique adducere pacem, id est omnem prosperitatem omneque bonum. Verum sicut inter dissidentes sæpe lite vel bello pax paranda est: ita et virtus, quia e diametro a concupiscentia dissidet, jugi cum ea colluctatione et bello victoriam et pacem sibi paret oportet; quo facto dicit cum Psalte, *Psalm. iv*: « In pace in idipsum dormiam et requiescam. » In Deo enim et Christo, qui est pax nostra, securæ lætaque dormit et conquiescit. Unde Beda, qui hæc omnia accepit de Sapientia incarnata, puta de Christo: « Viæ, ait, id est actiones Christi et doctrinæ, quæ in Evangeliiis continentur, pulchræ sunt, quia divinæ, ac puri hominis modum longe transgressæ, et omnia ejus jussa ad pacem ducunt æternam: omnia quæ in carne gessit, ad reconciliandum Deo mortales, ad pacificandum cum Angelis genus humanum, ad demonstranda suis servandæ ad invicem pacis et dilectionis exempla pertinent. » Addit auctor *Catenæ Græcorum*, vias Christi pacificas esse, « quia ipse nobis inhibuit ne percussi repercuteremus, aut injuria appetiti resisteremus, aut injuste criminati recriminaremur, aut habiti ludibrio vicissim haberemus. » Ad hanc Salomonis gnomen pertinet illa S. Laurentii Justiniani: « Vitanda sunt quæ multis obstaculis impediuntur, quia opera Spiritus Sancti facilia sunt et æquabilia, diaboli vero aspera et plena sentibus. » Ita habet Vita ejus, cap. ix.

18. *LIGNUM VITÆ EST HIS QUI APPREHENDERINT EAM*: Vers. 18. ET QUI TENERIT EAM, BEATUS. — Septuaginta, *lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam*; S. Augustinus in Ps. *xxxii*, omnibus possidentibus eam; S. Hieronymus in *Isaia lxxv*, omnibus qui accedunt ad eam; idem in *Ezech. xlvi*, omnibus credentibus in eam. Posset quoque proprie verti, omnibus roborantibus eam, id est, omnibus qui fortiter et robuste eam amplectuntur eamque tuentur, propagant et propugnant. Arabicus, ipsa est lignum vitæ, custodiens omnes qui ea protegentur, et qui nituntur ei, tanquam illi qui nituntur Domino. Est catachresis, *q. d.* Sapientia affert sui studiosis immortalem et suavissimam vitam, uti faciebat fructus ligni vitæ in paradiso, imo præ illo multo magis. Unde noster Pineda in *Eccle. cap. ii, vers. 5*, num. 9, sic exponit, *q. d.* Non ideo erat beatus Adamus, quia edere poterat de ligno vitæ, cujus fructus nullo manuum illius labore constabat: sed ideo beatus homo, qui labore et nisu manuum ita apprehenderit sanctitatem et hones-

tum virtutis laborem, ut videatur sanctitas in illius manibus atque laboribus radices figere, ex quibus pullulet velut arbor vitæ, cujus fructus est beatitudo.

Eleganti metaphora comparat sapientiam ligno vitæ, q. d. Qui ita firmiter sapientiam, id est virtutem, tenet, ut in manibus illius quasi radices egisse videatur, nihiloque facilius ex illis evelli possit quam antiqua arbor ex terra, in qua altissimas radices egit: fiet sane in illius manibus lignum vitæ, id est arbor, quæ vitalem fructum ferat, illi, qui in paradiso proveniebat, similem, itaque fructum manuum suarum comedet. Nam sicut paradiso tropologice significabat animam sanctam, perpetua lætitia virtutumque flore et fructu vernantem: sic arbor vitæ representabat sapientiam, sive virtutem in genere; quatuor vero flumina, quæ juxta eam e medio paradisi scaturiebant, representabant quatuor virtutes cardinales, nimirum Ganges prudentiam, Nilus temperantiam, Tigris fortitudinem, Euphrates justitiam. Ita S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*, cap. 1, S. Augustinus, XIII *De Civit.* XXI, Origenes in *Genes.* II, Philo, lib. *De Allegoriis*. Vide dicta *Genes.* II, 8 et 9.

Sapientia ergo dicitur lignum vitæ, vel ut ex Hebræo veritas, *vitærum*: Primo, quia vitam tam naturalem animæ, quam supernaturalem gratiæ procurat, conservat, prolongat.

Secundo, quia sicut lignum vitæ vigorem vitæ, puta humidum radicale et calorem naturalem per defectum senectutis labascentem restaurabat, et pristinæ integritati restituebat: sic pariter sapientia sive virtus vires animæ et gratiæ, vitio concupiscentiæ arrosas et senescentes, pristino vigori restituit, imo roborat et adauget. Ita Cajetanus juxta illud *Isaiæ* LXV, 22: «Secundum dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt.» Respicit enim ad id quod dixit vers. 16: «Longitudo dierum in dextera ejus.» Unde S. Hieronymus citans hunc locum *Isaiæ* LXV: «Justus, ait, ut palma florebit quotidie triumphans de adversariis, et insigne victoriæ præferens.»

Tertio, sicut fructus ligni vitæ erat suavissimus eratque quasi nectar et ambrosia hominis innocentis et sancti, jam inchoantis felicitatem: sic pariter est et sapientia ac virtus, juxta illud *Psal.* XXXV: «Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos.» Ita Jansenius.

Quarto, sicut lignum vitæ præservabat hominem a morte, faciebatque ut homo vivus ab hac vita transferretur ad cælestem et beatam: sic et sapientia transfert hominem a vita gratiæ ad vitam gloriæ, inquit Lyranus.

Quinto, et maxime, lignum vitæ in paradiso representabat visionem Dei, qua in cælo fruuntur Sancti, ideoque immortales et beati redduntur per omnem æternitatem: hanc enim assequuntur merito sapientiæ et virtutis; ita S. Hierony-

mus in *Ezech.* XLVII, S. Augustinus in *Psal.* XXXII, et alii. Idque ita esse patet ex *Apoc.* II, 7: «Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.» Et cap. XXII, vers. 1: «Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni, et ex utraque parte fluminis lignum vitæ.» Vide quæ utrobique annotavi. Significat ergo Salomon usum et esum ligni vitæ, Adæ peccato perditum, per sapientiam restitui, ac consequenter restitui et immortalitatem, quam hoc lignum afferebat. Ita S. Hieronymus in *Isaiæ* LXV. Huc facit vulgatum illud, ait Aben-Ezra: «A sapientia viro, qui est parvus quidam mundus, vitam afferri.»

Allegorice S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. LXV, Allegorice per «lignum vitæ» accipit Christum, qui in medio paradisi, id est Ecclesiæ, quasi arbor vitalis, vitam omnibus in se credentibus largiens, erigitur. Sic et S. Gregorius, lib. XII *Moral.* IV, S. Augustinus, lib. I *Contra advers. Legis et Prophet.* cap. XV, et Beda, quem audi: Sicut lignum vitæ vivificabat Adamum, «ita per sapientiam Dei, id est Christum, ait, vivificatur Ecclesia: cujus et nunc Sacramentis ac sanguine pignus vitæ accipit, et in futuro præsentis beatificatur aspectu.» Lignum vitæ ergo inter alia representabat Eucharistiam, quæ vitam gratiæ conservat, et cujus vi resurgemus ad vitam immortalem, uti docet Christus, *Joan.* VI, 53. Sic et Dionysius: «Christus, ait, vocatur lignum vitæ, quia multiplici alimonia reficit ac sustentat fideles, quousque de vita gratiæ ad vitam gloriæ eleventur, videlicet pane lacrymarum, vigore operationum bonarum, donis gratiæ, virtutum consolatione, et spe futurorum, imo seipso, sui que corporis ac sanguinis Sacramento.»

Porro Polychronius in *Catena Græcorum* per «lignum vitæ» accipit crucem, in qua Christus quasi fructus in arbore pependit, ut nos sua redemptione, sanguine et gratia cibaret et pasceret, ac immortalitati restitueret. «Per lignum vitæ, ait, crucem denotat: qui enim Christo sincere solideque adhæret, illi e ligno illo dimanat incorrupta vita. Qui vero basi illius sese adjungunt, iis fundamentum, cui inconcusse insistant, positum est prævalidum. Sunt enim perinde fere comparati atque illi qui pedem in tuto fixerunt. Sapientia omnibus est lignum vitæ, qui suaviter illam sectantur; piis porro firmum est munimentum, qui secure illi innituntur. Nam et in Deo requiescit, et super dilectum suum amore languida suaviter incumbit.»

ET QUI TENEBIT EAM, BEATUS, — qui scilicet constanter eam tenuerit, anxia cura etiam minima ejus monita perpendens, ait R. Levi, et observans, quique in ea firmiter perseveraverit usque ad finem vitæ, hic utique beatus est, quia mox a morte æterna beatitudine donabitur. Hebraice est תומכה *tomchea*, id est *sustinentes eam*; תמך *tamach*

enim est desuper sustinere, ne quid cadat aut pereat : virtus enim, quia in alto et arduo sita est, sursum est sustinenda assiduo labore et nisu, ne ex fragilitate et concupiscentia deorsum ad voluptates sensiles et carnales decidat et defluat. Unde Chaldaeus vertit, *qui negotiantur vel occupantur in ea*; S. Augustinus, *possidentibus eam*; S. Hieronymus, *qui reclinantur super eam*, non quasi super mollem et delicatum lectum, sed quasi super fortem columnam et infrangibile fulcrum (hoc enim significat Hebraeum *תמך tamach* : et tale erat lignum vitæ); et alibi, *credentibus in eam*; Pagninus, *qui fulciunt eam*, ita ut vicissim ab ea fulciantur et sustententur; Septuaginta, *qui incumbunt in eam sicut in Domino segura, q. d. Sapientia iis, qui sibi innituntur et incumbunt, est ἀσφαλῆς*, id est tuta, fida, segura, perinde ac si ipsi Domino incumbere et inniterentur, uti revera ipsi incumbunt et innituntur. Sapientia enim Deum adducit, imo Dei individua comes est socia et filia : Hebraice enim *מֵשֶׁשׁר meussar* tam significat securum, quam beatum; radix enim *אִשָּׁר isscher* in *piel* significat tam recta incedere, recta firmare gressus, hoc est secure incedere, quam beare et beatum facere. Unde S. Hilarius in *Psal. I*, omisso *τῆσδε* *secura*; sicclare legit, *lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam, et qui incumbunt in eam sicut in Domino*. S. Hieronymus vero, in *Isaia LXV*, legit, *et qui innituntur super illam, quasi super Dominum firmatas*: supple, erit, vel accedet eis. Et S. Augustinus in *Psal. XXXII*, ex hoc loco docet Deum nobis esse securam possessionem : « Dicat, ait, anima omnino segura, dicat : Deus meus es tu, qui dicit animæ nostræ : Salus tua ego sum. Dicat segura, dicat : Non faciet injuriam, cum hoc dixerit; imo faciet, si non dixerit. Arbores volebas habere, quibus beatus esses. Audi Scripturam dicentem de sapientia : Lignum vitæ est omnibus possidentibus eam; ecce possessionem nostram dixit esse sapientiam; sed ne putes ipsam sapientiam, quia possessionem tuam dixit Scriptura, aliquid esse quod sit te inferius, sequitur et adjungit : et incumbentibus in eam velut in domo tuta. Ecce Dominus tuus est tibi quasi baculus; securus homo incumbit, quia ille non succumbit. Dic ergo securus : Possessio tua est; possidentibus eam Scriptura dixit : Implevit fiduciam, removit dubitationem. Dic securus, ama securus, spera securus. Tua etiam illa verba sint in psalmo : Dominus pars hæreditatis meæ. Ergo unde beati erimus? Deum possidendo. »

Insuper Auctor *Catænæ Græc.* sic legit, *lignum vitæ est omnibus qui adhærent illi, quique firmiter illi tanquam ipsimet Domino innituntur*; quod explicans Didymus : « Si Dei sapientia, ait, est lignum vitæ, non injuria Adamus ab illo abstinere jussus est. Siquidem in malevolam animam non intrabit sapientia. Quia vero arbor vitæ oritur ex justitiæ fructibus, non inveniens cui rei comparet illum qui ad lignum illud vitæ anhelat, orationem in

seipsam transferens, ait : Ita constitutus est qui in me fedit, ac si in Dominum ipsum spem suam rejiceret. » Denique Salomonem de more imitatus Siracides, cap. xv, vers. 3 : « Cibabit, ait, illum (sapientia discipulum) pane sapientiæ et intellectus (quasi ligno vitæ), et aqua sapientiæ salutaris potabit illum; et firmabitur in illo, et non flectetur : et continebit illum, et non confundetur. » Quæ verba ibidem exposui.

19. DOMINUS SAPIENTIA FUNDAVIT (Syrus, *posuit* Vers. 19. *fundamenta*) TERRAM, STABILIVIT (Syrus *ordinavit*) COELOS PRUDENTIA. — Terra enim in medio mundi sine ullo fulcro pendula hæret, et firma immobilisque consistit, nulli innixa nisi Deo Deique sapientiæ, quæ eam ita fundavit, et fundatam continet, uti dixi *Gen. I, 1*. Similiter cælos, eorumque molem, numerum, ordines, motus, lucem, stellas, etc., in inani hoc et vacuo antea spatio ita stabilivit, ut perpetim eodem tenore subsistant; ipse ergo quasi Atlas eos sustinet et firmat. Septuaginta pro *stabilivit* vertunt *ἠρτίμασεν*, id est, « subito expedit, vel citra laborem produxit; inquit Auctor *Catænæ Græcorum*. Hebraeum enim *כונן conen*, id est præparare, idem est quod creare, facere, firmare, stabilire. Hoc est quod ait Psaltes : « Etenim firmavit (Hebraice *con*, vel *conen*) orbem terræ, qui non commovebitur, » *Psal. XCII, 1*. Fundavit enim terram quasi mundi centrum, basin et fulcrum, idque miratur Job cap. XXXVIII, vers. 4 : « Ubi eras, ait, quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras ejus? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? » Hæc dicit ut ostendat quanta sit sapientiæ celsitudo, utpote qua Deus usus sit et utatur in summis operibus, puta in creatione et gubernatione totius universi.

Per sapientiam accipe tum essentialem, quæ communis est toti S. Trinitati, tum notionalem sive personalem, quæ est Verbum sive Filius Dei. Unde Didymus in *Catænâ Græcor.* : « Et hæc quoque, ait, in Dei Patris Filium apte conveniunt, ut qui vera illa et sempiterna scientia et sapientia sit, per quem omnia facta sunt. Fundavit terram. Quin cujusque fidelis anima terra quoque appellari potest, ut quæ centesimum fructum proferre nata est. Hæc enim ea est, quæ de divinæ sapientiæ pinguedine sapiens efficitur, Deo Patre ipsam in ea fundante et constituente. » Quod ergo R. Salomon et neoterici Rabbini per sapientiam accipiunt legem Mosi, asseruntque per eam condita esse universa, insulsum est et fabulosum.

20. SAPIENTIA ILLIUS ERUPERUNT ABYSSI, ET NUBES Vers. 20. *RORE* CONCRESCUNT. — Hebr. *manant*, vel *stillant rorem*, id est pluviam; vel *ex rore stillant*, supple pluviam : nubes enim concrescunt, et densantur, dum resolvuntur in rorem et pluviam idque fit sapientia Dei, ut scilicet per pluviam nutriantur plantæ, germina et animalia. Hebræa sic habent ad verbum, *scientia* (Septuaginta, *in sensu*) *ejus abyssi scissæ vel ruptæ sunt* (Vatablus, *dehiscunt*),

Abyssus
triplex.

et æthera rorem distillant. Ita et Syrus. Per *abyssum*, primo, accipi potest abyssus, id est immensa illa vorago aquarum creata initio mundi, ex qua cætera deinde formata sunt, *Genes. I, 2*. Secundo, *abyssi* sunt fontes et fluvii, qui sub terra et e terra Dei sapientia variis in locis scaturiunt, inquit Vatablus, Lyranus, Jansenius et alii. Tertio, proprie ruptæ sunt abyssi et cataractæ cæli in diluvio, cum depluerunt in terram aquam, quæ totam terram obruit tempore Noe, *Genes. VII, 11*. Ita Beda et Cajetanus. Secunda expositio maxime videtur genuina: comparat enim abyssos, id est fontes, cum nubibus et rore quasi res stabiles et perennantes; fontes autem et fluvii dicuntur findi vel dividi et dissecari, tum quia terram aridam dissecando quasi dividunt, tum quia diversis et velut dissectis locis erumpunt.

Quæres, quomodo hæc nectantur præcedentibus? quid enim facit sapientia physica, quæ creavit terram et cælos, ad ethicam de qua hoc cap. et toto libro agitur? Respondeo: Variæ sunt causæ, ob quas hanc illi subjungit Salomon: *Primo*, quod ipse hoc capite, uti et cap. VIII, et eum secutus Siracides *Ecclesi. cap. XXIV, et cap. XLII et XLIII*, laudet sapientiam generice sive in communi, prout complectitur tam creatam quam increatam, tam physicam quam ethicam.

Secundo, quod in Deo utraque sit unum quid; quin et una ita connexa sit cum altera, ut una vicissim exigat alteram, et sit quasi origo alterius. Quia enim Deus sapientissimam habet providentiam et omnipotentiam physicam, qua creavit cælos et terram, et omnia quæ in eis sunt; hinc pariter habet sapientissimam providentiam et omnipotentiam ethicam, qua creaturas racionales, quæ in cælo et terra sunt, quasi ejus partes et membra, puta Angelos et homines, ethice gubernet, doceatque recte et sancte vivere, proponens ad hoc magna id facientibus præmia, et non facientibus supplicia. Vice versa Deus ac Dei sapientia et sanctitas, qua gubernat rationalia, quamque communicat et aspirat hominibus et Angelis, poscit omnipotentiam ad creandam terram, in qua degant homines quasi in loco certaminis et luctæ, ac cælos quasi locum Angelorum, et quasi præmium recti certaminis hominum sanctorum, ut scilicet eos cælo donet et beet.

Tertio, quia Deus in creatione universi non tantum ostendit sapientiam physicam, sed et ethicam. Deus enim, ut ait Psaltes, « sanctus est in omnibus operibus suis. » Nimirum inter alia Deus in creatione cæli, terræ, etc., ostendit suam bonitatem, qua se suaque bona dignatus est communicare creaturis, præsertim homini et angelo, propter quos et ad quorum usum creavit omnia. Quocirca S. Hieronymus in *Ezech. I*: « Unaquæque res, inquit, fulgurat Dei cognitionem, » et consequenter Dei reverentiam, cultum et amorem. Mundus enim, ejusque creatio, conservatio et gubernatio est opus divinitatis Deoque proprium:

quare in eo clare resplendet divinitas et consequenter Dei majestas, sapientia, sanctitas, etc.; hæc enim omnia in se includit divinitas. Quocirca « stabilivit cælos prudentia, » quia magna Dei prudentia fuit tales, tot tantosque cælos creare hominibusque et Angelis spectandos objicere, ut ex eorum specie Dei majestatem, sapientiam et sanctitatem agnoscerent, colerent, amarent, qua in re vera eorum sapientia, virtus et sanctitas consistit.

Quarto et proprie, hæc pertinent ad longitudinem dierum, opes, pacem, firmitatem, gloriam, etc., quæ paulo ante dixit sui studiosis afferre sapientiam. Estque argumentum a majori ad minus, *q. d.* Ne mireris quod dixerim sapientiam hæc omnia præstare; ipsa enim multo majora præstitit et præstat, dum creavit et etiamnum creat, id est conservat, cælos, terram et omnia quæ in eis sunt; si enim hæc potest, quæ longe majora sunt, utique et illa quæ minora sunt poterit. Addit noster Salazar hæc dici, ut doceat sapientiam non esse inertem et otiosam, sed operatricem et negotiosam, ideoque homines debere laborare assidue in exercitio sapientiæ et virtutum, sicut Deus et Dei sapientia assidue operatur, dum conservat, movet, gubernat cælos et terram, ac omnia quæ in eis sunt.

Mystice Dionysius: Cæli, inquit, repræsentant Ecclesiam triumphantem, terra militantem, nubes Prophetas et Apostolos, ros eorum doctrinam et gratiam, qua irrigarunt et fecundarunt hominum mentes, ut sapientiam et virtutem eos docerent. Sic fere et Beda. Hinc sicut terra pendet a cælo, sic Ecclesia militans pendet a triumphante, utpote a qua nubes et rorem, id est viros Apostolicos, doctrinam et gratiam recipit.

Rursum auctor *Catene Græcorum*: Nubes, inquit, significant inexhaustam judiciorum Dei profunditatem.

21. FILII MI, NE EFFLUANT HÆC AB OCULIS TUIS: Ver. 21. CUSTODI LEGEM ATQUE CONSILIUM. — *Oculos* non tam corporis quam mentis intellige, *q. d.* Cave ne hæc mea præcepta et monita a mente et memoria tua, per occursionem aliarum rerum et specierum, tibi excidant; sed aliis omnibus omissis, et eorum quasi oblitus, his solis intende, hæc unica jugiter menti et memoriæ tuæ obversentur, ut ea opere expleas, itaque sapienter et sancte vivas, ut felicitatem æternam consequaris. Alludit ad pueros scholares, qui ob humidius cerebrum et ob mobilitatem ætatis, ut facile quid discunt, ita facile aliis speciebus occurrentibus effluere sinunt et obliviscuntur, cum senes qui siccus habent cerebrum, quod semel didicerunt hoc constanter retineant; quocirca magistri pueros identidem moneant, ut quæ audiunt in mente conservent. Apposite S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 19*: « Quod, ait, in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapillus centrum effecerit, alius su-

per alium circulus excietur, continenterque in superficiem agitata extremum semper dissolvat: id mihi plane hic quoque accidit; aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, dum id quod prius arripui, ei quod postea in animum influit, loco cedit et effluit.»

Septuaginta vertunt, *filii*, ne παραρροή, id est *effluas* vel *diffluas*; quo alludens S. Paulus, *Hebr.* cap. II, 1: «Propterea, inquit, abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte παραρροήμεν, id est *pereffluamus*, vel *supereffluamus*.» Ubi fuse hunc locum exposui: quare hic ea non repetam (1).

CUSTODI LEGEM ATQUE CONSILIUM. — Hebraice, *custodi essentiam meam et cogitationem*. Lex vocatur *essentia*, vel *subsistentia*, tum quia est æterna semperque subsistit; tum quia sui observatores facit æternos, immortales et beatos; tum denique quia legis et virtutis bonum solidum et stabile est, reliqua omnia caduca et evanida, nisi legi et virtuti serviant. Vide dicta cap. II, vers. 7. Unde Septuaginta vertunt, *custodi meum consilium et sententiam*; Tigurina, *observa essentiam et prospicientiam*, id est, ut Vatablus, *sanam doctrinam et prudentiam*. Huc facit illud Isocratis apud Maximum, serm. 17 *De Eruditione*: «Diligentius verborum, quæ a sapientibus audire licuit, quam pecuniarum deposita servanda sunt.»

Vers. 22. 22. ET ERIT VITA ANIMÆ TUÆ, ET GRATIA FAUCIBUS TUIS. — *Vita*, scilicet gratiæ et gloriæ. Unde ex Hebræo veritas *vitæ* in plurali; nam חַיִּים *chaim* in hac significatione Hebræis duntaxat est plurale, ideoque tam vitam quam vitas significat; nimirum sapientia est lignum vitæ, sive arbor vitalis, uti dixi vers. 18. Septuaginta, ut *vivat anima tua, et gratia sit circa collum tuum*; Syrus, *sit collo tuo charitas seu pietas*; Pagninus, *et erunt (mea præcepta) vita animæ tuæ, et gratia gutturi tuo, q. d.* Si mea hæc præcepta observes, consequeris vitam gratiæ in hoc sæculo, et gloriæ in futuro, juxta illud *Baruch* IV, 1: «Hic liber mandatorum Dei, et lex quæ est in æternum; omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.» Insuper hæc mea præcepta erunt «*gratia faucibus tuis*,» id est gratiam Dei et hominum tibi conciliabunt, teque ornabunt, sicut torques aureus solet fauces et collum ornare, juxta illud cap. I, vers. 9: «Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo;» quod hic repetunt Septuaginta. Vide ibi dicta. *Secundo*, Beda, *q. d.* Hæc præcepta dabunt tibi gustum et saporem divinorum (gustus enim est in faucibus) ut dicas cum

(1) Vocem hebræam אֲרִיזָה *arizah* deducentes, Alexandrini verterunt *ne diffluas*; Vulgatus, *ne effluant hæc*, metaphora petita a vase, aquam, quam continet, emittente, cui animus hominis et a Græcis et a Romanis comparatur. Hodiernis verbum אֲרִיזָה significata hand differre videtur a אֲרִיזָה *arizah*, *detorsit*, et genuinus sensus sit, *ne deflectant*, etc.

Psalte: «Quam dulcia faucibus meis eloquia tua!» et: «Gustate et videte quoniam suavis est Dominus.» Tertio, Basilius in *Catena Græcorum*, et Dionysius, *q. d.* Temperantiæ virtus donabitur gustui tuo ad comedendum moderate; hanc enim docet et confert sapientia, sive prudentia. Quarto, Lyranus, Cajetanus et Hugo, *q. d.* Dabitur tibi gratia sermocinandi, docendi, prædicandi, persuadendi, ut scilicet ex faucibus, id est ex imo pectoris sensu, ardentia et efficacia verba depromas, quibus sapientiam et virtutem, qua plenus es, in alios effundas. Noster Salazar censet Salomonem alludere ad sapphirum, in quo legem Mosi datam a Deo inscriptam fuisse tradunt Hebræi, teste Lyrano et Abulensi, *Exodi* cap. XXIV, 12; ac Suidas in verbo *Moyses*, S. Epiphanius, lib. *De 12 gemmis*, et Anastasius Nicænus, *Quest.* XXXVIII in S. Scripturam. Sapphirus enim pueris e collo pendere solebat, tum ornatus causa, tum ad amolendum fascinum, inquit Plinius, lib. XXXVII, cap. IX, *q. d.* Lex olim in sapphiro inscripta magis ornabit collum tuum gratiamque Dei et hominum tibi conciliabit, ac amolietur omne fascinum carnis et mundi, quam tuus ille gemmeus sapphirus, quod de more collum redimire soles. Adde sapphirum, ob suum splendorem, præsentia et majestatis Dei esse symbolum. Vide quæ de sapphiro notavi, *Exodi* cap. XXXIV, vers. 10, et *Apocal.* XXI, 19, ubi inter alia dixi olim Pontifices quasi antistites sapientiæ, e collo gestasse sapphirum, cui inscripta erat veritas.

Vers. 23. 23. TUNC AMBULABIS FIDUCIALITER IN VIA, ET PES TUUS NON IMPINGET. — Pagninus, *non percutiet*; Septuaginta, *ut ambules fidens in pace omnes vias tuas, et pes tuus non impingat*, juxta illud cap. XV, vers. 19: «Via justorum absque offendiculo;» Chaldæus, *tunc ambulabis in spe (Syrus, cum spe) in viis tuis, et pes tuus non offendet, q. d.* Via sapientiæ et virtutis plana est, carens scandalis et offendiculis: quare si per eam incedas, securus incedes sine timore anxio, quia nusquam impinges, offendes, vel corrues, in nullam culpam vel pœnam incurres: si quæ tribulatio accidat, prudenter eam declinabis vel fortiter transcendes et superabis. «Ratiocinantis enim naturæ offensio, vel est immunda cogitatio, aut mendax falsave opinio,» ait Basilius. Rursum «*ambulabis*,» id est proficies in via Dei et virtutis, et proficiendo confides in Domino, conscientiam quoque bonam habendo eris vir bonæ spei, ait Dionysius. Nam et Philosophus asserit quod hi, qui in divinis bene se habent, melioris sunt spei. «Et pes tuus non impinget,» id est affectus tuus seu operatio, qua tendis ad finem tuum, non cespitabit recedendo a via virtutum ac medio rationis. Prudentia enim diriget te, ut cum Psalte, *Psal.* XXV, dicas: «Pes meus stetit in directo;» et cum Job cap. XXXIII: «Vestigia ejus secutus est pes meus.» Alludit ad illud *Levit.* XXVI, 3: «Si in præceptis meis ambulaveritis, etc., absque pavore habitabitis in terra

vestra. Dabo pacem in finibus vestris; dormietis, et non erit qui exterreat.» Denique Beda pulchre et pie explicat: «Fiducialiter, ait, in via nostra incedimus, cum Dei gratia confisi, profectum in bona nostra conversatione suscipimus. Si ergo ejus imperiis humiliter subdimur, et gustum superni amoris suaviter faucibus mentis attingemus, et operationis bonæ augmentum semper obtinebimus; sed et in tentationibus, ne deficiamus, ipso juvante defendemur.»

Vers. 24. 24. SI DORMIERIS, NON TIMEBIS: QUIESCES, ET SUAVIS ERIT SOMNUS TUUS. — *q. d.* Sicut in ambulatione et motu promisi te fore securum, sic pariter te fore securum in quiete et somno promitto; tam ergo in motu quam in quiete, tam in vigilia quam in somno, tam per diem quam per noctem, semper et ubique securus eris, intrepidus, lætus et alacer vives. Unde Septuaginta, *si enim sederis, sine timore eris; si vero dormieris, suaviter dormies; Vatablus, cum quiesces, non pavebis; cum recubes, jucundus erit somnus tuus, tum quia suavis est somnus post laborem, tum quia virtus læta lætum parit somnum.* Sicut enim tristitia occurrens vigilantissimo animo inordinato per diem, naturali quasi phantasiæ mentisque resonantia recurrit in somnis, facitque somnum tristem et molestum: sic vicissim lætitia quam ordinato animo parit operatio virtutis exercitæ per diem, naturali sympathia recurret phantasiæ per noctem, facietque somnum suavem et jucundum. Alludit ad Deuter. cap. XXVIII, vers. 66: «Dabit tibi Dominus cor pavidum, etc., et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitæ tuæ;» et ad Psal. XC: «Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano. Cadent a latere tuo mille,» etc.

Anagogice, «suaviter dormies,» id est suaviter morieris; «suavis erit somnus tuus,» id est suavis erit mors tua, ut ait Poeta:

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

Imo mortis frater, ait Homerus; adeoque mors inchoata et dimidiata. Unde Hebræus ערבה *areba*, id est *suavis erit*, nonnulli vertunt, *oppignoratus erit somnus tuus, q. d.* Somnus tuus suavis, erit pignus suavis futuræ mortis, ob spem beatæ resurrectionis, qua e morte quasi e somno evigilabis ad vitam æternam. Unde ab Hebræo *araba* et *araton* deducitur Græcum ἀρῆσις, et Latinum *arrhato* seu *arrhato*, id est, pignus quod dari solet creditori donec solvatur debitum. Hinc qualis est somnus, talis solet esse mors: si ille serenus, quietus, lætus, mors pariter serena, quieta, læta accidet ob fiduciam virtutis et bonæ conscientiæ; si ille turbidus, inquietus, tristis, mors quoque turbida, inquieta et tristis obveniet ob scelera et pavorem malæ conscientiæ.

Denique auctor *Catene Græcorum* sic explicat: «Lege cautum apud Judæos exstabat, ut sive

domi residerent, sive mane e strato surgerent, sive quid aliud agerent, divina eloquia animo semper pertractarent. Si nos ergo circa divinarum rerum meditationem sic occupati fuerimus, ab hostili metu immunes erimus pacemque et animi a pravis cogitationibus tranquillitatem obtinebimus, et sententia denique incerta minime fluctuabimus. Si, inquam, sapientia probe muniti fuerimus, neque domi sedentes metu concutiemur, neque noctu dormientes phantasmatibus turbabimur, neque malarum cogitationum insidiis, quæ ab externo hoste inferuntur, perterrefiemus, neque impii tandem et scelerati homines (qui ut vim nostram frangant bonisque naturæ nos spolient, non absque impetu hinc et inde irruere nonnunquam solent), facili negotio nos dejicient. Siquidem Dominus ita nos defendet, gressusque nostros ad eum modum firmabit, ut ubique immoti persistamus. Vel ad hunc modum hæc accipe: Sive in terra ætatem geris, timoris expers vives; sive per mortem hinc evoceris, cum gaudio e vita excedes; neque hostes, qui sub aspectum non veniunt, formidabis, sive illi opera tua ad examen adduxerint, sive sancti angeli.»

Idem per umbram videre Philosophi, qui docent justum somnare honesta et tranquilla, sceleratum inhonesta et turbulenta, adeoque ex somno licere colligere profectum in virtute. Ita Aristoteles, lib. I *Ethicæ*: «Meliora, ait, sunt somnia studiosi;» et Plutarchus: «Quomodo quis suos in virtute profectus sentire possit,» inter alia signa dat somnium, si quis scilicet non turpia sed honesta somniet. «Siquidem, ut equi jugales, ait, recta currere instructi, non deserunt viam etiam dormiente auriga: ita bruti affectus domiti nec in somnis facile recalcitrant.» In carnalibus vero et impiis, «somnus est cogitationum mare, iniquationum fluctus, tertius ventris filius,» ait Nicetas in *orat. 3 Nazianzeni*.

25. NE PAVEAS REPENTINO TERRORI, ET IRRUENTES TIBI POTENTIAS IMPIORUM. — *Primo*, multi hoc necunt præcedentibus, quasi partem præmii studiosi virtutis, *q. d.* Ambulabis fiducialiter et requiesces, ne paveas, id est ita ut non paveas, vel non pavebis; sic enim ex Hebræo veritas. Unde Septuaginta, *non timebis pavorem supervenientem, neque impetus impiorum irruentes; Chaldæus, non timebis a repentino terrore, et repentino casu, et a desolatione, vel calamitate impiorum, cum venerit; Syrus, non pavebis a timore repentino, et ab impetu peccatorum.*

Secundo, hæc accipi possunt ut præceptum vel monitum; unde Scholiastes vertit, *si animo percellaris, ne timearis, q. d.* Si quod periculum, si quis terror te inopinato invaserit, ne cedas, ne timeas, quia Deum habes a latere tuo. Melius tamen hæc non ut præceptum, sed ut præmium (1)

(1) Prohibitivus modus cum emphasi pro indicativo

accipias. Nam promittitur hic studioso sapientiae et virtutis securitas ab omni terrore, tam daemorum quam hominum, etiam qui subito et ex inopinato magna vi et potentia irruiat, ideoque homines auxilii et consilii inopes percellere et consternare, imo obruere et opprimere solet, juxta illud Psaltis, *Psalm. xxvi*: « Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. » Pro potentias, Hebraice est *שׁוֹאָה* *shoa*, id est desolatio et calamitas impiorum, quae dupliciter accipi potest. *Primo*, active, q. d. Calamitas quam impii infligunt aliis tibi vicinis, te non comprehendet, si vaces sapientiae et Deo. Ita Noster. *Secundo*, passive, q. d. Si vivas ex virtute, calamitas publica, quae alios impios obruit, te non involvet, quia Deus te ab illa proteget et eximet. Ita Chaldaeus. Sic in fine mundi erunt horrendae eclipses solis et lunae, siderum casus, terrae motus, fremitus maris, et omnium rerum pavendae mutationes, adeo ut homines arescant praeter timore et expectatione eorum quae supervenient universo orbi. At Sancti tunc non pavebunt, sed gaudebunt. « His autem fieri incipientibus, inquit Christus, *Lucea xxi*, 28, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. » « Levate capita, id est exhilarate corda, ait S. Gregorius, hom. 1 in *Evang.*, quia dum finitur mundus, cujus amici non estis, prope fit redemptio quam quaesistis »

Vers. 26.

26. DOMINUS ENIM ERIT IN LATERE TUO. — sicut satellites et stipatores sunt a latere principis, ut eum contra omnes insultus tueantur, ideoque laterani et latrones sunt dieti, teste Isidoro et Varone, juxta illud Davidis, *Psalm. xv*: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. » Pro latere Hebraice est *כֶּסֶל* *kesel*, quod proprie significat stultitiam, inconstantiam, mutabilitatem. Unde *keselim* passim vocantur inconstantes et vertumni, id est stulti. Inde *כֶּסֶל* *kesil* vocatur Orion, sidus illud dictum ab inconstantia, quod eo tempore quo oritur (quod fit circa novembrem), in mari et terra tempestates concitet, juxta illud Virgilii: « Fluctu nimbosus Orion. » Alii *kesil* stellas esse censent, quae *Hyades* dicuntur *ἄστρον τοῦ ὕεω*, id est a *pluendo*, quod pluvias adducant. Eadem dicuntur *Sucula*, non a suis, sed ab Hebraeo *kesil* per metathesin inverso, uti nonnulli viri docti autumant. Hinc et *Caslev* vocatur mensis novembris a caeli intemperie et inconstantia. Igitur sic proprie ex Hebraeo veritas, quoniam Deus erit in inconstantia, mutabilitate et mobilitate tua, scilicet te fulciens, confirmans et sustentans, ne nutes, labaris et corruas. Unde explicans subdit: « Custodiet pedem tuum ne capiaris. » Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat, q. d. « Dominus erit

non timebis (vers. 21) usurpatur. Tā desolatio impiorum passive sumendum, hoc sensu: cum impii calamitate opprimuntur.

tibi praesto in iis, in quibus desipere videbaris. »

Secundo, *kesel* per antiphrasin significat contrarium ejus, quod jam dixi, scilicet firmitudinem, immobilitatem animi, fiduciam, constantiam, qua quis sibi constat, ut patet *Levit. cap. iii*, 4 et seq., *Job xv*, 21, *Psalm. lxxvii*, 7: « Ut ponant in Deo spem suam; » Hebraice *כִּסְלָם* *kistlam*. Sic *כֶּסֶל* *kesel* per metathesin est quasi idem quod *שֶׁכֶל* *sechel*, id est intelligentia, prudentia, constantia. Juxta hoc significatum veritas, *Dominus erit tibi in constantiam, fiduciam et immobilitatem*, ut scilicet te in lubrico, ancipiti et periculoso sustentet, ne cadas, faciatque constantem et immobilem. Unde Septuaginta vertunt, *Dominus erit super vias tuas*, quasi earum praeses, director et tutor; vel *in omnibus viis tuis*, quasi tecum ambulans, ducens et protegens, ut nec feræ, nec latrones, nec quis alius vel aliud tibi nocere valeat; Pagninus et Baynus, quia *Dominus erit fiducia tua*; R. Levi, in iis quae speraveris, aspirabit tibi Deus, q. d. Aderit tibi Deus, tuebiturque in iis quibus eidem fisus et fretus fueris, quæque ab eodem speraveris, ac cavebit ne ullis calamitatibus impliceis.

Tertio, *kesel* significat ilia, lumbos, vertebra, spondylum. Unde veritas, *Deus erit in lumbis vel iis tuis*, vel ad lumbos, ilia et spondylum tuum, id est ad latus tuum, ut vertit Noster. Causam dat Marinus in Lexico Hebraeo, quod illis attribuatur stultitia et inconstantia, sicut renibus doctrina. Hoc significato vertit Tigurina, *Dominus*, inquit, *aderit lateri tuo*, ut scilicet lumbos et ilia, puta partes teneriores et vitales, ideoque transfossioni, vulnere et neci magis obnoxias, ac consequenter totum corpus, ipsamque vitam tueatur et confortet, ne ullo telo, noxa aut malo lædatur. Chaldaeus, *Dominus erit in adjutorium tuum*; Syrus, *tecum*.

ET CUSTODIET PEDEM TUUM NE CAPIARIS. — Syrus, *ne venatione capiaris*, uti capiuntur feræ laqueo; Septuaginta, *firmabit* (Scholiastes, *servabit*) *pedem tuum, ne commovearis*; Complutenses, *ne lubricaris vel concutiaris*, q. d. In insidiis, in via lubrica, in scopulis et scandalis Deus custodiet te et pedes tuos, ne capiaris, ne vacilles, ne impingas et cadas, juxta illud *Psalm. lxxv*: « Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos. » Symbolice S. Gregorius *XXXI Moral. cap. xvii*, per *pedem* progressum in interiora virtutis, per *latus* circumspectionem et cautelam insidiarum accipit; unum enim sine altero non sufficit. « Bene ergo dicitur, inquit, Dominus erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum, ne capiaris; quia miles Dei divinae gratiae clypeo protectus, et quæ ex latere possint prodire circumspicendo considerat, et gressum ante faciem ferre proficiendo non cessat. » Rursum, « ne capiaris, » intellige vel a malo temporali, vel a tentatione; tentatio enim intellectum boni delectabilis ostensione allicit, et affectum vetiti amore devincit: Domini vero protectio hos duos animæ pedes a laqueo liberat, si eam suis jussis obsequentem

inveniat. Illustrat ille intellectum justorum, qui suam voluntatem explere contendunt. Scriptum est enim : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » *Psal.* cx, 10.

Moraliter
virtutis
aufert
timorem.

Moraliter, hinc disce fructum sapientiae et virtutis esse securitatem et immunitatem a timore, qui sane homini valde molestus est, eumque affligit et cruciat. Unde Seneca : « Heu, inquit, quam miserum est metuendo fieri senem! » Hinc quo magis crescit virtus, eo magis crescit et securitas. Quocirca nonnulli ita perfecti evadunt, ut occurrente re terribili vel formidolosa, nec primos repentinae formidinis motus sentiant, quod signum est magnae virtutis, fidei et spei in Deum. Ita *Psaltes*, *Psal.* xxvi, 1 : « Dominus, inquit, illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo? Ita in *Vitis Patrum* legimus de Abbate Theodoro, quod cum a quodam rogaretur : « Si fiat strepitus aut sonitus magnus ex improvviso, timesne? » responderit : « Si caelum terrae adhæreat, Theodorus non formidat. » Etiam si fractus illabatur orbis, impavi-

dum ferient ruinae; petierat enim a Domino ut auferret a se timorem, ac impetrarat. Et de S. Pachomio legimus, quod serpentes et scorpiones in via occurrentes calcabat illaesus, quin et flumina vectus crocodilo tranabat securus, quia perfecta spes et charitas foras mittit timorem, I *Joan.* iv, 18. Et de Abbate Macario, quod cum casu in sepulchro Paganorum cubaret, ac cadaver mortui vice cervicalis capiti supposuisset, daemones, ad eum terrendum, ex cadavere et circa cadaver voces edere et colloqui cœperint. Tumque Macarius nil metuens, sed capite cadaver tundens, diabolo fidenter dixerit : « Surge, vade quo potes. » Ex adverso nonnulli adeo imperfecti et pavidi sunt, ut dum soli sunt, praesertim noctu, omnes sibillos, strepitus et umbras formident, qui sane miseri sunt : vincant ergo timorem audacia, fiducia et oratione, recitentque *Psal.* xc : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur, » etc., quem propterea ab Ecclesiasticis omnibus in Completorio sub noctem recitari jubet Ecclesia.

QUARTA PARS CAPITIS,

EMULANDOS ESSE BONOS IN BENEFICENTIA, NON MALOS IN PRAVITATE, EO QUOD DEUS BONIS BONA, MALIS MALA RETRIBUAT.

Vers. 27. 27. NOLI PROHIBERE BENEFACERE EUM, QUI POTEST : SI VALES, ET IPSE BENEFAC. — Post sapientiae encomium redit ad particularia ejus praecepta. Igitur sicut vers. 5 primum sapientiae praeceptum assignavit de cultu Dei, sic hic secundum assignat de beneficentia in proximum. Hebraea ad verbum habent, *ne prohibeas bonum ab heris vel dominis suis, cum est robur manus tuae ad faciendum*, id est cum potes facere. Quod varii varie explicant. Noster enim per heros vel dominos accipit divites et potentes, quibus suppetit facultas benefaciendi : deinde *noli prohibere* censuit repetendum in posteriore hemistichio, *q. d.* Ne prohibeas divites benefacere egentibus, sed et tu, cum potes idem facere, ne prohibeas teipsum tuamque manum ab opere bono. Salomoni suffragatur Ben-Sira, dicens : « Esto bonus, et manum tuam a bono ne prohibeas. » « Vir bonus, ait Cicero, est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini. »

Alii vero per dominos intelligunt egentes et pauperes; his enim non ex justitia, sed ex charitate debetur beneficium et eleemosyna. Unde superflua divitum esse bona pauperum asserit S. Chrysostomus, S. Augustinus, S. Bernardus et alii. « Quid ergo indignaris cum pauperes aliquid a te petunt? paterna requirunt, non tua, » ait S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, cap. vii. Hinc et S. Joannes Eleemosynarius pauperes vocabat dominos suos. Ita Vatablus, *ne arce*, inquit, *beneficium a domino suo, id est ab eo qui tali beneficio est dignus; alii, a domino, id est a paupere,*

qui eo opus habet (1). Ita R. Levi et Aben-Ezra : Dominus beneficii, inquit, est tum pauper, tum ipse beneficus; hic enim pecuniae suae est dominus, cujus avarus est servus. Nam, ut ait Seneca : « Pecunia, si uti scias (benefaciendo), ancilla est; si nescias, domina. » Unde Septuaginta : « Ne abstineas benefacere egeno, quandocumque habuerit manus tua auxiliari. »

Rursum Cajetanus censet hic praecipere restitutionem, *q. d.* Redde bonum, quod juste vel injuste possides, heris et dominis suis. Verum alii passim censent hic agi de beneficentia. Unde Chaldaeus, *ne desinas facere bonum, dum valet manus tua ad faciendum; Syrus, ne te cohibeas a benefaciendo, dum id manus tua praestare potest.* Paulo aliter R. Salomon, *q. d.* Si amicum indigentibus beneficio prosequendis intentum videris, ne illum prohibeto, nec alio divertito, cum fuerit facultas tua ad faciendum, id est quando in potestate tua est ut illum prohibeas et removeas a benefaciendo. Summa, Noster optime vertit; vult enim Sapiens neminem prohibendum a beneficentia, quin et benefaciendum cuique si possit.

Causam dat P. Syrus in *Sententiis* : « Beneficium, inquit, dando accipit, qui digno dedit; » et : « Beneficium dignis ubi das, omnes obligas. » Nam « beneficium qui accipit, libertatem vendit. » Ex adverso, ut ait Antonius in *Melissa*, cap. xxvii

(1) Et quidem recte. Sequitur in hebr., *cum est in potestate manuarum tuarum, facere illud.*

et **XXIX De Beneficentia**, ex Photio : « Qui multa dant indignis, tria committunt absurda : nam et ipsi jacturam faciunt ejus, quod dant, et malos roborant materia vitiorum suppeditata, et in bonos contumeliosi sunt. » Quare charis, id est gratia, datur בעלול bealau, id est domino sive marito suo, cum datur digno; illi enim debet dari, ideoque illi quasi conjugio obligata est. Unde Homerus Pasitean, primam Charitum sive Gratiarum, dixit conjugio copulatam, quia scilicet dignos respicit illisque velut uxor obstricta et debita est. Præclarius S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, cap. **XXIX** : « Non benefacit, inquit, qui benefacit, sed beneficium ipse accipit potius quam dat. Majora enim accipit quam largiatur; quoniam Deo mutuum dat, non hominibus; auget opes, non minuit; minuit autem si nihil demat, si nihil elargiatur. » Porro sicut *primus* beneficentiæ gradus est, benefacientes non impedire; *secundus*, eos ad benefaciendum hortari et adjuvare : « virtutibus enim multis abundat, qui alienas amat, » ait Sapiens; *tertius*, per se benefacere : sic ex adverso, *primus* maleficientiæ gradus est nolle benefacere; *secundus*, benefacientes dehortari et impedire; *tertius*, malefacientes adjuvare et incitare; *quartus*, per se malefacere.

Vers. 28. **28. NE DICAS AMICO TUO : VADE ET REVERTERE : CRAS DABO TIBI, CUM STATIM POSSIS DARE.** — Chaldæus, *si habes apud te* (1); Septuaginta addunt, *non enim scis quid pariat sequens dies*; vel, ut legit S. Cyprianus, lib. III *ad Quirinum* : « Non enim scis quid contingat sequenti die. » Hæc *prima* est causa cur statim dandum sit beneficium, ne, si differatur in sequentem diem, impedimentum aliquod donationem impediens superveniat. Ita Nazianzenus, *orat.* 16, cujus verba mox citabo. *Secunda*, quia qui cito dat, cito levat necessitatem proximi; qui tarde, sinit eum in illa infigi et in cruciati durare. *Tertia*, quia qui cito dat, cum dono dat promptum et liberalem animum, qui potior est beneficio. Ex adverso « qui tarde fecit, diu noluit, » ait Seneca. *Quarta* : « Bis dat qui cito dat, » ait S. Hieronymus et alii, tum quia cito succurrit indigentiae et voto petentis; tum quia celeritas sæpe sortem duplicat; tum quia qui cito dat, potest secundo dare : una enim beneficentia invitât et provocat aliam. Præclare Seneca : « Omnis, inquit, benignitas properat, et proprium facientis cito facere; si de die in diem trahens profuit, non ex animo fecit. Itaque duas res maximas perdidit, et gratiam, et tempus. » *Quinta*, si differs, cogis petentem reverti sæpius, itaque facere jacturam temporis, negotiorum et lucri, quæ pluris subinde illi est quam tuum beneficium : quare non raro eum pœnitet petiisse beneficium; raro enim illi stat, quod tot precibus, itineribus, laboribus, damnis emit. Vere sapiens : « Fit du-

Cito da donum, quinque de causis
Prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

(1) Hebr. *et est tecum*, quod bene interpretatur *Vulgatus, cum statim*, etc.

plex bonitas, si accesserit celeritas. » Et Ausonius :

Gratia quæ tarda est, ingrata est :
Quæ fieri properat, gratia grata magis.

Et Democritus apud Antonium in *Melissa*, cap. **XXIX De Benefic.** : « Si benefactor es, statim facito; tarditas enim vitiosum reddit munus. Parva potius largire quam magna promitte. Hoc enim periculo vacat, et qui accepit re, non verbis indiget. » Præclarius idem Antonius in *Melissa*, cap. **XXVII**, ex S. Gregorio Nazianzeno : « Gratitudinis specimen, inquit, Deo exhibeas quod te fecerit unum illorum, qui beneficia præstare possunt, non autem qui opus habent accipere; et quod non inspiciendæ tibi sint alienæ manus, sed aliis tuæ. Dives esto, non solum opibus, sed etiam pietate; non solum auri, sed insuper virtutis possessione; alios antecellas exhibendo te probiorem et benigniorem. Deus esto calamitosis, Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit. Misericordiam tuam ne nox quidem intercipiat; ne dixeris : Alias redi, et in crastinum dabo, ne quid forte accidat inter propositum tuum et beneficium, unde impediatur. » Idipsum præstitit Job, dicens cap. **XXXI** : « Si negavi quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci. » Hujus præcepti formam et speculum exhibet Deus, cum amicissimos suos aliquid a se postulantes vacuos non dimittit, sed plenos honorum quæ petunt, ac lætos et exsultantes apud se detinet. Ita Anna Samuelis mater sterilis ad templum oratura venit, et tanti filii futura mater abiit, I *Reg.* 1. Ita Sara a probro interfectricis maritorum per orationem illico Dei ope liberata est, *Tobiæ* III. Ita Judith oratione magis quam gladio armata, Deo duce Holofernem occidit, Assyriorum exercitum confudit, et Israelem liberavit, *Judith.* XIII.

29. NE MOLLIARIS AMICO TUO MALUM, CUM ILLE IN TE Vers. 29. **HABEAT FIDUCIAM.** — Hebraice, *ne ares, vel fabrices super socium tuum malum, et (id est cum) ipse sedens in fiducia tecum*; Chaldæus, *ne cogites contra proximum tuum malum, cum ipse habitet tecum in pace*; Syrus, *qui sedet tecum in quiete*; Septuaginta, *ne fabrices in tuum amicum mala prope habitantem et confidentem in te*. Ita Complutenses et auctor *Catenæ Græcorum*, licet Romana pro *amicum* legant contrarie *inimicum*; Tigurina, *ne machineris proximo tuo malum, cum ille securus tecum habitet*; Vatablus, *cum ipse sibi a te nihil tale metuat*. Pro *moliaris* Hebraice est תחרור tacharos, quod tam arare quam fabricare significat : sicut enim, qui arat, præparat terram sementi; sic qui machinatur malum, quærit et parat modos artesque fallendi et supplantandi proximum. Ita R. Salomon. Idem fabricatur rem in specie bonam et amicam, sed interius inimicam et noxiam, sicut Græci fabricarunt equum Palladis, quæ est patrona misericordiæ; sed dolose ei imposuerunt milites,

qui equo a Trojanis in urbem inducto noctu egressi, urbem Græcis prodiderunt.

Sententia clara est; post beneficentiam enim laudatam vituperat maleficientiam, præsertim in amicos. Hæc enim duplicem continet malitiam: *primam*, amicitiae violationem, quod amicum lædat; *secundam*, perfidiam, quod eum specie amicitiae dolose et perfide supplantet. Quare tales amici ficti pejores sunt inimicis publicis; ab his enim, utpote notis tibi, caves: illos, quia ignoras, imo amicos se simulant, cavere nequis. Illi ergo sunt pestes omnis cœtus, societatis et convictus humani, qui fide et amore constringitur et compaginatur. Unde Seneca: «Pejora sunt tecta odia quam aperta; gravior est inimicus, qui latet sub pectore.» De quo plura cap. XI.

Vers. 30. 30. NE CONTENDAS (Hebraice, *ne litiges*) ADVERSUS HOMINEM FRUSTRA, CUM IPSE TIBI NIHIL MALI Fecerit. — Septuaginta posteriorem partem aliter vertunt; habent enim, *noli inimicitias exercere adversus hominem sine causa, ne quod tibi operetur* (Hebraice, *retribuat*) *malum; Vatablus, ne tibi malum rependat; Tigurina, ne temere litem cum quoquam suscipias, si tibi nihil malefecit; Syrus, ne litiges cum homine absque causa.* Omnis enim lis est noxia, sed maxime quæ insonti intentatur; insontis enim tutor et vindex est iudex, aut certe Deus. Hinc Seneca in *Proverbiis*: «Cum pari contendere, anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum.»

Vers. 31. 31. NE ÆMULERIS HOMINEM INJUSTUM (Hebraice, *is chamas*, id est, ut Vatablus, *virum injustitiæ, vel rapinæ; Tigurina, violentem; Chaldaeus, raptorem; Syrus, iniquum*), NEC IMITERIS tibi omnes vias ejus. — Syrus, *nec placeant tibi omnes vias ejus.* Pro æmuleris Hebraice est *תקנה tekane*, quod, quando cum *lamed* construitur, significat zelare, zelo fervere, vehementer aliquid ambire; quando vero cum *beth* construitur, uti hic fit, significat irasci et invidere. Sensus ergo est, *q. d.* Ne irascaris quod videas injustos vi et fraude alios opprimere, seque ditare et exaltare, neve eorum prosperitati indignaris et invideas, ut ad eam tibi accersendam velis imitari eorum vias, puta actiones et rapinas. Alludit ad *Psalm. xxxvi, 1*: «Noli æmulari in malignantibus; neque zelaveris facientes iniquitatem.» Ubi pro æmulari Hebraice est *תתחר תתחר* *titchar*, id est ne irascaris, ne succenseas; pro zelaveris est idem verbum quod hic, scilicet *תקנה tekane*. Hinc secundo, aliqui *ne æmuleris* exponunt *ne imiteris.* Ita Tigurina (1). Unde et Septuaginta vertunt, *ne acquiras malorum virorum opprobria*, imitando scilicet eorum fraudes, rapinas et scelera, ut te instar illorum ditēs et locupletes. Est enim hæc, et fuit olim, communis piorum tentatio, quod videant impios prosperari, se vero deprimi et adversis exagitari. Hac enim de re queritur et quasi ex-

(1) Recte.

postulat cum Deo Jeremias, capite XII, versu 1 et seq. Job, cap. XXI, vers. 7; Habacuc, cap. I, vers. 13, et David, *Psalm. lxxii* toto. Verum viri in fide et virtute solidi hac re non turbantur, quia ecclestia sperant, terrena parvipendunt. Unde S. Chrysostomus, homil. 8 in II ad *Timotheum*: «Ne æmuleris, inquit, virum injustum: si nullus malus supplicio afficeretur, nemo putaret Deo humanarum rerum curam imminere: si omnes punirentur, nullus speraret resurrectionem futuram, quod quasi merces hic omnibus redderetur; idcirco hic punit quosdam, plerosque non punit.» Inferius vero aliam suggerit causam: «Sunt plerique boni qui mali aliquid habent admixtum, quod hic deponunt (nimirum penis exsolutis), et mali item, qui honorum aliquid operum habeant, quorum hic recipiunt vices, ut illic æterne puniantur. Si hæc omnia nobiscum reputaverimus, nihil nos lædere poterit aut perturbare, nihil ad æmulationem aut zelum provocare.» Tertiam causam dat S. Augustinus, *epist. 70*: «Hæc bona, inquit, ne putentur mala, dantur et bonis: ac rursus, ne putentur summa, dantur et malis. Itemque auferantur ista bonis, ut probentur; et malis, ut crucientur.»

32. QUIA ABOMINATIO DOMINI EST OMNIS ILLUSOR, ET CUM SIMPLICIBUS SERMOINATIO EJUS. — Pro illusor Noster videtur legisse *נלוצ naloz*, per *tsade*, jam legunt *נלוצ naloz*, per *zain*, id est *pravus, per-versus*; R. Salomon, *qui per devia transversus agit*; R. Levi, *qui a recta via deviat et flexuosum iter ingreditur*, id est improbus. Improbus ergo vocatur *illusor*, tum quia seipsum et alios deludit specie illecebrosa voluptatis, qua sibi peccatum, indeque damnationem accersit; tum potius quia valde improbi, uti impij et athei, non tantum monitores et monita contemunt, sed et omnia humana et divina derident (qui est summus impietatis gradus), et hi proprie in Scriptura vocantur *לצים letsim*, id est derisores vel illusores, ut patet *Psalm. i, 1*, ubi *primus* peccatorum gradus statuitur: «Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum;» *secundus*: «Et in via peccatorum non stetit;» *tertius* et summus: «Et in cathedra pestilentiae (Hebraice *letsim*, id est derisorum) non sedit.» Audi B. Antiochum, homil. *De Obedientia et Inobedientia*: «Quis est illusor? Illusor est qui verba Dei perverse intelligendo et docendo corrumpit. Illusor est qui suos proximos simplices et pauperes insultando contemnit. Illusor est qui magna Dei promissa quasi parva despicit et penam æternæ damnationis quasi tolerabilem spernit.»

Quocirca illusori Salomon hic opponit simplices, Hebraice *ישרים iescarim*, id est rectos, probos, justos. Unde Septuaginta vertunt, *immundus enim coram Domino omnis iniquus; in justis autem non facit consilium, vel, nec in justorum catu sedem* (judicalem ad vindicandum) *capit, q. d.* Deus judicat et condemnat omnem iniquum, velut im-

purum et immundum; at cum justis non agit in concilio, quasi pro tribunali et longo subsellio, sed amice et familiariter. Et, ut Hebræa habent, cum rectis, סודו sodo, id est secretum, colloquium, familiaris sermocinatio Dei est; Chaldaeus, quoniam amandatur a Deo omnis iniquitas, et cum rectis colloquium ejus. Hæc clara est antithesis, q. d. Deus a se elongat iniquitatem et iniquos, sibi vero approximat æquos et justos. Syrus, quia pollutus est iniquus coram Deo, et cum justis confabulatio ejus; Pagninus, quia abominatio Domini est omnis perversus, et cum rectis secretum ejus.

Sancti
sunt se-
cretarii
Dei.

Hebraica ergo sodo proprie significat secretum, arcanum, q. d. Ait Aben-Ezra: Deus probis arcana sua consiliaque patefacit, v. g. qua calamitate impium vexare statuerit. Porro quia dat causam cur injasti, qui prosperantur, non sint æmulandi, nec imitandi; sed justis et pii, qui vexantur et tribulantur: quia scilicet injasti sunt abominabiles Deo, justis vero amabiles, imo amici et secretarii, utpote quibus Deus sua arcana, judicia et consilia pandit, tum quæ in Scriptura revelavit, præsertim de præmiis cœlestibus, quæ Deus justis qui hic vexantur, præparavit; tum quæ per internas inspirationes, consolationes, illustrationes illis suggerit, quibus eos ita roborat et exhilarat, ut et omnia mundi prospera generose calcant, ac nulla ejus adversa formident, juxta illud Psalm. XXIV, 14: « Firmamentum est Dominus omnibus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis; » pro quo S. Hieronymus vertit, *secretum Domini omnibus timentibus eum, et pactum suum ostendit illis.*

Hebraice est idem nomen quod hic, scilicet סוד sod, quod proprie significat secretum; sed Septuaginta per aphæresim sod acceperunt pro סודים iesod, id est firmamentum vel fundamentum. Quare ex iis simili modo hic vertas, et cum rectis vel simplicibus firmamentum ejus, q. d. Deus firmat rectos eosque facit firmamentum cæterorum.

Exempla.

Quam hæc sententia sit vera, liquet ex vita Abraham, Isaac, Jacob, Mosis, Davidis, Isaie cæterorumque Prophetarum et Apostolorum, quibus Deus sua secreta patefecit, juxta illud Christi, Joan. xv, 16: « Jam non dicam vos servos; quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos; quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Idem liquet ex Vita S. Antonii, S. Hilarionis, S. Pachomii, aliorumque Anachoretarum, quibus Deus multa occulta et futura revelavit. Unde Abbas Anuphus apud Palladium in Lausiaca, cap. LVIII, ait: « Nullius rei cupiditas in cor meum descendit, præterquam solius Dei. Nihil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus, quod non significarit et ostenderit meis oculis. Non interdum somnum cepi, non noctu requievi Deum quærens: una mihi semper astitit angelus mundi ostendens potestates; omnem petitionem accepi a Deo protinus. Vidi Deo sæpe assistentes myriadas, vidi choros

justorum, vidi Martyrum congeriem, vidi monachorum vitæ institutionem. » Et cap. XLIII, Joannes Abbas, qui Theodosio Imperatori prædixit victoriam: « Oportet, inquit, mentem eorum, qui Deum quærent, otium agere ab aliis omnibus. Vacate enim et cognoscite, inquit, quod ego sum Deus, Psalm. XLV. Qui ergo Dei cognitionem ex parte est consecutus (universam enim nemo potest accipere), consequitur quoque aliorum omnium cognitionem, et videt mysteria Dei illa ostendentis, et prævidet futura, et contemplatur revelationes, quales Sancti, et efficit virtutes, et obtinet a Deo omnem petitionem. » Et cap. XX, Abbas Macarius sibi dicit: « Habes Angelos, Archangelos, omnes supernas Potestates, Cherubim et Seraphim, Deum horum effectorem. Illic versare, ne sub cœlos descenderis, ne incideris in mundanas cogitationes. » Idem patet ex Vita S. Mechtildis, S. Lyduvinæ, S. Mariæ Oigniacensis, S. Catharinæ Senensis, cum qua Christus ita familiariter versabatur, ut eam doceret legere, psallere et Horas recitare, etc.

Memorable est quod in Vita B. Hermanni Josephi Ordinis Præmonstratensium legimus, eum a puero puerili simplicitate et candore solitum in ecclesia visere imaginem B. Virginis cum puero Jesu, cum eaque familiariter colloqui, cibos et fructus offerre, ac dum ei semel obtulisset pomum, B. Virginem porrecta manu illud accepisset. Crevit cum ætate hæc Hermanni cum B. Virgine et Jesu familiaritas, adeo ut ipsa singulis subinde diebus eum visitaret, cum eo quasi cum fratre colloqueretur, pecunias ad victum et vestitum procuraret, morbos depelleret, tentationes et adversitates quaslibet discenteret; quin et eum in sponsum acciperet nomenque sponsi sui, scilicet Joseph, ei imponeret. Cum enim quadam nocte de more in oratione pernoctaret, vidit in medio chori virginem inenarrabilis pulchritudinis, regali schemate insignitam; eique duo assistebant dextra lævaque angeli, specie formosissimorum juvenum, quorum unus dixit: « Cuiam desponsabimus hanc virginem? » Respondit alter: « Cui tandem nisi fratri hic præsentis? » Tum alter: « Veniat ergo, » inquit. Vocatus accessit sane pudibundus. Postquam autem usque ad reginam pervenit, alter angelus ei locutus est: « Oportet hanc illustrissimam puellam tibi desponderi. » Ille humilis et pudicus, tanta sponsa se indignum proclamavit. Cumque reluctando moras necceret, angelus dexteram ejus apprehendit, et manui B. Virginis copulavit, hisque verbis eam illi despondit: « Hanc ego virginem tibi trado sponsam, sicut olim fuit desponsata Joseph, ut nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, et de cætero Joseph vociteris. » Hinc perpetua ei cum B. Virgine, velut sponsa, familiaritas: a qua tandem in cœlestem thalamum evocatus est anno Domini 1236. Hæc et plura habet Vita ejus apud Surium, die 7 aprilis, quam ejus

familiaris vir gravis conscripsit. Cito ultimam Surii editionem Coloniensem, quæ valde adaucta est a Mosandro.

Huc facit quod ex Officio Ecclesiæ Placentinæ Romæ approbato, scribit Philippus Ferrarius ad diem 4 februarii in Catalogo Sanctorum Italiæ : S. Gelasius, inquit, puer Placentinus, cum S. Opilium fraterculum suum in cubiculo orantem invenisset, Angelorum multitudinem cum eo colloquentem propriis oculis conspexit, vocemque audivit : « Sinite parvulos venire ad me; talium est enim regnum cælorum. » Vixit uterque sub annum Domini 420.

Unde Beda hoc loco : « Sermocinatio Domini, ait, cum simplicibus est, quia illos sapientiæ cælestis secretis illustrat, quos terreni fastus ac duplicitatis nihil habere considerat. Hinc etenim dicit : Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, » *Matth.* xi. Hausit hoc Beda ex S. Gregorio, III part. *Pastor.*, admon. 12, ubi sic ait : « Cum simplicibus Deus sermocinari dicitur, quia de supernis mysteriis illorum mentes radio suæ visitationis illuminat, quos nulla umbra duplicitatis obscurat. » Igitur « simplices » hic vocantur recti, ut habent Hebræa, et justi, quia hi simplices sunt in agendo et loquendo, cum pravi et peccatores sæpe sint duplices et ficti, aliud ore dicentes, aliud corde cogitantes, aliud opere agentes.

Alium sensum affert Lyranus et Dionysius, ut ò ejus referatur ad illusorem, q. d. Illusor solet sermocinari cum simplice, ut eum decipiat: non cum astuto, qui novit ejus dolos. Nam, ut ait Nazianzenus, « parum cauta est simplicitas. Minime enim is suspicatur improbitatem, ejus animus ab improbitate liber est ac purus. » Et S. Ambrosius, lib. III *Offic.* x, loquens de Gabaonitis, qui fefellerunt Josue : « Josue, ait, cito credidit, adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant; fallere quid sit ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere quod non sunt. » Verum prior expositio communis est et genuina, ut ò ejus respiciat Deum, non illusorem.

Vers. 33. 33. EGESTAS A DOMINO IN DOMO IMPII: HABITACULA AUTEM JUSTORUM BENEDICENTUR, — id est bonis affluent. *Primo*, temporalibus : hæc enim, ut Judæis promisit Deus, *Levit.* xxvi, *Deuter.* xxviii et alibi, sic et reipsa præstitit; impiis vero uti minatus est egestatem, sic et reipsa inflixit. Ita Lyranus, Cajetanus, Jansenius et alii. Sic etiam meretrices, quantascumque a suis amatoribus opes emungant et corrogent, semper tamen sunt pauperes. Sic et mechanici, et mercatores, qui per fraudes et injustitias se ditare satagunt, depauperantur. Idem videre est in furibus, prædonibus, similisque farinæ hominibus.

Secundo, spiritalibus, puta dotibus gratiæ et virtutibus in hac vita, ac dotibus gloriæ in futura. Ita Beda et Hugo. Id semper verum : esto enim nunc sæpe pii egestate temporali premantur, spiritalibus tamen opibus abundant. Vice versa esto impii temporalibus abundant, in summa tamen spiritalium honorum egestate degunt. Causam addit dicens : « A Domino, » q. d. Ideo pii sunt divites, impii pauperes, quia Deus pius, utpote amicis et filiis, benedicit, id est benefacit (Dei enim dicere est efficax, ideoque idem quod facere); impiis vero, utpote inimicis, maledicit et malefacit, eosque bonis privat, punit et castigat. Unde Hebræi habent, *maledictio Dei in domibus impiorum; domui autem justorum benedicit; Septuaginta, execratio Dei in domibus impiorum; turguria autem justorum benedicuntur.*

Est hæc secunda ratio, qua probat id quod dixit vers. 31 : « Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus. » *Prima* enim ratio fuit vers. 32 : « Quia abominatio Domini est omnis illusor (Hebraice *perversus*), et cum simplicibus (Hebraice *cum rectis*) sermocinatio ejus. » *Secunda* priori connexa est hic, quod Deus pios abundantia præmiet, impios egestate puniat. Porro Auctor *Catenæ Græc.*, vertente nostro Peltano, sic habet, *in impiorum domibus moratur Domini maledictio; justorum autem casæ benedictione cumulantur.* Quod Olympiodorus ibid. sic explicat : « Res impiorum, ait, etsi splendidæ magnificæque hominibus videantur, apud Deum tamen sunt viles et execrabiles. Contra vero res justorum, licet abjectæ et tenues cernantur, divina tamen benedictione copiose locupletantur. Sublimiori autem sensu per domum intelligentes animæ facultates designantur, per casas vero vel stabula irascentes et concupiscentes ejusdem vires; in illis enim brutæ rationisque exsortes perturbationes et animi passionis grassantur lateque dominantur. » Et Basilii ibidem : « Domus impii, quæ turgurio vel casæ, quasi hominum domicilium, anteponitur, præstantiorque habetur, sortitur maledictionem; justorum autem stabulum, quod domui, veluti jumentorum receptaculum, postponitur, viliusque censetur, benedictione impletur; mystice vero, justorum casæ vel stabula accipi possunt pro externis illorum actionibus, domus autem pro contemplatrice animæ virtute. Aut casæ vel stabula sunt rudes; qui ad justos tanquam ad bonarum disciplinarum officinas adducuntur; domus vero, discipuli jam perfecti et eruditi. Quod si justorum casæ benedicuntur, multo magis illorum domus divina benedictione locupletabuntur. Et hæc quidem apud eos, qui pietati et religioni dediti sunt, ita habent; apud impios autem contraria obtinent. » Et alius anonymus ibidem : « Immundorum spirituum diversæ sunt domus; una namque eorum domus sunt superbi, alia eorum domus sunt omnes invidi, alia itidem omnes fœdis voluptatibus mancipati, alia rursus

omnes ambitiosi, alia tandem omnes hypocritæ; et in omnibus hisce domibus æterna sævit puni- tio. Casæ autem justorum sunt Sanctorum man- siones, quæ Dei benedictione affatim cumulan- tur. » Hæc Patres in *Catena Græcorum*.

Vers. 34. 34. IPSE DELUDET ILLUSORES (Hebraice, *deridebit derisores*), ET MANSUETIS DABIT GRATIAM. — Tertia est hæc ratio, q. d. Noli imitari vias illusorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et injustitia quasi ludendo divexant, quia Deus eos vicissim deridebit, juxta id quod dixit cap. I, vers. 26 : « Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo; » ideoque eos hominibus et dæ- monibus ridendos exhibebit. Hæc est enim justa lex talionis, ut Deus illusoribus illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis a proximo. Rapuisti terrena, vana et caduca, privaberis cælestibus, veris et solidis, ac sæpe etiam terrenis. « Jus, enim, inquit Cassio- dorus, lib. V *epist.*, exigit sagittas fraudis redire in dolosum verticem sagittantis. » Quocirca appo- site S. Augustinus in *Psal. CXXII* : « Ferto, inquit, insultantem, et ridebis postea gementem. » Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Plinius, et ex eo Pierius, *Hieroglyph. lib. I, cap. X*, docet leonem febris correptum, etiamsi ad furo- rem exæstuet, simiæ pastione liberari : tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullum animal avidius perdere desideret. Causa est, animalis ridi- culi petulantia, leonem indignissimis modis exa- gitantis. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex tuto latenticque loco naeta fuerit occasionem in leonem insiliendi, pro magno habet negotio cau- dæ ejus se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere : quod cum impatienter ferat leo, impotenter ad- modum in hujusmodi animal efferascit.

Porro Septuaginta vertunt, *Dominus superbis re- sistit, humilibus autem dat gratiam*. Et recte, quia illusores sunt superbi, et mansueti sunt humiles. Septuaginta sequitur et citat S. Petrus, *epist. I, cap. V, vers. 5*, et S. Jacobus, *cap. IV, 6*, ubi fuse hunc locum explicui, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus vertit, *ipse illu- sores deturbabit et perdet* (Chaldæus, *propellet*), et *in sapientes misericors erit* (1). R. Levi sic explicat, q. d. « Deus efficit ut, qui cæteros ludibrio ha- bent ac sannis excipiunt, a cæteris derideantur, cum in exitium ruent; humilibus autem, qui cæ- teros honore prosequuntur et colunt, seipsosque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mor- tales conciliabit. »

Vers. 35. 35. GLORIAM SAPIENTES POSSIDEBUNT : STULTORUM EXALTATIO (ita lege cum Romanis, Græcis et He- bræis; non *exultatio*, ut aliqui legunt), IGNOMINIA.

(1) Vulgatus cum Alexandrinis $\Omega\Omega$ neglexit. Quæ par- ticula h. I. membrorum antithesis cœquationem signi- ficat, quasi hæc sint $\delta\upsilon\iota\sigma\tau\epsilon\lambda\epsilon\gamma\omega\tau\alpha$ (conf. *Thren. III, 32*), si cum illusoribus ipso illudit, et, id est at, ex alia parte, mansuetis dat gratiam.

— Est hæc quarta ratio, cur imitandæ sint viæ piorum, non impiorum, q. d. Sapientes et pii ac- quirunt gloriam præsentem et æternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homines; stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et glo- ria vertetur in ignominiam præsentem et æternam in gehenna.

Noster in Hebræo legisse videtur מָרוֹם *marom*, id est *exaltatio, celsitudo* : jam legunt מְרִים *merim*, id est *exaltans*, q. d. Stultorum quisque exaltat ignominiam, hoc est, impius quantumcumque ni- tatur ad alta, tamen altissimæ et maximæ igno- minia se exponit. Quo enim altius ascendit, eo profundius cadet, juxta illud Claudiani :

Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.

Unde Septuaginta vertunt, *gloriam sapientes hære- ditabunt, at impii exaltabunt ignominiam*; S. Hie- ronymus, *Apolog. contra Rufinum*, legit : *Impii exaltant contumeliam*; Chaldæus, *stulti suscipient tribulationem*; Syrus, *hæreditabunt dolorem*; Pagninus, *at stultus exaltat quod est ignominiosum*; Tiguri- na, *sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum evehuntur, hæreditate acquirunt*; Vatablus, *gloriam sapientes jure hæreditario assequuntur, et unus- quisque stultorum sustinet ignominiam, id est, in- quit, stulti afficiuntur ignominia*; Aben-Ezra, *ma- ledictio, id est egestas in domo impii a Deo, etc. Ipse derisores per interpretem alloquetur* (id est *de- ridebit*), *mansuetis* (id est *iis qui, quod sannis ex- cepti derisique sint, abjecti videantur*), *dabit gra- tiam. Gloriam sapientes hæreditabunt, stulti elevant extolluntque ludibrium, vel stulti extollunt et honore prosequuntur virum ignominiosum*; R. Levi, *pro- brum stultos suscipit et evehit* (2).

Pro *possidebunt* Hebraice est יִנְחִלוּ *inchanu*, id est hæreditabunt, sive hæreditario quasi jure pos- sidebunt, q. d. Ex adolescentiæ piis studiis atque laboribus devolvitur in viros sapientes et ætate provecos, tanquam prioris ætatis fructus et hæ- reditas, honor et gloria : sicut enim vitii indivi- duus comes et assecla est probrum et dedecus, sic vicissim virtutis assiduus et fidus achates est honor et decus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hæreditas, pars illis pec- liariter attributa, est *ignominia*. Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebraice enim רִים *rum* in *hiphil*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi et secernere aliquid pec- ualiare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, *Psal. LXXXVIII, 20* : « Exaltavi electum de plebe mea; » Chaldæus : « Secrevi ju- venem de populo. » Fuit enim David quasi pecu- lium et cimelium Dei. Unde de eo ait *Ecclesi. cap. XLVII, vers. 2* : « Quasi adeptus separatus a carne, sic David a filiis Israel. » *Exaltatio* ergo idem est

(2) Maurer, et, sed quicumque stultus est, aufert igno- miniam. Ewald, *stultos exaltat ignominia*, id est famat, infamat, famosos reddit ignominia. Quæ non inelegans, sed audacior interpretatio esse videtur.

quod gloria, q. d. Gloria est propria dos et laus piorum. Si dicas: Etiam impii subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet, gloriam hanc non tam esse gloriam, quam ignominiam, tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat, sed dedecorat: impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria hæc mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum priore. Veritas hujus sententiæ patet in Joseph, Aman, Mardocheo, Saule, Davide, etc.

Secundo, R. Levi; Stulti, inquit, exaltabunt ignominiam, id est alta et magna erit eorum ignominia, quæ ob suam vecordiam notabuntur, ut propter eam amendantur, abiganturque ab illa sede in qua omnibus noti clarique erant. *Tertio*, impii exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponant gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervices gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igitur gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servire Deo: quos Deus ut charissimos filios amat, B. Virgo ut natos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimas gemmas, quibus illustris et splendida procedit, cordi habet.

Esto ergo quod pii in hac vita sæpe apud mundanos sint inglorii et inhonorati, impii vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norunt res juxta suum cuiusque pretium aestimare,

pii sunt gloriosi; impii inglorii, præsertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristoteles, « magna dignitas est non uti honoribus, sed efficere ut iis dignus sis. » Et S. Chrysostomus, homil. 1 in I ad Corinth. : « Altus, ait, est qui nullis indiget, sed omnia despicit, et a seipso habet magnitudinem. » Quocirca talem donabit Deus gloria æterna, imo in illa extollet et cæteris altiore faciet. Causam dat auctor *Catenæ Græc.*: « Deus, ait, quatenus est ipsamet justitia per essentiam, obsistit injustis; quatenus autem prima veritas; mendacibus et falsis; quatenus summe mansuetus et humilis est, obsistit superbis, » recipit vero et amplectitur humiles; quatenus sapientia est, stultos abominatur, sapientes honorat et glorificat.

Quocirca S. Gregorius, lib. I, *epist.* 5, loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum agente: « Nihil, ait, in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbatur mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum illud *Isaiæ LVIII*: Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa, quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcet. » Et S. Cyprianus, *De Orat. Dominic.*: « Qui renuntiavit jam sæculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat. » Sic Moses gloriosior fuit Pharaone, cujus gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabo rege, Eliseus Joram, Joannes Baptista Herode, S. Athanasius Constantino, S. Ambrosius Theodosio, S. Basilius Juliano.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit discipulum hortari et incitare ad studium sapientiæ et virtutis tum suo exemplo, tum sapientiæ commoda recensendo. Secundo, vers. 14, docet viam impiorum quasi tenebrosam declinandam, justorum vero viam quasi splendentem capessendam. Tertio, vers. 23, agit de custodia cordis, oris, oculorum et gressuum.

1. Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea: 4. et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te. 7. Principium sapientiæ, posside sapientiam, et in omni possessione tua, acquire prudentiam: 8. arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus, 9. dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inelyta proteget te. 10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ. 11. Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis: 12. quas cum ingressus fueris, non arcebutur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 13. Tene disciplinam, ne dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne deleteris in

semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam : declina, et desere eam. 16. Non enim dormiunt nisi malefecerint : et rapitur somnus ab eis nisi supplantaverint; 17. comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt. 18. Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. 19. Via impiorum tenebrosa : nesciunt ubi corruant. 20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam. 21. Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui : 22. vita enim sunt invenientibus ea, et universæ carni sanitas. 23. Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. 24. Remove a te os pravum, et detrahentia labia sint procul a te. 25. Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. 26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur. 27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram : averte pedem tuum a malo, vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus : perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. AUDITE, FILII, DISCIPLINAM PATRIS (Vatablus, *castigationem paternam*), ET ATTENDITE (attento et intento animo hæc mea dogmata excipite), UT SCIATIS PRUDENTIAM. — Hebraice, *ut sciatis intelligentiam*; Septuaginta, *ut sciatis cogitationem*; Aquila, *intellectum* : ut scilicet prudentiæ dictamina de virtute probisque moribus in opus conferatis et reipsa exsequamini. « Disciplinam, » Hebraice מוסר *musar*, id est castigationem, eruditionem, disciplinam, qua puerorum levitas castigatur et coeretur. Unde Septuaginta vertunt, ἀκούετε, παιδείας, *id est, audite, pueri, puerilem instructionem*. Quocirca quia hæc disciplina pueris et grandævis cupiditates suas more puerorum sequentibus (« parvi enim refert an ætate an moribus puer sis, » ait Philosophus) molesta est; hinc identidem illos ad eam amplectendam hortatur, proponendo eis fructus et commoda. « Patris, » id est mei ipsius, qui hic me gero ut pater filios suos severe, sed vere et probe instituens. Salomonem hic loqui patet ex eo quod subdit : « Nam et ego filius fui patris mei. » Minus recte ergo Hugo, Beda et alii censent hæc esse verba Dei.

Sensus est, q. d. O filii, o discipuli, audite meam disciplinam de moribus castigandis et ad virtutis normam efformandis, quæ carni quidem onerosa et ingrata accidit, sed spiritui utilis est et necessaria; ideoque a me quasi patre vestro paterno affectu et amore vobis traditur, ut vos non tam meos quam sapientiæ filios efficiam, ut scilicet faciatis prudentiam : prudentia enim non tam in audiendo, quam in agendo et audita faciendo consistit : « Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur, » Rom. II, 13. Audite ergo me qui, Deo iubente, hæc edico et quasi os divinum Dei jussa proloquor.

Vers. 2. 2. DONUM BONUM TRIBUAM VOBIS, LEGEM MEAM NE DERELINQUATIS. — Sic et Septuaginta. Verum Vatablus et Pagninus vertunt, *doctrinam enim bonam*

propono vobis, legem meam ne relinquit; Galatinus, lib. II *De Arcan. fidei*, cap. v : « Documentum bonum dedi vobis, » id est legem, inquit, nam non est bonum nisi lex; R. Levi : « Possessionem bonam dedi vobis. » Hebr. enim לקח *lecach*, a rad. לקח *lacach*, id est accepit, proprie est res accepta vel accipienda, puta donum quod accipitur; et quia inter dona primas obtinet lex et doctrina, hinc passim pro ea sumitur. *Donum ergo bonum est doctrina legis divinæ jam tradita, et deinceps tradenda, quæ tanquam eximum donum et bonum neutiquam est derelinquenda.* Quocirca « diis, parentibus et præceptoribus reddi æquale nequit, » ait Aristoteles, quia scilicet parentes naturam, cæteri doctrinam contulerunt. Pro *tribuam* Hebr. est נתתי *nattati*, id est dedi, tradidi; sed Hebræi præteritum crebro sumunt pro quolibet tempore. *Nattati ergo idem est quod dedi, do et dabo, q. d. Si leges et monita mea suscipiatis, ruminetis et opere perficiatis, sentietis quantum illa sint donum, quantum sapientiæ contineant, quantos fructus pariant.*

3 et 4. NAM ET EGO FILIUS FUI PATRIS MEI (1), TENELLUS, ET UNIGENITUS CORAM MATRE MEA : ET DOCEBAT ME, ATQUE DICEBAT. — Hebraice, *tener et unicus ad faciem matris meæ*; Septuaginta, *dilectus in facie matris meæ*. Hebræa ad לפני *liphne*, id est in facie vel ad faciem, in margine habent לפני *libne*, id est in filiis, et ita legendum vult Galatinus, lib. II, cap. v, q. d. Fui unicus in filiis, vel inter filios matris meæ. « Et docebat me, » non mater, hebr. enim est verbum masculinum יורני *ioreni*, id est docebat me vir, puta pater meus; sed sub patre per syllepsin intellige et matrem. Unde Septuaginta vertunt, *qui (pater et mater) ducebant et docebant me*; Aquila, *illuminabant me*; Chaldæus, *et docebant me; et dixit mihi Dominus.*

(1) Cum vi, scil. carissimus fui patri meo. Alii, *nam et ego filius*, id est discipulus scil. docilis, *fui patris mei.*

Moraliter, S. Ambrosius, in cap. 1 S. *Luca*, docet proprium esse eorum qui nobili genere nati sunt, pietatem pariter cum sanguine ducere, ut appareat in eis « transmissa immaculatæ puritatis hæreditas. Sic Isaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. » In virtutibus et vitis certa est hæreditas, ait Chrysostomus, serm. 111 : « Parentis vitium filiorum exitium. Numquid non in semine tota arbor? vitium ergo seminis vitium est totius arboris. » E contra arguit S. Paulus : « Si delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami, » id est, ut explicat Theophylactus, certa res est ut massa similis fermento evadat, rami radici, filii parentibus, Rom. cap. x.

Salomon vocatur tener, cur? Resp. Primo.

Quæritur hic primo quo sensu et qua de causa Salomon vocetur *רַךְ rach*, id est tener vel *tenellus*? Respondeo primo, eo quod ætatis esset parvæ et teneræ, q. d. Pater meus David, rex sapiens et sanctus, me Salomonem a teneris instruxit, docuitque sapientiam, puta Deum timere et colere. Igitur et vos, o parentes, vestros filios a puero instruite, eosque doceate timorem Dei; ac vos, o filii, eundem a puero imbibite et discite sapere. Ita Lyranus, Cajetanus et alii. Addit Cajetanus et alii nonnulli Salomonem fuisse puerum moriente Davide patre, q. d. Patrem meum Davidem non nisi tener et junior audivi et attigi: obiit enim antequam adolescerem, et tamen præcepta, quæ mihi puero instillavit, grandævus retineo. Hoc enim magnæ est virtutis: sæpe enim pueri demortuo patre, cujus disciplina coercebantur, sapientiam abjiciunt, seque dant suis cupidinibus. Favet S. Hieronymus, epist. ad Vitalem, ubi asserit Salomonem genuisse Roboam anno ætatis undecimo, et cœpisse regnare duodecimo. Ergo jam tunc vita functus erat David pater. Et S. Ignatius, epist. 8 ad Magnesiam, ubi ait Salomonem peregrisse judicium meretricum cum adhuc esset puer. Verum contrarium longe verius est, scilicet Salomonem cœpisse regnare sub annum ætatis vicesimum, ac proinde viginti fere annis convixisse patri, ab eoque eruditum, uti ex Abulensi, Pineda, Saliano, imo ex ipsa S. Scriptura ostendi *Eclii. XLVII*, sub initium. Porro Davidem non tantum in vita, sed et in morte acria dedisse Salomoni monita sapientiæ et salutis, patet *III Reg. II, 1*.

Secundo. Secundo, alii Salomonem censent vocari *tenellum*, id est tenere in deliciis enutritum. Unde Chaldaeus vertit, *filii sui patris mei delicatus*, q. d. Esto in deliciis regis fuerim educatus, tamen sapientiæ et virtuti studui. Magna enim lis est virtuti cum voluptate, æque ac castitati cum pulchritudine, juxta illud :

Lis est cum forma magna pudicitia.

Tertio. Tertio, alii « tenellum » exponunt rudem, inexpertum, indoctum. « Nihil enim, ait Beda, magis ad spem percipiendæ sapientiæ mentes erigit, quam cum eos, quos in sapientia jam clarere mi-

ramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus. » Hoc sensu ait David, *II Reg. III, 39* : « Ego adhuc delicatus et unctus rex, » id est tener, insuetus labori longioris gubernationis. Et Roboam vocatur « rudis et corde pavido; » Hebraice, *puer et tener corde*, *II Paral. XIII, 7*.

Quarto, Pineda per teneritudinem hanc accipit educationem teneram, plenam curæ ac sollicitudinis. Ita ipse lib. III *De Rebus Salomon.* cap. IV. Adde teneram et delicatam corporis complexionem. Fuit enim Salomon delicato et optimo corporis temperamento, indeque docilis et capax sapientiæ. Nam, ut ait Aristoteles, lib. II *De Anima*, textu 49 : « Duri carne secundum intellectum sunt inepti; molles vero, » id est teneri, « bene apti. »

Quinto, recte « tenellum » interpreteris mollem, flexilem, ductilem, docilem, sicut cera mollis, quæ cito potest informari, ait Hugo. Talis enim fuit Salomon, tum ob bonum animum et indoctum, quam a Deo sortitum se dicit *Sapient. cap. VIII, 19*, tum ob formationem Davidis, tum ob exercitationem et studium sapientiæ, ideoque ad ejus culmen cito pervenit. Sunt enim ex adverso quidam pueri ita naturæ duræ, refractariæ, hebetis, indocilis, ut nihil addiscere velint aut possint, ut parentes et magistri in iis docendis oleum et operam perdere videantur. Unde Septuaginta vertunt, *filii enim ego fui patri obediens*. Huc facit illud Poætæ :

Dum tener est natus, generosos instrue mores.

Hinc et B. Antiochus, hom. *De Obedientia*, legit : « Filius fui et ego patri obediens, et (ideoque) dilectus in conspectu matris meæ; » matres enim diligunt filios obediens.

Hinc S. Basilius in *Regulis fusiis explicatis*, interrog. 15, sapienter docet parentes et magistros debere docere et formare pueros a teneris, cum instar ceræ molles sunt, formamque sibi impressam facillime recipiunt et retinent. Quocirca plebsque eximios Sanctos legimus a puero cœpisse operam dare sanctitati: plura eorum exempla recensui *II Timoth. III, 14*. Idem censuere Gentiles, ut Plato, lib. VI *De Legibus*, Aristoteles apud Laertium, lib. V, cap. I, ubi asserit pueros doctos ab indoctis differre, sicut vivi differunt a mortuis. Rursum, visum lumen accipere a circumfuso aere, animum autem a disciplinis. Cleanthes apud Laertium, libro VI, cap. VI, ait pueros et homines imperitos sola forma differre a bestiis. Demades apud Antonium in *Melissa*, part. 1, serm. 50, asserit doctos ab indoctis tantum differre, quantum deos ab hominibus. Præclare Seneca, epist. 69 : « Ut dii immortales, ait, nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturæ eorum est esse bonos, ita quidam juvenes egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent perveniunt sine longo magisterio, et honesta complectuntur cum primum audiunt. » Præclarior S. Bernardus, tract. *De Ordine vitæ*, sive de doctrina puerorum, post medium :

A puero studentium virtuti.

Enomæ.

« Pueri, ait, a puritate dicti sunt, et decet ut regnet in eis simplicitas, et innocentia, et puritas, hoc est virginitas, cum his crescant, et in his perseverent, ut mereantur sequi Agnum quocumque ierit. » Idem, serm. 3 *De Epiph.* : « Pueris, ait, simplicitas naturalis, et cognata virginibus verecundia est. »

Salomon
an unigenitus?

Quæritur *secundo*, quo sensu et qua de causa Salomon vocetur « unigenitus? » Scriptura enim contrarium videtur dicere. Nam, I *Paral.* cap. III, vers. 5, præter Salomonem numerat tres alios Davidis ex Bethsabæ filios, scilicet Simmaa, Sobab et Nathan. Dicendum breviter, inquit noster Sallianus, tom. III *Annal.* anno mundi 2989, num. 3, probabile videri Simmaa, et Sobab et Nathan filios fuisse Bethsabæ ex Uria, priore marito. Ita censent Abulensis, in cap. III, vers. 1 *Paral.* Lyranus et Vatablus, Torniiellus loco citato, Hugo Cardinalis in cap. v *II Regum*, nec displicet Salmeroni, tract. 28, in tom. III. Probatur autem, quia, si David multos ex Bethsabæ liberos suscepisset, cum primus eorum, omisso parvulo in-nominato qui ex adulterio natus est, fuerit Salomon, tam naturæ ordine, ut constat ex *II Reg.* XII, vers. 14, quam regis successione dignitate, primus utique nominatus fuisset in filiis Bethsabæ, non postremus. Ordinem enim nativitate a Scriptura servari ex utroque loco *II Reg.* III, 2 et I *Paral.* III, 1, in quo numerantur filii Davidis, intelligi potest: utrobique enim Amnon tanquam primogenitus primus censetur, tum Daniel sive Cheleab, tertius Absalom, et ita deinceps. Cum ergo tres illi priore loco nominentur, priores nati fuerunt: non ex Davide, qui ex Bethsabæ primum suscepit infantulum illum innominatum, tum Salomonem: ergo ex Uria, cujus filios propterea David adoptione fecit suos, quod sic reparabat injuriam factam patri. Cum enim ejus uxore corrupta filium ei affingere studuisset ignaro, ipse sciens prudensque ejus filios sibi per adoptionem attribuit; reparavit et factam filiis injuriam, quibus patrem sustulisset, dando illis pro privato homine parentem regem. Denique sic plurimum dilectæ Bethsabæ gratificabatur, cujus Salomon dicitur « unigenitus. »

Resp.
negative.

Probabilior nihilominus est sententia, tres illos, et insuper Salomonem, a Davide et Bethsabæ genitos fuisse. Clarissima est enim Scripturæ id affirmantis ratio, I *Paral.* III, 5: « Porro in Jerusalem, ait, nati sunt ei, Davidi scilicet, filii, Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabæ filia Ammiel. » Quomodo nati sunt Davidi quatuor, si tres eorum nati sunt Uriæ? magna profecto vocum abusio admitteretur, si pro uno, qui natus esset revera Davidi, quatuor ei nati dicerentur. Retenta igitur simplici significatione verborum, nec violenta interpretatione obscurata, dicendi sunt omnes filii Davidis naturales, ab eoque geniti. Deinde si Nathan non fuit verus Davidis filius, sed adoptivus, verus autem

Uriæ, non recte utique a D. Luca per ipsum Nathan generatio Christi ad Davidem duceretur, quippe qui Davidis non fuerit, sed Uriæ. Hanc sententiam probant quicumque volunt Nathan fuisse fratrem naturalem Salomonis, quorum plurimos numerat Pineda, lib. I, cap. VIII, numer. 3, et lib. VII, cap. XXVI. Eadem est enim cæterorum duorum ratio, et qui volunt natum Salomonem quadriennio post adulterium Davidis. Ejusdem sententiæ sectatores sunt Theodoretus et Procopius in I *Paral.*, et ille idem Pineda, Salazar, Baynus, Arboreus, Jansenius, Cajetanus hoc loco, ac Clievovæus in *Damascenum*, lib. IV, cap. XV, Salmeron, tract. 28, tom. III, Barradius, tom. I, lib. V, cap. IX: addunt et Annii Philonem biblicum, et si quos alios.

Igitur Salomon vocatur *unigenitus*, hebraicè *unicus*, id est unice a matre dilectus. Unde hebraicè, latine et græcè non est unicus matris vel matri suæ, sed *unicus coram matre sua*, id est, ut Septuaginta vertunt, *dilectus in facie matris suæ*, id est unicus per singularem amorem, curam, sollicitudinem, perinde ac si esset solus et unigenitus. Significatur ergo Salomonem placidissimi et quietissimi fuisse ingenii, qui instar Jacob domi cum matre versaretur, quæ ei instillabat amorem et præcepta sapientiæ, non autem instar Esau in agris venaretur. Rursum eum matris, et vicissim matri fuisse amantissimum. *Unigenitus* ergo *coram matre sua*, id est tanquam unigenitus longe dilectissimus, non alieno, sed proprio matris lacte enutritus, semper in brachiis, in gremio, in oculis matris versatus. Unde ait ad eum mater, cap. XXXI, vers. 2: « Quid, dilecte mi? quid, dilecte uteri mei? quid, dilecte votorum meorum? » Sic *Psal.* XXXV, 11, dicitur: « Laetetur cor meum, ut timeat nomen tuum. » Pro quo Hieronymus et Chaldaeus proprie legerunt, *uni cor meum, ut timeat nomen tuum*. Quod alii ad effectum precandi et efflagrandi revocant: « Hoc unum tribue cordi meo, ut te timeat; » alii ad timoris magnitudinem et perfectionem, « unice te timeat cor meum; » alii ad conjunctionem intimam cordis cum divino timore, « uni cor meum timore tuo. » Sed melius *uni*, id est collige omnes cordis mei vires, ut te diligam ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus, ut tuo timori ac dilectioni unice invigilem, nihil mihi extra te sit in caelo, et sine te nihil velim super terram, hæc una mea sit cura et sollicitudo. Sic *Psal.* XXI, 21, dicitur: « De manu canis unicam meam, » *q. d.* Unius me vite amor et sollicitudo pungit, hoc mihi solum superest, scilicet vita: hanc tu etiam ablatis cæteris rebus tuere et conserva. Sic dicit Salomon se unicam coram matre, in quo uno et oculos et animum mater defigebat, unicum amabat atque curabat; ita Pineda, lib. I *De Rebus Salomon.* cap. VIII. Sic *Cantic.* VI, dicitur: « Una est matris suæ (id est dilecta, et) electa genitrici suæ. »

Dicitur
tamen
unigeni-
tus.
Primo,
quia u-
nice di-
lectus.

Secundo, idem Pineda: « Unicus, » inquit, eum *Secundo*,

quia ha-
res regni.

de filio regis dicitur, videtur respicere ad successionem regni, ut qui prae multis fratribus successionem et hereditatem regni unicus sit. Sic *Genes. xxxi, 2*, ubi tolle filium tuum unigenitum Septuaginta perinde existimarunt ac si diceret: «Tolle filium tuum dilectum;» S. Ambrosius, *tolle dilectum*; Symmachus, *unicum tuum*. Sed cum haberet praeterea Ismaelem, non intelligit «unicum» genitum, sed successione et destinatione ad genus et principatum. Sicut et ipse David exponere videtur, dicens *I Paral. xlix, 1*: «Salomonem filium meum unum (Septuaginta, *unicum*) elegit Deus, adhuc puerum et tenellum,» quasi dicas: Quod ad regni successionem attinet, non habeo alium, qui regnandi particeps esse debeat.

Tertio,
quia primogenitus.

Tertio, noster Salazar et Franciscus Suarez III part. tom. II, *Quest. XXVII, disp. 2, sect. 3, unigenitum* interpretantur primogenitum, *q. d.* Cum filii primogeniti amore et indulgentia parentum abuti ac protervire soleant, ego tamen ita disciplinae me subdidi, ut starem quasi puer «coram matre mea,» ab eaque me doceri, regi, flecti et formari sinerem, illi per omnia me subjiciens et ab ejus nutu pendens. Licet enim prior Salomone filius fuerit infans ex adulterio Davidis cum Bethsabee conceptus, tamen ille illico, ut lucem vidit, expiravit, ideoque quasi non natus in computum non venit, ait ex Glossa S. Thomas, III part. *Quest. XXVII, art. 2, ad 3.*

Si objicias Salomonem non videri primogenitum Davidis ex Bethsabee, eo quod tres ante illum filii nominentur, ipseque sit quartus et ultimus, *I Paral. III, 5*; respondeo, saepe in Scriptura recensendis filiis non servari ordinem temporis et generationis. Sic *Genes. xl, 27*, dicitur: «Thare genuit Abram, Nachor et Aran,» et tamen Aran senior fuit Abramo; nam Abram filiam Aran in uxorem duxit.

Salomon
dilectus,
quia fi-
lius poenitentia.

Addunt nonnulli Salomonem fuisse filium poenitentiae, puta genitum a Davide et Bethsabee de adulterio poenitentibus, ideoque praeter caeteris dilectum, quasi qui pignus esset divinae reconciliationis et fructus gratiae a Deo acceptae. Audi nostrum Lorinum in cap. I *Eccles. vers. 1*. Fortasse etiam Salomon, qui post mortem infantis ex adulterio geniti susceptus est per legitimum matrimonium, et secuta in utroque parente poenitentia, ideo maxime dilectus est, atque vel a matre ipsa nutritus, vel coram ipsa, cum alii extra domum et a nutricibus; ac proinde David eundem summo opere dilexit, utpote recuperata jam gratia, ab se genitum, regni successorem, ac de quo prolixè tam multa Deus promiserat, et vicissim Salomon gloriabatur hoc nomine, quod David filius et esset et diceretur.

Allegori-
ce de
Christo.

Mystice, sive allegorice, Salomon hic representat Christum, qui fuit tener et unigenitus Patris aeterni, ac virginis Mariae Deiparae, et unice dilectus et subjectus, *Luce II, 51*. Ita Galatinus, lib. II *De Arcan. fid. cap. v*, et lib. III, cap. xxii,

qui putat hunc esse sensum litteralem, sed ex dictis liquet esse mysticum. Porro Christus proprie fuit unicus Patri caelesti, quia ex eo solo genitus, qua Deus et Verbum; atque unicus matri suae, quia qua homo ex ea sola sine opera viri ex Spiritu Sancto conceptus: unde sicut in caelis est ἀμήτωρ, id est sine matre: sic in terris est ἀπατὴρ, id est sine patre. Atque haec fuit causa unici et singularis amoris reciproci, tum Virginis in Christum, tum Christi in Virginem matrem; amor enim filiorum solet dividi in patrem et matrem, ideoque in singulos minui: at in Christo fuit indivisus et collectus amor filialis; unicus enim et totus tetendit in solam matrem, quasi ipsa sibi pater esset et mater: fuit ergo ingens et ardens. Vicissim virgo Deipara amorem suum in filium non divisit cum marito, utpote qui nihil ei contulit, sed totum sola possedit. Fuit ergo et ille magnus et eximius, quia amore materno et paterno quasi mater et pater dilexit eum, eum, inquam, quem sciebat Deum esse aequè ac hominem, ideoque immenso amore redamandum. Christus ergo fuit tener corpore, quia molle optimumque habuit corporis temperamentum, indeque tenerum et flexilem animum, ideoque bene disciplinabilem, ait Galatinus, et omnis sapientiae capacissimum. Rursum Christus dicitur tener, quia in eo fuit ineffabilis pietatis teneritudo, et in trunco humanitatis clementissimae divinitatis insertio, ac fructuosa plantatio. Ipse denique legem dedit Judaeis per Moysen, Christianis per seipsum, de eaque dixit: «Hoc fac, et vives,» *Luce x.*

4. SUSCIPIAT VERBA MEA COR TUUM, CUSTODI PRÆ- Vers. 4.

CEPTA MEA, ET VIVES. — Pagninus ad verbum Hebraea vertit, *fulciat vel sustentet eloquia mea cor tuum*: quod Baynus per hypallagen sic explicat, *q. d.* Eloquia mea fulciant cor tuum tenerum et fluctuans; Septuaginta, *firmetur noster sermo in tuo corde*; Chaldaeus, *apprehendat* (Symmachus, *teneat*) *verba mea cor tuum*; Syrus, *resideant verba mea in corde tuo*.

Sunt verba non Dei, ut vult Chaldaeus et Beda, quasi alludat ad colloquium Dei cum Salomone habitum, III *Reg. III, 5*; sed Davidis ad Salomonem, ut patet ex dictis, *q. d.* O filii, suscipe monita mea auribus non tantum corporis, sed et mentis, nec tantum suscipe, sed et firma, ut nunquam excidant, nulla tentatione elidantur. Solent enim puerorum phantasiae et mentes esse vagae et fluidae, ideoque quod audiunt, facile effluere et excidere sinunt. «Inquietata est ac mobilis juvenum mens, et animus semper fluctuat,» ait Aristoteles, II *Politie*. Firmare ergo eam jubet anchora constantiae, constantisque amoris et timoris Dei, ut haec patris et sapientiae documenta constanter retineat, eaque contra parasitos et seductores fulciat, id est tueatur et propugnet, ne ab iis se seduci et in vitia abduci patiatur.

CUSTODI PRÆCEPTA MEA, ET VIVES, *q. d.* Si custodieris mea praecepta, longævus eris tum vita na-

turæ, tum vita gratiæ, tum vita gloriæ in æternum. Unde Syrus vertit, *custodi præcepta mea et vitam et legem, sicut pupillam oculi, q. d.* Quantum amas vitam tuam, tantum ama custodiam præceptorum meorum: quantum amas animam tuam, tantum ama disciplinam meam: quantum amas et custodis pupillam oculi tui, tantum ama et custodi legem meam; quia hæc est vita, anima et pupilla oculi tui.

Vers. 5.

5. POSSEDE SAPIENTIAM, POSSEDE PRUDENTIAM: NE OBLIVISCARIS, NEQUE DECLINES A VERBIS ORIS MEI. — Hebr. כֵּנֶה *kene*, primo, significat *eme, compara, acquire*; secundo, *posside*, quia emendo acquiritur rei possessio, et quod emimus hoc possidemus. Unde Vatablus vertit, *compara sapientiam, compara intelligentiam*; Pagninus, *eme sapientiam, eme intelligentiam*. Sensus ergo est: Compara tibi sapientiam practicam, sive prudentiam et virtutem, omnium opum pretio et omnium rerum dispendio; ipsa enim omne pretium, omnemque jacturam longe superat. At cum comparaveris, firmiter eam retine et posside, ut nullis blanditiis, promissis, minis, terroribus sinas eam tibi eripi, juxta illud cap. xxiii, vers. 23: « Veritatem eme, et noli vendere sapientiam; » omnia enim hæc spectant ad perseverantiam et constantiam in sapientia et virtute, ideoque Noster optime vertit, *posside*; *posside* enim per metalepsin, primo, idem est quod eme, acquire, juxta illud Evæ Genes. cap. iv, vers. 1: « Possedi, id est acquisivi, hominem (Cain filium) per Deum. » Secundo, *posside* proprie idem est quod emendo occupa, detine, posside, q. d. Omni studio cura ut acquiras et possideas sapientiam tanquam rem summi pretii, perinde ac mercator satagit emere et possidere merces pretiosas.

Moraliter, hic discere parentes debere filiis magis providere de sapientia et virtute, quam de opibus et prædiis. Mundani faciunt contrarium, ideoque errant, et filiis pessime consulunt. Quid enim prosunt opes homini, qui nescit eis bene uti, imo cui sunt instrumenta superbiam, gulæ, luxuriæ? Quid hoc est aliud quam dare gladium insipienti et furenti, quo in aliorum et suam ipsius necem ruat? Unde in præposteram hanc parentum curam graviter invehitur S. Basilius, Prosper et alii.

Vers. 6.

6. NE DIMITTAS EAM, ET CUSTODIET TE: DILIGE EAM, ET CONSERVABIT TE. — Septuaginta, et adhærebit tibi; Chaldæus, et proteget te; Syrus, ut liberet te; S. Hieronymus, epist. 2 ad Nepotianum, et apprehendet te; idem in cap. xviii Ezechiel, sic legit: « Ama illam, et amplexabitur te; dilige illam, et custodiet te; » Arabicus, *concupisce illam, et tutabitur te*. David quasi sollicitus pater idem identidem repetit, aliisque et aliis verbis inculcat filio, quasi rem summi momenti, in quo ejus felicitas omneque bonum situm sit, q. d. Sapientiam quasi sponsam indissolubili matrimonii vinculo tibi, o fili, copula, nec des ei libellum repudii,

ut eam dimittas: ita vicissim ipsa tibi fida erit firmiterque adhærebit, imo ab omnibus malis culpæ et pœnæ proteget, et in omni bono conservabit te. Secus faciunt sponsæ hominum, quæ sæpe sponso deserunt, et ad adulteros transeunt; aut si in fide persistent, sponso non alunt nec custodiunt, sed ab iis aluntur et custodiuntur.

Vers. 7.

7. PRINCIPIUM SAPIENTIÆ, POSSEDE (Baynus, possidere, et sic verti potest ex Hebræo) SAPIENTIAM; ET IN OMNI POSSESSIONE TUA, ACQUIRE PRUDENTIAM. — Hæc verba in speciem videntur esse contraria et continere antithesin: possessio enim sapientiæ non est principium, sed finis et complementum sapientiæ. Quocirca Tigurina ex Hebræo sic vertit, *ante omnem cognitionem compara sapientiam*; Vatablus, *principium sapientiæ, compara sapientiam*; Syrus et Chaldæus, *initio sapientiæ, compara sapientiam*; Hebræa ad verbum habent, *principium sapientiæ eme, vel posside intelligentiam*.

Igitur primo, *posside* potest accipi in actu inchoato, vel destinato, q. d. Principium sapientiæ est possidere, id est comparare sapientiam, puta illam emere, illi studere, illam audire, meditari, ut sic eam acquiras et possideas, juxta illud Sapient. vi, 18: « Initium illius (sapientiæ) verissima est disciplinæ concupiscentia, q. d. Tunc sapere incipies, cum eam amare et prosequi, illique vacare et studere cæperis. Sic enim se explicat subdens: « Et in omni possessione tua, acquire (hebraice est idem verbum כֵּנֶה *kene*, quod paulo ante Noster vertit, *posside*) prudentiam (1), q. d. Principium, via et modus acquirendi sapientiam et veritatem est, si omni studio, omni conatu, omni pretio, etiamsi omnes tuas opes impendere deberes, studeas eam tibi comparare. Sic ait Seneca: « Magna pars boni est velle fieri bonum. » Ita Dionysius, Jansenius, Hugo, Cajetanus et alii. Sensus ergo est, q. d. Principium sapientiæ non est arida speculatio et contemplatio sapientiæ, sed sapida voluntas et studiosus conatus ad sapientiam, ut scilicet timore Domini, qui etiam principium est sapientiæ, commoti, omni via et modo entitatur ad sapientiam acquirendam.

Secundo, alii, q. d. David ad Salomonem: Principium sapientiæ est eam mente concipere, comprehendere et possidere; inde enim fiet ut suo tempore eam opere exercent. Tu ergo, o fili, jam nunc a teneris eam menti imprime, ut grandior et rex factus eam exsequi, ac juxta eam vivere et gubernare queas. Aut, ut Baynus: Sensus, inquit, proverbii est: Sapientiæ primam curam habe; et non, ut inquit ille: « Quærenda pecunia primum, virtus post nummos. » « Et in omni possessione acquire prudentiam, » ut nihil vel possidere velis, vel discere quod a prudentia fuerit alienum. Aut, ut idem, q. d. In principio sapientiæ posside et discere sapientiam ab aliis, juxta illud

(1) Sed, omnium facultatum tuarum pretio compara intelligentiam. Hic est utriusque membri geminus sensus.

Jacobi I: «Sit autem omnis homo velox ad audiendum.» Et postea eris magis idoneus, ut res omnes cum intelligentia et prudenter tractes et tuopte ingenio intelligentiam augebis.

Tertio, noster Salazar sic exponit, «posside» vel eme «sapientiam,» hoc est, conjugio tibi copula sapientiam. Olim enim nuptiæ fiebant coemptione, qua sponsus sponsam cum parentibus certo pretio coemebat, uti Osee emit Gomer, cap. III, vers. 2: «Fodi, inquit, id est emi, eam mihi quindecim argenteis.» Jam conjugio copula, id est arctissime tibi adstringe sapientiam et virtutem, ut ab ea divelli te non sinas. Unde S. Augustinus hoc spiritale conjugium representatum in connubio Adæ cum Evi censet lib. II *De Gen. contra Manich.* cap. XIII; de illo enim dictum est Gen. II: «Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea. Os de ossibus ait, fortasse propter multitudinem, et caro de carne propter temperantiam. Hæ namque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere.»

Quarto, pro principium hebraice est ראשית *rescit*, græce ἀρχή, quod tam summam, caput, principatum, quam principium significat, q. d. Principatus sapientiæ situs est in possessione sapientiæ: primas in sapientia tenebis, si cures ut eam possideas; summa perfectio et complementum sapientiæ consistit in ejus possessione.

Quinto, q. d. Sapientia et virtus sita est non in ejus lectione, auditione, speculatione, sed in ejusdem occupatione et possessione; si ergo eam cæperis possidere, habes principium sapientiæ: si in possessione ejus progressus fueris, eamque dilataveris, quantum in possessione, tantum quoque in sapientia progredieris: si eam plane possideris, habebis pariter plenam et perfectam sapientiam; porro, hæc possessio sita est in usu et praxi sapientiæ, sive virtutis. Is enim habet et possidet virtutem, qui eam exercet, ac ea utitur: virtus enim sita est in ejus usu, praxi et exercitio.

Summa, sensus est, q. d. Virtus non consistit in ejus cognitione vel speculatione, sed in ejus exercitio et praxi: quantum enim eam exercueris, tantum ejus possidebis. Simili phrasi quis dicat: Principium opulentæ est possidere opes. Principium honoris est possidere honores. Sic ergo hæc sententia consentit, et in re eadem est cum illa cap. I, vers. 7: «Timor Domini principium sapientiæ,» quia timor Dei instigat ut compares et possideas sapientiam, id est virtutem. Quare initium timoris est profectus sapientiæ et virtutis; profectus timoris est initium sapientiæ et virtutis; complementum timoris est complementum sapientiæ et virtutis. Vide dicta cap. I, vers. 7.

Denique Hebræa ad verbum sic habent, principium *chochma*, id est sapientiæ, eme, vel posside *bina*, id est intelligentiam vel prudentiam; et sic legunt aliqui codices Latine Vulgatæ editionis

manuscripti, quod sic exponas: Si vis adipisci veram sapientiam, non speculativam, sed practicam, compara tibi prudentiam agendorum; hæc enim est vera, imo ipsissima sapientia, quam hic deprædico. Hic sensus æque ac primus, quartus et quintus præ cæteris videntur litterales et genuini.

Tropologice Baynus, q. d. Priusquam studio sapientiæ indulgeas et contemplationi, da operam ut sapientiam illam, quæ in moribus et integritate vitæ consistit, acquiras: Martha enim ducit ad Mariam, vita activa ad contemplativam. Qui enim illico inire volunt contemplativam, ante sedatas passiones per labores vitæ activæ, perinde faciunt ut qui Rhetoricam discere volunt non præmissa Grammatica; unde S. Sabas: «Sicut, inquit, flos fructum antecedit, ita vita cœnobitica anachoreticam.» Ita refert Cyrillus in Vita S. Joannis Silentiarii.

Anagogice Lyranus: Principium, inquit, sapientiæ possidendæ in patria cœlesti est possessio sapientiæ in via, puta in hac vita.

Symbolice aliqui, q. d. Principium sapientiæ est possidere vel comparare sapientiam, id est doctorem sapientiæ et magistrum, qui te erudiat et doceat, sine quo nunquam sapientiæ sive virtutis et perfectionis peritus evades: ars enim hæc sublimis et divina sine doctore non discitur.

8. ARRIPE ILLAM, ET EXALTABIT TE: GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS, — id est cum eam intra ulnas tuas et gremium strictiore tenebis complexu, ait S. Hieronymus in *Ecclesi.* cap. III. Pro *arripe illam* Hebraice est סלסה *sal-seleha*, quod proprie significat: Sterne illi viam, aggesto aggere sive terræ cumulo viam illi eleva et complana, eleva et exalta illam; inde enim סוללה *solela* vocatur agger, vallum, terra aggesta in cumulum. Unde *Psal.* LXVII, 5: לרכב סלסול *sollu larocheb baarabot*; quod Noster vertit, iter facite ei qui ascendit super occasum. R. Abraham, Marinus et alii vertunt, elevate vel sternite viam equitanti in cælos. Septuaginta hoc loco vertunt, περιεβαλετωσαν αυτου, id est aggeribus circumda vel circumvalla illam, id est firmissime illam retine et communi. Hinc Maximus, Cent. V, cap. *Oeconom.* cap. LXXXIII, legit: «Obside eam, et exaltabit te.» Sicut enim milites, obsidendo urbem, eam capiunt, ejusque spoliis ditantur: sic pariter qui obsident sapientiam, ejus opibus locupletantur et exaltantur. Symmachus, porta eam; Aquila, *avdales*, id est suscipe, arripe, vel retine eam; Chaldaeus, dilige eam; Pagninus, exalta illam, et exaltabit te; alii, aggera et contumula illam; Tigurina, evehito ipsam, et evehet te; R. Abraham, lauda illam; alii, calca illam, id est assidue illam tere, preme et versa: סלה *sala* enim significat calcare; a *sala* autem סלל *salat* (unde סלל *sollu*) subinde sua tempora mutuatur.

Hinc et R. Levi sic exponit: Si iter facias sapientiæ, et incedas assidue in lege, honorem tibi

conciiliabit. Et R. Salomon : Perscrutare illam, inquit, diuturnoque studio in illa immorare, ut minutissima quæque pensites, sicut cum quis vindemiæ reliquias vestigans, hinc indeque discurret ad racemos prætermisissos asportandos. Apud Thalmudistas *salsel* significat crines discernere et examinare. Baynus vero explicat ut sint hæc verba Davidis ad Salomonem, *q. d.* Sterne iter sapientiæ, et fac ei expeditam et sublimem viam, ut possit facile vagari per regnum tuum, et ipsa exaltabit te; Hebræum enim *salseleha* significat viam sapientiæ et virtutis esse arduam et excelsam, ac proinde sternendam illi cum labore, elevatione et contentione corporis et animi. Loquitur de sapientiâ quasi de sponsa nobili, imo regina, cui proinde via sit sternenda et complananda, ut per illam curru vehatur et deducatur in domum sponsi, puta ejus qui eam amat et ambit.

Noster non ad verbum, sed ad sensum vertit, *arripe*; ut *primo*, significet magno desiderio et studio prosequendam esse sapientiâ, ut non tam rogetur quam rapiatur. *Secundo*, ut significet eam arcte menti copulandam esse: arripere enim est ad se rapere. *Tertio*, ut significet eam firmiter tenendam et custodiendam; quod enim rapimus, hoc firmiter stringimus, ne quis æmulus vel hostis nobis eripiat. Itaque *arripe sapientiâ* in re idem est cum eo quod præcessit, « posside sapientiâ; » sed modum possidendi suggerit, scilicet raptum, sicut Romani Sabinas virgines raperunt in uxores. Unde *quarto*, *arripe* significat vim adhibendam ad consequendam sapientiâ et virtutem ob concupiscentias nostras, quæ illi reluctantur, juxta illud Christi: « Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, *Matth. XI, 12*. Unde Hugo: *Arripe illam*, inquit, hoc est, ad te rape instar rapacis avis, puta accipitris, quæ in prædam nobilissimam totis viribus involat, eamque invadit, ut comprehendat; aut tanquam prædo violenta manu illam capta. *Quinto*, *arripe* significat velocitatem, *q. d.* Festina ad illam, procure ad illam, invola ad illam. Ita Lyranus. Adeo amari et ambiri vult sapientiâ.

Porro versionem Septuaginta sic explicat auctor *Catena Græcorum*: « Circumda illam aggeribus, ait, hoc est, jugi divinarum Scripturarum usu et meditatione illam confirma; nec enim ut sapiens sis sat est sapientiâ amare, aut obiter illam degustasse, sed magna præterea opus est custodia et cura, ne, quam comparasti, denuo amittas. Aggerem autem seu vallum, morales virtutes hoc loco vocat: illæ enim sunt quæ mentem ad Dei cognitionem sublevant, eandemque ab omni adversitate propugnant. » Unde ex hoc loco S. Isidorus, lib. III *Sentent.* cap. IX, docet sapientiâ studioso necessariam esse assiduam S. Scripturæ lectionem: « Nemo, ait, potest sensum S. Scripturæ cognoscere nisi legendi familiaritate; idque toto capite variis rationibus et similitudinibus demonstrat.

ET EXALTABIT TE, — tum in præsentî vita, uti exaltavit Salomonem, tum in futura. Unde Glossa quædam Hebræorum paraphrasticè sic explicat: « Et deducet te equitatem in cælos. »

GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS. — Septuaginta, *honora eam, ut te amplectetur*; Chaldæus, *amplexare eam, ut glorificet te*; Syrus, *ut te honore excolat*. Est enim reciproca sapientiæ et studiosi amplexatio, æque ac glorificatio; sponsus enim sua bona in connubio communicat sponsæ, et sponsa vicissim sua communicat sponso. Quare si amplexeris sapientiâ, illa vicissim amplexabitur te; si eam glorifices, illa vicissim glorificabit te. « Cum eam fueris amplexatus duobus brachiis actionis et contemplationis, » ait Hugo. Idipsum sibi exoptat S. Hieronymus præfat. in II lib. *Comment. in Amos* ad Pammachium: « Pammachi, ait, cano jam mecum capite impetra mihi a Domino, ut comitem mihi habere merear sapientiâ, de qua scriptum est: Ama illam, et servabit te; honora illam, et amplexabitur te, ut ipsa adjuvante et socia cœptum in Amos opus expleam. » Idem nos quoque optamus et oramus.

9. DABIT CAPITI TEO AUGMENTA GRATIARUM, ET CORONA INCLITA PROTEGET TE, — instar scuti, vel potius galeæ. Hebraice, *dabit tibi copulam gratiæ* (Cajetanus, *societatem gratiæ*), et *diadema coloris cinget te*; Septuaginta, *ut det capiti tuo coronam gratiarum, corona autem delictarum* (Aquila, *gloriationis*; Symmachus, *gloriæ*; Theodotion, *decoris*) *proteget te*; Chaldæus, *ponet in capite tuo pulchritudinem gratiæ, corona decoris erit super te*; Syrus, *ponet in capite tuo pulchritudinem charitatis, et in corona laudis saturabit te*; S. Hieronymus, in cap. XLV *Ezech.* legit: « Coronam gratiarum suscipiet vertex tuus; » per eamque intelligit eidarim sacerdotalem; Tigurina, *dabit capiti tuo additamentum* (Pagninus, *conjunctionem*) *gratiæ*; Vatablus, *sertum elegans, et muniet te magnifice corona*; Salomonem secuti Arabes: « Scientia, inquit, est diadema puero, et intellectus torques aureus. » Per « coronam gratiarum, » inquit auctor *Catena Græc.*, virtutum catenam, divinarumque christi matum congeriem accipe; per voluptatis autem diadema divini cognitionis ornatum: licet alii hæc duo pro eodem accipiant, ut *et* significet *id est*, de quo mox.

Sensus est, *q. d.* Si sapientiâ amplexatus fueris, illa dabit tibi cumulos gratiarum, iisque quasi corona ornabit, æque ac proteget te contra omnes tentationes et hominum insultus; conciliabit enim tibi gratiâ non tantum hominum, sed et Dei, ab eoque impetrabit omnem gratiâ et virtutem, quibus quasi corona pulcherrima redimitus, graciosus sis et speciosus, æque ac robustus et inclitus in conspectu Dei, Angelorum et hominum, tum per gratiâ in hoc sæculo, tum per gloriâ in futuro. Igitur לִיבִית חֵן *liviat chen*, id est copula gratiæ (quos Noster vertit, *augmenta gratiarum*), accipi potest, ut sit idem quod diadema

decoris, sive corona *inelyta*; quia sicut in corona annulus annulo, flos flori, aurum auro copulatur et innectitur, sic et in sapientia ac virtute una lex alteri, una virtus alteri, una actio honesta alteri continua serie copulatur et innectitur, ut faciant coronam et catenam, imo coronidem omnium virtutum. Rursum faciet sapientia ut in virtutibus quotidie augearis et crescas, itaque coronam hanc tuam augeas, expolias, perplectas, ejusque orbem consummes.

Quinque coronas dat sapientia.

Porro corona hæc erit multiplex; primo enim dabitur tibi quasi sapientiæ doctori laurea doctoralis; secundo, quasi eximio in omni virtute dabitur tibi laurea virtutis; tertio, quasi victori passionum tuarum dabitur tibi corona triumphalis; quarto, quasi sponso, qui sapientiam quasi sponsam tibi despondisti, dabitur tibi corona nuptialis. Olim enim sponsi et sponsæ coronabantur (ut etiamnum fit), juxta illud *Isaiæ LXI, 10*: « Quasi sponsum decoratum corona. » Et *Cantic. III, 11*: « Egredimini et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus; » quinto, dabitur tibi corona regni, ut quasi rex per sapientiam non tantum te, sed et totum regnum pie et sapienter administres. Has omnes coronas per sapientiam adeptus est Salomon, ac adipiscitur quilibet sapientiæ et virtutis studiosus. Rex enim evadit, etiamsi privatus et pauper sit, tum quia regit regnum animæ suæ, tum quia alios dirigere novit, tum quia regnum æternum adipiscetur per illam. Ita mendicus ille sapiens apud Taulerum interrogatus quis esset, respondit: « Rex sum; » ubi est regnum tuum: « In anima mea. Sic enim externos et internos sensus meos regere novi, ut cunctæ vires animæ meæ mihi subditæ sint. Quod profecto regnum cunctis mundi hujus regnis præstantius esse nullus ambigit. » Fusc hoc ejus colloquium enarravi *Rom. XII, 2*, in fine. Plura de hac corona dixi *cap. I, 9*, et *Eccli. I, 22*, et *cap. VI, 32*.

Moraliter, discere hic quanta sit sapientiæ et virtutis præstantia, quæ sui studiosis honorem plusquam regium et imperatorium pollicetur. Nam, ut ait noster Alvarez de Paz, *De Dignit. perfect. lib. IV, pag. 3 cap. XXXII*: Mundana nobilitas hominem ad tempus, sanctitas in æternum exaltat. Nobilitas amicum regum, perfectio Dei amicum, et Angelis parem constituit. Illa se amplectentes curis et negotiis laboriosis onerat; hæc quia sine onere magnos facit, se complexantes glorificat. Illa capiti, id est menti, nobilium solet per occasionem addere augmentum vitiorum; nam ex nobilitate superbiunt, et in omnia illa vitia impingunt, quorum est superbia principium; hæc perfectorum mentibus addit quotidie augmentum donorum, ac spiritualium gratiarum, quia ex perfectione se dejiciunt, et illas virtutes assequuntur, quæ humilitati semper adherent. Nobilitas deni-

que corona insidiante circumdat, quia multi nobilibus invident, multi prosperitati eorum ac divitiis insidiantur; at perfectio cingit capita perfectorum corona protegente; omnes enim perfectorum famulantur, et necessaria subministrant; et tantum abest ut eum lædant, quod ad ipsum ut ad asylum confugiant, et sui ipsorum adiutorem profitentur. Idipsum præclare docet S. Basilius præfat. in *Ascetica*.

10. AUDI, FILI MI, ET SUSCIPE (Chaldaeus, *suscipe* Vers. 10. a me, qui sum rex et doctor sapientissimus) VERBA MEA, UT MULTIPLICENTUR TIBI ANNI VITÆ. — Huusque fuerunt verba Davidis ad Salomonem, nunc Salomon eadem sapientiæ studioso suis verbis confirmat et inculcat. « Annos vitæ » intellige tum præsentis Judæis promissæ, tum æternæ fidelibus sapientibus, id est Sanctis, præparatæ. Vide dicta *cap. III, 16*. Præclare S. Augustinus, *serm. 90 De Temp.*, tres assignat vias ad vitam et cælum, scilicet « bonum cogitare, bonum dicere, et bonum facere; » tres pariter ad mortem et gehennam, scilicet « malum cogitare, malum dicere, et malum facere. » Et S. Ambrosius, *serm. 74 De Natal. Martyr*: « Notas, ait, mihi fecit Dominus vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem; his enim itineribus pervenitur ad salutem. » Unde Septuaginta hic addunt, ut *fiant tibi multæ viæ vitæ*, id est multæ honestæ actiones, quæ ad veram Dei cognitionem vitæque immortalitatem ducunt, inquit auctor *Catenæ Græc.*, qui et addit: Vita, inquit, tria significat, nempe vitæ tempus, vitæ institutum, vitæ alimentum.

11. VIAM SAPIENTIÆ MONSTRABO TIBI (Septuaginta, Vers. 11. doceo te; Aquila, *deduxi te*; Tigurina, *dirigam te*; Vatablus, *docebo te per viam justitiæ incedere*), DUCAM TE PER SEMITAS ÆQUITATIS. — Hebraice, *incedere te faciam in orbitis rectitudinis*; Septuaginta, *rectis*; Aquila, *in tramitibus rectitudinis*. « Via sive semita et tramites, sunt ad virtutem aditus, quorum principium fit sapientiæ acquisitio, » ait Nyssenus, *orat. 2 Contra Eunomium*. Chaldaeus et Symmachus, *in semita recta*; Pagninus, *calcare te feci semitas rectas. Semita ergo æquitatis sunt semitæ æquabiles, planæ, rectæ, sine scopulis et lapidibus, ut scilicet nusquam impingas. Tales sunt semitæ sapientiæ et virtutis. Vide dicta Isaiæ XXVI, 7*.

Porro auctor *Catenæ Græcor.*: Sapientiæ orbitæ, inquit, sunt viæ, quæ de uno bono honestoque opere deducunt ad aliud; unum enim opus viam sternit et invitat ad aliud, una virtus ad aliam, q. d. Ostendam tibi quomodo in via virtutis nunquam consistere, sed continuos progressus facere debeas.

12. QUAS CUM INGRESSUS FUERIS, NON ARCTABUNTUR (Syrius, *non nutabunt*; Symmachus, *non tribulabuntur*; alii, *non stringentur*) GRESSUS TUI, ET CURRENS NON HABEBIS OFFENDICULEM. — Septuaginta, *non concludentur tui gressus; si autem cucurreris, non laborabis, vel non fatigaberis*; Aquila, *non scan-*

dalizaberis; Syrus, non offendes; alii, non impinges, non corrues. Explicat sapientiæ sive virtutis semitas æquitatis, id est planas et æquabiles, q. d. Adeo plana et expansa est virtutis planities, ut in ea pedes et gressus tui arctari, vel in saxa impingere nequeant, sed per eam velut æquor porrectum totis viribus procurrare possis, sine ullo offendiculi metu vel periculo; qui enim gressus suos ob arctam aut scopulosam viam protendere nequit, parum abest quin cadat, ait R. Salomon. Licet enim incipienti sit arcta salutis et virtutis via, ut ait Christus, *Matth. vii, 14*, si nimirum libertatem carnis et concupiscentiæ spectes: hanc enim virtus stringit et arctat; tamen si in ea progrediaris et constanter pergas, senties eam complanari et exporrigi, nec in ea arctabuntur gressus tui, ita ut arctando collidantur, impingant aut lædantur; sed ad maxima commoda, ac ad veram libertatem conscientiæ et gloriæ lætus alacerque recta et velociter decurres, dilatatus et corroboratus tum per assiduum virtutis exercitium, et bonam bene agendi consuetudinem, quæ quasi in naturam vertitur; tum per suavitatem gratiæ, et flabra consolationum, quas tibi aspirabit Spiritus Sanctus. Vide dicta cap. ii, vers. 9; quare cum Psalte canes: «Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum,» *Psalm. cxviii, 32*. Igitur exercitium virtutis vires spiritui majores continuo addit, puta habitum et gratiam, indeque facilitatem majorem, quibus fit ut is non delassetur, sed novum majusque currendi in via Domini robur capiat; secus est in cursu corporali, quo nervi et arteriæ, quibus fit motus et cursus, luxantur, debilitantur et delassantur, ideoque minor vis ad procurrendum restat. Idem fit in cursu vitiorum, de quo impii dicunt *Sapient. cap. lvii*: «Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, ambulavimus vias difficiles, et viam Domini ignoravimus;» cum ex adverso de virtutis studiosis, quibus fervor vires addit, sicut torpor minuit, clare pronuntiet *Isaias, cap. xl, vers. 31*: «Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient.» Vide quæ ibidem annotavi.

In virtute ergo verum est hoc paradoxum: «Labor non delassat, sed roborat; quies non roborat, sed delassat; labor vires auget, otium minuit. Labor laborem parit, quies quietem; somnus somnum adescat, languor languorem, torpor torporem; vigilias vero vigiliæ pariunt, virtus virtutem,» ut aiebat S. Dominicus Loricatus. Adde virtutem proprie in actu voluntatis consistere, quæ agendo et volendo non lassatur, sed intenditur et roboratur. «Ambulas,» inquit S. Augustinus (vel quisquis est auctor) *De Cantico novo cap. iii*, si amas. Non enim ad Deum passibus, sed affectibus currimus. Via ergo ista nostra ambulantes quærit; tria sunt hominum genera, quæ odit, remanentem, retro redeun-

tem, aberrantem.» Virtus enim continuum cursum mentis requirit, quia finem et terminum non habet, sed instar flammæ crescit in immensum. Quocirca Barlaam ad Josaphat apud Damascenum, in *Histor. capite xix*: «Proclivis, ait, ac facilis via est in cælum; atque etiamsi ob corporis afflictionem arcta et angusta dicta est, tamen ob futurorum suorum spem iis recta et clara est, qui non stulte ambulant, verum Dei voluntatem exacte intelligunt, atque ad dimicandum adversus diaboli versutias ipsius armaturam induunt, et in oratione atque obsecratione cum patientia et spe in hoc ipsum invigilant.» Nam, ut ait Abbas ille in *Vitis Patr. lib. V, libello 7 De patientia, num. 22*: «A patiente Deus aufert bellum tentationis.» Unde ibidem num. 25, Asceta ille: «Totus labor, ait, quem hic sustineo, nequit comparari cum una die tormentorum, quæ peccatoribus in futuro sæculo præparantur.» Et num. 47, alteri graviter tentato, et cogitanti discessum nocte apparuit gratia Dei specie virginis, dicens: «Nusquam vadas, sed sede hic mecum, nihil enim mali fiet ex iis quæ audisti. Qui credens verbis ejus ibi sedit, et statim sanatum est cor ejus.» Huc facit apophthegma R. Nechonæ filii Akana in *Pirke Avoth*, id est in *Sententiis Patrum, cap. iii*: «Quicumque legis jugo colla submittit, ille liberat se altero, sed duriori, humani imperii jugo; et qui excutit jugum legis a cervicibus suis, paret eas jugo mundi et imperii, utique difficiliori.»

13. TENE DISCIPLINAM, NE DIMITTAS EAM: CUSTODI ILLAM, QUIA IPSA EST VITA TUA, — tum formalis, quia actus virtutis est vita, id est actus vitalis vel naturalis, vel supernaturalis; tum causalis, quia virtus est causa vitæ longævæ, uti dixit cap. iii, 16. Eadem est causa vitæ sanctæ per gratiam, et vitæ beatæ per gloriam, quam confert. Unde Hebræa habent, *apprehende eruditionem, ne languescas: custodi eam, quia ipsa est vitæ tuæ*, id est multas vitas tibi conferet; Septuaginta, *custodi eam tibi ipsi in vitam tuam*; Syrus, *constanter persevera in disciplina*; alii, *robustus esto in disciplina, vel robora te, et invalesce in disciplina* retinenda, peragenda, tuenda et propaganda, sicut pugil in stadio, et miles in prælio se roborat, omnesque vires colligit, ut hostem superet et victor evadat.

Hujus sententiæ veritatem eleganti ovis et cervi apologo speciosis exemplis instructo demonstrat Cyrillus, lib. II *Apolog. moral. cap. ix*, cujus titulus: *Contra appetitum superbiæ libertatis*. «Ovis, ait, avida propriæ libertatis, sociali grege relicto, dominium sui pastoris effugit. Cumque per solitudinem errabundam cervus vagam et profugam invenisset, cœpit pius quærere ipsius solitudinis et erroris occasionem. Cui mox illa respondit: Dudum certe servile jugum durissimum passa, nunc frui volo sicut et vos libertate cunctis gratissima, atque patronum duriolem effugere, qui non solum me usque ad sanguinem emulgebat, verum etiam singulis annis ab opportuno vellere

Virtus non lassat, sed vires auget.

Quomodo.

Libertas noxia. Apologia.

spoliabat. Tunc cervus illi compatiens : Satis, inquit, carissima, doleo de errabundo itinere tuo, sed multo magis de erroneo consilio. Nimirum libertas dulcis est, et thesaurus incomparabilis, sed non communiter univervis. » Mox idem exemplo populi, corporis, navis, formicæ planum facit : « Plura enim sunt, quibus pax, vita securitasque salutis tantum ex debita subiectione contingit, et propter hoc non est aliud libertas eis, quam salutaris perditio libertatis. Nam libertas populi, quem regna non coercent, libertate perit. Sic corpus etiam animæ subjectum vivit, et mox cum ab ea liberatur, exstinguitur. Navis subjecta nautis, servatur a fluctibus, a quibus si libera fuerit, statim naufragio dissolvitur. Formica quoque alis librata, cum de fovea sursum erigitur, finali miseria captivatur. His ergo libertas, certa est perditionis captivitas. Hoc modo, mea carissima, crede rem etiam tecum se habere. Nam attende quomodo et qualiter nunc incedas sine duce, pascualis itineris nescia, sine tutore nulla propria validitate armata, inter inimicos solivaga, atque in miseris te circumvallantibus destituta. Nimirum via tibi error est, præcipitium ductor,

esuries pascua, pernicies socius, et tui tandem crudelis interitus sunt extrema. Ego certe cornu, pæda, magnitudine et agilitate munitus, vix a feris hujus solitudinis sum securus. » Deinde idipsum hoc dilemmate evincit, et sole clarius ostendit : « Ex quo autem naturaliter te delectat libertas, dic, amabo, si ad bene vel ad male faciendum? quippe si intendis benefacere, hoc tantum est, quod a te exigit pastor tuus, cur ergo refugis eum? si sine ratione agere cupis, ipsa erit tibi libertas, exitialis servitutis captivitas. Nam malæ voluntati libertas peccandi est causa, qua quidem iniquitas ejus consummatur, sed mox captivitas sequitur. Sic mala voluntas quanto liberior est, tanto servilior; quanto potentior, tanto infirmior; et quanto sublimior, tanto humilior. Audi igitur consilium meum, et quantocius ad dominum tuum revertaris, ne libere pereas, et teipsam lupis devorandam impendas. Nam si dominus tuus te mulget aut tondet, ab eo sumis hæc ipsa quæ tribuis, quia te custodit et pascit; eligibilis quippe est lac dare et vellera, quam cum omnibus perdere vitam. Quibus auditis ovis gaudenter ad pastorem rediit. »

SECUNDA PARS CAPITIS,

VIAM IMPIORUM UTPOTE TENEBROSAM DECLINANDAM, PIORUM VERO QUASI SPLENDIDAM CAPESSENDAM ESSE DOGET.

Vers. 14. 14. NE DELECTERIS IN SEMITIS IMPIORUM, NEC TIBI PLACEAT MALORUM VIA. — Pro *delecteris* Noster legit תּוֹבָה *toba*, id est *velis, acquiescas*, ut vertit cap. 1, 10, *concupiscas, delecteris*. Jam aliis punctis legunt תּוֹבָה *tobo*, id est *ingrediaris*. Unde Septuaginta, *vias impiorum ne intres*; Chaldæus, *in via impiorum ne ambules*. Jam sensus est, inquit Dionysius, q. d. Ne delecteris impiorum actibus vitiosis, item spectaculis, torneamentis, hastiludiis, choreis et similibus vanitatibus, quæ vanæ sunt, et sæpe cum peccato conjunctæ, aut occasiones peccatorum.

Rursum pro *placeat* hebraice est תּוֹשֵׁעַ *teascer*, quod proprie significat, *ne te bees vel beatifices*, id est, ne te beatum reputes in via impiorum. Ita Aquila, Theodotion et Vatablus. Pagninus vero, *ne beatifices malos in via sua*. Abusive tamen idem verbum significat *incedere, dirigere, ducere*, ut תּוֹשֵׁעַ *teascer* sit idem quod יֹשֵׁעַ *iascar*; litteræ enim תּוֹשֵׁעַ *teascer* et יֹשֵׁעַ *iascar* inter se commutantur. Unde Pagninus vertit, *ne gradiaris in via malorum* (1); Septuaginta, *ne amuleris vias iniquorum*; alii, *ne pedem vel gressum obfirmes in via impiorum*, scilicet ne firmiter in eorum via incedas, neu putes te firmo apud eos loco consistere, quia cito eos procella

(1) Ita hodiernorum plerique. Sicut prius hemistichium *ingressum*, ita posterius hoc *progressum* in via impiorum dissuadet.

quæpiam sternet et dejiciet. Festive Hugo : « Ne tibi placeat via malorum, » quia, ait, *lntosa est in luxuriosis, tenebrosa in iracundis, spinosa in avaris, petrosa in detractoribus, cavernosa in simulatoribus, montosa in superbis. »* Pulchrius et pièntius S. Bernardus in *Sentent.* : « Viæ, ait, quæ ducunt ad mortem, trifaria ratione dividuntur. Alia ærumnosa, alia laboriosa, alia deliciosa. Ærumnosa est in pauperibus superbis, laboriosa in cupidis et avaris, deliciosa in divitibus deliciosis. Via quoque, quæ ducit ad vitam, simili ratione distinguitur. Est enim alia sanguinea, alia purpurea, alia lactea. Sanguinea in Martyribus, qui in sanguine Agni suorum corporum indumenta laverunt, et per iter martyrii triumphalis altitudinis solium attigerunt. Purpurea est in Confessoribus, qui in sua carne vestigia Dominicæ passionis per abstinentiam expresserunt, et in suis corporibus vulnerum Christi stigmata portaverunt. Lactea in Virginibus, quæ in seipsis puritatis angelicæ candidatum (candorem) et virtutes sanctimonice consecraverunt, et per viam munditiæ ad amplexus et thalamos veri sponsi virtutum penitus feliciter evolarunt.

15. FUGE AB EA, NEC TRANSEAS PER ILLAM : DE- Vers. 15.
CLINA, ET DESERE EAM. — Pro *fuge ab ea* hebraice est פּוֹרְעוּהוּ *peræhu*, quod varii varie vertunt. Pagninus, *elongare vel cessa ab ea*; Vatablus, *desere eam*; Chaldæus, *recede ne transeas cum eis*; Baynus,

abominare vel exsecrare eam; Septuaginta, in quocumque loco castra metati fuerint, ne supervenias illic; R. Salomon, aversare, et flocci facito eam; R. Levi, abole et irritam fac eam, q. d. Si vires sufficiant, eorum consiliis obviam ito, eaque dissipata, ne scelus, quod moliti sunt, expleant. Pro *nec transeas per illam*, Syrus vertit, *ne transeas per locum, quem illi habitaverint*; Chaldaeus, *nec transeas cum eis*. Pro *declina et desere eam*, hebraice est, *recede ab ea et transi*; Chaldaeus, *declina et transi ab eis*; Septuaginta, *declina ab eis et abscede*; Lucifer in *Apolog.*, *eos devita*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *transi*. Haec omnia pene synonyma jungit Salomon, ut ostendat quam cavendum sit consortium cum impiis, adeo ut nec cum illis communem viam, multo minus vocem habere suslineamus: « Ne pes contagium trahat, » ait S. Augustinus in *Psal. LXXVI*, ne scilicet a communi via ad consortium, a consortio ad colloquium, a colloquio ad vitii communionem trahamur. Singula tamen ita distribuit et discernit Hugo: « Fuge ab ea, scilicet opere, et ne transeas per illam cogitationis delectatione, declina occasiones, desere locum; » quorum duo priora mystica sunt, duo posteriora litteralia. Sic et Cajetanus censet hic praecipere fugiendam esse viam impiorum ob occasionem et periculum peccati. Scribit Plinius, lib. XXVIII, cap. x, vestigia lupi obstupescere equos: « Tanta vis est animalis (lupi), ait, ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem. » Majorem torporem et noxam afferunt vestigia et consortia impiorum. Exemplum ad litteram formidabile exstat III Reg. XIII, ubi Propheta a Deo jussus ire in Bethel, et arguere cultores vituli aurei, jussus est pariter nec cibum cum idololatris sumere, nec communi impiorum via, sed alia reverti; et quia deceptus ab alio Propheta cibum in Bethel sumpsit, idcirco rediens a leone occisus est.

Mystice, per vias impiorum et impietatis accipe cogitationes et suggestiones improbas et impuras; per has enim quasi vias impietas in animam ingreditur, eamque perdit et occidit; quare illas omnino fugere et fugare oportet: ipsae enim sunt ignita diaboli jacula, quibus ille animae passiones ad malum succendit. Ita auctor *Catenae Graecorum*.

Vers. 16. 16. NON ENIM DORMIUNT NISI (Syrus, donec) MALEFECERINT: ET RAPITUR (perperam Complutenses et Dionysius legunt, capitur) SOMNUS AB EIS, NISI SUPPLANTAVERINT. — Septuaginta, non enim somnum capiunt, nisi malefecerint: ablativus est somnus eorum, et non dormiunt; Chaldaeus, dividitur somnus eorum donec ponant scandalum; Syrus, donec voluntatem suam expleant; Tigurina, fugit somnus ab eis, nisi ruinam aliquam dederint; Vatablus, nisi impingere fecerint, q. d. Adeo avidi sunt scelerum, adeo iis invigilant et inhiant, ut somnum non capiant, nisi mala patrarint, ideoque saepe in nullam imo totam noctem pervigilant, ut suas

nequitas et insidias, quas machinantur, expleant, atque ex praedis caenas instruant, in quibus laute comedant panem impietatis, et vinum iniquitatis bibant, ut sequitur. Hi similes sunt serpentibus illis, de quibus Plinius, lib. VIII, cap. XXXI: « Qui tota aestate insomnes sunt, quamdiu venenum viget; postea vero ex algore veneno orbat, dormiunt totam hiemem. » Rursum *non dormiunt* notat eos noctu suas fraudes, dolos et scelera machinari et exsequi, utpote filios tenebrarum, qui oderunt lucem, juxta illud Poetae:

Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadent:
Illa pudore vacat, Liber amorque metu.

Ita R. Levi: Nec etiam nocte, inquit, quiete somno frui possunt, nisi scelus aliquod perpetrent aliquem supplantantes. Hi similes sunt hyenis et lupi vespertinis sive nocturnis, qui noctu praedantur et grassantur, de quibus dixi *Habacuc* cap. I, vers. VIII. Opponit enim hosce impios noctambulones piis, quorum « lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem. »

Nota: Aliqui codices pro *rapitur* legunt *contrarie, non rapitur*; censent enim in Hebraeo negationem, quae in priori membro « non dormiunt » praecessit, in posteriori « et rapitur » esse repetendam, sicut repetenda est cap. XXX, 3, cum ait: « Non didici sapientiam, et novi (id est non novi) scientiam sanctorum. » Sensus vero istius (ait Franciscus Lucas in *Notis* hic): « Et non rapitur somnus eorum, » seu « ab eis, » idem est, qui praecedentis partis, « et non dormiunt; » mutato enim dicendi genere idem dicitur iterum. Amplius tamen aliquid hac repetitione significatur, nimirum quod cum etiam prostraverint aut circumvenerint aliquem impii, somnum non tam capiunt quam rapiunt. Rapiunt vero somnum, quia aut interdiu dormiunt, noctu insontibus perniciem machinati, aut brevem, et quasi furtivum dormiunt somnum, ut quamprimum ad sua negotia redire possint. Non enim sibi somno vacandum putant, quibus ea sunt assidua studia, quae et dies facile desiderant et noctes: dies, ut consilia capiuntur; noctes, ut capta consilia perficiantur. Porro quando sine negatione legitur: « Et rapitur somnus ab eis; » non tam significari videtur, quod ipsi somnum rapiant (nam id fortasse significari posset), quam quod somnus ipsis violenter abripiatur praeter eo, quo fervent, male agendi desiderio. Etsi autem ista lectio: « Et non rapitur somnus ab eis, » commode possit et intelligi, et ex Hebraeo transferri, non ideo tamen in Vulgata editionis textum recipienda est, quippe quae, quod fide digniores loquuntur codices, non Vulgati Interpretis scriptura sit.

Porro si tanta est impiorum aviditas ad malum, quanta debet esse piorum ad bonum, ut non dormiant nisi insigniter benefecerint; et, si quando secus accidat, dicant cum Tito Imperatore et cum S. Joanne Eleemosynario: « Diem

perdidi; » imo cum muliere illa forti, *Proverb. xxxi, 15*, quæ « de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis, » si id non præstiterint, dicant; « Noctem perdidit. » Tales erant olim monachi dicti Accemetæ, id est non dormientes, sive insomnes et vigiles, quod noctu æque ac die vigiles in Dei laudibus et bonis operibus persisterent. Essæi vero diem orationi, labori et studio dedicantes, noctu modicum cibi et somni sumebant, teste Eusebio, Philone et aliis.

Vers. 17. 17. COMEDUNT PANEM IMPIETATIS, ET VINUM INQUIETATIS BIBUNT.— Chaldaeus, quoniam cibus eorum cibus est impiorum; Lucifer Calaritanus in *Apol.*, cibantur cibus impietatis. Dat causam et finem cur impij non dormiant, nisi malefecerint, quia scilicet ex prædis et maleficiis suis cœnas instruunt; dormire autem nolunt, nisi laute cœnarint. Ita videmus prædones in silvis tota die latitare et insidiari viatoribus, ac noctu egredi ad hospitia semota sibi nota, ibique splendide cœnare et perpolare, ac tum ebrios in somnum ruere. Vivunt enim ex rapto. Comedunt ergo « panem impietatis, » scilicet panem, id est cibum, impietate et scelere comparatum, ac bibunt « vinum iniquitatis, » hebraice *חמסם* *chamasim*, id est capinarum et violentiæ, id est raptum et vi extortum. Unde Vatablus vertit, *vicitant enim cibo impie quæsito, et bibunt vinum vi extortum*; alii, *vinum oppressionum*; Symmachus et Aquila, *injustitiarum*; Chaldaeus, *vinum raptorum bibunt*. R. Levi: Cibi, inquit, illorum et potus crimini- bus et rapina constant; quæ illis ita jucunda accidunt et deliciosa, ut nulla re alia, qua vescantur, indigeant. Verum parvo tempore hisce suis prædis fruuntur. Nam, ut dicitur *Job xx, 15*: « Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus; » Septuaginta, *divitias injuste partæ evomentur*. Unde Nazianzenus, *orat. 9*, et ibi Nicetas: « Qui noxium, ait, cibum sump- sit, una cum eo probos etiam evomit; sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ip- sas, sed quas prius jure possidebat, plerumque amittit. »

Secundo, Beda, Hugo et Jansenius sic exponunt per hypallagen: Comedunt avidè impietatem quasi panem, et iniquitatem sicut vini poculum pleno ore exhauriunt: ita enim cupiunt et sitiunt malefacere, ut sitim hanc explere nequeant, sed malefaciendo magis acuant; una enim impietas excitat sitim et desiderium alterius, qua perpetrata nova siti sitiunt aliam et aliam, sicut bibones, quo plus potant, eo plus sitiunt et potare gestiunt, donec se plane inebrient. Unde Septuaginta vertunt, *vino autem iniquo inebriabuntur*. Vide S. Chrysostomum pulchre impios ebrios assimilantem, *hom. 34 in Genes.*, et *homil. 13 in epist. ad Rom.* Alludit ad *Job xv, 16*: « Qui bibit quasi aquam iniquitatem. »

Mysticæ, Hugo hæc adaptat indigne communi-

cantibus; hi enim comedunt panem Eucharistiæ impie, et vinum sacrosantum inique bibunt; iis ergo Eucharistia est panis impietatis et vinum iniquitatis, quia ipsi impie et sacrilege ea abuntur, eamque profanant et polluunt, ideoque iudicium sibi manducant et bibunt, non dijudicantes corpus Domini, *I Cor. xi, 29*.

18. JUSTORUM AUTEM SEMITA, QUASI LUX SPLEN- Vers. 18. DENS; PROCEEDIT, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTAM DIEM.— Tò autem notat antithesin inter viam piorum et impiorum, quod scilicet piorum via sit lucida et lux, impiorum vero tenebrosa et caligo, ut sequitur (1). Hebraice, *semita justorum vel lux splendens vadit, et lucet vel illuminat usque ad formatum vel roboratum et firmatum diem*. Est pulchra paronomasia inter *סמיט* *orach*, id est semitam, et *למס* *or*, id est lucem, q. d. *Orach* justorum est *or*, via et lex vitæ justorum est lux. Tigurina, *via autem justorum inclarescit, quæ subinde fit illustrior usque ad perfectum diem*; Vatablus, *via justorum promovet et splendescit usque ad perfectionem diei*, id est usque ad meridiem; Septuaginta, *via justorum similiter ut lux fulgent, procedunt et illuminant, donec dirigat* (Lucifer, corrigat) *se dies*; Theodotion, *tanquam lux splendens, vadens et illuminans usque ad stabilitatem diei*; Aquila, *ad paratum*, id est formatum et firmatum, *diem*; Symmachus, *ad stabilem diem*; Arabicus, *via autem justorum hæc forma* (vel imagine) *splendescunt lumine, et illucescent donec dirigatur dies, vel fiat dies perfectus*; Syrus, *procedit lux, donec stabilietur dies*; Auctor *Catena Græcorum*, *procedunt justi et lucent, donec dies hæc feliciter absolvatur*. Idque sic explicat: Præsens vita, inquit, erroribus, periculis et temptationibus plena nox potius est quam vita; quare in hisce ejus tenebris Deus justos posuit quasi lumina, qui eam illuminent, donec omnium temptationum nox penitus absolvatur, ut huc alludat S. Paulus, *Philipp. ii, 15*: « Ut sitis sine querela, et simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis prævæ et perversæ; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. » Sensus est, q. d. « Semita, » id est vita et conversatio sancta, justorum est quasi aurora, vel Lucifer lucens mundumque illuminans; sicut enim lux auroræ sensim intenditur et crescit usque ad perfectum diem, id est usque ad meridiem, in qua discussis omnibus nebulis et tenebris aurea, clara, plenaque lux toto hemisphærio resplendet: sic pariter et justorum justitia et sanctitas sensim crescit, donec dissipatis omnibus ignorantiae et concupiscentiæ nebulis, ipsa pura plenaque refulgeat, quod inchoate fit in hæc vita, perfecte vero fiet in cœlo, ubi amplius crescere non poterit, cum in hæc vita semper crescat. Unde Beda sic explicat, q. d. « Justo-

(1) Sensus proprius est: Proborum conditio semper lætior fit atque felicior. Lætam felicitatis symbolam esse in Scriptura, omnibus notum est.

rum opera in luce scientiæ peraguntur, et æternam ducunt ad vitam, quæ est perfecta dies. » Plenius Dionysius : Semita justorum, inquit, est conversatio honorum et contemplatio virtuosorum, in qua lux gratiæ, splendor sapientiæ, puritas cordis relucent. Hæc crescit spiritali profectu usque ad perfectum diem, id est, usque ad summum gradum doni sapientiæ ac virtutum, et usque ad diem æternitatis, de quo *Cant. II, 17* : « Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ; » et *Psalm. LXXXIII, 11* : « Quia melior est dies una in atriis tuis super millia, » hoc est, de fide transit ad spem, de spe ad comprehensionem, de charitate ad beatificam fruitionem. Et *Isaias, cap. XXX, vers. 21* : « Hæc est via, ambulate in ea. » Sic et S. Gregorius, homil. 5 in *Ezech.*, et citatur *De Penitentia, dist. 2, can. x Non revertentur* : « Justorum semita quasi lux splendens, etc. In eorum enim animis, inquit, bonum desiderium atque intellectus lucis intimæ jam pars diei est; sed cum usque ad finem vitæ in virtute proficiunt, ad perfectum diem tunc veniunt, quando ad cælestia regna perducti in eam lucem, quam desiderant, jam minus aliquid non habebunt. » Vide eundem, lib. XXIX *Moral. cap. II*, ubi docet auroram Ecclesiæ et Sanctorum esse in terra, meridiem fore in cælo.

Ex hoc loco refutatur error Joviniani dicentis justum unum alio non esse justiore, nec posse in justitia crescere, eo quod virtutes omnes sint pares, æque ac vitia paria, uti censebant Stoici; et Lutheri, qui docet posse quidem justum crescere in virtute, at non in justitia, eo quod hæc non sit inhærens, sed extrinseca, puta imputatio justitiæ Christi, quæ in omnibus justis est par et æqualis. Verum utriusque error jugulatur hic a Salomone dicente, quod semita justorum, quæ utique non est alia quam justitia et actiones justæ justorum, crescat instar lucis et auroræ usque ad perfectum diem et meridiem : atqui lux crescit et intenditur, atque ex minore fit major, donec sit maxima in meridie; ergo pari modo intenditur et crescit justitia et sanctitas justorum. Vide Bellarminum, lib. III *De Justific. cap. XVI*.

Justi
sunt au-
roræ. Pri-
mo.
Moraliter : Nota justos recte comparari auroræ. Primo, quia aurora lucem suam mutuatur a sole : sic justii suam justitiam hauriunt a Christo, qui proinde vocatur sol justitiæ, *Malach. IV, 2*. Hinc Poetæ finxerunt auroram Titanis, id est Solis, et Terræ filiam. Nam ex sole procedit illa claritas cæli, quam auroram vocamus, eademque inuentibus videtur e terra prodire. Hoc est, quod ait Psalter de Deo, *Psalm. XXXVI, vers. 6* : « Educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem. »

Secundo. Aurora sensim crescit, sed ita ut paucis horis evadat in meridiem : sic et justus sensim crescit, ac per heroicis actus cito enititur ad perfectionem, ut illi applicari possit illud Christi : « Exultavit ut gigas ad currendam viam,

etc., nec est qui se abscondat a calore ejus, » *Psalm. XVIII, 6*. Dum ergo mane auroram et solem nascentem et crescentem intuemur, cogitemus nos totidem passibus tanquam veloci motu ad apicem virtutis eniti et contendere debere. Sol enim oriens in aurora tacite nos salutans exclamat : Surgite, mortales, somnum excutite, nox transiit, dies illucescit; ite ad opus et labores honestos, actus virtutum exercete, crescite in sapientia et sanctitate. En ego vobis iter præeo, imo facem præfero, et præluceo, me sequimini, me imitami. Ita S. Furseus raptus in exstasin audivit Angelos sibi occinentes : « Ibunt de virtute in virtutem, donec videatur Deus deorum in Sion, » uti refert Beda, lib. III *Historiæ Anglic. cap. XIX*. Dicat ergo sibi virtutis studiosus : Ego sum sol decora facie et pulcher aspectu, qui silentii gravitate, conversationis modestia, verborum et actionum mearum rectitudine, ac zelo, monendo, docendo, prædicando, celebrando, confessiones audiendo, consulendo, neminem lædere, omnes autem ædificare, illuminare et accendere teneor. Vide nostrum Alvarez de Paz, *De Natura imperfect. lib. III, cap. XXVIII*.

Tertio, sol in aurora per nubes radios transmittens, pulcherrimus apparet; unde a Poetis vocatur auricomus; et a Græcis ῥοδοδάκτυλος, id est roseos habens digitos, id est radios. Sic pariter mira est pulchritudo animæ justæ et sanctæ, quæ charitate quasi aurea luce et igne resplendet. « Lux, ait D. Augustinus, regina oculorum est, dies imago vitæ, nox vero mortis. » Hinc de sole, et mystice de Christo, dicitur *Psalm. XVIII, 6* : « Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. » Hinc Arabes luciferum vocant *azohora*, a splendore et pulchritudine; radix enim *אזיה sahar*, Hebraice, Chaldaice et Arabice significat splendere, effulgere, clarescere. Et forte ab *azohora* Latini acceperunt nomen *aurora*.

Quarto, aurora nil est aliud nisi aer obscurus et tenebrosus, qui post noctem illucescentis solis lumine collustratus, et tenebras abjicit, et luce sensim effulget, licet exigua, simulque cum modica luce in solem resolvitur : ita anima justii, dum e tenebris vitiorum se convertit ad virtutem, luce gratiæ collustratur; sed ita ut admixtas habeat tenebras errorum et vitiorum, quæ sensim crescente luce gratiæ dispelluntur. Unde S. Gregorius, lib. XVI *Moral. cap. XXV* : « Mens justii, ait, aurora dicitur, quæ peccati sui tenebras deserens, ad lucem jam erumpit æternitatis. »

Quinto, aurora vapores resolvens ex iis rorem omnibus optatum et gratum, quo herbæ et plantæ fecundantur, producit. Unde dicitur aurora, quasi aura rorans; aut quasi aurea hora, quod lux cum sit alba, in aurora mixta vaporibus et nubibus atris, per easque transparens et velut commixta, videatur aurea. Sic pariter penitentia et contritio, qua peccator fit justus, quæque

ei adducit justitiam, adducit pariter rorem doloris et lacrymarum; item rorem, id est, fecunditatem honorum operum. Ita S. Gregorius, *Cant. VI, 9*. Ecclesia, inquit, in incipientibus est aurora, quia e tenebris peccatorum luce sanctæ operationis splendere incipiunt. Rursum aurora est aurea hora, quia post longas noctis tenebras accedit optatissima et gratissima, utpote afferens lucem et diem, eamque sensim crescentem. Unde qui in aurora nascuntur peculiarem sortiuntur ejus influxum, qua vegeti, vitales, robusti, ingeniosi, et, ut nonnulli volunt, felices efficiuntur. Similem, imo præstantiorem affluxum gratiæ sentit peccator, dum ad justitiam traducitur, qua anima vitæ, vigori, salutis et felicitati restituitur, atque aurea charitate donatur.

Sexto.

Sexto, aurora pedetentim et graviter incedere videtur, ac primo sibi soli lucere, deinde crescente luce alia et alia sensim illustrare, suaque luce perfundere. Unde Cajetanus legit: « Crescet usque ad directionem diei, id est, usquequo perveniat ad hoc, ut dirigat omnia claritate luminis sui. » Nam quo magis progreditur, magisque nobis approximat, eo pulchrior apparet et micantior, eoque plura, ac tandem omnia illuminat: ita justus sensim sine sensu crescit in justitia, ut et alios luce suæ doctrinæ, vitæ et spiritus illuminet, imo subinde integras urbes, provincias et regna convertat. Porro sicut sol hanc lucem spargit et intendit vehementi et continuo motu: sic et justus, ut lucem sapientiæ et virtutem spargat, ingenti labore et contentione utatur oportet. Audi S. Gregorium, lib. VII *Registrum*, epist. 125 ad *Claudum*: « Justorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem. Nunc enim cum lux nobis veritatis infuset, cum sese regni cœlestis suavitas mentibus aperit, jam quidem dies est, sed adhuc perfectus non est. Tunc autem dies perfectus erit, quando jam quidquam de nocte peccati in mente nostra non erit. Vos autem usque ad perfectum diem crescete, ut, quousque patria æterna videatur, bonorum hic operum augmenta dilatentur; quatenus tanto post in retributione major sit fructus muneris, quanto nunc studium creverit laboris. »

Septimo.

Septimo, aurora vehit solem; unde a Poetis vocatur currus Solis. Rursum Lucifer, sive Venus, parens auroræ, jugis est comes et assecla solis. Nam mane orientem solem præcedit, facitque auroram; vespere occidentem solem sequitur, et vocatur Hesperus. Sic justi assidue ad Deum et Christum, per fidem, spem, charitatem, rectam intentionem et orationem respiciunt, atque cum eo instar Noe et Henoch ambulant jugiterque versantur; indeque ab eo suam lucem omneque lucis incrementum et complementum hauriunt, ut jam non in terris, sed in cœlis cum Deo et Angelis conversentur. « Sol enim visibile est Dei hieroglyphicum, » ait Horus Apollo, lib. I *Hieroglyphicorum*.

—cap. VI, et S. Gregorius Nazianzenus, orat. De S. Athanasio: « Quod sol est sensibus, ait, id intelligentibus est Deus. » Quocirca idem Nazianzenus nomine Nicobuli scribens ad ejus filium, triplicemque assignans viam, unam terrenam, tenebrosam et nocti similem, per quam incedunt mundani et impii; secundam mediam, partim terrenam, partim cœlestem, per quam ambulant, qui a peccato ad justitiam convertuntur; tertiam cœlestem, puram et lucidam sine umbris, per quam ascendunt Sancti, donec ad præstantissimum lumen perveniant; hanc tertiam ita describit: « Hac præclara via, ait, ii omnes incedunt, quibus jam vita minime in terra est. Ter certe quaterque beati homines in terra sublimiorem terra vitam agentes, cœlibes, mundi contemptores, cœlipetæ, pauperes, tristes, humi cubantes. » Et post nonnulla: « Hos ego deorsum vergens pertimesco, ac velut Deum ipsum, cum ad homines accedit, perhorresco, ut qui longe supra mortales omnes assurrexerint. » Quin et Seneca, *epist. 41*: « Radium solis, ait, contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus et sacer et in hoc demissus, ut propius divina noscamus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. »

Octavo, aurora tandem in solem desinit, ac in ejus perfectam lucem et meridiem transit et convertitur: ita et Sancti per plenam sapientiam, gratiam et gloriam in Christum et Deum quasi transformantur, ut videantur esse parhelii, et dii quidam creati. Ita S. Dionysius, lib. IV *De Divinis Nominibus*, docet Sanctos indies majori luce gratiæ a Deo perfundi, adeo ut tandem fiant toti lucidi et Deiformes. Et Christus ait: « Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum, » *Matth. XIII, 43*. Et *Psalmes Psal. cix, 3*: « In splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te; » pro quo Hebræi habent, *ex utero auroræ tibi* (o Christe) *ros pueritiæ tuæ*. Quod ad litteram de personali Christi generatione, mystice de spiritali, qua ipse per gratiam in animis justorum nascitur, et crescit ad plenam lucem, accipias. Splendores enim sanctorum personales Christo, qua Deus est, est splendidissima gloria sanctissimæ divinitatis, omniumque ejus attributionum; qua vero homo es, sunt splendores gloriosæ Christi resurrectionis, ascensionis in cœlum, sessionis ad dexteram Patris, missionis Spiritus Sancti, et conversionis Gentium; qua vero Christus publica est persona, et pater justorum, splendores ejus sunt gloriæ Apostolorum, Virginum, Martyrum cæterorumque Sanctorum, quibus decorabitur « in die virtutis, » id est in die judicii, qua potentiam suam toti orbi ostendet. Ita S. Augustinus et Theodoretus ibidem. Sensus ergo est *primo*, de deitate Christi, *q. d.* Ante Luciferum, o Christe, eras in rore et flore adolescentiæ tuæ, id est, ab æterno genitus es Deus et Verbum divinum, ideoque gloriosum; *secundo*, de humanitate Christi, *q. d.* Ex utero Virginis tibi,

o Christe, erit ros pueritiae tuae, id est nasceris puer ex utero Virginis sine opera viri ex illapsu Spiritus Sancti, sicut ros e caelo in terram descendit quasi ex utero aurorae. Vel ros, id est plenitudo gratiae, erit tibi, o Christe, ab utero aurorae, id est a primo instanti conceptionis tuae, quo quasi divinus Lucifer terrae orieris ex alto. Ita S. Augustinus in *Psal.* cix, et Tertullianus, lib. V *Contra Marcion.* cap. ix. Tertio, Maldonatus et alii de Christo patre fidelium et justorum exponunt, q. d. Ex utero, id est in baptismo, tibi, o Christe, nascitur ros pueritiae, id est multitudo sanctorum puerorum et juvenum; ros enim est minutissima pluvia, et frequentissime ac creberrime cadit. Vel ros, id est, gratia progeniei tuae, id est filiorum tuorum Christianorum, q. d. Generatio tua et posteritas, o Christe, non carnalis erit, sed spiritalis, qualis est roris; qui in terra per gratiam, in caelo per gloriam fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates, *Daniel.* xii, 3. Quid autem sunt stellae, nisi oculi, gemmae, pyropi et faces caeli?

Huc respexit S. Petrus scribens *epist.* II, cap. I, vers. 19: « Habemus firmiorem propheticum sermonem; cui benefacitis attendentes, quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies eluceat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Vide ibi dicta. Denique huc facit illud *Cant.* vi, 9: « Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol? » Ubi S. Gregorius docet Ecclesiam in incipientibus progredi ut auroram, in proficientibus pulchrescere ut lunam, in perfectis electam esse ut solem. « Anima, inquit, quae prius erat in tenebris, nunc quasi aurora splendens apparet. Eadem, dum peccantibus bona exempla praebet, quasi luna in nocte luget. Dum vero magis ac magis crescit, et de die in diem per consuetudinem operis lumen justitiae tam perfecte accipit, ut etiam bonis exempla imitationis praebet; profecto jam luna sol efficitur, quia quae in nocte errantibus nunc lucebat, modo in die ambulans lumen veritatis manifestat. »

Rupertus vero et Hugo de S. Victore in *Institut. Monast.* serm. 34, id ipsum applicantes B. Virgini, quae primiceria, imo mater est justorum: B. Virgo Maria, inquit, fuit aurora Ecclesiae, quia praecedentis temporis, puta iudaismi et gentilismi, quod quasi nox fuerat, finis exstitit; et verae lucis, puta salutis et christianismi, initium: fuit enim ipsa Solis justitiae, puta Christi, qui ex ipsa genitus est, praeventrix, sidusque antelucanum. Rupertus autem asserit B. Virginem exstitisse auroram in nativitate, lunam in conceptione Filii, solem in assumptione ad caelum.

Vers. 19. 19. VIA IMPIORUM TENEBROSA: NESCIUNT UBI CORREANT. — Hebraea nervosius habent, *vía impiorum caligo, nesciunt in quod impingant*; Chaldaea, *in quo offendant*; Septuaginta, *quomodo offendunt*; Complutenses habent utrumque *in quo offendunt*; Symmachus, *in quo infirmabuntur*. Opponit viam et vitam impiorum viae

et vitae piorum, quod haec sit lux, et ut aurora crescat ad perfectum diem; illa vero sit tenebrae et vesper, cuius caligo crescit usque ad perfectam noctem. Caligo haec sita est: Primo, in errore pratico, quo peccatores, dum peccant, iudicant hic et nunc peccatum preferendum esse virtuti. Culosus enim sibi dicit in mensa delicata: Hic melius mihi est explere meam gulam, et ventrem cibus saburrare, quam iis temperare, geniumque fraudare. Iratus dicit: Satius est mihi et iucundius vindicare meam injuriam, eumque, qui me laesit, ferire, quam parcere et noxam condonare. Secundo, in imprudentia, quia qui passionis aestu agitur, non considerat locum, tempus, personas, aliasque circumstantias, quae eum metu et pudore afficere, ac a peccato revocare possent. Tertio, in improvidentia, quia non prospicit finem, ac pericula et damna ipsi ex peccato obventura, v. g. periculum sanitatis, vitae et gehennae, quod sibi accersit. Aviditas enim et passio gulae, veneris, honoris eum excaecat et obtenebrat, ut ista non consideret, non videat, quo fit ut perinde ac homo in nocte et tenebris ambulans, in lapides et scopulos tum culpae, tum poenarum impingat et corruat, et quandoque praecipit in fossam et necem ruat; subinde anceps haereat et nesciat quo pergere debeat, sed, ut ait S. Petrus, palpans et manu tentans viam perquirat. Porro haec tenebrae per continuos peccatorum actus crescent, donec hominem totum excaecent, ut ultro ruat in suam perniciem et gehennam. Unde S. Augustinus in *Psal.* cxxxviii: « Cum peccant, inquit, tenebrae sunt; et cum insuper non confitentur peccata, sed ea defendunt, tenebrant tenebras suas. »

Has tenebras representavit plaga tenebrarum Aegypti, quae tantae fuere, ut essent palpabiles, de quibus dixi *Exodi* x, 22.

Denique analogias plures lucis et virtutis, ac tenebrarum et peccatorum recensui in *epist.* I *S. Joam.* cap. II, vers. 8 et seq.

20. FILII MI, AUSCULTA SERMONES MEOS, ET AD ELO- Vers. 20. QUAE MEA, INCLINA AUREM TUAM. — Septuaginta, *opponere aurem tuam*. Salomon instar magistri iustitiam auditorem, quasi puerum oscitantem, ad attentionem excitat, tum quia disciplina morum molesta est, tum quia pueri mente vagari solent: unde crebro excitandi sunt, ut eam ad dicta magistris revocent. Rursum *inclina* notat humilitatem discipulo utilem et necessariam, q. d. Sicut dum sonum, v. g. musicam audire concupiscis, aurem inclinas, ut sonus per aures demissas ascendat, perque sinuosos aurium meatus surrepat ad ipsum auditus organum, itaque suaviolem in auribus harmoniam excitet: sonus enim natura sua fertur sursum; sic pariter tu aures corporis et cordis humiliter inclina dictis meis, ita suaviora tibi accident. « Sinuatio interiorum aurium, ait S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. ix, modulandi quendam numerum praestat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam

Caligo
peccato-
rum.
Primo.

Secundo.

Tertio.

rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. » Huc facit Lacedæmonum statua Apollinis : illi enim dabant quatuor aures totidemque manus, ut significarent sapientiam (hujus enim symbolum est Apollo) multarum rerum auditione et manuum operatione comparari, teste Pierio, lib XXXIII *Hierogl.* xxv.

Vers. 21. 21. NE RECEDANT (Vatablus, *excident*; Baynus, *effluent*) AB OCULIS TUIS, CUSTODI EA IN MEDIO CORDIS TUI. — « Oculos » tum corporis accipe, *q. d.* Jugiter ea aspice et lege in hoc S. Scripturæ libro descripta; tum mentis, *q. d.* Jugiter ea menti tuæ obversentur, jugiter ea intueri et contemplare; tum voluntatis, *q. d.* Jugiter ea ama, volve et versa : oculi enim sunt indices amoris : « ubi enim oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor. » Unde Theodotion vertit, *ne subsannentur ab oculis tuis; custodi* (Vatablus, *asserva*) *ea in medio*, id est in intimo, imo in ipso centro *cordis tui*, quasi rem summe pretiosam summeque dilectam. Ita explicant S. Basilius et Theodotion illud *Psal.* xxxix, vers. 9 : « Et legem tuam in medio cordis mei, » *q. d.* Legem Dei mei in intimo cordis asservo, amo, rumino, cætera vel extra cor, vel ad extima ejus amando. Alludit ad fimbrias et frontalia, quibus Judæi inscribent legem Dei, ut jugiter oculis obversaretur, de quibus dixi *Exodi* xiii, 16. Miraberis Septuaginta pro *oculis* vertere *fontes*; sed scito Hebr. *עין* en et oculum et fontem significare : fons enim est quasi oculus terræ, et vicissim oculus hominis est fons lacrymarum. Vertunt itaque, *ne derelinquant te fontes tui; custodi eos in corde*. Per fontes primo, accipias oculos, ut sic Septuaginta concilies et adæques Nostro juxta analogiam jam dictam. Secundo, auctor *Catena Græcorum* per fontes accipit virtutes : hæc enim sunt fontes e quibus fluunt bonæ actiones, atque ut fluxus non intercidatur, custodiendæ sunt in corde, ut ex eo jugiter manent. Tertio, apposite noster Salazar per fontes accipit prima hæc documenta sapientiæ, quæ tradit Salomon, *q. d.* Hæc mea dogmata sunt quasi fontes et principia cæterorum quæ deinceps traditurus sum, quare ea jugiter oculis tuis propone, ideoque ea in cordis meditullio asserva. Alludit ad fontes, qui in medio urbis erigi solent, ut omnibus civibus circumcirca habitantibus ex æquo inserviant, tum ad

potum, tum ad incendium, si quod oriatur, restinguendum. Sensus ergo est, *q. d.* Ut hæc prima documenta mea, ex quibus reliqua fluunt tanquam e fontibus, a te longius non abeant, « custodi ea in medio cordis tui, » ut omnes animi et corporis facultates hosce fontes in promptu habeant, ex iisque sua hauriant officia et exercitia ad vulgarem usum bonorum operum; ac rursus ut, quando ignis exarserit concupiscentiæ, iræ, vel alterius passionis, e proximo suppetat unda ad exstinguendam flammam, id est bona consilia ad temperandos animi ardores atque motus.

22. VITA ENIM SUNT INVENIENTIBUS EA, ET UNIVERSÆ CARNI SANITAS. — Hebraice *medicina* vel *medela*; Septuaginta ad fontes referunt, unde vertunt, *vita enim est inventientibus eos*. Alludunt ad fontes medicos, uti sunt Spadani in Ardenna, qui inde bibentes a calculo aliisque morbis sanant et curant; simili enim modo animæ calculos et morbos curant hæc dogmata sapientiæ. Ipsa ergo sunt vita tam formalis, quia virtutes actuales sunt vitales actus voluntatis, quam causalis, quia vitam animæ tum naturalem, tum moralem, tum supernaturalem conferunt, curant, roborant, adaugent. Vide dicta cap. iii, vers. 8.

Hinc eadem sunt « universæ carni, » id est toti homini, « sanitas, » *q. d.* Totum hominem persanant, et in sanitate conservant. Sic enim per synecdochen sæpe *caro* sumitur pro toto homine, ut « Verbum caro factum est : » *caro*, id est homo. « Videbit omnis caro (id est homo) salutare Dei. »

Secundo, metonymice *caro* sumitur pro anima et concupiscentia, quæ residet in carne quasi in sua materia, officina et figulina : concupiscentiam enim sopit et sanat sapientia et virtus. Sic dicitur : « Caro et sanguis (id est homo carnalis et concupiscens) regnum Dei possidere non possunt, » I *Corinth.* xv, 50. Vide S. Augustinum, *epist.* 146, et S. Cyprianum in prologo *de Cardin. operibus Christi*.

Tertio, proprie « carni sunt sanitas, » quia virtutes ipsum corpus sanant, roborant et vegetant. Unde S. Ambrosius in *Psal.* xlv, legens juxta Septuaginta : « Fons est, ait, ut uquæ superfluant requirentibus, quo et universæ carnis vel flagitia diluantur, vel incendia exstinguantur. »

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA CORDIS, ORIS, OCULORUM ET GRESSUUM.

Vers. 23. 23. OMNI CUSTODIA SERVA COR TUUM, QUIA EX IPSO VITA PROCEDIT. — Arabicus, *quia ex ipso processus vita*. Hebraice est *כסמר כסמר micol mismar*; quod primo, cum Aben-Ezra, Bayno et aliis vertas, *pro omni custodia serva vel custodi cor tuum, q. d.* Custodi cor tuum diligentius et fortius quam custodias tuam domum, tuos agros, tuos thesauros,

Omni custodia

tuam uxorem, tuos filios, tuas arces et urbes; quia nil tam tuum tibi que tam carum et pretiosum quam cor, ex quo tua vita procedit et pendet, juxta illud :

Omnia si perdas, animam servare memento.

Chaldaeus vertit, *omni monitione*; Syrus, *omni cau-*

custodi cor. Pri- mo.

tione serva cor tuum, q. d. Non cesses omni cura cor tuum admonere, ut a vitiis caveat et virtuti studeat, ac cavere ne quod vitiosum semen in illud irreat. Unde Vatablus, *omni cura muni pectus tuum*: nam domus, arcæ, opes, etc., exteriori tantum egent custodia; at cor tam interiori eget quam exteriori. Nam ex ipso corde velut e terra udosa ebulliunt stirpes malarum cogitationum et desideriorum, quod ut non fiat, præmuniendum est cor sanctis cogitationibus et desideriis; aut si id factum est, illico malæ illæ cogitationes ex corde exstirpandæ sunt.

Secundo. *Secundo*, cum Symmacho, Aquila, Cajetano et aliis veritas, *ex omni custodia serva vel muni cor tuum*; Noster, *omni custodia, etc.*: *omni*, id est maxima, vel proprie *omni, q. d.* Omnem omnino custodiam, quam aliis quibusvis rebus adhibes, adhibe cordi tuo. Sicut enim cor naturale a natura, inquit Plinius, lib. XI, cap. xxxvii, « firmo opertum est membranæ involuero, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem, » quem cordis murum luxatum esse, imo apertum per costam unam a Deo sublatam, ex qua formata est mulier Eva quæ symbolum est voluptatis, eleganter docet S. Cyrillus, lib. *De Adoratione*. Sic multo magis cor rationale, id est mens et voluntas munienda et custodienda est omni munimine et custodia, quia ex ipsa vita virtutum, gratiæ et gloriæ procedit. Custodiis ergo, quibus custodis opes, famam, filios, uxorem, parentes tuos, iisdem, imo pluribus et majoribus, custodi cor tuum. Unde Beda: « Sunt, ait, qui recte vivere videntur hominibus; sed quia recta intentione non faciunt, a Deo, qui cor respicit pravum, vita eorum reprobat, quæ credebatur bona: omni ergo diligentia cordis munditiam serva, quia ad ejus examen modus æstimabitur vitæ. » Et Dionysius: « Omni custodia custodi cor tuum, id est cum summa et jugi diligentia præserva mentem tuam ab omni cogitatione immunda, ab omni affectione iniqua, ab omni omissione culpabili; et insuper exerce eam assidue in meditationibus et affectionibus sanctis, et verbis actibusque virtutum, quia ex ipso vita procedit, id est ex cordis puritate vita gratiæ derivatur in actu omni exteriori: et nisi cor custodiatur, reliqua bona fiunt inaniter. Imo quemadmodum ex corporeo corde dependet et oritur vita naturæ: ita a corde spirituali, quod est mens, pendet ac pullulat vita gratiæ, ac profectus in ea. Ideo ait Salvator: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et in *Deuter.*: Custodi temetipsum et animam tuam sollicite. Invisibiles namque hostes ipsum cor tanquam pretiosissimum obsident castrum, idcirco intentissima custodia est necessaria homini evadere cupienti. » Hinc ait Eusebius Emissenus: « Quid est quod nos vigiliis laboribusque conficimus, et ea quæ Deus maxime in nobis esse desiderat, atque requirit (hoc est cor mundum a quotidianis culpis ac negligentis istis:

quas qui non vitat, paulatim deficit, et ad graviora perlabitur), non habemus? » Itemque: « Hæc est (ait) spiritualium honorum ratio, ut, cum ea summo labore constet acquiri, tam facile pereant, ut vix possit intelligi. Et inde est quod interdum nos sanctos putamus, quoniam luera de laboribus æstimamus, et detrimenta subsequencia non pensamus. Itaque (juxta doctrinam Climachi) ponamus in janua cordis portarium et custodem, ipsam Dei timorem, qui nihil illicitum permittat intrare, aut intus manere, et sit cor nostrum semper in Domino. Nam quod amat, in eo se figere solet. Propter quod testatur S. Hieronymus: Gulosus cor habet in ventre, lascivus in lumbis, superbus in eminentia, avarus in pecunia. » Et S. Augustinus, serm. 90 *De Temp.*: « Faciamus » illud quod scriptum est: « Omni custodia serva cor tuum. Consideremus cum Dei adjutorio, et custodiamus corda simul et conscientias nostras; et si est quisquam in nobis, cui cogitationem malam inimicus eliciat, quantum potest laboret, vel ut in sermone non peccet; ut, si ei diabolus unum diem rapuit, et convertit in noctem, vel secundum diem in illo obtinere non possit. Si vero et hoc subtilitate callidissima potuerit obtinere, ut malum et corde cogitemus et ore loquamur, si jam duos dies perdidimus, vel unum diem cum Dei adjutorio conservemus, ne etiam nos usque ad opera mala possit nequitia inimici subvertere. Si vero et hoc factum est, non tamen de misericordia desperemus, sed cito per penitentiam de luto facis pedes animæ nostræ excutere festinemus; non enim vult Dominus mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. »

Denique *omni custodia serva cor tuum* intellige eodem modo quo illud: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto, vel omni corde tuo, » quod fuse explicui *Deuter.* vi, vers. 5.

Tertio, Hebraice מִשְׁמַר אֲשֹׁרָה *mismar et asmora* significat custodiam, id est vigiliam militarem: Romani enim diem æque ac noctem in quatuor vigiliis distribuerant, ita ut quælibet contineret tres horas, atque in initio cujuslibet vigiliæ mutabant excubitores. Unde sic exponas: Sicut milites omni custodia, id est, qualibet diei et noctis vigilia, custodiunt urbem et castra, sic tu qualibet hora, imo momento diei et noctis custodi cor tuum, juxta illud *Psal.* cxxxix, 6: « A custodia matutina usque ad noctem. » Ita Auctor *Catenæ Græc.* Hebrei vero noctem dividebant non in quatuor, sed in tres vigilias, ut colligitur *Judic.* vii, 10, in Hebræo, et *Luc.* xii, 38: « Et si in tertia vigilia venerit, » etc. Idem fecere prisca Græci. Unde Homerus, *Iliad.*: « Præterit, ait, nox plus duabus partibus, tertia autem adhuc pars reliqua est. » Ita S. Bernardus, serm. *De triplici custodia manus, lingue et cordis*, primam vigiliam et custodiam debere esse docet manus, id est operum; secundam linguæ, id est verborum; tertiam, eamque summam, cordis; loquens enim de adventu

Domini : « Si ait, in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi. Quod nequaquam de prima, sed nec de secunda dictum quidem reperies. Est autem vigilia hæc super cor, cui sane omnem jam custodiam exhibere Sapiens monet : nimirum quia ex ipso vita procedit. Ego tamen etiam hanc constare arbitror specialiter in duobus : ut videlicet super affectionum pariter et cogitationum suarum greges mens sollicita vigilantiter intendant. Et bene huic datur omnis custodia, a quo cæteras quoque duas procedere constat : nisi forte (quod absit) simulationis gerantur studio et pietatis habeant speciem, non virtutem. Sicut enim fontis vena scaturiens, nisi fossas ante impleverit adjacentes, nec refluere, nec se dare, nec in altum sese tollere prævalebit, quod videlicet alias occupetur : sic humanus animus donec eas quas prædiximus manus et linguæ custodias solerter impleat, nec ad perfectam hanc sui ipsius poterit reflecti curam, nec jucunda devotionis tranquillitate frui, nec in sublimem divinæ contemplationis proficere gradum. »

Quarto.

Quarto, idem S. Bernardus, *serm.* 46 inter parvos : « Omni custodia, » id est ab omni parte, ab omni positionum differentia, puta ab ante et retro, a dextris et sinistris, a sursum et deorsum, custodi cor tuum, quia undique sunt hostes qui cor tuum obsident, eique insidiantur vel oppugnant. « Omni custodia, ait, serva cor tuum. Solent dicere homines hujus sæculi : Bonum castellum custodit, qui corpus suum custodit; nos autem non sic : Sed sterquilinum vile custodit, qui custodit corpus suum; Apostolo teste : Quoniam qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Qui vero, inquit, in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Ac si dicat : colendum et custodiendum magis animæ castrum, quoniam æterna ex ipso vita procedit. Sed castrum istud in terra inimicorum situm undique impugnatur; et idcirco omni custodia, id est, ex omni parte vigilantis sollicitudine est munendum, inferius, superius, ante et retro, a dextris et a sinistris. Inferius impugnat concupiscentia carnis, quæ militat adversus animam, quia caro concupiscit adversus spiritum. Superius imminet judicium Dei : horrendum est enim incidere in manus Dei viventis, *Hebr.* x. Sollicite satis hac parte cor suum custodierat qui dicebat : Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, *Job.* xxxi. Retro mortifera delectatio est, quæ oritur ex recollectione præteritorum peccatorum. Ante instantia tentationum. A sinistris vero arrogantium fratrum et murmurantium inquietudo. A dextris obedientium fratrum devotio. Possunt enim ii quoque (nisi caveatur) duobus nocere modis : aut bonis eorum actibus invidendo, aut singularem gratiam æmulando. » Deinde vigiles et custodes singulorum recensens subdit : « Vigilet ergo adversus carnem rigor disciplinæ; contra judicium Dei, judicium propriæ confessionis, et hoc sit

duplex : manifestum de manifestis, occultum de occultis. Unde ait Apostolus : Si nosmetipsos judicaremus, non utique judicaremur, *I Cor.* xi. Contra delectationem, quæ procedit de recollectione præteritorum peccatorum, frequentia lectionis. Contra instantiam tentationis, instantia supplicis orationis. Contra fratrum inquietudinem, patientia et compassio. Adversus obedientium fratrum fervorem, congratulatio et discretio; congratulatio enim expellit invidiam, discretio niam æmulationem. »

Quinto, *Hebræum* משמר *mismar*, id est custodia, Quinto. metonymice significat stationem et speculam, e qua vigiles et excubitores solent speculari et intrare omnia circumcirca, ne qua hostis irrumpat. Sic ait Habacuc, cap. ii, 1 : « Super custodiam meam stabo. » Et Isaias, cap. xxi, 8 : « Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem; et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. » Sic sensus erit, q. d. Ex omni mentis specula excuba, et custodi cor tuum, ne qua aliqua cogitatio, delectatio, suggestio hominis vel dæmonis irrepit, quæ cor tuum invadat, occupet et vitiet. Porro mentis speculæ sunt prudentia, circumspectio, providentia, ejus variæ sunt species et modi. Ita S. Gregorius *XXXI Mor.* cap. xx. Unde S. Bernardus, *serm.* De triplici genere cogitationum nostrarum, docet cor custodiendum a triplici cogitatione. Primo, otiosa et vana; secundo, carnali de cibo et potu; tertio, obscena et immunda. « Admonet, inquit, nos S. Benedictus (fratres) sollicitos esse circa cogitationes nostras. Sapientis utique consilium sequens, qui omni custodia cor custodire suadet, quoniam ex ipso vita procedit. Tria igitur occurrunt genera cogitationum, a quibus multa sollicitudine cavere necesse sit eos qui convertuntur ad cor, et dignum Deo in semetipsis templum exhibere festinant. » Ac deinde triplicem jam dictam cogitationem explicans concludit : « Oportet enim, si mundas conservare volumus animas nostras, adhuc longe agentibus cogitationibus hujuscemodi multa cum indignatione occurrere et exufflare a nobis, ut nullus eis detur accessus. Et primum quidem genus cogitationum, otiosarum scilicet, ad rem non pertinentium, lutum est, sed lutum simplex, id est, non inhærens, nec fætens, nisi forte diutius immoretur in nobis, et per incuriam ac negligentiam nostram in alterum genus cogitationum vertatur. Quod quotidie experimur; dum enim otiosa tanquam minima spernimus, ad turpia atque inhonesta dilabimur. Secundum vero cogitationum genus non lutum simplex, sed ut jam diximus, viscosum ac limosum est. Nam tertium quidem sic cavendum est non tanquam lutum, aut limus, sed tanquam immundissimum ac fœtidissimum cœnum. »

Sexto, *mismar* hebraice significat carcerem vel Sexto. locum similem, in quo custodiuntur rei vel periculosi, ut virgines et filii regum, juvenesque pro-

tervi; idemque significat Latinum *custodia*. Cor ergo petulans et vagum carceri et custodiæ mentis mancipandum est, ne quod scelus admittat; custodiendum est ut virgo, ne a prociis seducatur; servandum ut filii regum, ne quis eos tyrannus invadat et occidat. Quocirca Cassianus, lib. VI *De Instit. remn.* cap. II, singulare remedium contra tentationes fornicationis assignat cordis custodiam: « Principaliter, ait, vitii hujus correctio de cordis perfectione descendit, ex quo etiam hujus morbi virus Domini voce prodire signatur. De corde, ait, exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, etc., *Matth. xv.* Illud ergo est primitus expiandum, unde fons vitæ et mortis manare cognoscitur, dicente Salomone: Omni custodia serva cor tuum, ex his enim sunt exitus vitæ. Caro enim ejus arbitrio atque imperio famulatur, et ideo summo studio parcimonia jejuniorum sectanda est, ne escarum abundantia referta, caro, præceptis animæ salutaribus adversata, rectorem suum spiritum dejiciat insolescens. Cæterum si omnem summam in castigatione tantum corporis collocemus, anima non similiter a cæteris vitiis jejunante, nec meditatione divina et spiritualibus studiis occupata, nequaquam ad illud sublimissimum veræ integritatis fastigium poterimus ascendere, illo, quod in nobis est principale, puritatem corporis infestante. Oportet ergo nos mundare prius, juxta sententiam Domini, id quod intus est calcis et paropsidis, ut fiat et id, quod deforis est, mundum. »

In Vita S. Ægidii unius e primis S. Francisci sociis, quæ exstat apud Surium tomo VIII, narratur quod, cum quæreretur qua ratione malæ et immundæ cogitationes superandæ essent, varique varios modos suggererent, B. Juniperus dixerit: « Ego, cum procul adventantem hunc inimicum prospicio, portas animi bonis desideriis, sanctissimisque cogitationibus ocludo, et interius sublata vocé: Procul, procul, exclamo, occupatus est diversorii locus. Tunc Ægidius: Ego, inquit, arma Juniperi mihi assumo. »

Porro S. Augustinus, lib. *De Custodia mulier.* cap. V, notat non dici: « Serva » corpus, sed « cor tuum, » quia esto corpore sis castus, tamen, si cor turpi cogitatione delectetur, impurus et adulter es, juxta illud Christi: « Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo, » *Matth. v, 28*; quare custodiendi sunt oculi, aures, cæterique sensus, ne cor inficiant. « Voluntas enim prona faciendi, ait, reputatur pro opere facti: ac si dum aliquis mulierem libidinoso oculo considerat, per fenestras corporis sui in secretum mentis venenum mortis instillat. »

Insuper S. Bernardus in *Meditat.* cap. IX, pulchre explicans instabilitatem cordis humani, quod statim evagatur et volvitur instar molendini, « dum ab amore cælestium elongatur, et in amore ter-

restrium occupatur: Cumque elabitur, ait, illis et involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sicque miseris casibus submergitur omnibus vitiis; quoniam unum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, et huc illucque quærit ubi requiescere possit, et nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat. A cogitatione in cogitationem ducitur, et per varias occupationes et affectationes variatur, ut saltem varietate ipsarum rerum impleatur, quarum qualitate satiari non potest. Sic labitur cordis miseria, subtracta divina gratia. »

Singulare ergo remedium ad custodiendum cor est, si illud uniamus Deo, et occupemus divinis cogitationibus sanctisque desideriis; hæc enim excludent omnes motus pravos iræ, superbiæ, invidiæ, gulæ, acediæ, libidinis, etc. Unde S. Bernardus in *Meditat.* cap. VI: « Omne tempus, ait, in quo de Deo non cogitas, hoc computes te perdidisse. Quocumque loco consistis, cogitationes tuas jacta in Deum, et aliquid salutare in animo tuo versa: mens namque sapientis semper apud Deum est. Illum semper ante oculos habere debemus, per quem sumus, vivimus et sapimus. Templum enim sanctum est Deo mens pia, et altare optimum cor ejus. » Idem (vel quisquis est auctor) lib. *De Passione Domini*, cap. II, docet cor nostrum uniendum cordi Jesu Christi; ipse enim quasi Nazareus נצור natsar, id est, servabit et custodiet cor nostrum. « O quam bonum, ait, et quam jucundum habitare in corde hoc! Bonus thesaurus, bona margarita, cor tuum, bone Jesu, quem fosso agro tui corporis invenimus. Quis hanc margaritam abjiciat? quin potius dabo omnia, omnes cogitationes et affectus mentis commutabo et comparabo illam mihi, jactans omnem cogitationem meam in cor Domini Jesu, et sine fallacia illud me enutriet. » Idem remedium assignat S. Basilius in *Regul. fusius disp.* interrog. 5 *De cohibenda mentis ad futiles cogitationes evagatione*: « Omni custodia, ait, custodiendum fuerit cor nostrum, neque patiendum, ut assidua de Deo cogitatio ex animis nostris elabatur, neve eorum, quæ mirabiliter ab eo facta sunt, memoria contaminetur per futiles et evanidas cogitationes: contraque illud agendum assidue, ut ex perpetua ac purissima recordatione impressam in animis nostris piam de Deo cogitationem, veluti indelebile aliquod signum circumferamus. Siquidem hæc est ratio, per quam erga Deum acquiri charitas consuevit, quæ simul cum ad conficienda ipsa Dei mandata nos excitet, tum vicissim quoque ab iisdem ipsa ad perpetuitatem stabilis conservetur. Quod ita esse docet Dominus ipse, qui quidem modo dicit: Si diligitis me, mandata mea servate; modo vero: Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et quod efficacius etiam possit commovere:

Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione. »

Docet deinde S. Basilius animam cor suum custodituram, si omnia sua opera ex mente et voluntate Dei agere studeat; idque probat similitudine fabri: « Ut enim faber ferrarius, verbi gratia, quandocumque dolabram sive asciam eudit, si assidue illius memor sit, unde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit, et præscriptam sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem ejus, qui condixit opus, dirigit quod facit: alioqui si ejus memoriam menti sibi patiat excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile efficiet ab eo quod facere instituerat: sic Christianus quoque si actiones suas omnes, sive minores, sive majores ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduum illius in animo sibi memoriam conservat, a quo id jussus est facere; vereque illud dicere poterit: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear; itemque præcepto illi Pauli satisfaciet: Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quod si quis in eo, dum opus administrat, a perfecta illa præscripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est debilem Dei memoriam retinere. »

Exempla
custodia
cordis.

Moraliter, hic discite quam Religiosus, sacerdos, imo fidelis, et homo quilibet debeat custodire suum cor, id est, mentem a cogitatione vana, et voluntatem a delectatione illecebrosa. Fuit hoc olim studium singulare Ascetarum et Monachorum. Ita senex ille apud Joannem Moschum in *Prælo spirit.* cap. cx: « Esto, ait, janitor cordis tui, ne intret peregrinus, dicens: Noster es an adversariorum? » Magnus ille Joannes Abbas apud Rufinum in *Vitis Patr.* cap. i, hoc suis dabat documentum: « Cordi nostro et cogitationibus præcipua adhibenda est cura; observandum namque est ne qua cupiditas, ne qua voluntas præva, ne quod desiderium, et quod non est secundum Deum, radices in corde nostro defigat. Ex iis enim pullulant vanæ et inutiles cogitationes, et in tantum molestæ, ut nec orantibus nobis cessent, sed rapiant a nobis captivam mentem. » Et paulo inferius: « Quæ ergo hæc observat mens, Spiritui Sancto aperit in se locum, qui cum ingressus fuerit et illuminaverit eam, semper ibi gaudia, semper lætitia, semper charitas, patientia, longanimitas, bonitas et omnes fructus Spiritus oriuntur. Et hoc est quod dicebat Dominus, *Matth.* vii: Non potest arbor bona malos fructus facere. » Et post nonnulla: « Si ergo mundo corde astiterimus ante Deum, et liberi ab omnibus vitiiis et passionibus, poterimus etiam, in quantum possibile est, videre Deum, et orantes oculum cordis nostri in ipsum dirigere, et videre invisibilem mente, non corpore. Maxime vero custodiendum est cor, mane cum e somno expergiscimur. » Nam,

ut ait Climachus, *gradu* 26: « Est e spiritibus (dæmonibus) unus, qui præcursor dicitur, qui nos e somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum protinus inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ; erit enim tota ejus qui prior occupaverit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est. Ab ipso, ait, matutino tempore cursum meum totius diei scio. » Idem Climachus, *gradu* 29, docet hanc custodiam parere tranquillitatem cordis, quæ est paradisi hujus vitæ: « Nihil enim aliud ejusmodi tranquillitatem esse reor, ait, nisi mentis intimum cœlum versutias dæmonum ludibria jam æstimans. Ille igitur proprie tranquillus est, qui carnem quidem omni corruptionis labe purgavit, mentem vero supra creaturam omnem elevans, omnes illi subjicit sensus, atque vultui Domini animam sistens, supra vitium suarum modum in illum se semper extendit. »

Dæmon
præcur-
sor matu-
tini,
quis?

QUIA EX IP SO VITA PROCEDIT. — Cor enim naturale est causa vitæ naturalis; et cor morale, puta mens et voluntas, est causa vitæ moralis, puta virtutis, gratiæ et gloriæ. Cor enim purificat sanguinem et ex eo gignit spiritus vitales, eosque diffundit per totum corpus; hi autem spiritus sunt causa motus, sensationis omnisque operationis vitalis. Cor enim est animæ receptaculum, voluntatis fons, consilium et rerum agendarum radicem continens. Igitur cor, sive mens, est tanquam rex in mortali corpore, ait Aben-Ezra. Hinc cor in homine est primum vivens et ultimum moriens. « Os primum mori tradunt, cor novissime, » ait Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. Unde pro eo quod habemus: « Ex ipso vita procedit, » Hebræa habent, *ex ipso exitus vitæ procedunt.* Quod aliqui explicant de morte, *q. d.* Conserva cor, quia si illud moriatur, exibat cum illo et anima vitæque tua. Verum genuine per *exitus vitæ* accipias emanationem vitæ, puta spiritum vitalium, qui a corde procedunt. Quocirca nullum animal vivens præditum sanguine est sine corde et jecore, atque cor in senium et mortem vergens sensim imminuitur. Hinc malum omen datum Julio Cæsari, quod eo die, quo primum in sella aurea sedit et cum purpureæ veste processit, in vicinia bovis opimi cor inventum non fuerit. Unde consternatus Spurina aruspex aiebat vereri se ne consilium et vita Cæsarem defluerent, quorum utrumque ex corde proficiscitur, itaque contigit, nisi narrat Suetonius in *Vita Julii*, cap. lxxxii. Sic et eo die, quo occisus est Helvius Pertinax Imperator, in hostia non est inventum cor. In corde « mens habitat, » ait Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsæque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitiiis non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumque mortem illico affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat. »

Cor prin-
cipium
vitæ mul-
tiplicis.

Denique audi S. Bernardum, *serm.* 46, inter

parvos : « Omni custodia serva cor tuum , quia ex ipso vita procedit. Duobus autem modis vita a corde procedit. Aut quia corde creditur ad justitiam , et justus ex fide vivit et fide mundatur cor , et mundo corde Deus videtur , id est , agnoscitur , et hæc est vita æterna , ut cognoscant te unum Deum , et quem misisti Jesum Christum ; aut quia Christus vita nostra , qui nunc per fidem habitat in cordibus nostris , erit cum apparebit , et nos cum ipso apparebimus in gloria ; et qui nunc latet in corde , tunc quasi de corde ad corpus procedet , quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Unde et alius Apostolus ait : Nunc filii Dei sumus , et nondum apparuit quid erimus , » I Joan. cap. III.

Encomia
charita-
tis.

Symbolice , per cor accipe charitatem ; quod enim est cor in corpore naturali , hoc est charitas in corpore spiritali , puta in complexione virtutum. Quare charitas omni custodia servanda et custodienda est ; tanta enim est ejus dignitas , utilitas et necessitas , ut omnem custodiam exposeat. Audi S. Laurentium Justinianum in *Ligno vitæ de charitate* , cap. XIII : « De ipsa charitate hoc sentiendum est , quod sit recta voluntas et ab omnibus terrenis ac præsentibus prorsus aversa , juncta Deo inseparabiliter , et unita igne quodam Sancti Spiritus , a quo est et ad quem refertur incensa , inquinamenti omnis extranea , corruptionis nescia , nullo vitio mutabilitatis obnoxia , super omnia quæ carnaliter diliguntur , excelsa , affectionum omnium potissima , divinæ contemplationis avida , in omnibus semper invicta ; summa actionum bonarum , salus morum , finis cælestium præceptorum , mors criminum , virtus pugnantium , palma victorum , sanctarum mentium arma , causa meritorum bonorum , præmium perfectorum ; sine qua nullus Deo placuit , cum qua (si inquam illa perseveret) nullus unquam graviter peccare poterit ; fructuosa in pœnitentibus , læta in proficientibus , gloriosa in perseverantibus , victoriosa in martyribus , operosa omnino in omnibus fidelibus , ex qua quidquid est boni operis vivit. » Plura vide apud nostrum Alvarez de Paz de natura perfectionis spiritalis lib. III , parte II , cap. XVII.

Exem-
plum.

Ita cor et charitatem omni custodia custodiebat S. Maria Oigniacensis , de qua scribit Cardinalis Vitriaco (apud Surium die 23 junii exstat) lib. I Vitæ ejus , cap. VI , « quod ab exiguis et venialibus culpis ita sibi caveret , ut crebro ad dies quindecim nec unam inordinatam cogitationem in suo posset pectore reperire. » Et mox : « Tanta puritate cor suum custodire nitebatur , semper illud præ oculis habens : Qui modica negligit , paulatim decidit , ut ne verbum quidem ullum , aut aspectum inordinatum , nec inhonestum corporis habitum , nec risum immoderatum , nec indecentem vel indecorum corporis gestum , in ea unquam , aut certe raro , advertere potuerimus. »

24. REMOVE A TE OS PRAVUM (Aquila et Theodotion , *oris obliquitatem vel perversitatem*) , ET DETRAHENTIA (Septuaginta , *injusta* ; alii , *infamia* ; sic enim vertit Noster , cap. II , vers. 15) LABIA SINT PROCUL A TE. — Post cordis custodiam præcipit oris custodiam ; nam hæc æque ac illa perdifficilis est : « Linguam enim nullus hominum domare potest , » ait S. Jacobus , cap. III , vers. 8.

Per os pravum Rabbini accipiunt irrisionem ; irrisores enim os depravant et intorquent. Unde R. Salomon sic explicat , q. d. Ne illud facias , ejus gratia mortales de te obloquantur , atque in te ora obtorqueant. Aben-Ezra vero , q. d. Ea cave a quibus in falsas opiniones detrudaris , quæ mentem suis vinculis implicent.

Melius alii per os pravum accipiunt os detractoris , q. d. Procule fuge a detractante famæ proximi , ne audias ejus detractionem ; illa enim velut pestis et lepra vicinis audientibus contagium suum affricat , eosque inficit et interficit , uti docet S. Bernardus , serm. 24 in Cant. Optime hæc accipias plane ut sonant , q. d. Noli os tuum depravare , eoque aliis detrahere ; posterius enim hemistichium explicat prius , scilicet os pravum explicat labia detrahentia. Sicut enim cordis proprii custodiam præcepit , sic et oris proprii custodiam præcipit : magna enim est cordis et oris sympathia et connexio ; unde sicut mors naturalis incipit ab ore , indeque sensim proserpit ad cor , uti dixi vers. præced. , sic et mors moralis ab ore et verbis proserpit ad cor et voluntatem.

Quare per os pravum plene et plane accipias omnem sermonem pravum , sive is mendacium sit , sive blasphemia , sive irrisio , sive calumnia , sive detractio , sive quid aliud. Vere S. Bernardus : « Detractor , ait , et libens auditor , uterque diabolus in lingua portat. » Et *Eccli.* cap. X , vers. 11 : « Si mordeat serpens in silentio , nihil eo minus habet qui occulte detrahit. » Vide quæ de malo detractionis dixi *Eccli.* V , 16 , et cap. XXXIII , vers. 15 , et *Jacobi* III , 5 et seq.

25. OCULI TUI RECTA VIDEANT , ET PALPEBRÆ TUE PRÆCEDANT GRESSUS TUOS. — Recta potius est adverbium quam nomen , q. d. Directe antrosum respice , non retrorsum , non dextrorsum vel sinistrorsum. Nam Hebraice *נחש* *nochach* idem est quod coram , ante , e regione , puta recta sive in directum. Hebraice est ergo , *oculi tui in directum aspiciant , et palpebræ tuæ dirigant* (Chaldaeus , *dirigantur*) *coram te* ; Pagninus , *palpebræ tuæ dirigant viam coram te* ; Septuaginta , *palpebræ tuæ annuant justa* , id est , nutu et nictu oculorum innuant honesta ; nam ex adverso « impudicus oculus impudici cordis est nuntius , » ait S. Augustinus , *epist.* 109. Unde auctor *Catena Græc.* vertit , *et palpebræ tuæ spectent ad justa* , id est , inquit , nutibus ad nequitiam ne utaris , sed quilibet sensus ad honesta tantum tibi obsequium præstet ; Tigurina , *oculi tui ad ea sint intenti , quæ coram te sunt , et palpebræ tuæ recta inspiciant in ea quæ*

ante te sunt, ut iter tuum recta dirigant, ait Vatablius. Hebraice enim יִשְׁרָר *aiseiru* tam rectum facere quam dirigere significat.

Post cordis et oris custodiam sancit custodiam oculorum; oculi enim in amore (virtutis aut vitii) sunt duces: atque ut custodias cor, opus est præ cæteris sensibus et membris custodire oculos, æque ac linguam. Sensus ergo est, *q. d.* Oculos coerce, nec sinas eos circumcirca oberrare et vagari, ne hauriant formas aut species illecebrosas, quæ pravas in corde cupiditates excitent: quare oculos tuos rege, ut tantum aspiciant recta, id est coram, sive ante se, ad hoc ut pedes et gressus hominis necubi offendant vel erret, dirigant: ad hoc enim dati sunt oculi, ut viam prælustrent, per eamque dirigant iter totius corporis: quare ulterius non sunt jaciendi. Unde explicans subdit: « Et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos (1), » *q. d.* « Palpebræ, » id est oculi tui, ita vibrentur, ut viam præcipiant, per eamque inoffense dirigant pedes tuos, ulterius non ferantur; idcirco enim Deus eis dedit palpebras, ut eis coerceantur, ne aliorum jaciantur. Magna enim est vis oculorum ad cor et mentem vulnerandum: species enim visa per oculos transit ad cor et mentem, illique suam formam et consequenter amorem vel odium imprimit, quæ species hæret in corde, etiam postquam res visa abierit. Ita explicat S. Basilius, lib. *De S. Virgin.* Unde ibidem docet virginem in neminem debere defigere oculos et obtutum: « Oculi tui, ait, recta videant, et palpebræ tuæ innuant justa, neque te palpebræ rapiant, neque capiaris oculis tuis. Quod si juxta naturæ rationem tactus quidam est oculorum ad corpora jactus; et sicuti, cum in eis, qui morbo tenentur, oculorum obtutus diutius figimus, morbi ipsius consortes efficiuntur; contraque cum his quæ aciem naturaliter juvant (uti color viridis, speculum, aquæ limpidae, etc.), infigimus luminum radios, secretissima naturæ vi inde proficit noster intuitus: ita profecto et cum in voluptatis indicia injicimus oculos, animus voluptatis morbo fit saucius; sicut etiam cum viris bonis intendimus, magna in anima per oculos emolumenta suscipimus. » Ac deinde: « Dux enim et prævius ac pronubus oculorum jactus est ejus, cujus ministræ sunt manus, tactus.

Mystice et analogice hæc passim accipiunt de oculis mentis, *q. d.* Sicut oculos corporis, sic multo magis oculos cordis, rationis et mentis coerce, ut recta duntaxat aspiciant ad ea quæ recta ratio facienda et omittenda dictat, non oblique ad ea quæ cupiditas suggerit. Ita Beda, Cajetanus, Baynus, Jansenius et alii. Unde R. Salomon exponit, *q. d.* Veritatem et rectitudinem oculi tui inspicere studeant. Et R. Levi: Oculi tui

dispiciant quod rectum verumque sit, Quin et S. Gregorius, III part. *Pastor. Admoni.* 16, in fine: « Palpebræ, ait, gressus præcedunt, cum operationem nostram consilia recta præveniunt; qui enim negligit considerando prævidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit, sed prævidendo sibimetipsi non antecedit; atque idcirco citius corrui, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit. »

Et S. Ambrosius, lib. *De Bono mortis*, cap. ix: « Oculi tui recta videant, etc. Quod non esset dictum, ait, nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, et forma decoram putasti: erraverunt oculi tui, perversa viderunt, aliena nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientie cicatrices. » Causam erroris subdit dicens: « Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio, est deceptio visus. » Denique Beda: « Palpebræ præcedant gressus tuos, id est, inquit, iter justitiæ, quo ingredi debeas; diligenter edisce, et in cunctis, quæ agere disponis, sollicitus ad quem sint ventura finem prævide. »

26. DIRIGE SEMITAM PEDIBUS TUIS, ET OMNES VIE TUE STABILIENTUR. — Chaldæus, *dirigentur* (2). « Dirige, » Hebraice פָּלַס *palles*, id est *libra*, et ad libellam rectæ rationis adæqua semitam pedibus tuis, ut scilicet recta rationis, legis, prudentiæ et virtutis orbita incedas, non deflectas ad dexteram vel sinistram. Unde Septuaginta vertunt, *rectas orbitas fac pedibus tuis* (Aquila, *cura vel muni viam pedum tuorum*; Symmachus, *obserua vel cave pedibus tuis*), et *vias tuas dirige*; Aquila, Symmachus et Theodotion ἐπιπέτα, id est *para* vel *firma*. Ita se explicat Salomon subdens: « Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram. » Pagninus: *Pondera semitam pedum tuorum, et omnes vie tuæ stabilientur; al. i. regula vel trutina et æquilibra semitas pedum tuorum*; S. Augustinus, *epist.* 47: « Rectos cursus fac pedibus tuis. » Citat hunc locum S. Paulus juxta Septuaginta, *Hebr.* XII, 13: « Gressus (græce est τροχίαι, eadem vox quæ hic, id est orbitas, semitas, gressus) rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans qui erret. » Est metaphora a stratoribus viarum; hi enim æque ut fabricatores domorum, ut vias recte sternant et complant, illas ad libellam dimetiuntur, sternunt et fabricant: nullo enim pacto erigi possunt fabricæ vel viæ, nisi facierum angulorumque rectitudo per perpendicularium indaginem exploretur: eaque præcipua est observatio in ædificiis, æque ac pavementis moliendis, ut structuræ omnes perpendiculari re-

(1) Hebr. est, *et palpebræ tuæ rectum faciant*, scilicet visum tuum, recte contendant ante te.

(2) Rectius, *stabiles sint* et certæ, ne huc illic avertaris a recto tramite sapientiæ et virtutis. Cf. *Ps.* cxx, 5.

spondeant; neque proclinationes, ut ait Vitruvius, lib. VI, cap. XI, et lib. VII, cap. III, in ullam partem habeant. Simili modo structura virtutum in fabrica animæ debet fieri ad perpendicularum, puta ad rectitudinem rationis et prudentiæ, qua virtutes singulæ per se, et comparatæ cum aliis, rectum teneant ordinem et commensurationem, quam præscribit lex et recta ratio, nec in alterutram partem lateralem propendeant aut divergant. Sic enim opus erit appensum linea rationis libratumque.

R. Salomon Hebræum *palles* exponit, q. d. Pondera divini præcepti violationem cum mercede et præmio, pœnas item scelerum et præmia compara; tunc enim recte eliges honestum et spernes peccatum.

Porro S. Augustinus, *epist.* 47, cujus verba recitabo vers. seq., censet hic alludi, imo probari liberum arbitrium, q. d. «Libra semitam pedibus tuis,» hoc est, accipe libram vel libellam liberi arbitrii, in eaque gressus et actiones tuas trutinæ, ut in æquilibrio rectæ rationis consistent, nec in alterutram partem earum bilantes devertant, q. d. Vide quomodo vivas, recta regiaque sapientiæ et virtutis via incedito. Quod si id feceris, viæ, id est actiones tuæ stabilientur, ut stabiles et firmæ in virtute perseverent, ac dirigentur a Domino, ut prosperos habeant successus: hi enim pendent a Deo; Deus enim est causa omnis sortis et fortunæ nostræ, adeoque ipse est fortuna fortunans, qui hosce fortunat, alios non, uti ostendi *Genes.* XXXI, 27 et seq.

Mystice pedes sunt affectus animi: hi per sapientiam regulandi sunt, ut ad bonum tendant. Ita auctor *Catænæ Græcorum*. Rectas semitas, inquit, appellat animæ vires, quibus nixa in virtutibus progreditur, deque uno opere bono ad aliud provehitur. At vero animæ pedes ejusdem sunt impetus, per quos de hoc in aliud fertur.

Vers. 27. 27. NE DECLINES AD DEXTERAM, NEQUE AD SINISTRAM, AVERTE PEDEM TUUM A MALO. — Chaldeus, *transfer pedem tuum a malo*. Sensus litteralis est clarus, q. d. Dirige gressus tuos juxta regulam rectæ rationis legis et voluntatis divinæ, ut ab ea in neutram partem, puta nec ad dexteram, nec ad sinistram declines, juxta illud *Isaiæ* XXX, 21: «Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.»

Symbolice, S. Augustinus in *Deuteron.* Quæst. XLVIII, et alii per *dexteram* accipiunt prospera, et per *sinistram* adversa. Baynus per *dexteram* accipit amicos, et per *sinistram*, inimicos, q. d. Nec amore prosperorum et amicorum, nec timore adversorum et inimicorum deflectas a recta virtutis via. Olympiodorus vero in *Catænâ Græcorum* per *dexteram* accipit honorem et gloriam, per *sinistram* crucem et ignominiam, q. d. Si propter vitæ integritatem honoreris, ne efferaris animo: si villipendaris, ne animum despondeas, aut ab officio desistas. Rursum S. Augustinus,

lib. II *De Peccat. mer.* cap. XXXV: «Non declines, inquit, in dexteram superba præsumptione justitiæ, nec in sinistram secunda delectatione peccati.»

Moraliter, ex hoc loco S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 26, docet nimium zelum æque cavendum ac torporem, temeritatem æque ac pigritiam: «Æque enim, ait, inutiles sunt iners ac supina segnities et imperitus fervor: ille ad bonum minime accedens; hic autem ulterius cadens, ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens Salomon: Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in æquale malum, hoc est, in peccatum incidas.» Et Cassianus, lib. XI *De Instit. renunt.* cap. IV: «Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram, id est, ne tibi de virtutibus blandiaris, et dextris successibus ac spiritalibus extollaris, nec deflectens ad sinistram tramitem vitiorum, secundum Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam cui sub specie succinctæ vestis ac nitidæ cenodoxiam non potuit diabolus generare, pro squalida et inculta ac viliori conatur inserere; quem non potuit per honorem dejicere, humilitate supplantat; quem scientiæ et elocutionis ornatu nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si jejune palam, vanitatis gloria pulsatur; si illud contemnendæ gloriæ causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur.»

VIAS ENIM, QUÆ A DEXTRIS SUNT, NOVIT DOMINUS; PERVERSÆ VERO SUNT QUÆ A SINISTRIS SUNT. — Hic versus non est in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Complutensi, vel Regia Latina, nec in Cajetano, nec in manuscriptis nonnullis vetustis; est tamen in Septuaginta ex quibus eum Noster transcripsit. Unde colligas nostram Vulgatam versionem non per omnia puram putam esse S. Hieronymi, quam scilicet ipse concinnavit ex Hebræo, cum nonnulla ex Septuaginta sint addita, quæ non exstant in Hebræo. Ex Septuaginta eadem legunt S. Gregorius Nazianzenus, S. Hieronymus, S. Augustinus; S. Cyprianus, Beda locis mox citandis. Perperam ergo Lyranus et Cajetanus censent eam ex glossa aliqua in textum vitio scriptorum irrepisse.

Nota: *Dextrum* significat bonum et felix, *sinistrum* malum et infelix. Primo, quia Gentiles illas voces sic usurpabant, et vero ita censebant. Unde Græci dextra fulmina censebant boni et felicitis omnis, sinistra vero mali et infelicitis. Secundo, quia dextra pars animalis potior et robustior est sinistra, quæ infirmior, est deficiens et quasi manca. Unde quæ sinistra manu fiunt, minus recte fiunt. Tertio, quia motus principium est a dextra parte. In homine enim et animalibus mutatio loci a dextra proficiscitur; eo quod ad impulsum expeditior sit ob calorem hepatis, et solidiorem ejus partis ac firmiorem musculorum naturam, uti docet Aristoteles, lib. III *De Part. animal.* cap. IV, et

Dextrum vocatur bonum et felix, cur? Ratio Prima Secunda.

Tertia.

Quarta.

Galenus, lib. VII, *Aphorism.* 44. Hinc et Physici Orientem, a quo cœlum moveri incipit, vocant dexteram cœli partem. Quarto, quia veteres in iudicio de moribus virtutes et virtute præditos collocabant a dextris, vitia et vitiosos a sinistris. Quocirca Lactantius disputans de Y littera Pythagoræ, indice virtutis et vitii, lib. VI *De vero Cultu*, cap. III: « Quid enim, inquit, opus est Y littera in rebus contrariis atque diversis? sed altera illa melior conversa est in solis ortum, altera illa deterior ad occasum: quoniam qui veritatem ac justitiam sequitur, is accepto immortalitatis præmio, perenni luce potiretur; qui autem ab illo malo duce illectus prætulit vitia virtutibus, mendacium veritati, necesse est ad occasum et tenebras deferatur. » Accedit Aristoteles, lib. II *De Cælo*, cap. II, qui de Pythagoricis loquens, ait: Via virtutis propterea, inquit, dextera dicitur, quia ad Orientem solem tendit, id est ad lucem atque splendorem; via vero vitii sinistra, quia Occidentem versus, id est in noctem tenebrasque deferatur. Hinc « dexter » idem est quod prosper et propitius, ut Quintilianus, lib. IV, IV: « Adsit Domitianus dexter ac volens. » Et Virgilius, VIII *Æneid.*:

Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.

Sensus ergo est, q. d. Vias, quæ a dextris sunt, id est actiones bonas et laudabiles, ideoque felices, quæ nos constituent ad dexteram Christi in die iudicii inter electos et beatos, « novit, » id est approbat, amat, promovet, prosperat et beat Dominus: odit vero, destruit et punit eas quæ a sinistris sunt, puta malas et probrosas, ideoque infelices, quæ impios constituent in die iudicii a sinistris Christi inter damnatos et reprobos. Accedit S. Augustinus, Quæst. XLVIII in *Deuter.*, ubi per vias dexteris accepit cœlestia, per sinistras terrena.

Verum difficultas est in nexu contextus; videtur enim hic esse amphibolia, imo contradictio, ac posterior pars repugnare priori. Quomodo enim consentit « ne declines ad dexteram cum eo quod subdit: « Vias quæ a dextris sunt novit, » id est probat, « Dominus; » si enim eas probat, ergo illæ non declinandæ, sed sequendæ et ambiendæ sunt.

Primo, S. Augustinus, *epist. 47 ad Valentinum*, hinc probat necessitatem gratiæ æque ac liberi arbitrii: « Quia, ait, si non esset liberum arbitrium, non diceretur: Rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige: ne declines in dexteram, neque in sinistram. Et tamen sine Dei gratia si posset hoc fieri, non postea diceretur: Ipse autem rectos faciet cursus tuos, et itinera tua in pace producet. « Et mox: » Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dexteris, id est vias justorum, quæ sunt opera bona, quæ utique præparavit Dominus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulemus; vias autem sinistras, perversas, id est vias

impiorum, non ulique novit, quia non eas ipse fecit in homine, sed homo sibi. » Objicit deinde sibi S. Augustinus, cur ergo dixit: « Ne declines in dexteram neque in sinistram, cum potius dicere debuisset videatur: Tene dexteram, et ne declines ad sinistram? » Ac respondet, « declinare in dexteram, qui bona ipsa opera quæ ad vias dexteris pertinent, sibi vult assignare, non Deo. In sinistram vero, » qui omnia gratiæ tribuens, et nihil libero arbitrio, dicit: « Faciamus mala ut veniant bona, q. d. Non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine gratia tribuatis; nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi mala opera diligatis. »

Secundo, S. Chrysostomus ex variis in S. Mattheum locis, *hom. 8*, censet hic ludi in nomine *dextrum et sinistrum*, aliterque accipi quam paulo ante. Hic enim per dexteris vias, vel, ut ipse legit, partes, accipit justos; per sinistras, peccatores: quia Christus in die iudicii justos et electos statuet a dextris, peccatores et reprobos a sinistris, *Matth. xxv*; et sic explicat illud *Matth. vi*, vers. 3: « Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, » q. d. Cum dextera das eleemosynam, noli te apud sinistram, id est apud avaros et peccatores, jactitare.

Tertio, S. Augustinus, lib. II *De Peccat. merit. et remiss.* cap. xxxv: « In dexteram declinare, inquit, est seipsum decipere, dicendo se esse sine peccato; in sinistram autem, propter nescio quam perversam atque pravam securitatem, se tanquam impune dare peccatis. Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus (Christus), qui solus sine peccato est, et nostra potest delere peccata; perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt amicitia cum peccatis. »

Verum hæc videntur mystica potius quam literalia, nec dubium lectoris animum explent. Dico ergo hanc sententiam: « Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus, » etc., coherere cum proxime præcedenti: « Averte pedem tuum a malo » (scilicet capessendo vias quæ a dextris, non autem illas quæ a sinistris sunt); non autem cum illa remotiore: « Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram. » In Proverbiis enim, ut sæpius monui, sunt multæ sententiæ disparatæ, nec inter se connexæ; per tales enim gnomas prisca tradebant suam sapientiam. Forte etiam ex alio loco eam huc transtulerunt Septuaginta, nam hoc loco non exstat in fonte Hebræo. Sic enim aliæ sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium tractatæ sunt a collectoribus earundem, uti ostendi Proœmio in Ecclesiasticum.

Porro una sententia alteri non est contraria, sed una cum altera recte consentit: nam cum ait vias a dextris nosci et probari a Domino, perversas vero esse sinistras, tunc dextrum et sinistrum inter se sola comparantur, ac per dextrum significatur via virtutis, quia hæc coram Deo est dextera, id est proba et felix; per sinistrum significatur

via vitii, quia hæc coram Deo est sinistra, id est reprobata et infelix. Cum vero ait: « Ne declines ad dexteram neque ad sinistram, tunc dextrum et sinistrum non inter se, sed cum media virtutis via comparat, ideoque dextrum et sinistrum significant vitia utrimque virtuti, quæ in medio est, per excessum vel defectum opposita. Virtus enim est in medio, a quo declinat vitium oppositum in dextrum per excessum, in sinistrum per defectum. Via ergo virtutis media est dextera, a qua si declines ad dexteram vel sinistram, aberras et peccas. Itaque vis est in τὴν ne declines; hæc enim particula mutat phrasim et appellationem, ut loquuntur Logici. Nam via dextera est via virtutis; declinare vero ab hac dextera est vitium, sive declines dextrorsum, sive sinistrorsum; omnis enim declinatio et recessus a medio, quod præscribit virtus, est vitium. « Non ergo dexteram viam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibemur, » ait Beda.

Ita acute explicat S. Gregorius Nazianzenus, orat. 26: « Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in æquale malum, hoc est in peccatum incidas. Quanquam alioqui quod natura dextrum est, his verbis laudat: Vias dexteras novit Deus; perversæ autem sunt sinistræ. Qui fit igitur ut qui dextrum laudat, idem rursus a dextro nos abducat? Intelligenti profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit: Ne magnopere justus sis, nec supra modum sapiens, Eccl. vii. Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, a bono nempe, et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus; rationem ducem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. »

Et S. Hieronymus in cap. xii Zachar.: « Devorabunt (inquit) duces Judæ et tribuni ad dexteram et ad sinistram eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nescierunt ὑπερβολὰς εἶναι κακίας; unde Dei populus pollicetur: Nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus; via regia gradiemur, Num. xx: Via dextra parcitas est, quam Græci ἐπιβολὴν vocant; sinistra, luxuries; media rectaque, frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextera, quibus dicitur: Ne sis justus nimis; et in sinistra qui audiunt: Viæ quæ ad sinistram sunt, perversæ sunt, devorans flamma consumet. » Idem in Ecclesiastæ cap. x, explicans illud, Cor sapientis in dextera, etc.: « Et in Evangelio, ait, præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis, Matth. vi. Et quando percutimur in

maxillam dexteram, non jubemur sinistram genam præbere percutienti, sed alteram dexteram; justus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad judicandum Salvator venerit, agni a dextris, hædi vero a sinistris erunt, Matth. cap. xxv, Et in Proverbiis scribitur: Dexteras vias novit Dominus; quæ autem perversæ sunt, a sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram; qui vero insipiens est, de præsentî, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem philosophus et poeta ait:

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis, at lava malorum
Exercet pœnas, et ad impia tartara mittit.

Firmitas quoque noster, in præclaro *Institutionum* suarum opere, γ litteræ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitiis, plenissime disputavit. Nec putemus huic sententiolæ illud esse contrarium in quo dicitur: Ne declines in dexteram, neque in sinistram: hic enim pars dextera pro bono accipitur, ibi vero non tam dextera, quam declinatio dexterae accusatur: ne plus sapiamus quam sapere nos necesse est; quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. »

Accedit et S. Augustinus, epist. 47: « Averte, ait, pedem tuum a via mala, hoc est a sinistra. Quod manifestat in consequentibus, dicens: Vias enim quæ a dextris sunt novit Dominus Deus; perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus Deus, de quibus in psalmo legitur: Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit; hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis: Non novi vos. Quid autem quod ille non novit, qui utique novit omnia, sive bona hominum, sive mala. Sed quid est? Non vos novi, nisi tales vos ego non feci. Quemadmodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo: Quia non noverat peccatum; quid est (non noverat), nisi quia non fecerat? Ac hoc quod dictum est: Vias quæ a dextris sunt novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dexteras, id est vias justorum, quæ sunt utique opera bona, quæ paravit Deus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulemus; vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine qui fecit hominem, sed homo sibi. Propter quod dicit: Odivi autem ego perversas vias malorum, ipsæ sunt a sinistris. »

IPSE AUTEM RECTOS FACIET CURSUS TUOS; ITINERA AUTEM TUA IN PACE PRODUCET, — q. d. Si ingressus fueris vias quæ a dextris sunt, id est vias probas et honestas, Deus, qui illas novit, id est probat et prosperat, rectos faciet, id est diriget cursus

vitæ tuæ, ut in illis feliciter et animose progrediaris per plures annos vitæ, quos tibi pacificos dabit, facietque ut tandem moriens in pace expectans felicitatem æternam obdormias et conquiescas. Unde Polychronius in *Catena Græcorum*: « Tu, ait, abstine ab omni malo et peccato: ille interim viam tuam ad bona diriget, tuosque inimicos evertet. Indicat per hæc autem, complurium rerum eventus in nostra potestate positos non esse, sed in Dei voluntate. Is enim est qui hominum studia in terris, cæteraque omnia quæ ad æterna illa bona, quæ in cælis reposita habemus, spectant, recte provideque admi-

nistrat. » Præclare Seneca: « Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subibit te veneratio ejus? non dices: Ista res major est altiorque quam ut credi similis huic, in quo est corpusculo, possit? Vis istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agit. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majori sui parte illic est, unde descendit. »

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet fugiendam esse meretricem ut pestem. Remedium fugæ suggerit vers. 15, dilectionem uxoris propriæ: sic enim vitabitur aliena: amor enim castus pellit incestum, uxor meretricem.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiæ meæ inclina aurem tuam, 2. ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciæ mulieris: 3. favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus; 4. novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant. 6. Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles. 7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei. 8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus. 9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, 10. ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, 11. et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas et corpus tuum, et dicas: 12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum, 13. nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam? 14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ et synagogæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui: 16. deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide. 17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ: 19. cerva carissima, et gratissimus hinnulus, ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. 20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat. 22. Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. FILI MI, ATTENDE AD SAPIENTIAM MEAM (Septuaginta, sermonibus meis appone aurem tuam), ET PRUDENTIÆ MEÆ INCLINA AUREM TUAM. — Salomon novum sapientiæ documentum de fuga meretricis daturus, more suo discipuli attentionem excitat, ut ille advertat et ponderet quanti illud sit momenti. Dicit ergo illi: Silens studiose attende et intende meis sermonibus. Nam silentium disci-

puli disciplinæ custodia est. Unde Pythagoras suis discipulis silentium quinquennale indicebat.

2. UT CUSTODIAS COGITATIONES, ET DISCIPLINAM LABIA TUAE CONSERVENT. — Septuaginta, ut custodias cogitationem bonam (Aquila, Symmachus et Theodotion, scientiam bonam), sensus autem laborum meorum mandat tibi, q. d. Labia mea enuntiant internam meæ sapientiæ cogitationem, ejusque sen-

sum, ac mandant ut illum simpliciter, uti enuntiat, accipias, menti imprimas et opere exsequaris. Alii legunt, *sensum labiorum meorum mando tibi*. « Cogitationes » ergo hic non discipuli, sed sapientiae et Salomonis accipe, q. d. Attende ut custodias meos conceptus, meas cautiones, mea consilia, ut verit vatablus. Unde Chaldaeus vertit, *ut admonitus sis in consilio*; Syrus, *ut cautus sis in cogitatione*; R. Levi, *ut custodias cogitationes, quibus instituaris ad prudentiam*. Sic et Aben-Ezra (1). Consequenter tamen cogitationes quoque discipuli accipe; qui enim custodit cogitationes sapientiae, hic utique et suas custodit. Nam hanc suarum custodiam docent et praescribunt cogitationes et consilia sapientiae. Unde S. Gregorius, III part. *Pastor. admon. 15*: « Ut custodias cogitationes tuas: Nihil quippe, ait, in nobis est corde fugacius, quod a nobis toties recedit, quoties per pravas cogitationes defluit. Cum ergo cogitatio per custodiam restringitur, cor, quod fugere consuevit, invenitur. »

NE ATTENDAS FALLACIÆ MULIERIS. — Hæc verba non sunt in Hebræo expresse, sed tacite subintelliguntur. Unde Septuaginta, et ex iis Noster ea expresserunt. Quocirca hæc verba pendent ab iis quæ sequuntur: « Favus enim distillans labia meretricis, etc.; ex iis enim hæc conclusio deducitur: « Ergo ne attendas fallaciæ mulieris. » Igitur per *fallaciam* intelligit blanditias, mollitiem et elegantiam verborum, pulchritudinem, ornatum vestium, faciei fucum, fictiones, artes et fraudes, quibus meretrices amasios ad se pellicere, inescare et pervertere solent. Unde Septuaginta habent, *ne intendas φαβήη*, id est malæ, pravæ, perversæ, *fallaci mulieri*; S. Hieronymus in cap. XXIII *Isaie*, *ne attendas pessimam* (S. Cyrillus, lib. XV *De Adorat., improbam*) *mulierem*; quare mirum est Arabicum vertere, *ne auscultes mulieri bonæ*. S. Chrysostomus, hom. 14 *ad Popul.* legit, *ne discas pulchritudinem alienam, et ne occurras mulieri fornicanti; mel enim, etc.*, quasi hæc pertineant ad oculos; ac si dicat: Noli aspicere faciem pulchram meretricis fucatæ et comptæ, quia hæc pulchritudo *aliena* est, id est alienæ mulieris, quæ tua non est uxor. Rursum *aliena*, quia pulchritudo hæc sæpe non est naturalis, sed fucata, et aliunde, puta a stibio, purpurisso et fucis, atque a vestibis et gemmis mutuata. Maxime enim mulier ferit et vulnerat per aspicientem pulchram faciem et oculos, instar serpentis et basilisci. Magis tamen hoc loco respicit ad verba blanda et fallacia meretricum, ut patet ex seq. Hisce enim multos decipiunt et dementant, præsertim accedente fucis faciei et oculorum. Unde de iis canit Codrus:

Sidera non tot habet cælum, non flumina pisces,
Quot scelerata gerit femina mente dolos.

(1) Rosenmollerus, *ut custodias cogitationes solertes et sagaces, mea scil. monita, et ut scientiam labia tua teneant, ut scite semper loquantur labia tua, prudenter occurrant, si opus fuerit, illecebris voluptatis.*

Cum enim mulier nec viribus, nec ingenio, nec consilio polleat, hinc ad dolos se convertit, ut quod illis non potest, hisce obtineat et perficiat: sicut animalia imbellia eadem de causa dolosa sunt, ut vulpes, simiæ, feles, etc., cum ex adverso leones, tigrides, lupi non dolosi, sed violenti sint: quia cum viribus et robore sua exsequantur, dolo non indigent. Adde, mulierem quid serpentinum habere. Videtur serpens Evam seducens, illi totique sexui suam indolem et fraudes inhalasse. Adde et meretricum malitiam studiumque fallendi, imo continuum exercitium, quo novas indies decipiendi artes excogitant, ut non aliud cogitare, non aliud somnare, ac totæ ex fraudibus consutæ videantur. Idem argumentum tractat Ecclesiasticus, cap. XXV, vers. 22, ubi plura hæc de re dixi. Quare hic brevis ero.

Præclare S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*, sub finem: « Amor formæ rationis oblivio est, et insaniam proximus, fœdum minimeque conveniens animo sospiti vitium; turbat consilia; altos et generosos spiritus frangit; a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit, quernulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabilis flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit; odium sui facit, et ipsi novissime sibi odio est. » Et post nonnulla: « Doctissimi viri vox est pudicitiam imprimis esse retinendam: qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est, hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram: bene meretur de majoribus, quorum sanguinem fartiva sobole non vitiat. »

Quocirca S. Augustinus, lib. *De Honest. mulier.* cap. II: « Inter alia, ait, certamina Christianorum sola dura sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem namque sortita est castitas inimicum, cui quotidie resistitur et semper timetur. » Et S. Ephrem, serm. *Adversus improbas mulieres*: « Quid enim est mulier, ait? Laqueus comptus, et homines in voluptates illiciens, quæ splendida quidem specie et excelso collo oculis annuit, et genis arridet, lingua vero dulciter canens voce alios decipit, et sermone pellicit, etc. Quid est mulier? naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ et malitiæ, mortifera conversatio atque confabulatio, oculorum pernicietas, animarum exitium, cordis speculum, juvenum perditio, sceptrum inferni, et concupiscentia præceps. Quid est mulier? causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus succensus, malitia incurabilis, diurna confabulatio, hospitium lascivorum et officina dæmonum, » etc. Hæc de causa S. Hieronymus *ad Nepotianum*, de vita clericorum et sacerdotum: « Hospitiolum, ait, tuum aut raro aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora,

Mulieris
descrip-
tio.

aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites : nec in præterita castitate confidas. Nec sanctorum Davide, nec Samsone fortior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier egerit. »

Ars fallendi mulierum.

Porro inter alias meretricum fallacias est hæc una e præcipuis, quod ita fugiunt, ut velint videri; ita pugnant, ut velint vinci; ita odia exercent, ut tunc ament maxime. Ita de Cleopatra scribit Plutarchus in *Antonio* : « Dabat operam ut sæpe lacrymans videretur, statim autem lacrymas abstergebat, occultabatque quasi vellet Antonium latere. » Audi S. Hieronymum, *epist.* 47 : « Palliolum interdum cadit, ut candidos nudet humeros, et quasi videri noluerit, celat festina, quod volens detexerat. » Quocirca adolescens rogatus a meretrice cur nolit se audire, nec attingere, apud Plautum in *Bacch.* respondet :

Quia isthæc lepida sunt memoratui,
Eadem in usu, atque ubi periculum facias, aculeata sunt :
Animum fodicant, bona destimulant, facta et famam sauciant.
Apage a me, apage.

S. Nilus in *Sententiis*, cap. *De fornicatione* : « Mulierum, ait, cœtus fuge; ut primum eas convenieris, depressa humi facie leniter ac sedate loquuntur, atque ejusmodi lacrymas edunt, quæ commiserationem redolent : modesteque sese componunt, et frequenter ingemiscunt : de castitate percunctantur, et studiose ac diligenter audiunt. Si eas prospexeris, paulisper caput attollunt. Post etiam defixioribus oculis te intuentur, ac subriident, imo profusum et dissolutum risum edunt, ac denique omnes mortis hamos et præstigiærum illectamenta (imo philtrea et veneficia), atque omnis generis casses, quibus anima obsidetur, expediunt. » Et mox : « Viret, ait, herba, quæ aquis propinqua est, et libidinis affectus in muliebri colloquio. Forma fœcata intemperantium exitium et naufragium est. » Quamobrem S. Gregorius Nazianzenus in *Præceptis ad virgines* :

Virgo, ait, sis oculis, virgo sis auribus atque
Lingua; nam tribus his facile est decedere recto.

Diogenes duas mulierculas inter se colloquentes conspicatus : « Aspis, ait, a vipera venenum mutuatur; » ita Antonius in *Melissa*, part. II, cap. XXXIV. Secundus Philosophus, rogatus ab Adriano Imperatore « quid esset mulier, » respondit : « Viri naufragium, domus tempestas, vitæ captivitas, læna complectens, exornata Scylla, animal malitiosum, malum necessarium. » Ita Maximus, *serm.* 39. Ubi et citat S. Basilium dicentem : « Insipientissimæ mulieres naturali pulchritudine carentes ad colores confugiunt, et sunt, ut ita dicam, ornatae ad spectaculum, per ornatum inornatae, et per dedecus ac turpitudinem turpiores. » Plura vide apud auctores jam citatos, et Tiraquellum in lege 9 *Conubial.*

Mystice, omnia quæ hic de meretrice dicuntur, Olympiodorus et Polychronius in *Catena Græc.*, ac S. Hieronymus in cap. VI *Ezech.*, et alii adaptant hæresi; Lyranus, idololatriæ; tu adapta voluptati et concupiscentiæ, de qua scite ait Damascenus, lib. III *Parall.* cap. XXXVIII, ex S. Chrysostomo : « Cani similis est voluptas, o homo; si eam propellas, fugit; si alas, remanet. Malorum omnium metropolis est voluptas. » S. Basilus, *Exhort. ad baptismum* : « Voluptas, ait, diaboli hamus est ad exitium trahens. Voluptas peccati mater est, voluptas sempiterni vermis nutritrix : quæ eum, qui se fruitur, ad aliquod tempus delinit, post autem felle amarius digeritur. » S. Gregorius Nazianzenus in *Tetrastichis* : « Omnis vitii esca est voluptas objecta, ad exitii hamum avidiores animos facile attrahens. » Quocirca voluptatem quasi meretricem ita pingit Claudianus, lib. II in *Laudes Stiliconis* :

Blanda quidem vultu, sed qua non tetrior ulla,
Interior fucata genas, et amicta dolosis
Illecebris, torvos auro circumligat hydros,

puta serpentes.

Igitur :

Sperne voluptatem, nocet empta dolore voluptas.

Quæcumque ergo de meretrice jam dicta, et deinceps dicenda sunt, mutato nomine concupiscentiæ attribue.

Rursum Beda, Cyrillus Alexandrinus, lib. XV *De Adorat.*, et Cyrillus Hierosolymitanus, *De decem dogmat.*, catechesi 4, et S. Hieronymus, in cap. LXV *Isaïæ*, per meretricem accipiunt sapientiam humanam, quæ instar meretricis fucata, et pigmentis eloquentiæ illita, melle dulciores, oleo nitidiores effundit sermones.

3. FAVUS ENIM DISTILLANS LABIA MERETRICIS, ET NITIDIUS OLEO GUTTUR EJUS.—Hebraice, quia favum distillant labia extraneæ, et lenius oleo palatum ejus. Ita Pagninus et Vatablus, qui pro *lentus* vertit, *blandius*; alii, *lubricus*; alii, *levigatum præ oleo guttur ejus*; Arabicus, quoniam mel distillat ex duobus labiis mulieris meretricis, os tuum brevi tempore oblinet mellitis et oleatis verbis; Septuaginta, *mel enim distillat a labiis fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas*: Hebræum enim חֶלֶב *chaleb* idem est quod mollis, tener, levis, lenis, lubricus; talia autem solent esse pingua. Forte etiam Septuaginta pro *chaleb* legerunt חֶלֶב *cheleb*, id est adeps, pinguedo. « Impinguat » ergo, id est, pingui blanditiarum oleo delinit, mulcet, infarcit, inescat. Unde Syrus vertit, *molliora oleo verba ejus*; Chaldaeus, *lenius oleo guttur ejus*. Apposite Hugo Victorinus, lib. *De Carnal. nuptiis vitandis* : « In favo mellis, ait, duo sunt, scilicet mel et cera. In facie meretricis similiter duo sunt, scilicet decor et gratia, hoc est, pulchritudo oris, et dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem : sic pulchritudo meretricis igne libidinis

Moraliter de voluptate.

Verb. 3.

inflammata carnem, blandimento lenocinantis sermonis subvertit mentem; stillat mel ex cera, dum meretrix verba sua mollit et facit dulcia.»

Rursum amoris emblemata est alveolus apum ex quo prodit absinthium, hoc est, « ex dulci amaritudo.»

Vidisti alveolis si forte absinthia nasci :
Sic specie dulci torquet amarus amor.

S. Chrysostomus, hom. 14 ad Populum, « favum » labiorum refert ad oscula blanda meretricum, nitidum guttur præ oleo ad sermones blandos eardem; Hugo vero Cardinalis « oleum » refert ad earum unguenta, quibus se inungunt ut gratum odorem redoleant et spargant. « Meretrix enim, ait Chrysostomus, amare nescit, sed insidiatur tantum; venenum habet illius osculum, toxicum os perniciosum. Si vero non statim appareat, propterea magis ipsam fugere oportet, quoniam obtegit perniciem, et mortem habet celatam, nec a primordiis manifestam apparere permittit. Itaque si quis voluptatem sectatur, et vitam lætitiæ plenam, fornicantium consortia mulierum fugiat; bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animos implent, et continuas ipsis pugnas contentionesque concitant per verba, per opera omnia.» Et S. Basilius, *De Virgin.* : « Formosorum, ait, oscula cavere oportet, non secus ac venenatorum animalium morsus; diffunditur enim virus ex osculo in omne corpus.»

Melius alii passim utrumque referunt ad verba meretricum; hæc enim ipsæ ita edulcorant, ut mel stillare (unde Diogenes ea vocabat « mellitum laqueum »), ita emolliunt, ut oleo molliora videantur, ac efficacissima sint ad animos quantumlibet viriles delinendos et emolliendos: instar olei enim lubricant et influunt in animos, eosque emolliunt, enervant et effeminant; sunt enim voces et cantus Sirenium. Unde Ulysses, id est vir sapiens, obturat aures et fugit, ne iis dementetur et perdat. Audi S. Fulgentium, lib. II *Mythologiae* : « Sirenes, ait, græce tractoriæ dicuntur; tribus enim modis illecebra amoris trahitur, aut cantu, aut visu, aut consuetudine. Amantur enim quædam speciei venustate, quædam etiam lenocinante consuetudine. Quas Ulysses socii obturatis auribus transeunt; ipse vero religatus transit: Ulysses enim græce quasi ὄδιον ἔτινος, id est omnium peregrinus dicitur. Et quia sapientia ab omnibus mundi rebus peregrina est, ideo astutior Ulysses dictus est. Denique Sirenes, id est delectationum illecebras et audivit et vidit, id est agnovit et iudicavit, et tamen transit nihilominus. Ideo quia auditæ sunt, mortuæ sunt; in sensu enim sapientis, omnis voluptatis affectus moritur. Ideo volatiles, quia mentes amantium permeant celeriter. Inde gallinaceos habent pedes, quia libidinis affectus omnia, quæ habet, aspergit. Denique et Sirenes dictæ sunt: σίρως enim græce traho dicitur.»

Quocirca S. Cyprianus, *De Singul. cleric.* : « Nunc, ait, blanditias exhibet meretrix, nunc verba mollia; et quod venenosius est super cuncta, psallere delectatur, cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem.» Quocirca S. Hieronymus ad *Gaudentium* : « Vocis dulcedines, ait, per aures animam vulnerantes fugiat.» Denique S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. XI, docet omnes sensus custodiendos esse castitatis studioso : « Quia et visus procacior, ait, habet crimen; » et ideo scriptum est : « Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abriparis palpebris. Et in ipso auditu crimen est, si seducat meretrix, et multo blandimento sermonis et laqueis labiorum suorum te alliget.»

Porro verba blanda et fallacia recte comparantur oleo : primo, ob similem lubricitatem; secundo, quia oleum vim maximam habet interioris penetrandi : eandem habent verba mellita; tertio, quia oleum, auctore Galeno, lib. XI *De Simplic. medicament. facult.* cap. VII, mordenti pariter ac lenienti facultate præditum est : « Nam quod oculos, ait, mordicet, quod guttur exasperet, sive ad tussim provocet, quod ventrem radat, atque secessus sanguinolentos efficiat, abunde magna testimonia sunt, mordacem illi inesse facultatem. At quod ulcera dolore liberet, et ventris mordicationes, aut irrigatum, aut infusum omnino sanet, quæque morsu irritantur mitiget; cum et ipsa non parva sint contrariæ ipsius facultatis indicia, plane ommissa sunt.» Hæc ille. Recte igitur verba lenia, sed quæ aculeos in animum defigant, cum oleo comparantur, quod (ut est apud Galenum) cutem lenit, interiora mordet. Inde os sublinere idem est, quod adulando et blandiendo decipere.

Mystice, S. Ephrem tract. *De Abstinentia a cupiditatibus*, hæc accipit de voluptate carnis sive concupiscentiæ : « Meminerimus, ait, illius quod ait Paræmiastes : Favus distillans labia meretricis, dulcedinem concupiscentiæ favo significans; quodque infert dicens : Quæ ad tempus nitidum guttur efficit, postea vero bile amarior invenies, et acutius ancipiti gladio.» Idem in illud, *Attende tibi*, cap. III : « Resiste, ait, urenti concupiscentiæ, ut flammam, quæ nunquam exstinguetur, effugere queas. Nam si nos perturbationes superarent, non recedent a nobis, quin et magis adversum nos insolescent. Audi eum, qui ait : Mel distillat a labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces suas, postea vero felle amarior invenies, et acutam magis gladio ancipiti.» Præclare Boetius, lib. III *De Consolat.* ante medium :

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes;
Apiumque par volantem,
Ubi grata mella fudit
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Tres
analogia
olei et
blandi-
tiarum.

Huic simile est emblemata Sabini :

Cum puer alveolo furatur mella Cupido,
Furanti digitum cuspide fixit apis.
Sic etiam nobis brevis est et peritura voluptas,
Quam petimus; tristi mista dolore nocet.

Quocirca recte ait Salomon *favus distillans*, quia voluptas tantum dat stillam mellis, mox data mare fellis : ex adverso virtus dat stillam fellis, mox data mare mellis.

Idipsum pulchre representat Barlaam Josaphat regi apud Damascenum in *Histor.* cap. xiii, per parabolam hominis fugientis unicornem, ac apprehendentis arborem, ex qua stillabat mel, quo inescatus homo periit : nam duobus muribus rodentibus sensim arborem, illa tandem cum homine corrui in subjectum barathrum : unicornis enim est mors; arbor vita, vel voluptas; duo mures sunt dies et nox sibi continue succedentes vitamque consumentes; barathrum est gehenna.

Vers. 4. 4. NOVISSIMA AUTEM ILLIUS AMARA QUASI ABSINTHIUM, ET ACUTA QUASI GLADIUS BICEPS. — Syrus, quasi gladius duplicis aciei, qui scilicet utrumque acutus est habetque aciem, qua utrumque scindat et secet. Septuaginta, postea vero *amariorem felle inuenies, et acutam plusquam ense ancipitem*; Arabicus, *novissime autem amaritudo ejus amarior absinthio, et acuet multo magis quam gladius habens duo ora*, id est duas acies.

Pro *absinthium* hebraice est *לְאָנָה* *laana*, quod nonnulli vertunt *amaritudo, toxicum vel venenum*; communiter tamen vertunt *absinthium*. Significat ergo mel sermonum meretricis in fel dolorum converti: dolorum, inquam, qui tam acuti et lethiferi sunt, ac si gladio bicipiti inflicti fuissent; perinde ac mel omniaque dulcia a stomacho in fel et bilem amaram et dolorosam convertuntur, uti docent Galenus et medici. Sicut enim gladius biceps corpus dissecat, sic sermones cantusque meretricum per aures in animam penetrantia, eam suo acumine transverberant et dissecant. Amaritudo hujus absinthii et acumen hujus gladii sentitur a fornicariis : *primo*, in sordibus, nausea et morbis, praesertim in lue Neapolitana, quibus Deus fornicationem castigat; *secundo*, in damnis honorum fortunae : meretrices enim emungunt opes; *tertio*, in infamia; *quarto*, in litibus, rixis et pugnis cum meretrice, quae impudentior cane virus omne in amasium evomit; *quinto*, in reatu peccati et irae Dei, ac denique in morte praesenti et aeterna, quam adducit; *sexto*, quia hominem privat ingenio, judicio, fortitudine tantis quam corporis, facitque hominem quasi irrationalem et brutum. Unde nonnulli nomen *Venus* derivant a *væ*, et *voûs*, quasi dicas : *sine mente, amens*, quia hominem dementat et quasi excerebrat. Vera est hæc allusio, at non verum etymon; nam *Venus* a vinculo est dicta, puta a *viere*, id est ligare, ait Varro, quod amantem amasiæ colliget et constringat. Idem notavit

Sex damna fornicationis.

Plautus in *Truculento* : « In melle, ait, sunt hæ linguæ vestrae (meretrices alloquitur), atque orationes lacteæ, corda in felle sunt sita atque acerbo aceto. E linguis dulcia dicta datis, corde amare facitis. » Verum sicut absinthii amaritudo tollitur per acetum, si scilicet illud aceto maceres, sic et noxa auditus vulnerati cantu meretricio tollitur compunctione et penitentia. Audi Bedam : « Novissima ejus, ait, quasi absinthium. Cum ergo expertus est absinthii amaritudinem, adhibeat penitentiae dolorem. Nam dolor ille hoc dolore corrigitur ac solvitur. » Porro nota est absinthii amaritudo vel ex ipso nomine; Græcis enim dicitur *ἀψιθιον* ab *ἀψιθου*, id est a tangendo, quod nullum animal ob eximiam amaritudinem hanc herbam attingat. Veteres Græci Comici *apinthion*, id est impotabile vocarunt, quod hanc vix ullus ob insignem amarorem possit ebibere. Tam amara est luxuria, utpote quæ vires corporis debilitat, templa Spiritus Sancti, ut ait Paulus, profanat, et in lupanar convertit turpitudinis. Hæc prava cupiditas pulchritudinem tollit, salutem eripit, putidissimas ægritudines infert, celerem senectutem affert, famam eripit, et omnem corporis florem, ac optimam dispositionem diripit. Luxuria famam denigrat, ingenium hebetat, voluntatem captivat, appetitum illigat, sensum infatuat, et hominem rationis compotem quodam modo in brutum convertit. Ejus initia blanda quidem sunt et quasi melle illita, sed novissima amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps; media autem tot periculis; tot molestiis, tot inquietudinibus plena, ut impudicus etiam in hac vita brevissima voluptate dolorem centuplicatum recipiat.

Denique Josaphat rex apud Damascenum in *Histor.* cap. xxiv, ad hunc locum alludens, imo eum citans et explicans de mundi pompis ac deliciis : « Quid ergo, ait, perditæ (patrem regem Abenner alloquitur) atque insane gloriæ eam retines et amplecteris, quæ instar recentium florum marcescit atque deletur, et execrandas ac fœtidas delicias, ventrisque et eorum quæ infra ventrem stultorum sensus oblectant, cæterum amariis felle postea digeruntur, tum nimirum, cum umbræ istæ atque inanis hujusce vitæ insomnia præterierint, atque in perpetuo ignis nunquam extinguendi ac tenebroso cruciatu eorum amatores et qui iniquitati operam dant, provolventur, ubi insomnis vermis absque ullo fine ipsos corrodet, ac perpetuus ignis in infinita sæcula eos concremabit? »

Quocirca S. Ephrem, tract. *Adversus improbas mulieres*, hoc remedium contra mulierum speciem et illecebras suggerit : « Et ne respicias in mulieris speciem, sed averte ab ea oculos, et non permanes in loco ejus. Quando enim videris mulierem formosam, atque illustrem fulgentibus oculis, præclara forma, genis nitentibus,

aspectu suo eximiam quamdam speciem præ se ferentem, ut exardescat animus, libido augeatur, cogita terram esse quod miraris, cineremque quod incendit, et comprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, et cernes tunc omnem ejus pulchritudinis vilitatem. Nihil enim nisi ossa, nervos, foetoresque reperies. Cogita etiam tandem senescentem, commutatam, morientem, totumque illum evanescentem pulchritudinis florem. Cogita quid admireris, et erubescere. Erubescens respisce, et penitentiam age. » Id reipsa præstitit S. Ephrem. Quadam enim vice ingressurus civitatem, rogavit Deum ut ei occurreret quippiam bonæ ædificationis. Et ecce occurrit ei meretrix, quæ in eum intuens, ab eo increpita respondit : « Me decet te intueri, te vero terram; quia Eva ex Adamo facta est; Adam vero, puta vir, ex adama, id est ex terra. Tu ergo inspicere matrem tuam. » Ita habet Vita S. Ephrem. Plura vide apud Isidorum Pelusiotam, lib. IV, *epist.* 129, ubi tractans illud I *Cor.* cap. VI : « Qui fornicatur, in corpus suum peccat, » decem illius loci expositiones, et totidem damna scortationis recenset. Vide S. Chrysostomum, hom. 24 in *epist. ad Rom.*, et hom. 5 in I *Thessal.*

Vers. 5. 5. PEDES EJUS DESCENDUNT IN MORTEM, ET AD INFEROS GRESSUS ILLIUS PENETRANT. — Pro *penetrant* hebraice est תמוכּוּ *timochu*, id est sustentabunt, fulcient, fovebunt, roborabunt infernum, sicut sustentatur paries fulcro, ne cadat et pereat. Simili enim modo meretrices sustentant infernum, quia major pars hominum damnatur propter libidinem, *q. d.* Vacuaretur, et quasi caderet infernus, nisi libidinosi eum impleverent et sustentarent, ait Cajetanus et R. Levi : « Gressus ejus, inquit, mortem fovent et firman, hoc est, summopere conferunt ut mors admirabili prorsus ratione inferatur, velut si mortis manus fulcirent, eisque ad vitam auferendam robur suppedirent. » Libido ergo est fulcrum et basis inferni. Tigurina, *incessus ejus ad inferos trahit*; Pagninus, *infernum gressus ejus tenebunt*; Septuaginta, *imprudentiæ (vel insipientiæ) enim pedes ducunt utentes ea cum morte (Scholiastes, cum dolore) in infernum.* « Imprudentiæ, » id est imprudentis et insolentis meretricis pedes ducunt eos qui illa impure utuntur ad mortem et infernum. Aut « imprudentiæ, » id est imprudentium hominum qui insipienter meretricem adeunt, pedes ducunt ipsosmet utentes ea ad mortem et infernum. Est prosopopeia significans summam fornicariorum imprudentiam, adeo ut videantur ab ipsa imprudentia et insipientia regi, agique in mortem et gehennam. *Mortem* intelligitur præsentem; tum æternam; libido enim spiritus et sanguinem exhaurit et inficit, itaque mortem advocat et accelerat, non unam, sed plures. Unde S. Cyprianus, *De Singular. cleric.*, in fine : « Per infinita dedecora, inquit, multiplices mortes invehit in perniciem perditorum. » Id veteres representarunt per Scyllam et Charybdim, quas

finxerunt feminas in fretum Siculum præcipitatas, in scopulum et voraginem fuisse conversas, inter quas cum navigant naute, aquarum aretarum vorticibus abrepti vel ad scopulum colliduntur, vel a voragine cum meribus sorbentur. Unde Scylla dicta est a σκόλα, id est confusio, ait S. Fulgentius, lib. II *Mythol.*; vel, ut alii, a σκόλη, id est a spoliando; aut a σκόλλειν, id est vexando; Charybdis vero a χάρυμαιν, id est ab hiando, et χαίρω, id est sorbeo. Per Scyllam ergo et Charybdim representarunt duos maxime periculosos humanæ vitæ scopulos, in quos major pars hominum impingit et colliditur, scilicet iram et libidinem. Ira enim hominem facit amentem, in furorem agit, et in rixas, cædes et ignes protrudit; libido vero est quoddam animi delirium, quod hominis opes, nobilitatem, famam, sanitatem, vitam, animam, æternitatem haurit et absorbet. Facit enim amor ut turpia videantur honesta, ac deformia pulchra, damnosa utilia, tristia læta, funesta Augusta stulte amanti appareant, ut ob vilem meretricem opes, famam et vitam prodigat et præcipitet. Ita S. Fulgentius loco citato, et fusius Natalis Comes, lib. VIII *Mythol.* cap. XXIII.

Vers. 6. 6. PER SEMITAM VITÆ NON AMBULANT, VAGI SUNT GRESSUS EJUS, ET INVESTIGABILES. — Septuaginta, *vias vitæ non ingreditur; lubricæ autem orbitæ (Aquila, flexus; Symmachus, gyri) ejus, et non bene investigabiles.* Ita habent Romana, licet Complutenses deleant *vias vitæ non ingreditur.* Pro *lubricæ* græce est σπαλεραί, id est fallaces, infidæ, dubiæ, periculosæ, perniciosæ, item lubricæ; σπαλερῶν enim vocatur, qui in lubrico non potest consistere, titubans, vacillans fallente vestigio. Syrus, *error sunt semitæ ejus, et ignorat*; Chaldæus, *instabiles sunt semitæ ejus, et ignorat.* Hebræa ad verbum habent, *viam vitæ forte libras* (hoc enim est Hebraice תפּלּל *tepalles*; male ergo vertit Cajetanus, *ne forte exponderes* (id est, inquit, ne minime ponderes viam vitæ) et *expandis? vagi, vel mobiles gressus ejus, ut non cognoscas*, id est ut sint tibi incognoscibiles et impervestigabiles, *q. d.* Si quæris viam vitæ, quæ ducit scilicet ad vitam, hic sanam et prosperam; in cælis vero beatam et æternam, noli sequi pedes et gressus meretricum, quia ipsæ per viam vitæ non ambulant, sed vagæ sunt, et æstibus libidinum ita varie jaçantur, ut impervestigabiles sint viæ earum, desideria et actiones. Amor enim vagus facit cor vagum, cor vagum facit phantasiam vagam, phantasia vaga facit vagari pedes, manus totumque corpus. Noster Salazar *non scies, vel cognosces*, exponit, *q. d.* Si forte te pœniteat ingressus in domum et antrum meretricis, ac referre pedem velis, non scies iter, qua reverti debeas, quia antra hæc sunt extra communem semitam, ideoque carent vestigiis hominum, ut videantur esse antra mortis et inferni, a quo non est reditus ad vitam : quo significat eos qui semel implicuerunt se amoribus meretriciis, ægre ac vix redire ad frugem et castitatem, quasi

in fossa et inferno Cupidinis depressi et demersi essent, nec inde sursum ascendere valerent. Aliter R. Salomon: Non scies, ait, tibi cavere, nisi quando quatieris et corruas. Hoc versu et præcedentibus alludit ad lupanaria, fornices et antra meretricum, quæ speciem mortis et inferni referunt; imo olim subinde erant in ipsis mortuorum sepulcris, juxta illud Martialis, lib. I:

Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Alludit enim ad id quod dixit cap. II, vers. 18 et 19: «Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius; omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.» Vide ibi dicta (1).

Porro stolidi sunt Rabbini apud R. Salomonem expositio, qui sic explicant, q. d. Deus patere noluit iis qui singula præcepta observant, certa singulorum præmia, ne mortales, animadvertentes cui mandato major merces proposita esset, illud amplecterentur, cæteris neglectis. His ergo ait: Ne libres legis semitas, quænam amplectenda, quæve deserenda; nam vagi sunt gressus ejus: amovit nempe Deus explicationem semitæ legis, nec ejus cognitionem concessit. Stolidi, inquam, imo impia; quid enim legi cum meretrice, de qua hic agitur?

Vers. 7. 7. NUNC ERGO, FILI MI, AUDI ME, ET NE RECEDAS A VERBIS ORIS MEI. — Septuaginta *ne ἀκούσῃς*, id est antiquatos et irritos faciat sermones meos. Solent enim juvenes amoribus impliciti sapientum monita, quasi senum deliria spernere et irrita facere. Auctor *Catenæ Græcorum* notat *nunc* trifariam accipi. Vox hæc *nunc*, inquit, quandoque adverbii temporis notionem obtinet, ut: «Ex hoc nunc et usque in sæculum.» Nonnunquam temporis momentum denotat, ut: «Nunc turbata est anima

(1) Varia ab hodiernis quoque hoc comma 6 exponitur, præsertim quia ambigunt, verbum *thepalles* sitne secunda an vero tertia feminina futuri persona Rosenmullerus, *semitam vitæ ne libres*, seu *appendas*, cum ea versans, id est, ne forte tibi persuadeas, fore ut mortem et exitium vitæ et vitam consequare, dum libidinosæ socium te adjungis, nam *nutant*, seu *vagantur orbitæ ejus*, incerti et vagi sunt ejus gressus, a recta semita aberrant, *te nesciente*, vel *ut non noveris*, te a recto vitæ itinere ad exitium properare. Gesenius et Umbreitius, membris se junctis, *viam vitæ caveat adultera ne expendat!* existimantes, pingi his verbis perversam cogitandi rationem, qua, dum alii sollicite expendant, quænam via ad salutem ducat, eam adultera consulto negligat. Junctis membris de Wette et Ewaldus, *viam vitæ ne expendat, nutant orbitæ ejus*, etc. Maurer utrumque verbum *thepalles* et *theda* ad juvenem refert; eam autem particula *וְ* vim tribuit, quam sæpe alias habet *וְ*, hoc sensu, *viam vitæ non poteris*, seu *tibi non licebit expendere, nutant orbitæ ejus*, mulieris libidinosæ, scilicet ut findantur, se aperiant ad eam ejusque sequaces vorandum, *te non optinante*, inopinato, subito. Vertendum ego censo, *ne*, id est, *nedum, libret*, id est *sequatur*, meretrix *vias vitæ*, etc., hoc sensu: tantum abest ut meretrix vias vitæ sequi possit, ut e contra vagentur gressus ejus.

mea.» Interdum vero rei statum et qualitatem indicat; atque hoc sensu hic usurpatur. Quia, inquit, ita comparatus es, ut ad improstricem et dolosam illam mulierculam divertere velle videaris: doctrinam meam exprime atque confirma opere, quod utique futurum est, si virtutem consecutus ab improbitate procul recesseris. Hæc ipse. Quarto et genuine, *nunc* more Hebræo post recensita damna meretricis apte subjungitur, quasi particula concludentis et adhortantis ad ejus fugam, q. d. Dixi meretricem esse amariorem absinthio, acutiorem gladio ancipite, ducere ad mortem et infernum, etc. «Nunc ergo, fili mi, etc. longe fac ab ea viam tuam;» ne turpi et modica voluptate tanta damna insipienter tibi accersas. Simile *nunc* est Josue cap. XXIV, 14, ubi Josue recensitis Dei in Israel beneficis, adhortans ad ejusdem cultum concludit, dicens: «Nunc ergo timete Dominum, et servite ei perfecto corde.» Et Deuter. x, 12, ubi Moses, præmissis Dei præceptis et promissis, adhortans concludit: «Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum?» Simile est *nunc* Samuelis I Reg. XII, 7.

8. LONGE FAC AB EA VIAM TUAM, ET NE APPROPIN- Vers. 8.]
QUES FORIBUS DOMUS EJUS. — Totum enim remedium fornicationis, tota salus sita est in recessu et fuga meretricum et occasionum, uti nervose et eleganter docet S. Cyprianus, toto tract. *De Singulari cleric.*, quem genuinum esse S. Cypriani partum docet Cardinalis Baronius, tom. II *Annal. in Cypriano*. Imo Apostolus I Corinth. VI, 18: «Fugite, inquit, fornicationem.» Nam meretricis fores attingere et vel leviter manu pulsare, potest et solet esse impuræ fornicationis exordium.

Mystice, levissima meretrix est levitas mentis, cujus fores, id est primos ingressus, vir religiosus vitare ac fugitare debet, nisi velit majoribus vitiiis fœdari: levitas enim mentis, scurrilitates, detractiones et subsannationes generat, iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque jactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionis, mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere. Quia scriptum est: «Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat.»

9. NE DES ALIENIS HONOREM TUUM, ET ANNOS TUOS Vers. 9.]
CRUDELI. — Pro *honorem* hebraice est *חַוְוָה* *hod*, id est celebritas, dignitas, honor, gloria, majestas, a qua aliquis celebratur, et quæ celebrem et gloriosum reddit.

Igitur hoc loco per *honorem*, primo, accipe integritatis castitatisque decus et famam, q. d. Ne honorem et decus castitatis perdas per dedecus fornicationis, imo decus hoc prodigas tradasque alienis, scilicet infamibus meretricibus et lenonibus. Unde Chaldaus vertit, *ut non des aliis virtutem tuam*. Ita Jansenius.

Secundo, per *honorem* accipe honores publicos,

ut magistratus, præfecturas, prælaturas, etc., *q. d.* Vide ne honorem et dignitatem officii tui, quod geris, commacules infamia libidinis. Rursum ne ad majores dignitates, quas speras vel ambis, per dedecus fornicationis tibi aditum præcludas. Ita Baynus. Nam, ut divine ait Cassiodorus, lib. IV *Variar. epist.* 12 : « Magistratus esse debet innocentie templum, temperantiae sacrarium, ara justitiae. Absit a judiciariis mentibus aliquid profanum. Pio principi sub quodam sacerdotio serviat. » Meretrices enim magistratibus tempus, vires, consilium, mentem eripiunt, ejusque dominantur : ut una meretrix sæpe regat principem, princeps rempublicam; itaque respublica tota a meretrice regatur proterve, avare, turpiter, injuste et tyrannice.

Tertio, per honorem accipe rerum præclare gestarum decus et gloriam : hæc enim obscuratur per conversationem cum meretricibus. Unde Symmachus vertit, *ne forte des alteri gloriam tuam*. Sic Salomon dedit maculam in gloriam suam, eamque offuscavit per tot concubinas.

Quarto, per honorem accipe florem juventutis, ejusque decorem et robur : hæc enim est et vocatur honor juventutis, juxta illud Virgilii : « Oculisque afflavit honorem, » *q. d.* Ne fornicando perdas decorem et robur juventutis, tibi que celerem senectam, imo mortem concilies : venus enim vires et sanguinem exhaurit, facitque hominem debilem, luridum, rugosum, canum, ut mortis simulacrum esse videatur. Unde Septuaginta vertunt, *ut non projiciat (alii, prodat) alii vitam tuam; Vatablus, ne des aliis decus tuam*. Unde explicans subdit, *et annos tuos crudeli*. Sæpe enim hic, æque ac in Psalmis, posterius hemistichium explicat prius, ut : « Deus in adjutorium meum intende, » explicatur per id quod subditur : « Domine, ad adjuvandum me festina. » Hæc enim est synonymia et elegantia metri et rhythmici. Chaldaeus, *ut non des aliis virtutem tuam*; Chaldaice enim est *חֵלַח* *chelach*, id est tuum vigorem, strenuitatem, fortitudinem, et robur tam animi quam corporis.

Alludit ad Samsonem, qui honorem suum tradidit alienigenæ, puta suæ Dalilæ Philistææ, cum illi revelavit suum fortitudinis secretum, scilicet suum robur, decus et honorem consistere in crinibus : illis enim ab ea detonsis quasi enervatus, captus a Philistæis, cum robore portentoso perdidit decus et vitam, *Judic.* XVI. Huc alludit Ecclesiasticus cap. IX, 6, dicens : « Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam. » Vide ibi dicta.

ET ANNOS TUOS CRUDELI. — Septuaginta, *ætatem tuam immitibus; Syrus, immisericordibus*. Per *crudelem* nonnulli accipiunt carnificem; Baynus, maritum adulteræ, *q. d.* Cave ne ob adulterium perdas annos vitæ, et plectaris capite a judice per carnificem, vel occidaris a marito adulteræ, cujus torum violasti. Pleræque enim gentes, etiam

hæreticæ et infideles, adulterium quasi republicæ pestem puniunt morte, uti alibi ostendi.

Melius alii per *crudelem* accipiunt meretricem. Hæc enim crudelis est, quia opes, famam et vitam multorum crudeliter aufert : licet enim Hebraice *אֲחַזָּרִי* *achzari* sit masculinum, tamen comprehendit et femininum, ut *Thren.* IV, 3 : « Filia populi mei crudelis, » Hebraice, *achzari*; *Jerem.* cap. XXX, 14 : « Percussi te castigatione crudeli, » Hebraice, *achzari*. Unde Ecclesiasticus eam comparat serpenti cap. XXV, 22 : « Non est caput nequius super caput colubri; et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam. » Vide ibi dicta. Et *Apoc.* XVII, 6, meretrix Babylonia crudelis perhibetur : « Et vidi, ait, mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, et de sanguine Martyrum Jesu. » Hic autem proprie dicitur *crudelis*, quod annos vitæ et sanitatis enervet, debilitet, abbreviet, succidat.

Aut, quod eodem redit, per *crudelem* accipe libidinem; hæc enim crudeliter sævit in totum corpus vitamque hominis, quin et in mentem et animam, quam mille curis, zelotypiis, angoribus, remorsibus, peccatis, pœnis, ac tandem tormentis gehennæ exeruciat. Vide S. Chrysostomum, homil. *De decollatione S. Joannis Baptistæ*, et hom. *De muliere et pulchritudine*, et sæpe alibi egregie hanc libidinis crudelitatem depingentem. Exstat de meretricum crudelitate emblemata hoc titulo :

Meretricis facies.

Sphingis, an hæc potius vera est meretricis imago,

Quæ fera crura lææ, virginis ora gerit?

Semper ut inducat blandos quæ callida vultus,

Sævitiæ præbet post monumenta suæ.

Tropologice et mystice Lyranus, *ne des honorem tuum*, id est, Dei cultum (qui tuus dicitur, quia honor est in honorante), *alienis*, puta diis et idolis, *et annos tuos crudeli*, id est, dæmoni, qui in sui cultores crudelis est, sævitque ut tyrannus, ideoque eis sæpe sanitatem et annos vitæ extorquet. Hausit hoc Lyranus more suo ex R. Salomone, qui sic explicat : « Ne des alienis honorem tuum, » id est, inquit, ne forte ad deos alienos convertaris, ut eis gloriam, laudem decusque tuam impendas; « et annos tuos crudeli » principi gehennæ, id est, dæmoni; « ne forte impleantur extranei viribus tuis, » id est, ne idolorum sacrificuli artibus suis et fraudibus pecunias tibi subducant; « et labores tui, » id est, opes labore tuo partæ, sint in idolio, vel in domo sacrificuli. Porro Midras per *crudelem* accipit angelum mortis.

Rursum peccator quolibet peccato dat honorem suum, puta gratiam et adoptionem in filium et hæredem Dei, alienis, scilicet dæmonibus, et annos vitæ suæ crudeli, scilicet Lucifero, cui vitæ labores annosque impendit. Ita Salonius, qui sic

Peccator
dat an-
nos suos
diabolo.

explicat, q. d. : « Spatia vitæ, quæ tibi dedit Deus, male vivendo ne tradas diabolo. » Et S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 13 : « Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli : Qui namque, ait, alieni a nobis sunt, nisi maligni spiritus, qui a cælestis sunt patriæ sorte separati ? Quis vero honor noster est, nisi quia in luteis corporibus conditi, ad conditoris tamen nostri sumus imaginem et similitudinem creati ? vel quis alius crudelis est, nisi ille angelus apostata, qui et semetipsum pœna mortis superbiendo perculit, et inferre mortem humano generi etiam perditus non pepercit ? Honorem itaque suum alienis dat, qui ad Dei imaginem et similitudinem conditus ; vitæ suæ tempora malignorum spirituum voluntatibus administrat. Annos etiam suos crudeli tradit, qui ad voluntatem male dominantis adversarii accepta vivendi spatia expendit. »

Peccatum est arnifer.

Itaque peccatum, æque ac diabolus, est crudelissimus peccatoris hostis, tyrannus et carnifex. Audi S. Chrysostomum, hom. unic. *De Pœnitent.* : « Concepit dolorem, ait, peperit iniquitatem. Concepit peccator delicti dolorem, et, si non poenituerit, parit sibi mortem. Parvulus, antequam prodeat ex utero, dolor est matri ; postquam vero editus fuerit, venit ei gaudium. Peccatum vero conceptum coluber est in præcordiis hominis, parit mortem, nisi fuerit poenitudine expiatum. Peccati conceptio serpens est in præcordiis latens. Consummatum, venenum spirat, et lethiferum generat morbum. Qui peccatum parit, in iudicium cadit ; et si neglexerit, in ipso morietur. Natura suum mulier libenter perlaectat, n. tum vero peccatum facit exitium nutrienti. » Idem, hom. 30 *ad Popul.* : « Vides, ait, quod dæmone pejus est peccatum ? » Et hom. 40 : « Gravis, ait, gravis paralysis est peccatum. » Idem, hom. 2 *in Psalm.* 1, peccatum vocat feram immanem, quæ in Davidem insiliit, eumque allisit. Et in *Psalm.* CXXXIX, sub initium : « Nihil, ait, est quod lædat hominem, nisi solum peccatum ; eo autem sublato omnia sunt facilia, explicata ac tranquilla : sicut, si id adsit, sunt omnia scopuli, tempestates et naufragia. » Unde concludit, vitiosum hominem esse fera improbiorem. » Idem, hom. 33 *in Matth.* : « Magnus, ait, dæmon peccatum est : quod si abs te abjeceris, major tu eris, mihi crede, quam qui dæmonia ejiciunt. » Et hom. 5 *De Pœnitentia* : « Malorum omnium causam constat esse peccatum : ex peccato tristitia, ex peccato tumultus, ex peccato bella, morbi atque omnes quotquot nos premunt passiones. »

10. NE FORTE IMPLEANTUR EXTRANEI VIRIBUS TUIS, ET LABORES TUI SINT IN DOMO ALIENA. — Septuaginta, et labores tui in domum alienam veniant ; Chaldæus, et laborem tuum introducas in domum alienam. Jam v. viribus Jansenius et alii proprie accipiunt : has enim fornicando effundit fornicarius, ad explendam fornicariæ libidinem. Per effusionem enim crebram seminis, et subinde sanguinis, effun-

duntur pariter multi spiritus vitales, quibus effusis exhauritur corpus et debilitatur. Viribus ergo extranei implentur, cum per eas impudicarum mulierum satisfit desiderio, quas conservare oportuisset in procreationem prolium legitimam ex legitimo et moderato uxoris usu. Unde medici docent, et experientia constat, eos qui ante matrimonium luxuriose vixerunt, viresque suas effuderunt, postea inito matrimonio quasi enerves et eviratos, inhabiles et impotentes esse ad generandum, Deo simul castigante priorem libidinem per sequentem sterilitatem.

Verum quia meretrices proprie non implentur viribus fornicariorum, imo potius æque ut fornicarii, fornicando vires suas debilitant, et enervant corpus suum ; et quia Hebræi habent, ne forte saturantur alieni robore tuo : hinc potius per robur et vires accipias opes : hisce enim saturantur meretrices. Unde et Chaldæus vertit *חילי chelach* ; *חילי chail* autem Hebraice et Chaldaice significat primo, robur et vires ; secundo, facultates et opes, quia in his robur et potentia divitum consistit. Unde Vatablus vertit, ne forte satientur alieni iis quæ viribus suis paravisti, et labores tui sint in domo aliena. Sensus ergo est, q. d. Ne meretrices emungant tuas crumenas et opes, itaque labores, id est divitiæ labore tuo partæ, transceant in domum vilis et abominandæ meretricis. Posterius enim hemistichium more metri explicat prius : sic vires, virtutes, robur vocantur divitiæ *Job xxxi, 24* : « Si pulavi aurum robur meum ; » *Psalm.* XLVIII, 7 : « Qui confidunt in virtute sua, et (id est) in multitudine divitiarum suarum gloriantur. » Sic S. Paulus, *Hebr.* VI, 5, « virtutes venturi sæculi » vocat opes spirituales, puta gratias et charismata, quæ erunt in futuro sæculo. *Prov.* X, 15 : « Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus. » Ita Joannes Alba Electorum cap. LXXXVII, Cajetanus et Salazar hic. Meretrices enim non juvenes, sed juvenum crumenas et opes ambiunt, ac nunquam donis satiantur, donec omnia exhauriant, juvenesque dispoliant, itaque nudos et pauperes omnibus ridendos exponunt. Quocirca S. Chrysostomus, homil. 63 *ad Popul.*, meretrices vocat « patrimoniorum syrtes et scopulos ; » alii, « Scyllas et Charybdes ; » uti dixi vers. 3. Sic filius prodigus totum patrimonium in meretrices exhausit, ut præ inopia coactus sit pascere porcos, *Luca* cap. XV, vers. 17.

11. ET GEMAS IN NOVISSIMIS, QUANDO CONSUMPERIS. Vers. 11. CARNES TUAS ET CORPUS TUUM.] Pro gemas hebraice est *נחמת nahama*, id est, rugias instar leonis famelici, aut vulnerati et cum morte luctantis : sic enim et rugit, id est inconsolabiliter et miserabiliter luget et ejulat juvenis, cum fornicando consumptis omnibus tam viribus, quam opibus, « in novissimis, » id est, demum vel tandem, invenit se opibus exhaustum, viribus et carnibus consumptum, idque irrecuperabiliter. T. enim in *novissimis* idem est quod postea, sequenti tem-